

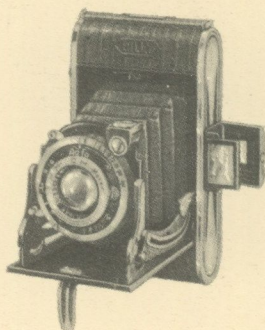
**NORDISKA MUSEETS OCH
SKANSENS ÅRSBOK 1938**

ALLT
FOTOGRAFISKT

ALLT
FÖR SMALFILM

ALLT
FÖR LJUSBILDER

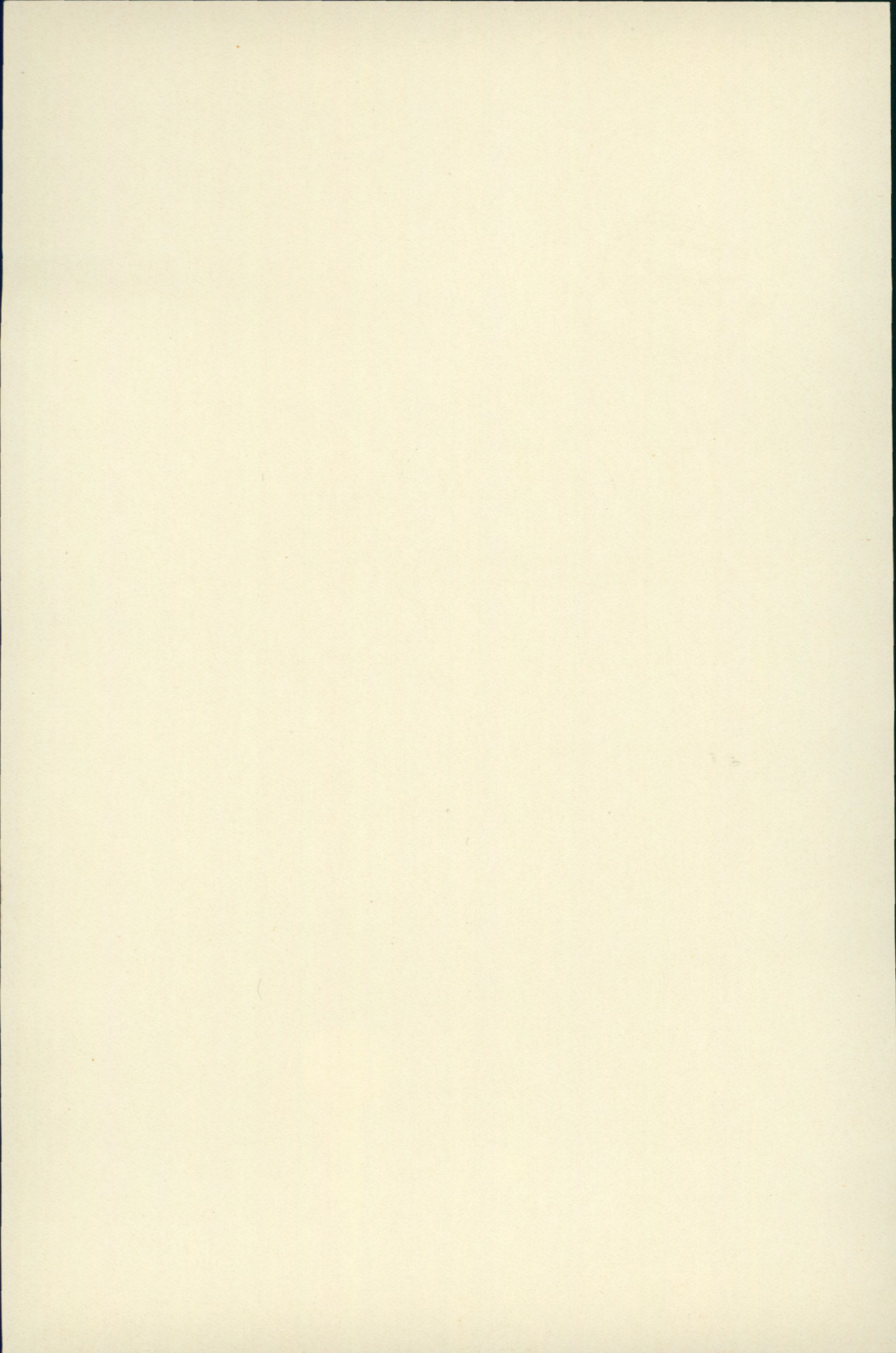

EDV. NERLIEN A.-B.

KUNGSGATAN 19 · STOCKHOLM

vid Regeringsgatan

Till Skansenföreningens medlemmar

Genom överenskommelser, som Nordiska museet tidigare träffat med ett antal detaljhandlare i Stockholm inom olika branscher, ha de till Skansenföreningens medlemmar lämnat vissa rabatter vid kontantköp i deras affärer. Sedan emellertid Stockholms Handelskammare nu gjort framställning till museet att medverka till avskaffande av detta rabattsystem, har museet hos de olika firmorna uppsagt överenskommelsen att upphöra att gälla från och med den 1 jan. 1939. Från detta datum kunna alltså medlemmarna icke åberopa sitt medlemskap i Skansenföreningen för rätt till erhållande av dessa rabatter.

Alla övriga förmåner finnas kvar

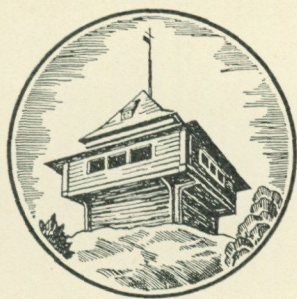
1. Personligt årskort till Nordiska museet och Skansen.
2. Rätt att lösa årskort ("tilläggskort") för man, hustru, hemmaboende barn och fast anställda tjänare à kr. 3:— per person.
3. Nordiska museets och Skansens årsbok.
4. Rabatter å vissa av Nordiska museets och Skansens publikationer. Se förteckning sid. 295—299.
5. Fri entré till vissa museer över hela landet. Se förteckning sid. 299—303.

AVGIFTER

Inom Stockholms lokalportoområde bosatt medlem erlägger kr. 10:— pr år. Utom Stockholms lokalportoområde bosatt medlem erlägger kr. 5:— pr år. Ständig medlem erlägger en gång för alla kr. 200:—.

Medlemskap vinnes enklast genom avgiftens inbetalande å postgirokonto 51150. Anmälningar emottagas även pr telefon namnanrop "Skansen" eller 621310.

Postadress: Skansenföreningen, Skansen, Stockholm.

FATABUREN

NORDISKA MUSEETS

OCH SKANSENS ÅRSBOK

1938

Redaktion:

ANDREAS LINDBLOM · GÖSTA BERG · SIGFRID SVENSSON

Omslagets första sida med motiv från Dalagården på Skansen efter fotografi av Olof Ekberg; sista sidan med interiörbilder från Glashyttan på Skansen efter fotografier av Ateljé Wahlberg.

Tryckt hos

Tryckeriaktiebolaget Thule, Stockholm 1938

INNEHÅLL

ARTHUR ENGBERG, Staten och andelivet	7
AXEL L. ROMDAHL, I museer och bland museimän för trettio år sedan	15
SIGURD WALLIN, Modellen till Strö herrgårdsbyggnad	39
GUNNAR GRANBERG, Värmlänningar som kulturspridare i Små- land och Östergötland	69
HERIBERT SEITZ, Nordstjärnan, symbol för fosterland och snille	89
SIGURD ERIXON, Takhuv och takkam	117
TORSTEN LENK, Gustav III:s hatt	141
BRITA STJERNSWÄRD, Herrgårdsliv för en mansålder sedan ..	149
MARSHALL LAGERQUIST, Speceributiken för hundra år sedan ..	173
Från landskapsmuseer och hembygdsgårdar	193
SIGFRID SVENSSON, Ernst Klein	203
ANDREAS LINDBLOM, Nordiska museets utställningar i Paris och Bryssel	209
Nordiska museet och Skansen under år 1937:	
Allmogeaavdelningen	217
Högreståndsavdelningen	228
Skansen	244

Tyresö	259
Arkivet, biblioteket, undervisningsavdelningen m. m.	259
Fältarbeten	264
Förvaltning m. m.	269
Förteckning över personer och institutioner som 1937 över- lämnat gåvor till Nordiska museet och Skansen	285

STATEN OCH ANDELIVET

TAL PÅ SKANSEN DEN 29 AUGUSTI 1937

av Arthur Engberg

S pörsmålet om förhållandet mellan staten och andelivet har genom omständigheternas makt blivit mera brännande i våra dagar än någonsin tillförne. Ingen tänkande människa kan komma förbi det. Det liksom tager oss i kragen, ruskar oss och begär klart besked. Det kan näppeligen lösslitas från och ställas på sidan av någon allvarlig meningsbrytning. Det tränger sig fram överallt, anmäler sig i alla möjliga sammanhang, förgrenar sig in på livets olika områden. Det är ingen överdrift att påstå, att det blivit den allt överskuggande angelägenheten. Det har därför synts mig påkallat, att vid ett tillfälle sådant som detta bringa det i erinran.

Låt mig då först uppställa satsen: Staten är till för den enskildes skull; den enskilde är icke till för statens skull. Satsen kunde måhända te sig självklar. Och dock visar oss verkligheten, att den dagligen i både lära och leverne jävas runt omkring oss. Vi ha fått bevittna en statsförgudning över alla hittills kända mått. Vi ha fått uppleva, hurusom miljoner och åter miljoner människor i statens namn och till dess ära berövats alla de fri- och rättigheter, som av ålder ansetts vara omistliga beståndsdelar i en människovärdig tillvaro. Det kräves att staten skall utan inskränkning få förfoga över den enskilde både i andlig och kroppslig måtto och få föreskriva honom alla hans göranden och låtanden. Det förkunnas öppet, att det enskilda livets tid är förbi. Det bekännes: "Jag lever icke mera jag, utan staten lever i mig". Den enskilde skall för-

vandlas från samhällsvarelse till statsvarelse, ett blint verktyg i statsmaktens hand, ett verktyg, som helst icke får hysa och alls icke får yppa någon egen mening, icke ge uttryck åt någon egen övertygelse, men i alla livets skiften vara tolk för påbjudna åsikter. I ett slikt statsväsende likriktas allt och alla. Det självständiga omdömet, grundat på egen fri eftertanke och prövning, anses vara överflödigt och äventyra statens välfärd. Uppgiften att tänka överantvardas åt självhärskaren, vars mening gäller som ofelbar och därför icke utan näpst får mot-sägas.

Mot ett slikt statsväsende står den tingens ordning, där staten är till för den enskildes skull och där följaktligen lag och rätt ha till uppgift att ge den enskilde hjälp till självhjälp, främja, utveckla och trygga hans personliga frihet. Här göres personligheten till det väsentliga. Statens uppgift blir att i olika avseenden stödja och underlätta sammanlevnaden och samarbetet mellan fria och självständiga medborgare. Just därför att personligheten här göres till rättesnöre, får staten icke till uppgift att vara herre och härskare över den enskilde, utan tvärtom att vara hans tjänare och hjälpare vid utvecklingen, utbildningen och nyttiggörandet av hans gåvor och anlag. Här gäller det alltså att smidigt anpassa och lämpa staten och dess ordning efter den personliga frihetens behov och så lägga stadgar och föreskrifter, att de i olika riktningar möjliggöra det största mått av rörelsefrihet för varje enskild utan att därför uppoffra andras välförstådda rättigheter.

Därmed torde jag då också ha givit mina åhörare en antydning om, att valet mellan en ordning, där den enskilde är till för statens skull, och en ordning, där staten är till för den enskildes skull, är ett val på liv och död för det vi gemenligen kalla västerländsk odling, ett val, som är fullkomligt avgörande för andelivets utgestaltning och villkor. Det är enligt min mening av den allra största vikt, att denna frågeställning göres levande och påtaglig för alla. Det behöver väl knappast sägas, att detta är särskilt angeläget inom de folk, där rätten att fritt uttala sig om och dryfta slika spörsmål ännu är öppen och oförkränt.

Bild 1. Statsrådet Arthur Engberg talar på Skansen. Foto Meyerhöffer.

Den som med hela sin själ, med varje fiber i sitt väsen är lidelsefullt övertygad om att det stora avgörandet om andelivets frihet sammanfaller med valet mellan de båda motsatta statsordningar, jag här angivit, den torde också förstå, att varhelst två eller tre allvarliga människor äro församlade i våra dagar, där står detta spörsmål mitt ibland dem. Vål är det sant, att upprepning kan verka enformig och tröttande. Det finns dock saker, som icke kunna upprepas ofta nog, sanningar, vilkas oupphörliga inskräpande är en ofrånkomlig plikt. Och när jag så ofta som fallet varit under de senare åren återkommit till dessa tankegångar, så har det berott på min övertygelse, att omistliga värden kunna stå på spel och att intet får underlåtas i arbetet på att väcka och stärka människors känsla av ansvar för den andliga frihet vi fått i arv och ha att försvara och

förkovra. Den plats, på vilken jag i dag talar, är och bör vara fredad för allt vad politik heter. Måtte den städse så förbliva! Därför framför jag också mitt ärende helt och hållet utanför politikens ramar och gör det till vad det bör vara, nämligen till en framställning av väsentligheter, som över och tvärsigenom allt vad politiska skiljelinjer heter, angå oss alla.

Andens väsen är frihet. Ett verkligt andeliv utan frihet är därför i grund och botten en självmotsägelse. I anden äro nedlagda de gåvor som fört och föra människornas släkte uppåt och framåt. På dessas växt och blomstring beror därför, huruvida vägen skall gå uppför eller utför. Frågan om andelivets yttre villkor är därför och måste städse förbliva en verklig ödesfråga. Men eftersom det varken finns eller kan finnas något andeliv oberoende av de enskilda, eftersom andelivets villkor äro liktydiga med de villkor, varunder de enskilda äro andligt verksamma, så gestaltas djupast och ytterst frågan om andelivets frihet till en fråga om de enskildas andliga rörelsefrihet. Eller med andra ord: att taga upp spørgsmålet om andelivets frihet det är att ge sig i kast med frågan om de betingelser, varunder de enskilda äro med i den statliga gemenskapen. Förhållandet mellan den enskilde och staten, mellan den enskildes frihet och statens tvångsmakt kan därför icke förbigås. Det duger icke att försiktigt tassa omkring den i filttofflor. Den måste som en huvudfråga ställas i meningsutbytets mitt.

Andelivets områden äro många. Där ha vi forskningen. Dess möjlighet att fylla sin uppgift är helt beroende av de enskilda forskarnas rätt att oförkränkt få bringa till uttryck och granska varandras resultat, rätten att både utsäga egna oförgrifliga meningar och motsäga andras. Det vetenskapliga meningsutbytets frihet är helt enkelt en huvudförutsättning för forskningens utveckling.

Så ha vi den bildande konsten. Även dess utveckling betingas av en otvungen växelverkan mellan utövning och granskning. Den har sina egna lagar, som icke ostraffat överträdas. Det tillkommer den fria granskningen att bringa rättelse, att främja måttfullhet, sans och tukt. Dess lagar innebo i den själv. De

varken äro eller kunna vara yttre maktbud. Ty eftersom staten icke är eller kan vara något tänkande, kännande och uppfattande väsen, så kan den ju ej heller såsom stat ha någon uppfattning på hithörande områden. Endast den enskilde kan ha själsförmögenheter. En gemenskap, den må vara statlig eller ej, kan icke vara utrustad med sådana gåvor. I statlig väg utfärdade påbud äro därför alltid ytterst någon enskilds mening, som med statliga maktmedel göres gällande. Vi förstå emellertid alla utan svårighet, att slikt icke kan ske utan att konstens egenart grovt kränkes. Ty att likrikta det andeliv, som i oändlig rikedom och skiftning söker i färg och form infånga verkligheten, är att förkväva och ödelägga det. Ännu har aldrig historien haft att framvisa någon verklig bildande konst, vars inre hållning bestämts av statliga påbud och förordningar. Samma gäller litteraturen och musiken. Deras konstnärliga normer äro något helt annat än statliga dekret. Samma gäller religionens värld. Den religiösa känslan är en inre upplevelse, som i sin finhet och sprödhet förfryser redan vid beröringen med de kalla begreppen, redan när den skall förståndsmässigt uttryckas som lärosats. Ingen jurist i världen skulle kunna fånga och uttrycka den i en strafflagsparagraf.

Nog med exempel. De äro tillräckliga för att ådagalägga, hurusom andelivets utgestaltung i olika riktningar har sitt villkor i friheten.

Erfarenheten från vårt eget statsliv har givit vid handen, att man på ett både ändamålsenligt och verksamt sätt kan giva andelivet den hjälp till självhjälp, varom jag nyss talade. Grundsatsen har varit och är den sunda och riktiga att genom staten tillhandahålla såväl nödiga resurser som väl avvägda bestämmelser för verksamhetens framgångsrika bedrivande. Sålunda göras inga statliga ingrepp i forskningens inre liv och förhållanden. Statens mellankomst begränsar sig till ekonomiskt stöd åt forskningens utövare och fastställande av de vetenskapliga kompetensvillkoren. Några som helst föreskrifter eller anvisningar om vederbörande forsknings läggning och inriktning komma icke ifråga. Genom statens försorg ställas till

forskningens förfogande nödvändiga institutioner och nödvändig teknisk utrustning, vetenskaplig litteratur o. s. v. Enahanda gäller om statens förhållande till konsten. Det sörjes för utbildning och numera även för lämpliga arbetsuppgifter. Ingen ifrågasätter emellertid att den svenska staten härutöver skulle inblanda sig i den bildande konstens liv och föreskriva den vissa normer. Om statens hållning till den sköna litteraturen kan sägas detsamma. Man ger stöd och uppmuntran, om också i mycket blygsam utsträckning. Någon inblandning från statens sida i striden mellan olika skolor och smakriktningar äger icke rum.

I princip förhåller sig den svenska staten på enahanda sätt till det religiösa livet. Jag har redan antytt, att det djupaste och innersta i religionen är själva den religiösa upplevelsen, som icke kan begreppsmässigt uttryckas utan att förgrovas och därför i viss mån förvanskas. Den svenska staten befattar sig därför icke med människors religiösa upplevelser. Den statliga befattningen med religionen tar vid dels på det område, där de religiösa upplevelserna frusit och stelnat till vetenskaplig begreppsbildning, dels där de fått en institutionell utformning, blivit församling, samfund, kyrka och riter. Sålunda tillhandagår staten den teologiska forskningen med stöd efter samma grundsatser som övrig forskning. Vid befordran till lärarebefattning i teologisk fakultet gälla grundsatserna om ådagalagd vetenskaplig förtjänst och skicklighet. Villkoret om bekännandet av den rena evangeliska läran betyder rätt och slätt att vederbörande skall vara kyrkoskriven i svensk församling, ett villkor som hör naturligt samman med det förhållande, som alltsedan 1527 rått mellan den svenska staten och kyrkoväsendet. Från nämnda tidpunkt har nämligen den lutherska-evangeliska protestantismen varit den religion, vars allmänna inriktning haft statligt erkännande och åtnjutit statens särskilda skydd och stöd. Jag skulle vilja uttrycka det så, att den lutherska protestantismens frihetsprinciper av den svenska staten auktoriserats såsom underlag och ram för kyrkoväsendet. Att denna principiella ordning utgjorde ett oerhört framsteg utöver den katolska

tidens förhållanden och betydde en väldig andlig uppryckning och framryckning behöver väl knappast påpekas. Därom råder väl ej heller någon direkt meningsskiljaktighet inom vårt folk. Det förtjänar likaledes att framhåvas, hurusom steg för steg inom den omnämnda ramen tvångsbestämmelserna beträffande iakttagande av kulthandlingar och riter avlägsnats. I den svenske medborgarens enskilda liv utövas icke längre något kyrkligt tvång. Lagstiftningen har sört för valfrihet i dessa stycken. Vi ha sålunda även på detta område kunnat bevittna en tillämpning av grundsatsen, att staten ställer institutioner till det andliga livets förfogande utan att utöva tvång på medborgarna.

Beträffande rörelsefriheten för prästämbetets utövare måste enligt sakens natur gränsregleringen betraktas som alltjämt fortgående och oavslutad, så länge den svenska staten och kyrkaväsendet sammanleva på statsreligionens principiella grund. Det är därför på intet sätt anmärkningsvärt, att vi här möta en rad ömtåliga och svårlösta problem, där det gäller att tillgodose kravet på största möjliga lärofrihet utan att därför uppoffra det principiella förhållandet mellan kyrka och stat. Lärofrihetens anspråk kunna tillmötesgå ända till den gräns, som betingas av statskyrkosystemets tillvaro. Varken jag eller någon annan torde vara redo att ange denna gränslinje. Erfarenheten kommer väl så småningom att antyda den. Det är endast önskvärt, att man gör sig ordentlig reda för att gränsen finns, att problemen måste ses och angripas i sitt inbördes sammanhang, att, med andra ord, statskyrkoprincipen och lärofrihetsprincipen icke kunna renodlas var för sig och att det för dem, som finna något värdefullt i bäggedera, är en på en gång krävande och ömtålig uppgift att varsamt avväga dem mot varandra. För egen del är jag övertygad om att ett folkligt självstyre, som visat prov på sådan mognad som vårt, skall utan svårare slitningar komma till rätta med dessa problem. Ingen stat har någonsin kunnat så reglera sitt förhållande till religionens värld att alla brytningar undvikits. Såsom allt liv är även det religiösa livet dynamiskt, krafter i rörelse och utveckling, processer av självförnyelse, serier av spänningar och avspän-

ningar. Och på intet annat av andelivets områden är kraftspelet mera förbryllande och oberäkneligt än just här. Den nutida kulturstaten kan icke ställas utanför denna verklighet. Ty i vilka yttre former den än sammanbor med religionen, så förblir den likvisst kvar i dennas kraftfält. Och låt oss icke glömma, att de moraliska, rättsliga och konstnärliga föreställningar, varav samhällslivet genomtränges och genomsyras, i många av sina finaste rotförgreningar gå ned i och suga kraft och näring ur religionens mylla. I det aldrig avslutade arbetet på att fostra ett bättre släkte, förmänskliga, höja och kultivera seder, sinnelag och tänkesätt ha anspråken på statens insatser, medverkan och mellankomst oavslåeligt skärpts. I stegrad grad har staten blivit en kulturstat. Det vore orimligt att i denna utveckling försumma och försmå de livsmakter, vilkas källor rinna upp ur det metafysiska behovets, oändlighetskänslans och idealdriftens marker. Att tvångsmobilisera dem för statens räkning, att spänna dem för den världsliga maktens triumfvagn och utnyttja dem i politiska syften är samma ödesdigra missgrepp som att förklara dem krig i fåfång inbillning att kunna utrota dem. Här anvisa omdömet och ansvarskänslan en högre, en bättre väg: att låta dem växa i frihetens luft och i ständig växelverkan med andelivet i övrigt, låta dem befrukta och befruktas, bilda och bildas, förfina och förfinas.

Männe icke, när allt kommer till allt, denna strävan att bevara en enhet i mångfalden, att varken likrikta eller avsöndra, varken utsudda gränser och nyanser eller isolera andelivets provinser från varandra, att i stort som smått trygga frihet, självverksamhet och personligt ansvar — männe den icke varaktigast och bäst ger hälsa och fri rymd åt både staten och andelivet?

I MUSEER OCH BLAND MUSEI- MÄN FÖR TRETTIO ÅR SEDAN

av Axel L. Romdahl

Trettio år är i och för sig ingen lång tidrymd, men redan äro de flesta, ja, så gott som alla de som intogo en framträdande plats inom det svenska museilivet vid detta århundrades början, bortgångna, och endast få av dem som nu äro verksamma vid våra museer ha varit med och tjänstgjort under dem eller tillsammans med dem. Förhållandena äro i mångt och mycket annorlunda nu än då, och det svenska museiväsendet har kommit in i ett nytt skede och på nya banor. Det kan då måhända ha sitt intresse, att en som visserligen ännu icke känner sig ha rätt att räknas till "de gamle" eller önskar göra anspråk på att uppfattas såsom ärevördig och i besittning av ett långt livs erfarenhet, tvångslöst och som det faller sig berättar ett och annat från den tid då han gjorde sitt inträde på museibanan.

Aspiranterna på denna bana voro den gången icke så många som nu, och en ung man som riktade in sig åt det hållet uppfattades gärna såsom en vågsam och egendomlig herre, vilken sökte sig en väg utanför de välutstakade ämbetskarriärerna. De platser som stodo till buds voro icke heller många, och utsikterna tedde sig alltså föga lysande. Då jag hösten 1902 vandrade upp till intendenten och chefen för Nationalmuseum, Ludvig Looström, för att fråga om jag kunde vinna anställning såsom e. o. amanuens vid museet, var det med ganska ringa förhoppning

Uppsatsen utgör en nedskrift av några minnen berättade för Svenska museimannaföreningen vid dess sammanträde den 5 december 1936.

om ett gynnsamt svar. Nationalmuseichefen förklarade också genast att det icke kunde bli tal om någon anställning såsom amanuens. Men då jag anhöll att få tjänstgöra såsom oavlönad volontär, beviljades denna anhållan, och jag kunde alltså börja att arbeta i museet på nyåret 1903. Min tjänstgöring förlades till gravyravdelningen, som var inrymd i den nuvarande gustavianska salen, en väldig lokal med högtsittande sidoljusfönster, uppdelad i tre delar genom monter med höga skärmväggar. Avdelningen till vänster var apterad till tjänsterum, i den mellersta avdelningen stod det stora bordet för forskare och studerande allmänhet. Här syntes vid denna tid ofta nog Oscar Levertins markanta profil lutad över kartongerna med Callot-gravyrer — han höll just då på med sin essay över den store Lothringaren — medan Carl G. Laurin, som var i färd med att samla material till första upplagan av sin kulturhistoriska bilderbok, fyllde hela gravyrsalen med sina temperamentsfulla exklamationer och kvicka infall. Det var amanuensen dr John Kruse som förestod gravyr- och handteckningssamlingarna. Han hade liksom de flesta "esteter" den tiden ägnat sina universitetsstudier huvudsakligen åt litteraturhistorien och hade disputerat på en gedigen avhandling om Hedvig Charlotta Nordenflycht, i vilken han till skämtarnes förnöjelse icke underlåtit att ta med detaljer sådana som den vittra damens tvättnotor. Nu gick han emellertid med liv och själ upp i konsten, som sällan haft en så på en gång hängiven och ödmjuk dyrkare som han. Inom den svenska konsten intresserade han sig särskilt för Carl Larsson, vars älskvärda skildring av hem och barn vunnit hans hjärta, och för Sergel, vars handteckningar han högt beundrade och började utge i Föreningens för grafisk konst publikationer. Men hans stora kärlek var Rembrandt. Han har reproducerat Nationalmuseums Rembrandtsteckningar och utgivit den fina boken om Rembrandts färger, en bok som Rembrandtälskaren ännu kan ta fram och läsa med behållning. Nu på vårsidan 1903 var han ivrigt upptagen av sina tjänsteplikter i strängare mening. Nationalmuseum skulle för att få medel till nyinköp sälja sina koppersticksdubletter och för den skull måste

hela gravyrbeståndet genomgås, dubletterna tagas ut och jämföras, så att man var säker om att icke avhända sig de bästa exemplaren. Företaget att sälja Nationalmusei dubletter måste anses ha varit i hög grad olyckligt. Huru väl skulle icke dessa blad kunna kommit till pass i våra ortsmuseers samlingar! Emellertid var det just detta tilltag som gjorde mig och mitt arbete välkomna i Nationalmuseum. Jag hade fullt upp att göra och kunde för min del skatta mig lycklig att på kort tid, i en tjänstemans privilegierade ställning, få gå igenom stora delar av museets gravyrbestånd och på detta sätt inhämta ej blott konsthistoriska, utan också kulturhistoriska kunskaper av det slag som man egentligen endast kan vinna genom att gå igenom en stor gravyrsamling. John Kruse älskade sitt arbete och var en utmärkt handledare och äldre kamrat åt den unge volontären. Och inom gravyrsalen rådde harmoni och glädje. Men han fick ofta nog en droppe malört gjuten i sin bägare. Man hörde allt emellanåt snabba och säkra steg ljuda mot parketten och visste att det var museichefen själv som nalkades. Ludvig Looström var utan tvivel en framstående ämbetsmannabegåvning och ett kvickt och skarpt huvud. Längre styrde och ställde han såsom Konstakademiens högt betrodde sekreterare och han författade i denna egenskap det stora arbetet om Akademiens historia till dess 100-årsjubileum år 1886. Sällan har väl någon institution ägnats en så rolig men samtidigt respektlös minnesskrift som denna. Dess författare har dragit fram alla konstnärsträtor och intriger, all fåfänga och narraktighet, allt som legat gömt och glömt mellan pärnarna i Akademiens dammiga protokoll, och han har av sitt material ställt samman en frodig och av munter satir kryddad krönika. Han älskade att finna kvicka och slående uttryck och generade sig icke för att pisksnärtarna möjligen kunde träffa någon så att det sved. Den sarkasm som Looström lät gå ut över det förgångna fick spela också över hans samtida omgivning, och Kruse hade en känslig hud, där chefens snärtar både kändes och svedo. I museet funnos två äldre kamrater utom Kruse. Den ene var Georg Göthe, filosofie doktor på en avhandling om det gustavianska dramat

och en förnäm och grundlärld humanist, som skrev fina uppsatser i konstfrågor i Nordisk tidskrift och som hugfäst sitt namn såsom vetenskapsman genom sin stora och grundläggande Ser-gelbiografi och som museiman genom den mönstergilla, också internationellt värderade katalogen över Nationalmusei gamla mästare. Göthe var omgiven av en aura av ädel förfining och var dessutom i besittning av en stilla och överlägsen spydighet, som gjorde att chefen näppeligen vågade sig på honom. Hans något yngre kamrat, den då ännu obefordrade amanuensen vid konstslöjdssamlingarna, Erik Folcker, höll sig mest för sig själv nere i sitt trånga tjänsterum till vänster om den stora trappan och umgicks försynt och stilla med de sköra och bräckliga ting han hade under sin vård och som han älskade. Livfull och energisk gick den unge extra ordinarien Osvald Sirén upp i sitt arbete med käck vederdöpfung av de italienska handteckningarna.

När jag tjänstgjort i museet ett par månader, kom intendenten en dag in och uppmanade mig att lägga in ansökan att bli antagen till e. o. amanuens. Någon vidare avlöning hade jag icke att emotse, men jag skulle, oberoende av hur mycket jag tjänstgjorde, få lyfta allt som stod till förfogande på det extra avlöningskontot, om jag minns rätt omkring sexhundra kronor. Jag blev helt naturligt överlycklig över att i alla fall vara inne på museibanan. Så småningom fick jag klart för mig, vilket hinder som från början ansetts resa sig mot min anställning. Museets f. d. e. o. amanuens Olof Granberg, dåmera bibliotekarie vid Konstakademien, som några år tidigare, när det kommit en fnurra på tråden mellan museichefen och honom, lämnat sin anställning, önskade på nytt vinna inträde vid museet, en önskan som emellertid icke delades av intendenten. Under sådana förhållanden var det svårt att anställa en ung och ännu föga meriterad man, och det var intet under att man tvekade inför Granbergs hotfulla uppsyn. Kort efter mitt anställande eller möjligen samtidigt med detta fick Granberg återinträda i tjänst i museet. Han blev sedermera intendent, men avsåg sig längre fram också denna syssla för att ha fria händer såsom

Bild 1. Bernhard Salin i Nordiska museets dåvarande styresmannarum.

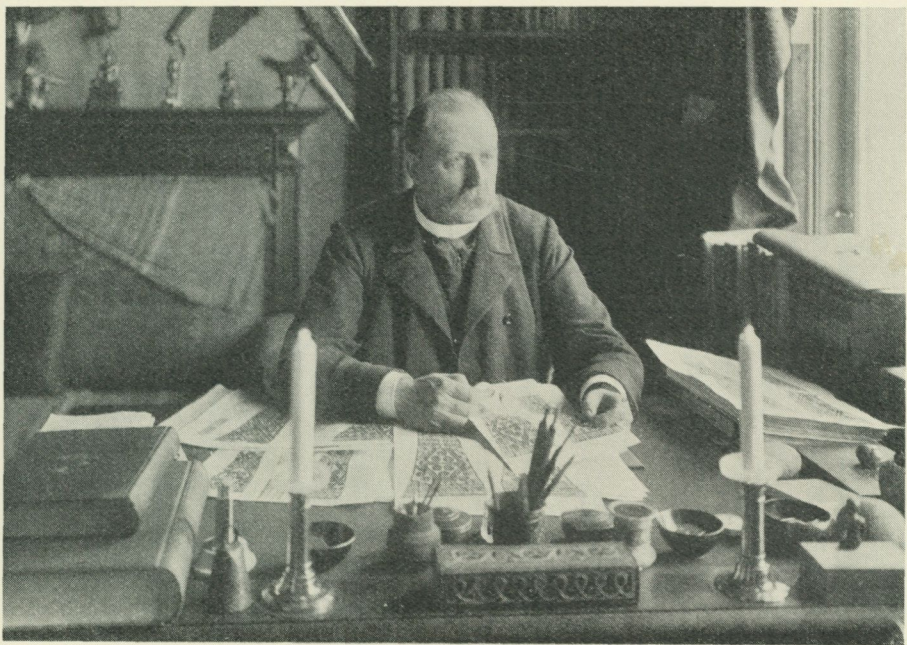

Bild 2. Hjalmar Stolpe vid skrivbordet i sitt hem.

konsthandlare och privatlärare. Under den tid Granberg arbetade i gravyrsalen hörde man på långt håll hans åskliknande och även när intet särskilt stod på färde nästan hotfulla stämma eka i det stora rummet och ute i trapphallen, om dörrarna stodo öppna.

Min tjänstgöring i Nationalmuseum skulle snart nog ta slut. En dag i februari 1904 blev jag anmodad att följande morgon infinna mig hos styresmannen vid Nordiska museet dr Bernhard Salin. Han önskade ett samtal med mig i anledning av att en plats såsom amanuens vid högreståndsavdelningen blivit ledig efter Johnny Roosval som beslutat sig för att lämna museitjänsten och slå in på den akademiska karriären. Jag vandrade ut till den nya byggnaden på Lejonslätten, vars norra länga ensam stod färdig, medan arbetet pågick på mittpartiet och den södra längan. Strand Anna öppnade porten för mig för första gången och visade mig vägen upp för den smala ektrappan till styresmannens rum, som då låg två trappor upp till höger. Där inne mötte mig Bernhard Salin. Han reste sig litet långsamt ur skrivstolen, räckte mig handen och såg på mig på en gång prövande och vänligt med sina vackra blå ögon under den öppna pannan. Efter ett kort inledande samtal som fick till resultat att vi blevo överens om att jag skulle lämna tjänsten vid Nationalmuseum och övergå till den nya sysslan vid Nordiska museet, förde han mig ned för trapporna till den stora hallens undre våning. Hallens norra del var den gången avstängd från mittpartiet med en provisorisk vägg, bakom vilken man hörde ljuden från det pågående byggnadsarbetet. Hela golvet var belamrat med högreståndsmöbler och inredningar från olika tider i ett kaotiskt virrvarr, där man fick använda den gamle rustmästare Holmström för att finna rätt och hitta det man vid ett visst tillfälle behövde få tag i, jämför bild 3. "Jaha", sade Bernhard Salin, "allt det här skall nu amanuensen katalogisera och bringa reda i, och sedan gruppera efter stilperioder, som få uppgöras med ledning av det här materialet, medan vi samtidigt studera i de kungliga slotten och på herrgårdarna och i stockholmska borgarhus och adelspalats från olika tider". Detta var i alla fall

Bild 3. Nordiska museets hall under förberedelserna för samlingarnas utställande. Den i texten omtalade provisoriska mellanväggen är här redan borttagen. I bakgrunden synas Livrustkammarens samlingar. Foto 1906.

någotting att ta i för en ung man, som förut aldrig sysslat med möbler och bohagsting annat än till eget torftigt studentikost husbehov. Men uppgiften var lockande, och styresmannens förtroende väckte min ambition och arbetsglädje. I en mörk vrå i samma rum i norra "absid"-utbyggnaden, där Edvard Hammarstedt höll till med sina "livskvistar" och julfåglar och andra signerier, fick jag mitt arbetsbord, och där skrevos kataloglapparna över museets stolar, skåp och kistor m. m. Mestadels var det icke mycken tid jag fick sitta. Hallen blev mitt dagliga arbetsfält. Därnere hade jag mitt material, och där ordnades i särskilt uppbyggda avbalkningar experimentrum, i vilka provuppställningar gjordes av möbler och inredningar från olika perioder. Dessa provuppställningar gävo bl. a. en uppfattning av vilka möbeltyper som saknades eller voro för svagt representerade i museet, och när det visat sig att vissa typer som voro oundgängligen nödvändiga för att ge en bild av möblerings-skicket under en period, icke funnos i fullgott skick eller i tillräckligt antal, så var det att ge sig ut att leta i antikvitetsbodas av högre eller lägre rang eller att på Bukowskis auktioner följa med och ropa på önskvärda föremål. Min företrädare Roosval invigde mig i dessa mysterier, och jag vill minnas att våra gemensamma första raider företogs i hästdroska för tidsvinande. Sedermera gjorde jag nog mina strövtåg till fots och det är möjligt att det anspråkslösa uppträdandet medverkade till att ge mig gynnsamma priser. Antika möbler voro då för tiden inte särskilt dyrbara, i alla fall ej om man jämför dem med de priser man i våra dagar får betala. Det var icke få möbler som jag blev i tillfälle att köpa under den tid från februari 1904 till april 1906, då jag var anställd vid Nordiska museet. Och när jag nu vandrar igenom högreståndsavdelningen kan jag nicka åt många gamla bekanta, åt barockskåp, rokokostolar och empiresoffor. Jag erinrar mig ofta nog de omständigheter som voro förbundna med köpet och de pris som betalades. Ibland blev man vid en Bukowskiauktion rent häpen att få sig tillklubbat ett dyrbart föremål för så gott som ingenting, t. ex. en utomordentligt vacker och väl bevarad harpa i finaste franska Louis

XVI, snidad med rika blomstergirlander och lackerad i rött med utsökt målning — för 75: — kr! Andra gånger kunde överraskningen vid en auktion helt visst gå i motsatt riktning. En av de mest spännande episoderna under min tid vid Nordiska museet var då jag, efter överenskommelse med chefen, skulle ropa in ett stort parti vackert gyllenläder som hade säker proveniens från en herrgård i Södertörn och som vi ansågo oss oundgängligen behöva för inredning av vårt barockrum. Jag skulle få gå till 1.500: — kr. men vid auktionen steg priset till 2.500: — och jag hade djärvheten att ropa in partiet för museet trots denna höjning av priset. När jag kom ut till museet och avlade min rapport för styresmannen, kände jag nog en viss oro för vad han skulle säga. Men denna oro var överflödig. Bernhard Salin log sitt vackraste leende emot mig och sade: "Du gjorde rätt som slog till. Vi veta inte om och när vi få tillfälle att köpa ett sådant gyllenladersgarnityr. Var vi skall ta pengarna ifrån vet jag inte, men det får bli min sak".

Anordnandet av högreståndsinteriörerna i Nordiska museet var en av de mest spännande frågorna, föremål för ivriga och stundom heta debatter inom kretsen av museets tjänstemän. Några ibland dessa, det var framförallt dåvarande intendenten vid Kungl. Livrustkammaren friherre Rudolf Cederström, visserligen vid den tiden arbetande i sin samlings gamla lokaler i norra slottsflygeln men vår daglige kamrat i arbete och vederkvickelse, och dåvarande amanuensen och föreståndaren för Skansens kulturhistoriska samlingar, Axel Nilsson, kämpade för ett strängt vetenskapligt uppställningssätt som icke tillät komplettering av en ofullständig interiör med nya eller från annat håll komma delar. Bernhard Salin å sin sida ansåg det oundgängligen nödvändigt att inom museet åstadkomma rum från gångna tider som gävo en fullt levande bild av våra fäders bostadsskick. För honom sammanhängde denna fråga med en vida större. Och han ville i själva verket genom en för den stora allmänheten tilltalande uppställning av högreståndsavdelningen, möjliggöra en i princip vetenskapligt museal uppställning av museet i det hela. Saken var den att Nordiska museets store skapare, Artur Haze-

lius, ansågs ha efterlämnat ett musealt testamente av det innehåll, att museet inom sina väggar skulle ge konkreta och livfulla bilder i dioramaform av det svenska folklivet i olika landskap. Dessa dioramor skulle förläggas runt den stora hallen, ett motsvarande varje bågöppning i hallens bottenvåning. Denna plan hade sin utgångspunkt i de dioramor som varit anordnade i museets lokaler uppe vid Drottninggatan och som på sin tid väckt stor beundran. Den Clasonska museibygnaden var ritad med tanke på dioramorna, men runt omkring hallbyggnaden med dess gallerier skulle läggas byggnadslängor avsedda för en systematisk museal uppställning av museets samlingar. Då dessa byggnadslängor av ekonomiska skäl icke kommit till stånd och då Artur Hazelius efter det planen uppgjordes vunnit möjlighet att på Skansen, i dess stugor och gårdar, på ett effektivare och sannare sätt giva bilder av den gamla folkliga kulturen, ansåg Salin att allt disponibelt utrymme inom byggnaden på Lejonslätten borde utnyttjas för en musealt och vetenskapligt tillfredsställande utställning av det rika material som blivit hopbragt och som borde ytterligare kompletteras. Denna hans ståndpunkt mötte ett energiskt motstånd från en del av Artur Hazelius gamla vänner, som ansågo sig förpliktade att tillse att stiftarens syften blevo fullföljda. Kampen om Nordiska museets uppställning med eller utan dioramor utkämpades icke endast inom styrelsen och inom kretsen av museets tjänstemän utan också på offentlighetens vädjobana, i pressen, på prosa och t. o. m. på vers. Jag minns huru Salin, då en ung entusiast i harmsna ordalag skaldat om hur Hazelius heliga arv nu skulle förvaltas av en "som på museihyllor sett sig blind", när vi om morgonen möttes vid föredragningen vemodigt leende frågade oss: "Har Ni sett hur en blind ser ut?" Bernhard Salin satte in hela sin personlighet för denna sak. Han avgick med segern och fick disponera hela museet för vetenskaplig uppställning, med det enda medgivandet att travéerna vid galleriets ändar i bottenvåningen skulle anordnas som stuguinteriörer, öppna mot hallen. Men han kände sig då också förpliktad att inom högrestandsavdelningen, för vilken det den gången icke var sörjt på Skan-

sen genom något Skogaholm eller något Stockholmskvarter, ge åskådliga helheter av möblerade gamla rum och icke enbart museisalar med inredningsfragment och möbler uppradade längs väggarna. Hela interiörer med väggbeklädnad, paneler, golv och tak, kakelugnar och fönster, funnos emellertid icke i museets förråd. Man hade tillvaratagit endast detaljer, som ansetts prydliga och förtjänta att bevaras. Den första fullständiga interiören fick museet genom en egendomlig slump. Av en stofftapet från ett gammalt hus vid Björngårdsgatan på Söder fattades en bit som tydligen suttit över en dörr. Vid undersökningen befanns det att denna bit vid tapetens nedtagande några år förut blivit kvarlämnad på platsen. Jag tog genast färjan över till Ränthmāstartrappan och gnodde iväg upp till Björngårdsgatan. Inne i det tillspillogivna gamla huset, och just i det rum från vilket tapeten tagits, sutto ett par dalkarlar och flätade korgar. Jag hälsade och såg mig omkring. Första ögonkastet sade mig, att jag stod i en fullständigt bevarad interiör från tiden omkring 1730, i vilken endast de delar fattades som vi hade i gott förvar i museet. Det dröjde inte länge förrän vi hade hela interiören uppmätt och nedtagen och den står nu infogad i museets högreståndsvit. Så lyckligt låg det inte till med de andra interiörerna. I dessa måste man ofta nog utföra kompletteringar analogivis, med saker från olika håll och stundom hjälpa sig med rena rekonstruktioner.

Om denna sak var det nu vi tvistade, i museet under själva arbetet, på Sagaliden då vi åto lunch med chefen mitt ibland oss, och om kvällarna, efter slutat hemarbete, på stadens näringsställen, framför allt på det gamla Metropol vid Norrmalmstorg, som var museidiskussionernas stora bataljält. Där slog vi oss ned vid vårt stambord, kväll efter kväll. Axel Nilsson dominerade samvaron med sin breda lekamen, sin ljusa och öppna skånska uppsyn, sin impulsivitet, uppslagsrikedom och slagfärdighet. Han var under dessa sina klang- och jubelår, då han var i farten från 11-tiden på förmiddagen till 4 på morgonen, ständigt ssyselsatt med smått och stort inom museiarbetet, planläggning av hela avdelningar, uppsättandet av byggnader på Skansen, ritan-

det av montrar, låsar och allehanda apparater, främst den stora "lusknäppen" (desinfektionsugnens smeknamn), ett sällsynt stimulerande umgänge. Man kände att det gick kraft av honom, och han hade krafter att dela med sig av så länge hans hälsas dagar räckte. I själva verket har Axel Nilsson för svenskt museiväsen betytt mycket mera än som framgår av protokoll och årsberättelser.

Hans motpol i mycket — ehuru de voro överens i sin kritik av hopplockade högreståndinteriorer — var Rudolf Cederström, som redan i ungdomen utmärktes av den pietetsfulla samvetsgrannhet och den stränga kritik, inte minst mot sig själv, som livet igenom kännetecknat hans personlighet och givit hans insatser i svenskt museiliv en tungt vägande auktoritet. Gustaf Upmark, som redan var en lycklig familjefader, deltog ej fullt så ofta i de museala symposierna som vi andra, ännu ogifta. Han hade redan lagt upp för sig de specialproblem inom det svenska guldsmidets historia som det är hans heder att ha löst, och sysslade inom museet med silvret och keramiken, avdelningar som lågo utanför de stora stridsfrågorna. Jag måste för min del medge att jag, hårt ansatt som jag var, kunde känna vissa betänkligheter mot en alltför stark komplettering eller alltför oviss rekonstruktion, och det kunde hända att jag nästa förmiddag yppade mina tvivel för Bernhard Salin. Han kunde då fästa sina ögon på mig, vemodigt förebrående, och säga: "Jaså, vill även du svika mig i denna sak?"

Någon gång i månaden brukade vi amanuenser samlas till ett slags klubbafton uppe på Sagaliden och hade då förenat med oss våra kolleger i amanuensgraden från Statens historiska museum, Riksarkivet och Kungl. biblioteket. Det var livliga och muntra aftnar, som ledde till en bekantskap och en vänskap mellan de unga vetenskapliga arbetskrafterna vid huvudstadens centrala kulturinstitutioner som var till gagn ej blott för oss själva men också för de verk, där vi arbetade. Forskningarna underlättades ömsesidigt, och sambandet mellan skilda delar av kulturhistorien bragtes till medvetande. Stundom infann sig också inom vår krets en äldre "amanuens", vars närvaro alltid

Bild 4. Axel Nilsson på fältundersökning. Foto från Lillhärjeds socken, Härjedalen 1909.

förvandlade ett sammanträde till en fest. Det var dåvarande amanuensen vid Statens historiska museum, professor Oscar Montelius. Eljest voro de äldre egentligen uteslutna från vår exklusiva amanuensfackförening, men för Montelius gjordes ett undantag. Han hade visserligen fyllt 60 år, hade bakom sig ett mäktigt livsverk och bar på en stor berömmelse. Men hans livsverk var icke något färdigt och avslutat, utan ett alltjämt fortgående skapande, och han bar berömmelsen lätt på sina skuldror. Han hade livet igenom över sig ett drag av en segerglad gosse som framgången och medvetandet om den egna styrkan gjorde generös och hjälpsam mot andra, icke minst mot de yngre. Han roade sig gärna med lekfullt skämt och kunde mången gång, för att vila sig från mera tankediger konversation, berätta historier i oändlighet, varvid han gärna återopade sig på att vara "professor, om inte i historia så dock i förhistoria". Men när det gällde, delade han med sig av sin lärdom och sin synpunktsrikedom.

En annan av de äldre, som också räknades och ville räknas som kamrat av oss unga, var Hjalmar Stolpe, Birkas utforskare och grundläggaren av Stockholms etnografiska museum. Det var hans stora bekymmer dessa år att Vetenskapsakademien ville flytta hans kära museum tillsammans med de naturvetenskapliga museerna ut till Frescati. Han ville ha det förlagt till någon lämplig plats på Djurgården i närheten av Nordiska museet, och dit ville han också förlägga den nybyggnad för Statens historiska museum som man redan på den tiden fann nödvändig. Han omfattade med iver en tanke som den gången var ny, medan den nu är gammal och självklar: att museerna voro till icke bara för vetenskapsmännen utan för folket, den stora breda publiken. Och han ansåg att museerna skulle ligga så, att det icke blev ett helt företag att uppsöka dem. Majoriteten inom vetenskapsakademien hade intet sinne för dessa synpunkter, eller funno möjligen att Frescati i sinom tid skulle bli tillräckligt bekvämt tillgängligt. Hjalmar Stolpe gick ensam i sina samlingar, biträdd av sin dotter och stundom av unga forskare, som dock mestadels befunno sig på expeditioner och då och då läto

höra av sig genom hemsända samlingar som fyllde hans magasin. Ej sällan hände det en kväll, när ett par av oss unga museimän sutto på Metropol eller Operakällaren, att Stolpe kom in, slog sig ned vid vårt bord och dröjde kvar ända tills dess att skurgummorna med sin attiralj av hinkar och sopborstar gjorde sitt inträde i lokalen. Det var inte värt för oss yngre att försöka bryta opp och skylla på trötthet eller arbete. Den generation han tillhörde var uthållig i den sällskapliga samvaron och hämtade ifrån denna vederkvickelse och inspiration för ett ofta banbrytande arbete. När vi blivit utkörda från restaurangen blev det att följa Stolpe till hans bostad uppe på Östermalm och att sedan kanske i timal vandra av och an på gatan och höra honom berätta om sina planer och om sin kamp för att få dem förverkligade. Jag kände Stolpe redan från mina uppväxtår, han var en av min fars närmaste Uppsalavänner och hade gästtat vårt hem i Linköping mer än en gång, alltid spridande ett skimmer av festligt temperament och genial begåvning. Nu under mina museiår i Stockholm fick jag komma i hans hem och någon gång vid aftenlampans sken höra honom redogöra för sina uppmärksammade forskningar om naturfolkens ornamantik. Han berättade con amore om sitt arbete och lät undan för undan länk vid länk hakas i sin beviskedja. Det gjorde detsamma att dessa forskningar lågo mina egna intressen jämförelsevis fjärran. Det var en njutning och en upplevelse som man aldrig glömmer att ha fått blicka in i denne geniale forskares tankeverkstad. Sista gången vi unga kamrater sågo Stolpe var vid en arkeologisk och antropologisk kongress som ett tyskt sällskap anordnat i Stockholm sommaren 1904.

Kongressdeltagarna skulle anlända till Stockholm med en förhyrd ångare. De hade under ledning av riksantikvarien Hildebrand besökt Visby och skulle en viss dag på eftermiddagen enligt programmet ankomma till Stockholm och tas emot på Skansen, där styresmannen hade samlat sina trupper omkring sig. Då inga tyskar hördes av slogo vi oss ned kring middagsbordet på Sagaliden, med chefen tronande i vår mitt. Middagsbordet hann bli både kaffe- och punschbord under eftermid-

dagens lopp, och inga tyskar hördes av. Men vi läto sannerligen icke förstämna oss. Oförmodat hade vi fått en anledning till en glad kamratlig helafton mitt i veckan, med gott samvete och under chefens vänliga ögon. Bernhard Salin var på sitt bästa humör, fylld av lekfullt, vänligt gäckande skämt, under vilket man alltid kände strömmen av hans hjärtas värme och i vilket hans rika intelligens bröt sig. Det är möjligt att han var på så gott humör att han sjöng "Soldatgossen", ett favoritnummer, som när det utfördes, betydde att han själv kände en vacker gossaktig glädje åt tillvaron och att han trivdes i den förtroliga kretsen. Så vilja vi, hans gamla vänner och medarbetare gärna minnas honom, tacksamma över att ha lärt känna och ha åtnjutit förtroende av denne högt förtjänte och gedigne forskare, denne vidsynte museiman och denna rika varma personlighet.

Men återvändom till de väntande museimännen på Sagaliden! Tyskarna läto alltjämt icke höra av sig, och vi uppsökte, när det lidit ett stycke frampå aftonen, vårt sedvanliga slagfält, Metropol. Och där förflöto timmarna som vanligt, delade mellan skämt och allvar, under det att marmorborden fylldes med uppställningsplaner och monterritningar. Det är egentligen synd, att icke dessa marmorskivor i odiskat skick kunnat införlivas med Nordiska museets arkiv. De skulle ha utgjort ett värdefullt material till museiuppställningens historia. Småningom bröto vi upp utan att ha sett skynten av en enda främmande arkeolog eller antropolog. Ångbåten hade blivit försenad, om av Visby sevärdheter eller av andra omständigheter förmäler icke historien. Och när den väl kom, höll den på att icke få någon kajplats, emedan färdledaren hade glömt av att anmäla att den skulle komma. Dagen därpå hade det anordnats en bankett för främlingarna i Grand Hôtels spegelsal. Det fanns just inget folk i sta'n mitt i sommaren, och alla vi unga uppbådades att vara med mot erläggandet av en synnerligen lindrig avgift. Oscar Montelius hade förmått intressenterna i Trälleborgs- och Sassnitzrouten att satsa det belopp som erfordrades för att göra banketten tillräckligt festlig. Han kvitterade artigheten med att hålla ett föredrag om Trälleborg—Sassnitzrouten i forntiden,

Bild 5. Lunch på Sagalidens terrass: Axel Nilsson, Emelie von Walterstorff och Gustaf Upmark. Foto från omkring 1905.

Bild 6. Från Skansens vårfest 1905: knektar från 1600-talet utanför Laxbrostugan. Till vänster författaren, i mitten Gustaf Upmark.

d. v. s. föredraget hette väl "De direkta förbindelserna mellan Sydsverige och Tyskland i förhistorisk tid", och vi unga svenskar njöto livligt av den lekfulla nonchalans och tjuvpojksaktighet, med vilken den store lärde behandlade temat. Efteråt var Montelius i ett strålande humör, men icke särskilt imponerad av den efter kongressers sed rätt brokigt sammansatta församlingen av diletanter, damer och ett ej synnerligen stort procenttal av mera framstående lärde. När vi vår plikt likmätigt tagit hand om gästerna och underhöllo dem med en sakrik konversation om svensk kulturhistoria, kom plötsligen Montelius fram till oss och sade på sin klingande högsvenska: "Ge nu tusan i tyskarna, pojkar, och kom och drick punsch i stället!" Gästerna lyssnade betagna till den klangfulla stämman och frågade: "Was sagte der berühmte Montelius?" Så syntes Hans Hildebrand skrida genom salen med det mäktiga Odins huvudet, präglad av ett för tillfället något bistert allvar, och med Nordstjernans storkors gnistrande på den av honom själv komponerade mörkblå uniformskavajen. Men borta i ett av salens hörn sågs en hel folksamling kring en blond högre man med ansiktet lysande av överlägsen humor. Det var Hjalmar Stolpe som stod där och förkunnade och berättade för en andäktig skara av småväxta och svarta tyskar, gentemot vilka han tedde sig som en härlig urbild av germansk skönhet och kraft. Det var som sagt sista gången vi sågo Hjalmar Stolpe i livet. Ett par dagar efteråt reste han ned till en etnografkongress i Stuttgart. Det blev långa vakor och många starka cigarrer i ett sträck, och så fick hans svaga hjärta den slutliga knäcken, för vilken han dukade under på nyåret.

Efter hans begravning gingo några av oss unga museikamrater direkt hem till Sune Ambrosianis gamla fädernehem, strax invid kyrkogården, och åto middag där under stilla samspråk om den bortgångne banbrytaren och den gode kamraten för gammal och ung. Och så följdes vi åt på genvägar mellan skogs-träd och över snöfält in mot staden, vars ljus lyste på avstånd. Vi hade känslan av att vi med vårt kamratsamkväm ärat Hjalmar Stolpe så som han själv skulle velat det.

Omständigheterna läto mig i unga år även lära känna och komma nära några av förgrundsgestalterna i det svenska museilivet utanför Stockholm. Den första museiman jag träffat var säkert Anton Ridderstad, grundaren av Östergötlands museum. Son av C. F. Ridderstad hade han ett påbrå av kulturkärlek och temperamentsfullhet, som han sannerligen inte svek. Han hade i ungdomen valt den indelte officerens bana och tillhörde vårt gamla ärofulla och av oss, landskapets söner, älskade Östgötaregemente, 1:sta livgrenadjärerna, där han slutade som kapten. Men militärtjänsten utfyllde icke hans tid — det gjorde den ju knappt för någon indelt kapten — och han kom tidigt att ägna sig åt lokalhistorisk forskning. Hans studier resulterade i det historiskt topografiska verket "Östergötlands beskrivning" och längre fram i arbetet "Östergötlands historia". Så började han samla föremål och fick ihop ett ganska rikhaltigt material från hembygdslandskapets kyrkor, herrgårdar och allmogehem, av skråsaker och av militärpersedlar. Till dessa samlingar lades snart den stora Dahlgrenska taveldonationen, som i ett slag gjorde Östergötlands museum till det på konst rikaste museet utanför Stockholm, Göteborg och Malmö. Dessa samlingar voro under min uppväxttid inhysta i den gamla Hospitalskyrkan i Linköping, men då denna rivits, överfördes de till ett f. d. folkskolehus vid Drottninggatan. Särskilt tavlorna kunde där finna en relativt god provisorisk uppställning, om också lokalerna voro alldeles otillräckliga. Ridderstad arbetade energiskt för museet, men tvivelsutan med en självrådighet, vilken han såsom stiftare fann vara fullständigt i sin ordning men som andra kunde oroas av. Det var icke gott att komma någon vart med den originelle, både sangviniske och koleriske mannen, och så blev slutet på visan det, att han tämligen hårdhänt lyftes bort från sin plats som museets ledare. Vid vaktombytet mellan honom och den nye intendenten, lektor Oskar Klockhoff, en förtjänt "nordist", skulle inventering verkställas av samlingarna och särskilt av tavsamlingen, som på osäkra grunder misstänktes ha blivit egenmäktigt decimerad av Ridderstad. Jag anmodades att verk-

ställa denna inventering tillsammans med tillträdande och avgående och under högsta tillsyn av dåvarande landshövdingen och ordföranden i museistyrelsen, greve Ludvig Douglas. Uppdraget var synnerligen delikat på grund av de nämnda mistankarna, som dess bättre visade sig obestyrkta. Den gamle kaptenen orkade icke arbeta i det raska tempo som jag fann nödvändigt för att utnyttja de dagar, jag kunde anslå åt arbetet under min ledighet från Nordiska museet. Han fann det lämpligt att upplåta ett rum åt gången för min verksamhet och räknade då noggrant alla tavlor i rummet. Han misstänkte "satans arga list" och trodde mig icke mer än jämnt. Jag kunde ju gå någon vederparts ärende och smussla undan en eller annan tavla för att på det viset få honom fast. När tavlorna väl blivit räknade sade han, att nu skulle rummet ordentligt avstängas från de andra rummen, så att jag eller någon annan icke kom åt att snilla undan någonting ur dem. Och det var icke nog med att låsa dörrarna. Låsen kunde dyrkas upp och därför skulle dörrarna blockeras med tavlor, som ställdes i en hög framför dörrarna på ett sinnrikt och konstfullt sätt. Med detta barrikadbyggande fick jag vara den gamle herrn behjälplig, och när det var färdigt, förklarade han, glömsk av denna min medverkan, att nu var detta väl gjort och nu var det bara han som visste hur tavlorna stodo, så att om tavlorna sedan befunnos stå i annan ordning, var detta ett tydligt bevis för att några "rackare" varit framme och ställt till ohägn. Hur vi togo oss ut ur de barrikerade rummen kan jag icke komma ihåg. Inventeringen slutade emellertid på ett sådant sätt, att ingen skugga kom att vila på Östergötlands musei grundare, en man som väl kunde locka till ett skratt, men som förtjänar att "mera hedras ändå". Med alla sina egenheter var Anton Ridderstad en varm fosterlandsvän och en om möjligt ännu mera hängiven östgöte, och hans gärning följer honom i sanning efter.

När jag kommit ned till Göteborg år 1906, blev jag snart nog anmodad av lektor Fridolf Ödberg att hjälpa honom med att ordna upp en mängd epitafier som han funnit på Skara domkyrkas vindar och som han nu ville införliva med Västergöt-

lands fornminnesförenings samlingar. Ödberg var väl icke som Ridderstad grundare av sitt museum, men han kom att mäktigt utvidga det och han arbetade energiskt och med framgång för att det måtte få en egen byggnad. Han var till facket historiker och hade en tid varit rektor vid Skara läroverk. Någon betydande läroverksorganisator och chef torde han icke varit, men lärare och lärjungar vördade honom för hans goda, faderliga hjärta och hans hängivna kärlek till fosterlandet och till hembygden och dess minnen. Ödberg var icke västgöte utan norrlänning och bevarade livet igenom den norrländska accenten som gav sin egendomliga prägel åt hans vid högtidliga tillfällen flödande värtalighet. Mer än en gång var jag tillkallad för att bistå honom med råd och dåd eller för att hålla föredrag vid Fornminnesföreningens årsmöten. Dessa voro verkliga lokalpatriotiska högtidsstunder, då den västgötska hembygdskärleken blommade i hägnet av landshövding och biskop, inom kretsen av godsägare, präster och skolmän och av Skara stads borgerskap. Ödberg höll alltid tal. Han kunde börja att tala för någon av de närvarande, t. ex. för dagens föredragshållare. Så kom han hastigt in på någon stor västgötsk märkesman, "den store, ädle och utmärkte fosterlandsvännen, guvernören i Riga Anders Eriksson Hästehuvud", eller "den store, ädle och utmärkte fältmarskalken Lennart Torstensson", eller "den fromme och store biskop Brynolf" och slutade talet med att utbringa ett fyrfaldigt leve för vederbörande gamle ärevördige västgöte ur det förgångna. De kringsittande tillropade honom: "Nå, men föredragshållaren!", varpå Fridolf Ödberg jämkade peruken till rätta efter det eldiga hurrandet och började ett nytt inspirerat tal till föredragshållaren, vilket nya tal dock snart nog urspårade liksom det föregående och utmynnade i ett nytt leve för en gammal västgötaheros. Men aldrig kom föredragshållaren otackad från samkvämet, och alltid bevarade han från en sådan stund en känsla av varm glädje och tacksamhet å sin sida, över att ha lärt känna och bli vän med denne Skaralektor av den gamla goda stammen. Jag brukade dessa högtidsdagar bo i Ödbergs hem och när vi vid halv 10-tiden vandrade iväg till lek-

torshemmet på andra sidan järnvägen, invid det historiska Gäla-kvist, hade den vänliga lektorskan, född Dahlgren, alltid punschen på is. "Si, den här dagen", sade hon, "har Fridolf alltid talat så mycket och hurrat så mycket, och så kan han gott behöva något som lenar stämbanden". Makarna Ödberg voro barnlösa, museet blev deras barn och arvinge. Fridolf Ödberg var outtröttlig i sitt intresse och gick i alla väder på de kalla vindar, där museets samlingar till stor del voro förvarade, och skydde icke att äventyra sin hälsa för den sak som var hans stora kärlek. Han förblev även den historiska forskningen trogen och har författat intressanta avhandlingar och uppsatser, särskilt om 1500-talets historia. Dessa utmärka sig för den egendomligt intima och personliga syn på människor och tidsförhållanden som lät Ödberg känna med ej blott de agerande utan också med deras släktingar och fränder. Han tänkte sig t. ex. in i vad fru Anna Bjelke till Åkerö kände, när hennes söner, som skött sig så väl och gjort en vacker karriär, den ene efter den andre fingo låta sitt liv för Karl IX:s bödelsvärd — ett sätt att se historien som är ovanligt och kan förefalla originellt, men som kan ha sin mening också det, då det gör det förgångna närvarande och mänskligt. För Ödberg var den goda mänskliga och medkännande synen på tillvaron, den förflutna som den närvarande, en nödvändighet. Han var till sitt hela väsen godhet och hjärtlighet, och hans pietas mot det förgångna var pietas också i meningen av fromhet.

En tredje av de gamla museipionjärerna, Algot Friberg i Jönköping, grundaren av Norra Smålands fornminnesförenings museum, kan ställas i motsättning till Ridderstads obalanserade temperamentsfullhet och till Fridolf Ödbergs blida romantik. Han var icke "knekt" som Ridderstad, han var icke en lärd lektor som Ödberg. Han var ingenjören, den praktiske mannen. Men värmen i hans kärlek till minnena var icke mindre än deras, fastän den förenades med större praktisk klokhet. Han ägde och drev en egen förnicklingsverkstad inom Huskvarna stora fabriks-etablissemang och hade genom denna en trygg bärning utan att vara pressad av ett arbete, som tog upp hela hans tid.

Så hann han med att utföra omsorgsfulla grävningar, att flytta stugor och andra byggnader till stadsparken och att skapa allsidiga och goda kulturhistoriska museisamlingar, i vilka hans saklighet och sunda realism röjer sig. Han utgav också den förträffligt redigerade fornminnestidskriften för Norra Småland, till vilken hans av arkivforskning livligt intresserade maka lämnade många värdefulla bidrag. Vänsäll och gästfri var han den fasta punkten vid mina många föreläsningsbesök i Jönköping, under år som gått. Algot Friberg står som en av de bästa representanterna för den generation av frivilliga, som skapat de svenska landskapens museiväsen.

Museiman i egentlig mening blev aldrig "Masse" Klintberg, Visbyektorn. Han var som språkman intresserad av dialektforskning — särskilt har han gjort förtjänstfulla insatser i studiet av sin närmare hembygds dialekt, Laumålet, och därjämte sysslade han med det forskningsområde, som tyskarna kalla "Wörter und Sachen" och torde väl vara den första här i landet som inom detta gjort ett mera betydande arbete. Han förestod en tid, just under mina studentår, den av P. A. Säve grundade Fornsalen i Visby. Något sken av djupare kunskaper på arkeologiens, konsthistoriens eller etnologiens område gav han sig icke. Jag minns hur han instruerade gymnasisterna, som höllo vakt i samlingarna under öppningstiden på söndagarna: "Om det kommer någon och frågar efter vad ett föremål är och ni inte vet det, så putt det i låden, sorkar!" Han demonstrerade med stolthet de präktiga medeltida gotlands-sigillerna och hävdade, f. ö. fullkomligt riktigt, att Gotlands vapidjur icke är ett beskedligt lamm utan en kraftfull gumse. Okuvlig var hans egen kraft in i den sena ålderdomen och mer än en torde minnas, huru han vid en jubileumshögtid i Nordiska museet i klangfulla och präktigt föredragna strofer frambar gutarnas hyllning.

Ja, detta är nu några minnen från mina tidiga museiår, minnen, som framför allt äro mängda med tacksamhet mot de museikallet hängivna, starka och rika personligheter, vilka det förunnats den unge begynnaren på banan att möta. Det är egen-

domligt att tänka, att de, som vid den tiden intogo de främsta platserna inom det svenska museilivet, så gott som alla hade fått sin utbildning för helt andra uppgifter och inom andra vetenskapliga fackområden än dem, som närmast angå museerna. Hildebrand och Montelius voro historiker, Hjalmar Stolpe var från början zoolog, Looström, Göthe och Kruse voro litteraturhistoriker, Bernhard Salin hade visserligen som konsthistoriker valt ett ämne, från vilket övergången var naturlig till hans livs stora forskningsbragd på den gammalgermanska djurornamentikens område. Av museimännen utanför Stockholm voro inga utbildade för museala uppgifter, och flera av dem saknade helt humanistisk vetenskaplig utbildning. På det ena som på det andra hållet var det de starka nyskapande personligheterna som bröto nya vägar. De stora ledarna i huvudstaden grundade själva de vetenskaper, inom vilka de vunno ett namn. Museimännen ute i landet grundade sina museer och vunno under arbetet erfarenheter och kunskaper. Vårt museiväsende har vuxit fram, icke ur ämbetsmannamässig rutin, utan ur originella, levande och hängivna mäns arbete.

Även om de svenska museimännen i våra dagar gå till sitt värv med en bättre vetenskaplig och praktisk skolning än som var flertalet av deras föregångare förunnad, så veta de, att det icke är på de visserligen nödvändiga teoretiska och tekniska förutsättningarna deras gärning främst beror, utan på personlig initiativkraft och skaparförmåga, på hängiven och offervillig arbetsglädje. Och i detta medvetande se de i de gångna generationernas museimän vördnadsvärda förebilder.

MODELLEN TILL STRÖ HERR- GÅRDSBYGGNAD

av Sigurd Wallin

Det herrgårdshus, från vilket nedanstående bilder äro avsedda att ge några glimtar, utgöres i verkligheten av en liten inventiös modell i omkring tjugondels skala, utförd som förarbete för en planerad huvudbyggnad på Strö herrgård i Kristianstadstrakten. Byggherren var baron Anders Sigfrid Rålamb, som hade köpt Strö år 1783 och omedelbart börjat gårdens nybyggande genom att uppföra två flyglar, i vilka familjen inflyttade hösten 1785. Huvudbyggnaden kom aldrig till utförande, men modellen till densamma har omsorgsfullt vårdats inom familjen, som nu anförtrott den åt Nordiska museet.

Ingången till huset är en bred trappa, som under en balkongburen av fyra kolonner leder upp till tre rundbågiga dubbeldörrar med glasrutor ända ned till tröskeln. Förstugan har ett schackrutat stengolv och en stramt symmetrisk arkitektonisk vägguppbyggnad i gult och svart med kolonner, lejonmasker och i frisen cirkelrunda nischer med byster. Genom dörren rakt fram kommer man in i matsalen och ser där genom en arkad av tre glasdörrar liknande gårdssidans och mellan balkongens kolonner ut i trädgården. Men blicken stannar nog snarast vid det dukade middagsbordet, som står här färdigt med fjorton kuvert med brutna servetter och med karotter, fat, vinflaskor och blomvaser symmetriskt ordnade kring en bordsuppsats i form av ett antikt kapplöpningsspann, ställt på en spegelplåtå. På faten ser man bl. a. kräftor, kronärtskockor, fisk och en skinka med pappers-

lindning kring benet. Vid varje kuvert stå två kupiga glas. På sidorna om dörren från förstugan äro dukade två bord med smörgås och brännvin.

Fortsätter man nu husesynen genom bottenvåningen, kan man till vänster om salen se in i ett hörnrum med sängalkov, säkerligen värdinnans i huset sängkammare. Motsvarande rum till höger om salen är förmaket till den rumssvit som bebos av husets herre. Förmaket är ordnat för herrarnas kortspel efter middagen. Spelbordet står framför den långa hörnsoffan och i denna ligga långpiporna utlagda, en på varje plats. Rummet därnäst är sängkammaren med ett skrivskåp med utfälld klaff samt vid de båda fönstren ett skrivbord och ett toalettbord, båda med alla sina tillbehör. Från sängkammaren kommer man till ett litet biblioteksrum med direkt dörr ut till förstugan.

I ett långsmalt rum på andra sidan förstugan stå två sängar på rad vid innerväggen. Kanske är rummet avsett för husets döttrar. Bredvid detta rum går trappan upp till övre våningen. Man kommer till trappan genom det främre dörrparet på vänstra sidoväggen i förstugan, och inredningen i trappan och den övre förstugan, som ligger vid husets gavel, är samma gulsvarta arkitekturdekor som i nedre förstugan.

Övervåningen har ungefär samma rumsindelning som bottenvåningen och inrymmer sällskapsrummen samt det förnämsta gästrummet. Filen åt trädgårdssidan börjar vid förstugan med ett förrum. I mitten över matsalen ligger stora salongen med dörr ut till trädgårdsfasadens balkong. På bordet framför den långa soffan vid rummets innervägg äro framsatta fyra korgar med frukt. Förgyllda fåtöljer bilda tillsammans med soffan en konversationscirkel. Framför fönsterväggens höga trymåer stå vita statyetter på piedestaler, och på konsolbord vid salongens kortväggar stå två klockor i form av elefant och kamel. Det tredje rummet i filen, hörnrummet mitt över baronens rökrum, är liksom detta möblerat med en hörnsoffa i det inre hörnet, och på ett bord framför denna soffas är kaffet framdukat med silverservis och med kaffekoppar i vitt och guld.

Nästa rum är ett musikrum, där en herre i svart frack spelar

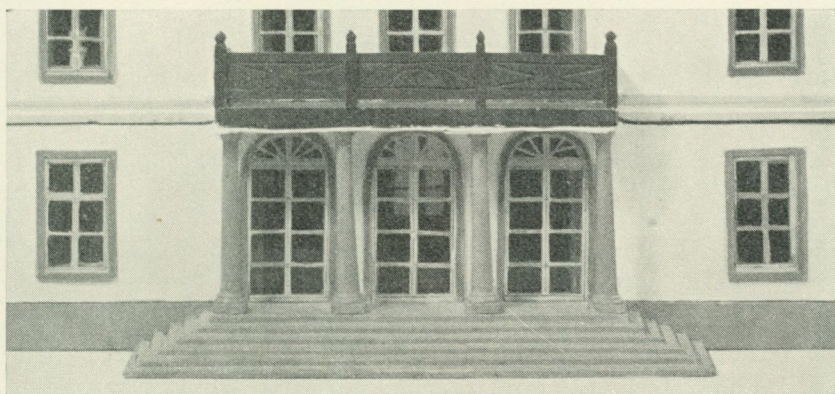
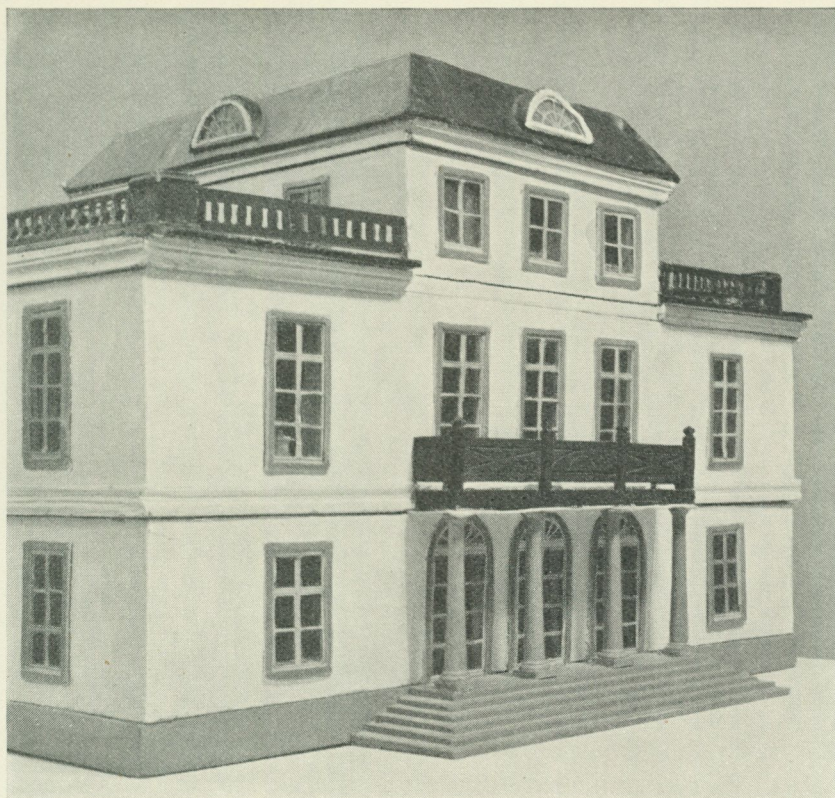

Bild 1 och 2. Modell till huvudbyggnad på Strö herrgård i Skåne, som friherre Anders Sigfrid Rålamb avsåg att uppföra. — Detalj av stora trappan med tre glasdörrar. — Nordiska museet 208,200. Gåva 1937 av överhovjägmästaren friherre Erik E:son Rålamb, Stockholm.

harpa till klavérackompanjemang av en vitklädd dam, medan en liten fågel sjunger sin stämma i den runda buren framför gavelfönstret.

Härinnanför ligger den kungligt högtidliga gästsängkammaren med fönstren vettande mot gårdssidans balkong. Rummet är ordnat med fullkomlig symmetri. Mitt på innerväggen under en baldakin med spegel står sängen i mahogny och brons, av samma typ som de som användes av kejsar Napoleon I. På dess sidor mahognykommoder med höga lampor och i hörnen låga altarformade kakelugnar med urnor. Väggarna äro klädda med en röd draperitapet, en röd matta täcker golvet och över byrån mellan fönstren korresponderar en hög spegel med spegeln över sängen, skapande oändliga perspektiv. Under fönstren stå taburetter och på kortväggarna stolar i stram rad. Gästsängkammarens toalettrum följer närmast, ett minimalt kvadratisk utrymme bredvid vindstrappan, och därifrån leder en dörr till ett långsmalt rum med spinnrock framför långsoffan och med utgång direkt till förstugan.

Jämte sina två våningar har huset ett förhöjt mittparti mellan flata tak med kantbalustrader, som i hörnen stöda mot skorstenarna. Denna överbyggnad innehåller en låg gästrumsvåning, till vilken man kommer på en spiraltrappa från stora våningens förstuga. Även vindsvåningens lilla förstuga har svartvitrutigt stengolv och gula väggar med svart stänkning men utan arkitekturdekoreringsen. Kring förstugan ligga en biljardsal och tre gästrum, av vilka två äro så små att sängen lagom går in på kortväggen. Biljardsalen har en iögonenfallande inredning av kinesisk karaktär, figurrika tapeter, gula bambumöbler och en rutig matta med kinesiserande mönster.

Själva indelningen av byggnadens utrymmen är alltså klart synbar. Bottenvåningen är familjens dagliga bostad, den något högre andra våningen innehåller festlokalerna och det därmed kombinerade förnämsta gästrummet, vindsvåningen de övriga gästrummen och biljarden som så ofta följer dessa. Kökslokaler och utrymmen för tjänarna finnas icke i huvudbyggnaden och detta helt enkelt av den anledningen att gårdens köksflygel

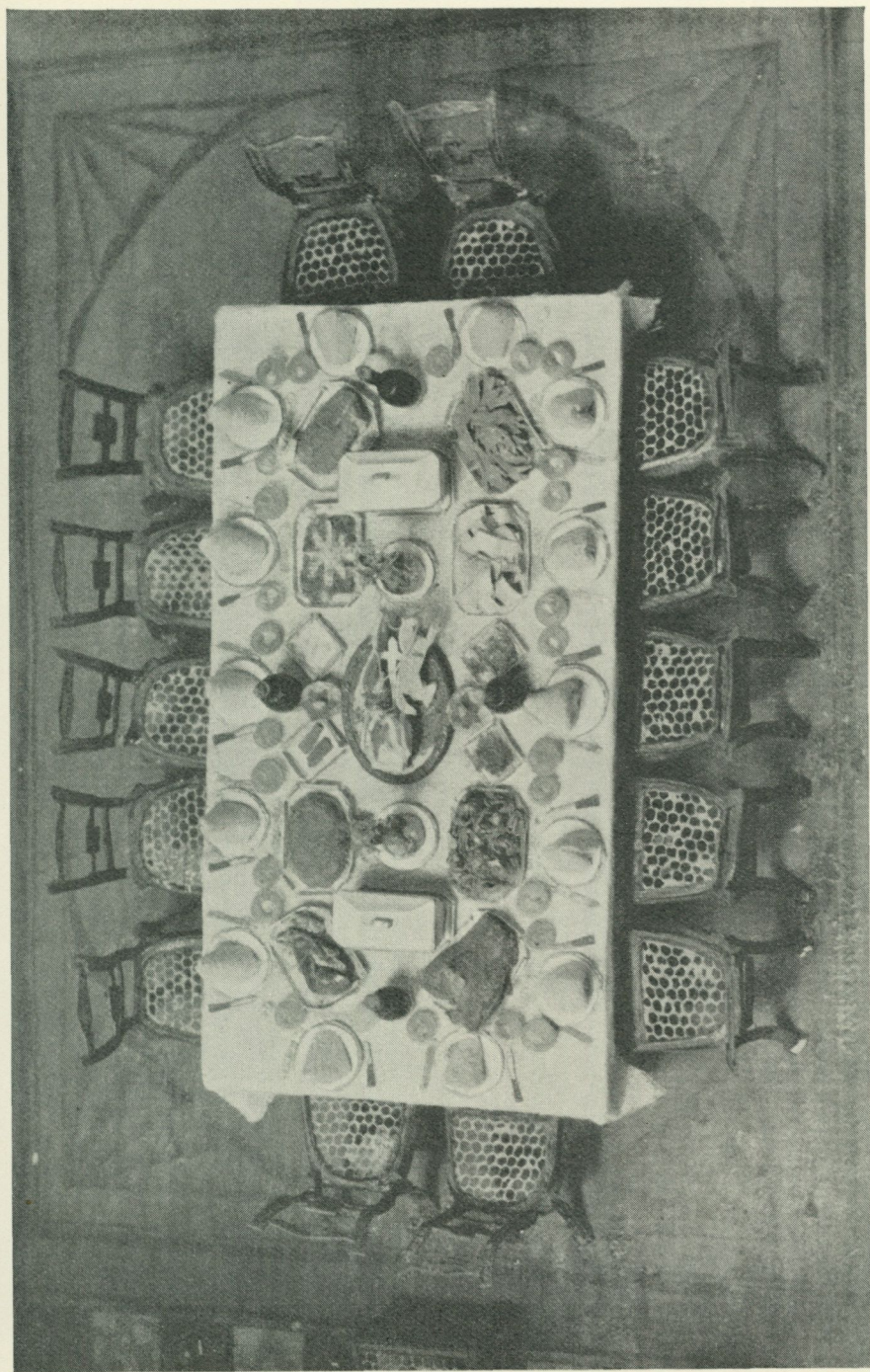

Bild 3. Middagsbordet i matsalen, sett uppiifrån.

redan fanns till. Familjens ytterligare behov av bostadsrum kunde fyllas med hjälp av den andra flygeln, som också provisoriskt gjorde tjänst för ändamålet, ett provisorium som blivit permanent.

Gäller det nu att på byggnaden själv, dess inredning och möblering avläsa dess tillkomsttid, som tillgängliga handlingar åtminstone ännu icke blottat, så räcka knappast de intryck som stannat kvar från den första flyktiga orienteringsvandringen genom huset. Trots de skilda rummens varierande utseende kan man ej undgå att lägga märke till en alldeles bestämd enhetlighet och överensstämmelse mellan inredningarnas och möblernas former. Man ser egentligen icke till några möbler, som så skilja sig i stil från de övriga, att man kan förmoda dem vara medförda ur familjens äldre möblemang. Allt tycks vara nyanskaffat för det nybyggda huset. Det skulle alltså gälla att av de olika stilelementen i detta enhetliga hem avläsa den tidpunkt då det tillkommit. Då det här är fråga om ett modellbygge har formurvalet icke nödvändigt varit bundet till det material av möbler, tapeter, kakelugnar etc., som stod till buds inom ortens leveransområde, eller det formförråd som landets hantverkare vid en viss tidpunkt hade hunnit tillägna sig. Det kan tänkas att modellbyggarna tämligen direkt överflyttade en formvärld, som för dagen kommit till Skåne blott genom nytugivna arkitektur- och möbelritningar och ännu icke hunnit slå igenom och bli landets modeformer. En sådan extra hög grad av modernitet kan man ha rätt att räkna med i ett fall som detta, och man har måhända rent av skyldighet att göra det, om så skulle vara att detaljgranskningen visade sig blotta en långt driven stilrenhet.

Till det yttre är modellen jämförelsevis summariskt utförd, något som på ett påfallande sätt kontrasterar mot interiörens utsökta detaljarbete, som vittnar både om ett överlägset behärskande av den miniatyrmässiga skalans tekniska svårigheter och en konstnärlighet i form och färg av en förvånande hög kvalitet. Man skulle kunna anmärka att de här reproducerade interiörbilderna jäva ett sådant omdöme genom alla de grova detal-

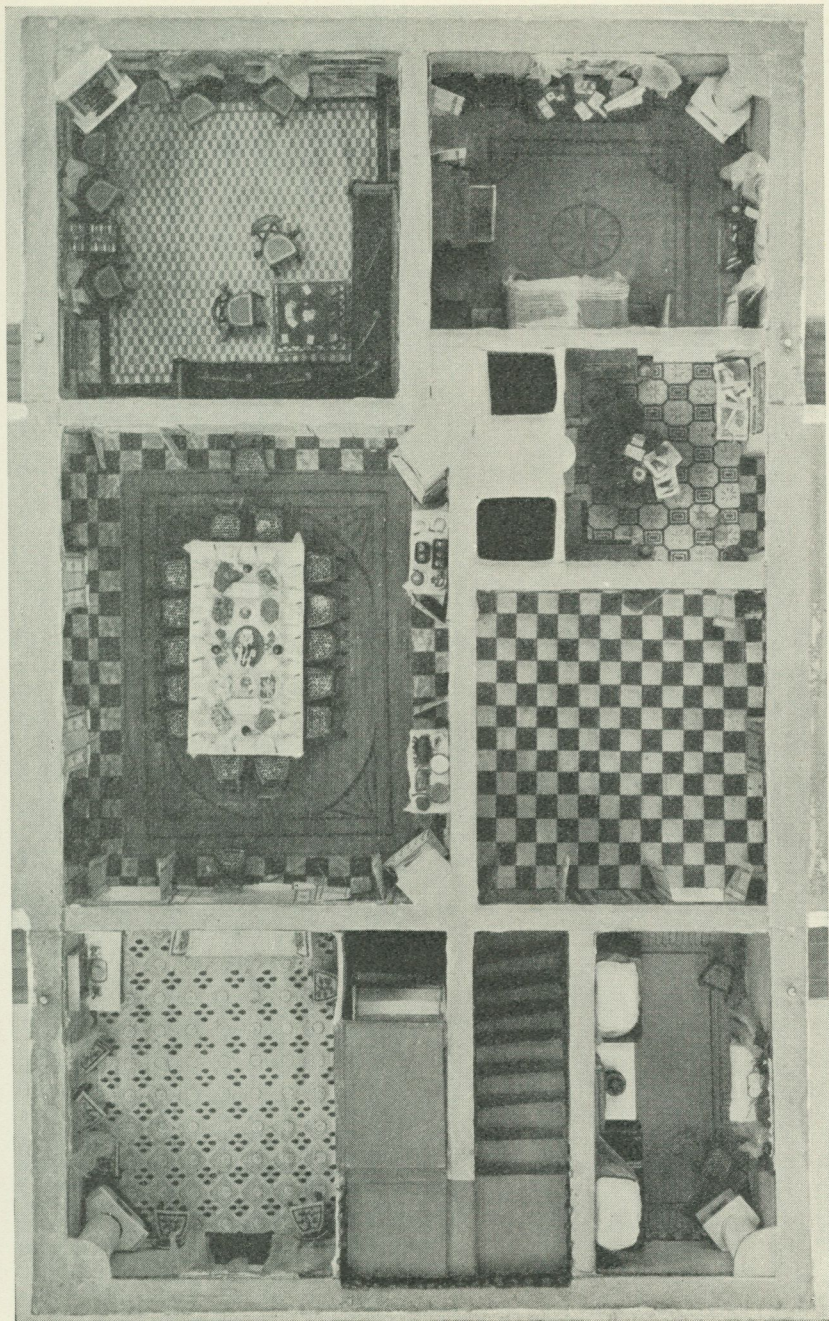

Bild. 4. Bottenvåningen, sedd uppifrån. — Förstugan med schackrutat golv. — Matsalen med det dukade bordet. — Till vänster därom sängkammare för husets fru. — Till höger om salen i följd: baronens förmak (rökrum), sängkammare och biblioteksrum. — Till vänster om förstugan döttrarnas rum.

Bild 5. Förstugans glasdörrar ut mot gårdsplanen.

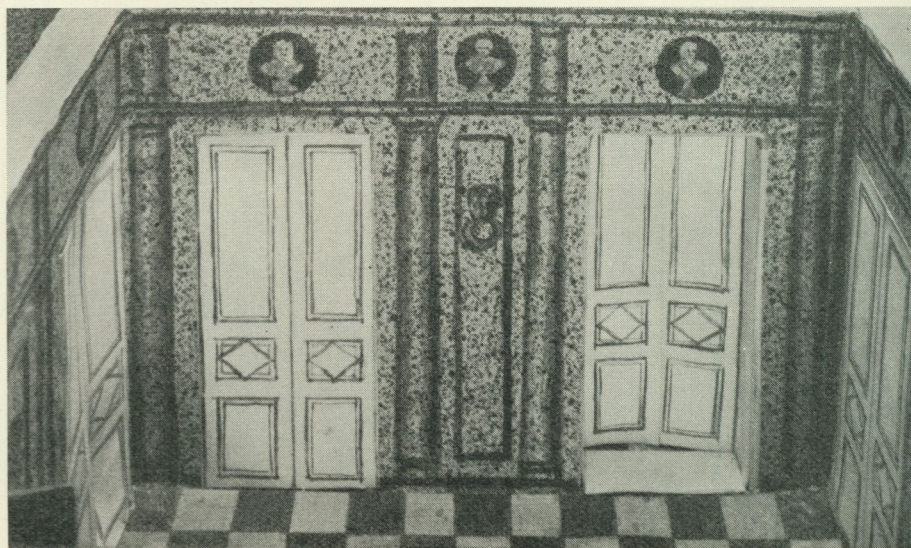

Bild 6. Förstugans väggdekoration, väggen mot salen.

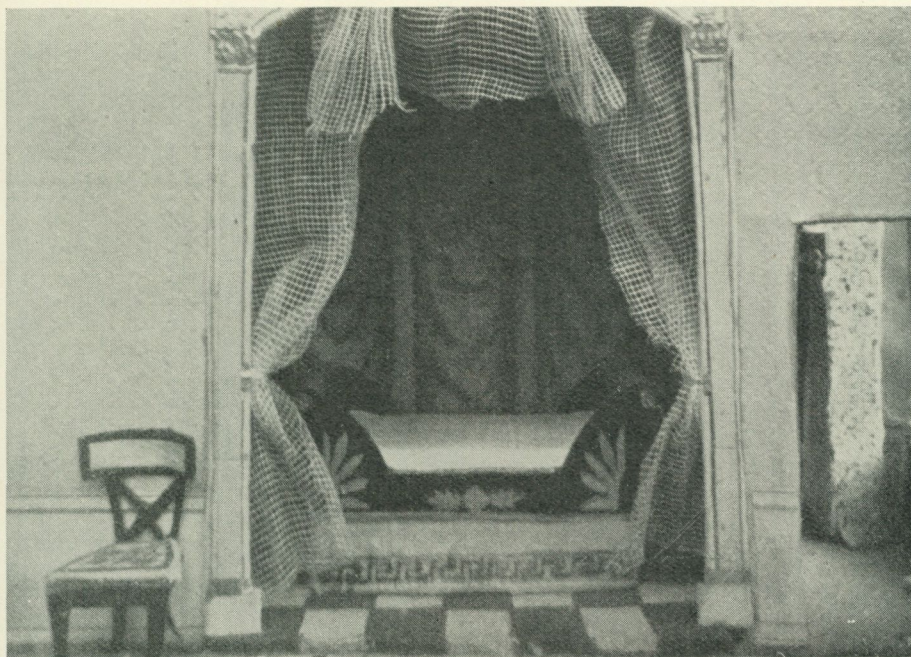

Bild 7. Sängalkoven i rummet till vänster om matsalen.

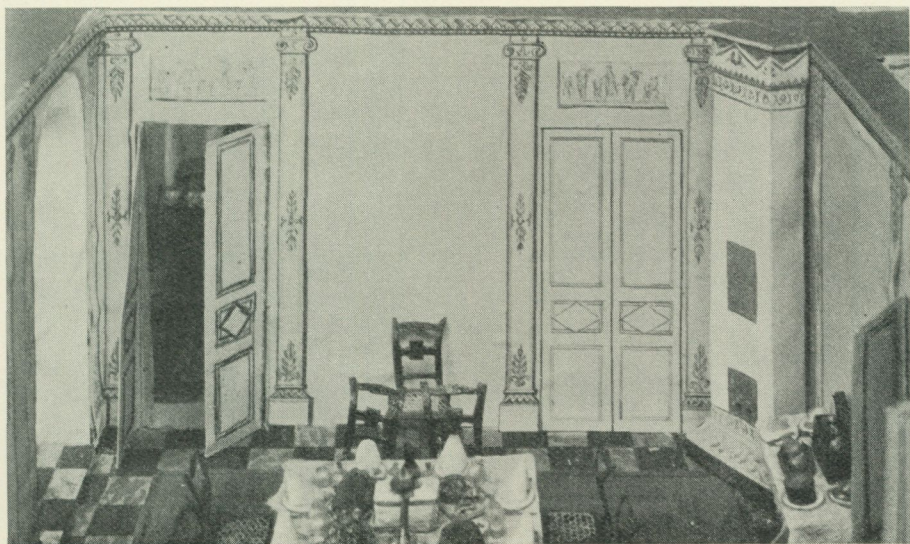

Bild 8. Matsalens väggdekoration, väggen mot rökrummet.

jer, snedheter och brist på precision som de visa. Men man måste därvid ta med i räkningen, att i samma mån som bilderna lyckas ge en illusion av verkliga rum, åskådaren automatiskt bortser från miniatyrskalan och bedömer detaljerna som om det gällde rumsinredningar i full storlek. Inför en sådan prövning faller nog det allra mesta modellarbete igenom, även om det som här fyller den direkte betraktaren med oblandad beundran.

Den yttre arkitekturens stildrag visa en allmän orientering mot den klassicism som behärskade byggnadskonsten under 1700-talets sista del och det tidiga 1800-talet. De platta balustradinramade taken på husets sidopartier bringa i minnet byggnader sådana som Gustav III:s paviljong vid Haga från 1790. Entrépartierna däremot med sina kolonnburna balkonger över tre rundbågiga glasdörrar äro närbesläktade med Karl XIV Johans Rosendal, byggt 1823—25. För en detaljprövning bör emellertid interiörens formrikeredom erbjuda ett betydligt tack-sammare fält.

Redan ovan vid visiten i stora gästsängkammaren har uppmärksamheten fästs på den napoleonska stilkaraktären, och det är utan vidare klart att en grundförutsättning för hela detta inredningsarbete är den franska empiren och den stilbildande verksamhet som utövades av arkitekterna Percier och Fontaine. Element från deras nya formvärld finner man gå igen överallt. Men såväl allmänintrycket som detaljerna visa tydligt att det icke varit fråga om en mekanisk reproducering av franska palatsrum utan en genomtänkt transporterung av stilformerna över till ett svenskt herrgårdshems bostadsprogram och även till dess nivå i fråga om lyx. Om man vid ett försök till en stilanalys får anledning till upprepade hänvisningar till de franska slott och parisiska palats som i rask följd nyinreddes för det napoleonska kejsardömet's dignitärer, får man därför alltid räkna med en bestämd omvandling av formerna. Men detta kan icke minska ofrånkomligheten i det faktum att Napoleons Paris varit en förutsättning för Anders Sigfrid Rålamb's Strö.

Stora gästsängkammarens mahognysäng med dess halvcirkelformigt nedsvängda framkant och dess liggande sfinxer i för-

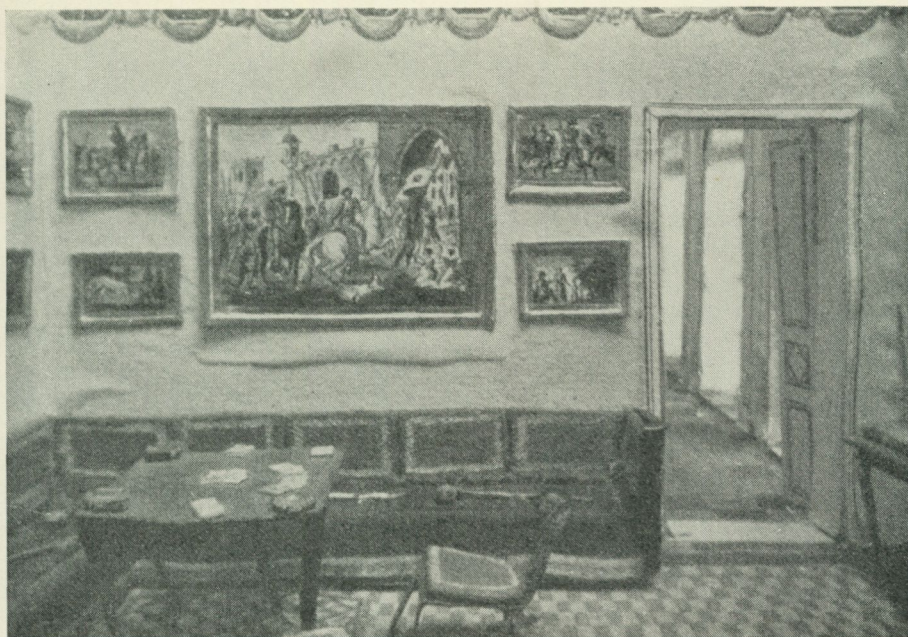

Bild 9. Rökrummet med spelbord och tavelklädd vägg.

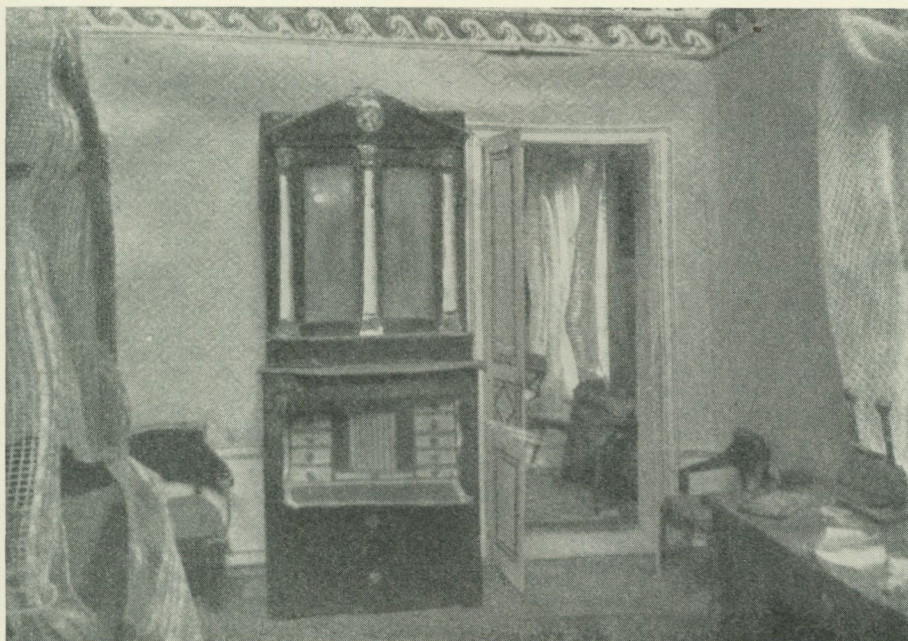

Bild 10. Baronens sängkammare med säng, skrivskåp och skrivbord.

gylld träskulptur är en nära motsvarighet bl. a. till sängar å planscher som Percier och Fontaine släppte ut åren 1809 och 1811. Av samma grundform äro de båda sängarna i det rum som ovan gissningsvis tilldelats husets döttrar, och i husfruns sängalkov står en säng som varierar temat i närmare likhet med en möbel i det Parishotell som Eugène Beauharnais började nyinreda år 1804.

I musikrummet står en soffa med armstöd i form av svanor, ett motiv som mycket användes i empirestilen och förekommer på parisiska förebilder redan från 1802. De förgyllda fåtöljerna och taburetterna i salongen visa en typisk empireform, som är välkänd i de svenska herrgårdarna. I de flesta rummen ser man mahognystolar av typer, som efter hand blevo allmänna hos oss under de första årtiondena av 1800-talet men som alla uppträdde å möbelarkitekternas planscher och å centrala modeorter redan under seklets tidigaste år, somliga redan på 1790-talet. De lätta rottingstolarna kring matbordet äro mycket nära släkt med Karl XIV Johans matsalsstolar på Rosendals slott från 1820-talet, men både i engelsk och dansk möbelkonst är typen färdig åtskilligt tidigare. Det vore lockande att gå betydligt längre med detaljgranskningen av möblerna, men av allt att döma bli resultaten likartade, d. v. s. att de synas tillåta en datering av modellen redan till 1800-talets första årtionde, samtidigt som en senare datering icke av detta skäl uteslutes.

Draperitapeten i stora gästsängkammaren är ett utpräglat exempel på en väggbeklädnadsform som empiren skattade högt. I Strö användes den i andra variationer i ännu ett par av rummen. Det torde här vara meningen att framställa papperstapeter med draperierna utförda i målning eller tryck. I de luxuösaste förebilderna är hela väggen behängd med verkliga sidendrapier, som fortsätta i fönstrens och sängarnas konstfulla och överrika tapetserareskapelser. Men de målade och tryckta draperitapeterna äro tidigt färdiga även i Frankrike. Daterade exempel på draperitapeter finnas från 1790-talet och hos Percier och Fontaine äro de ej sällsynta. Ett rum med sådan inredning i slottet i Doberan tillkom omkring år 1810.

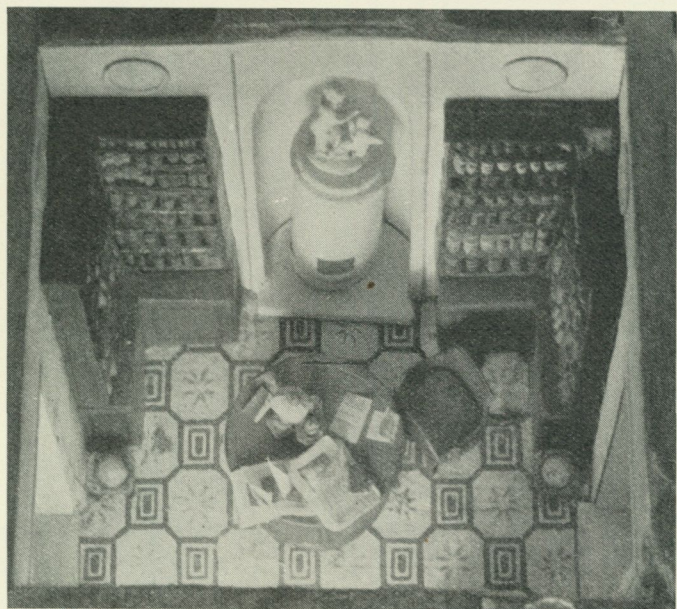
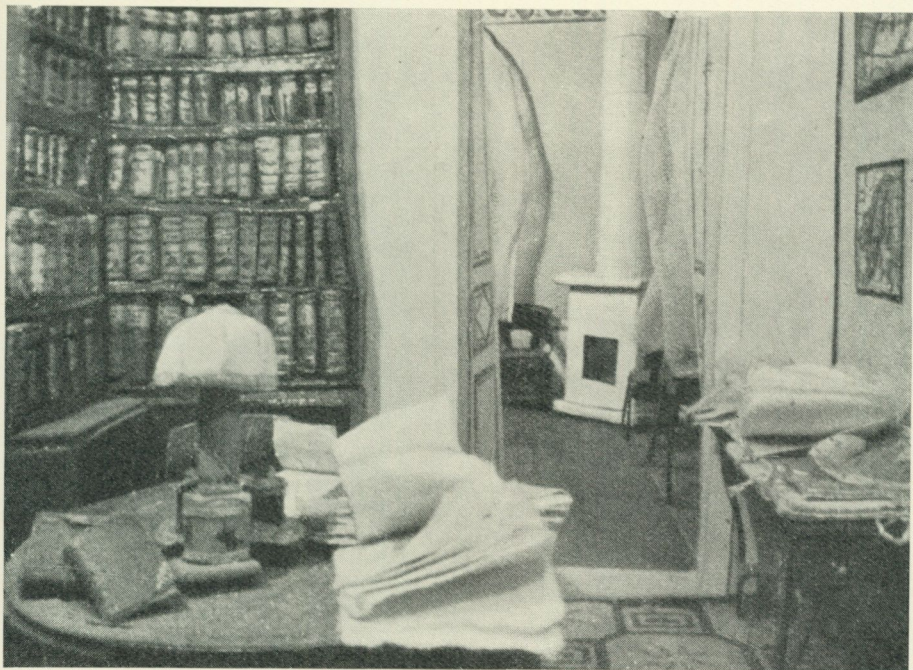

Bild 11 och 12. Biblioteksrummet sett mot sängkammaren och sett uppifrån.

Det är en annan form för tapetsering som ger karaktär åt ett flertal rum i Strö, företrädesvis de enklare rummen, nämligen en slät enfärgad vägg med en mönstrad bård uppe vid taket. Detta tapetseringsschema, som hos oss blev det allra allmännaste för lång tid framåt, uppträdde i Sverige redan på de tidigaste åren av 1800-talet såsom vissa ännu bevarade och säkert daterade exempel visa. Värnbergs herrgård i Uppland tapetsrades med tryckta bårder 1803 och åren 1800 och 1806 målade J. N. Asplind tapetbårder i gästrikedårdarna Åby och Forsbacka. I Strö förekommer slät vägg med tapetbård i alla bottenvåningens rum utom matsalen och i två av de tre gästrummen i översta våningen men i den stora våningen en trappa upp blott i det lilla toaletterummet, vars väggar äro tätt behängda med tavlor.

I alla de återstående rummen består väggdekorationens stomme av en pilasterindelning, och den arkitektoniska utbildningen av pilastrarna växlar, så att de i vissa rum äro försedda med kapitäl och baser, i andra fall mer utgöra ett slags ramstycken till väggfälten. Dekorationen på pilasterskaften växlar också i de olika rummen. Oftast är det en kandelaberuppbyggnad av figurer och ornament, stundom ett upprepningsmönster, men alla de förekommande typerna återfinner man i besläktade varianter inom empirens mönstervärld alltifrån 1800-talets början, och icke minst Perciers och Fontaines mönsterblad och deras utförda inredningar betyga att just dessa former vid denna tid äro högsta modet på tongivande håll i Frankrike.

Väggfälten i de pilasterindelade rummen äro högst växlande och ge de skilda rummen en helt olika karaktär. I matsalen äro de kyligt ljusa och släta, blott med antika figurscener som dörröverstycken. I den stora salongen i övervåningen smyckas väggfälten av stora vita reliefplattor mot en festlig men kall turkosfärg. I rummen utanför och innanför denna salong har man exempel dels på väggfält med stora och livliga landskapsstycken, dels på enfärgad sidenklädsel inom guldlistor. Musikrummet är en av de livligast dekorerade interiörerna i huset med en rik figural och ornamental ornering, där man återfinner många

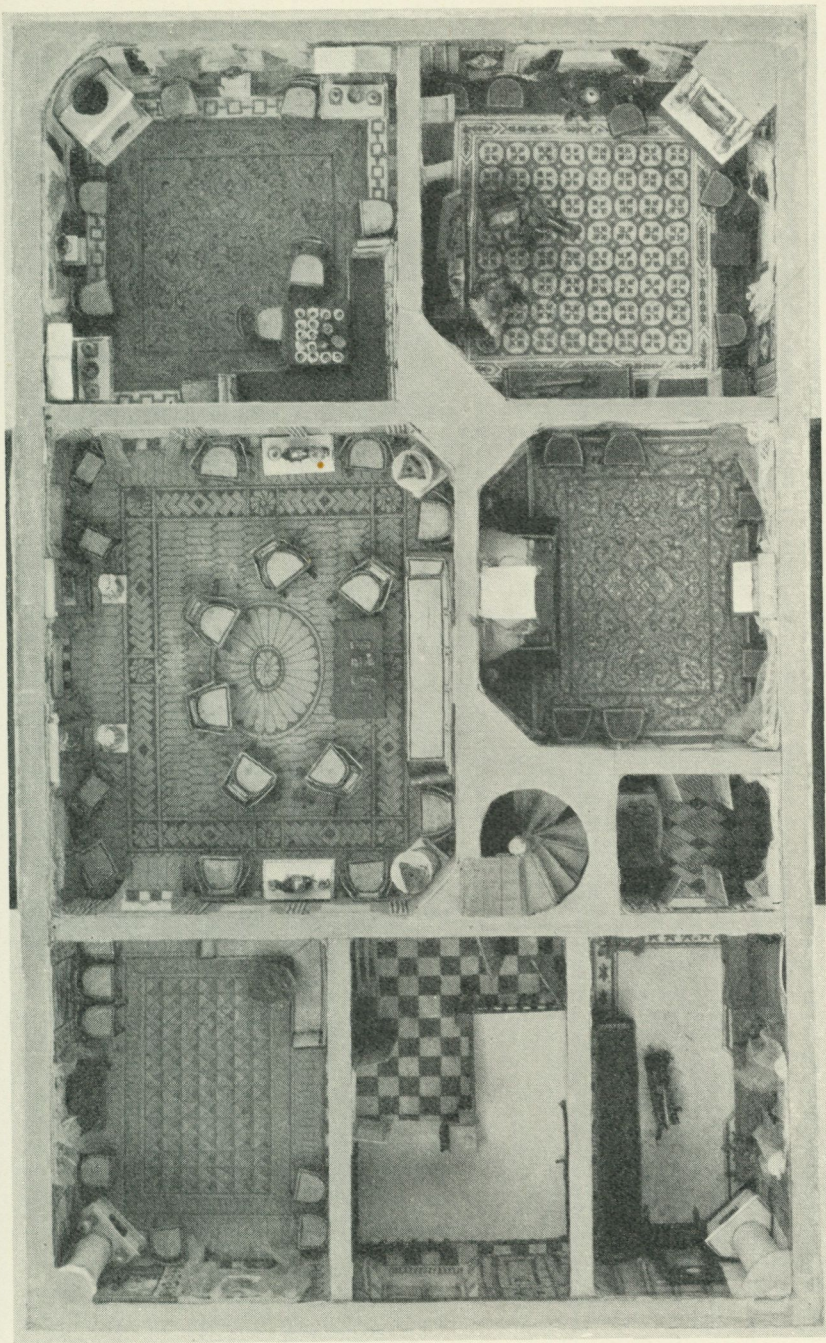

Bild 13. Väningen en trappa upp, sedd uppförån. — Vid vänstra gaveln förstuga med schackrutat golv. — Utmed trädgårdsfasaden (upptill) stora salongen mellan två andra sällskapsrum. — At gården i mitten stora gästsängkammaren med toalettrum till vänster och musikrummet till höger. — Längst till vänster ett rum med spinnrock framför soffan.

av empirens älsklingsmotiv: troféuppställningar med lansar och segerkransar och med stående svanor allra överst, girlander på vilka amoriner balansera med allehanda emblem, samt de större väggfälten täckta med djupblå draperier, som skurits upp längs mittlinjen och med gula kordonger dragits åt sidorna på mitten, varvid de blotta rutformiga vita fält, på vilka grupper av danserskor sväva och svänga sina slöjor över huvudet. En jämförelse mellan bild 22 och 24 visar hur nära denna väggdekoration stämmer överens med ett franskt mönsterblad, i detta fall en plansch ur *Collection de meubles et objets de goût*, utgivet av La Mésangère 1808.

Det är empirens klara, livliga och ej sällan starka färger som behärska väggdekorationerna i detta hus, och glansen förhöjes gärna med guld i de höga speglarnas ramar och i andra möbler och arkitekturdetaljer.

I empiretidens rumsinredningar spela ju gardinerna en mycket framträdande roll såsom man i Sverige kan konstatera i slotten Rosersberg och Rosendal m. fl. men också genom en mångfald avbildningar av interiörer och av samtida tapetserareringar. Tiden var tapetserareyrkets guldålder och den period då gardinerna först slog igenom såsom en oundgänglig ingrediens i en rumsmiljö. I Strö äro så gott som alla rum gardinförsedda, blott icke den strängt arkitektoniska matsalen. Man får en provkarta på draperiuppsättningar dels av enbart vita tunna tyger, dels av kombinerade vita och enfärgade sorter. Samtliga sängar ha också sina oftast rikt draperade sparlakan. Trots att de tyger, varav modellhusets gardiner gjorts, icke haft förmågan att underordna sig den minimala skalan, vilket särskilt tydligt röjer sig på interiörfotografierna, ha modellmakarna gjort sig all möda med ett varierande tapetserarearbete, som särskilt när det ses i sina färger är upplysande och effektivt.

Gästrumsvåningens kinesiska biljardsal är värd ett särskilt intresse. Dess tapeter visa färgglada och figurfyllda Kinalandskap inom en omramning av pilastrar och fris, som leker Kina med bibehållet empirenschema: pilastrarnas ornament äro skrift-

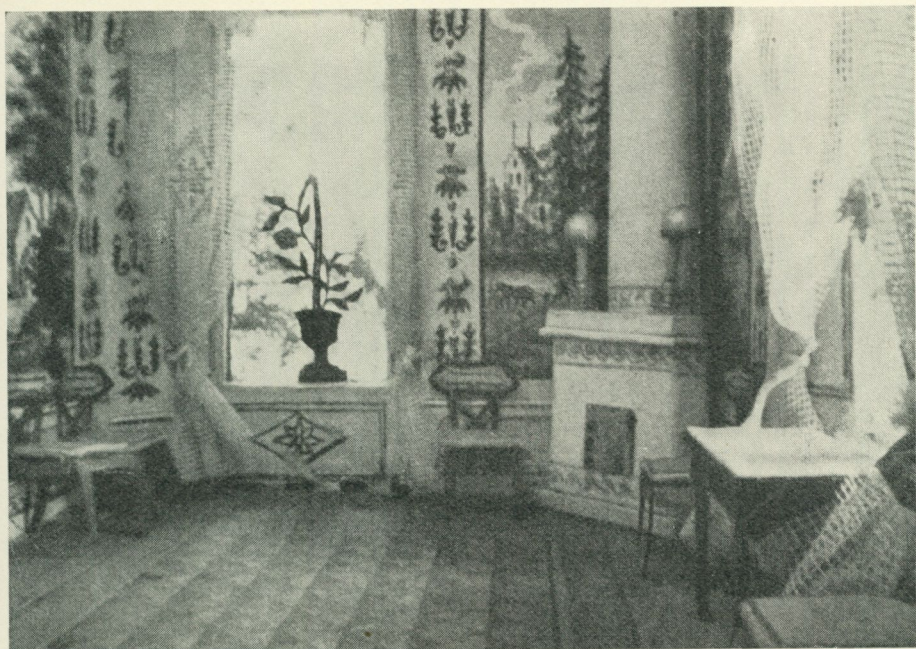

Bild 14. Övervåningens entrérum.

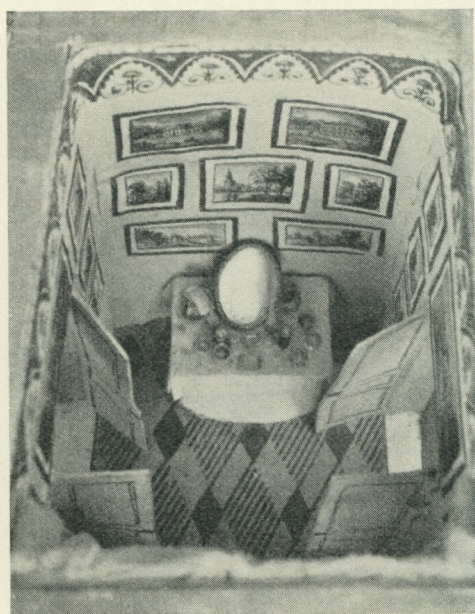
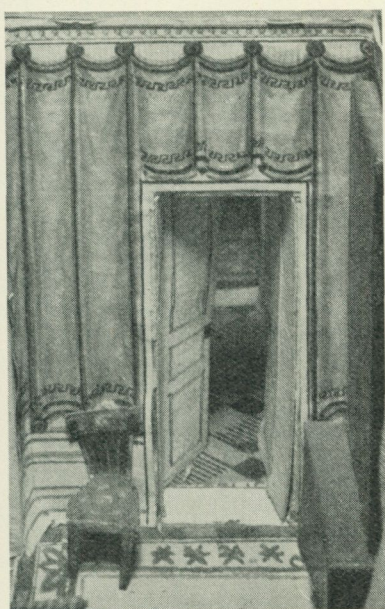

Bild 15. Rummet invid trappan i övervåningen. — Bild 16. Stora gästsängkammarens toaletterum.

tecken och deras kapitäler ett flätverk av bambu, i taklisten hänga tofsprydda papperslyktor i rad. Möbleringen är genomförd i rik gul bambuflätning av typer som importerades genom Ostindiska kompaniet. Mattan har också ett kinesiserande mönster. Som helhet är detta rum ett intressant exempel på hur 1700-talets Kinasvärmeri levat kvar med oförminskad styrka.

På ett område av detta svenska hems inredning saknar man anledning att söka förebilderna i Frankrike, nämligen i fråga om kakelugnarna, där Sverige av klimatförhållandena bragts till att utbilda sitt eget system. I de svenska kakelugnarnas formhistoria betecknar tiden omkring sekelskiftet en markerad vändpunkt, och den uppsättning av ugnar, som rummen i Strö ha att uppvisa, ger de nya typerna i deras olika varianter. Här finnes kolonnkakelugnen, som infördes redan på 1780-talet, den låga altarformade ugnen, empirens specialform som genom sina praktiska olägenheter fick en kort livslängd, och dess motsats en jättestor plan ugn som går från golv till tak. Alla dessa ugnformer finnas utbildade under den period, 1800-talets första årtionde, på vilken flertalet övriga element i Strömodellens inredning visat sig peka. Detta årtionde kunde man alltså anse sig ha rättighet att betrakta som den tidigaste tidpunkten för modellbyggandet. Men om detta gäller den fasta inredningen och hela den egentliga möbleringen, så finnes åtminstone en sak som med bestämdhet är några år senare. På borden i biblioteksrummet ligga nämligen ett par gröna häften i tvärfolio, på vilka man kan läsa titeln *Skånska vyer* av U. Thersner, och dennes arbete *Skånska utsigter*, *Vues de Scanie*, började utkomma år 1818. Möjligheten att en sådan detalj i modellen kunnat tillkomma som en komplettering efter det övriga finnes ju, men det är ej heller uteslutet att hela modellarbetet också skett senare. Men den konsekvens och enhetlighet, som inredningen av hela hemmet visar, gör att man känner sig böjd att icke gissa på en alltför sen tidpunkt. I alla händelser måste denna bestämning, som gjorts med ledning av stilformerna, i detta speciella fall bli ganska vag, då man som ovan påpekats har flera rätt oberäknliga faktorer att ta hänsyn till. Som en förslags-

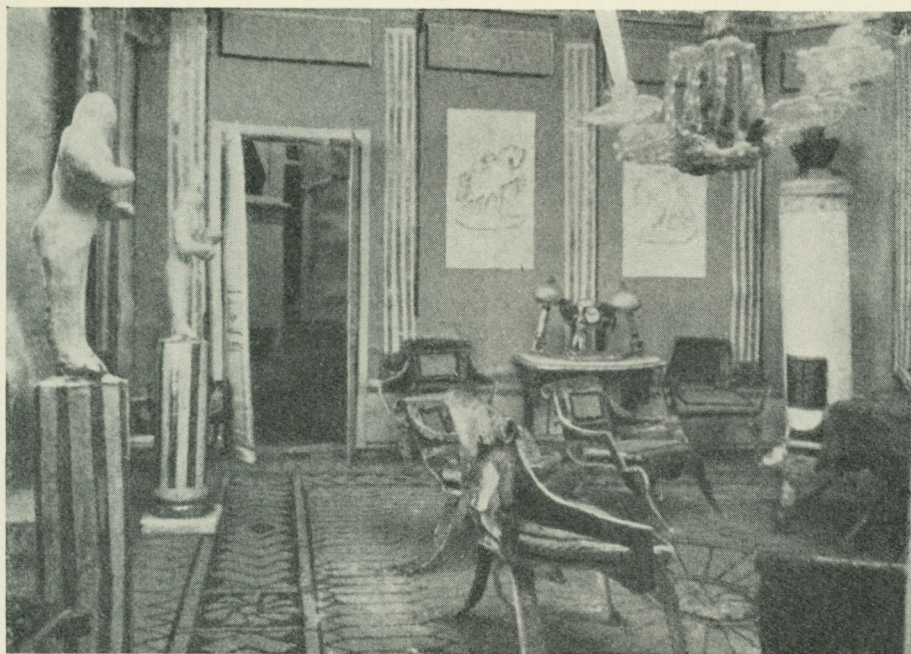

Bild 17. Stora salongen i övervåningen.

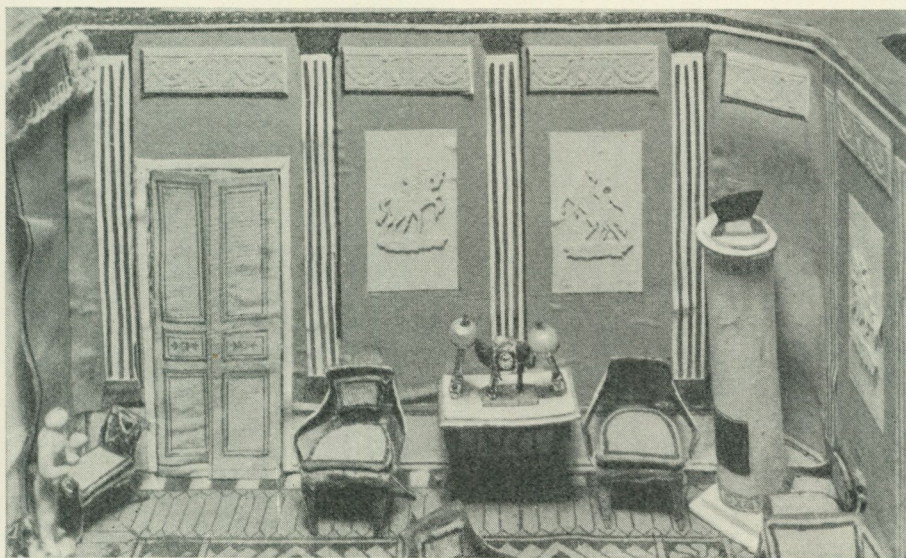

Bild 18. Stora salongen i övervåningen, sedd uppiifrån.

datering intill dess skriftliga uppgifter kunna dyka upp ur ett rikligt släktarkiv torde den dock ha ett interimistiskt värde.

På ett anteckningsblad i det Rålambska familjearkivet, från vilket blad redan ovan ett par uppgifter meddelats, har byggherren redogjort för sina åtgärder under de första åren på Strö efter köpet 1783, och där talas ej om den blivande huvudbyggnaden. Närmast efter flyglarna kom turen till ladugårdens nybyggande och i övrigt ägnas mycket arbete åt att hägna och ordna gårdsomgivningen, planera gården, bygga trädgårdsmurarar etc.

Den familj som för sin räkning planerade detta herrgårds-
hus hade följande sammansättning. Husfadern friherre Anders Sigfrid Rålamb, född 1753, tog avsked ur krigstjänst såsom ryttmästare på våren 1783, samma år som han inköpte egendomen Strö. Han var sedan 1777 gift med sin kusin friherrinnan Brita Christina Sack från Örtofta i Skåne. Vid inflyttningen på Strö ägde paret två små döttrar, Sofia Margareta, född 1779, och Eva Charlotta, född 1780. På Strö föddes tre söner, Claes Gustaf 1786, Anders Gabriel 1790 och Carl Fredrik 1795. Denna sammansättning hade familjen till år 1808, då friherrinnan Rålamb avled. Alla tre sönerna gingo i krigstjänst och fingo efter hand hovämbeten, de gifte sig resp. 1823, 1827, 1838 och voro bosatta på andra platser, medan döttrarna förblevo ogifta och stannade på Strö, där de båda överlevde fadern.

Traditionen inom den släkt, som genom fyra generationer bevarat herrgårdsmodellen, uppger att baron Anders Sigfrid Rålamb själv tillverkat detta minutiösa förarbete till sitt tillämnade hem och att han därvid biträtts av sina barn. Att arbetet vittnar om en stor konstskicklighet torde ha framgått av vad som ovan anförts, men denna modell är ingalunda det enda beviset på konstnärliga talanger och intressen inom familjen. Mängder av teckningar som ingå i familjearkivet visa att dylika intressen flitigt övats i familjen generationerna igenom. Anders Sigfrid Rålambs bokliga intressen äro också väl kända. För sitt stora bibliotek byggde han en särskild paviljong i trädgården vid Strö, till vilken intressanta ritningar äro bevarade. Det lilla

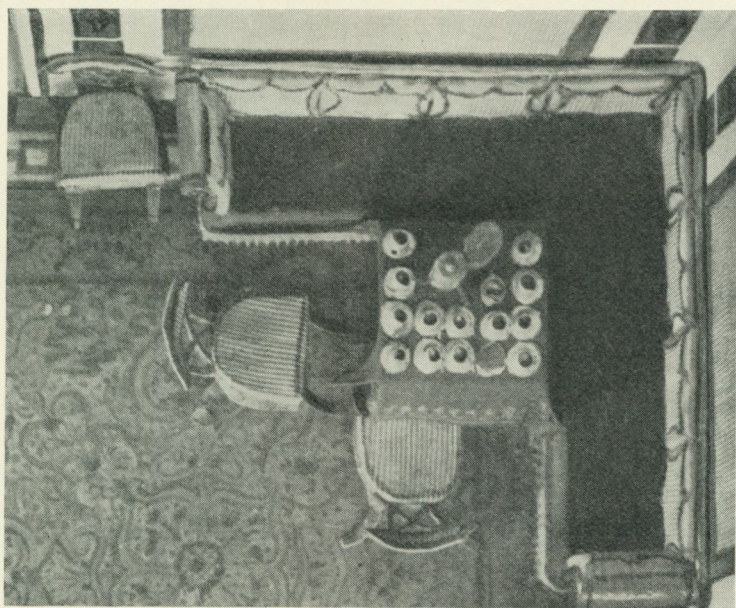
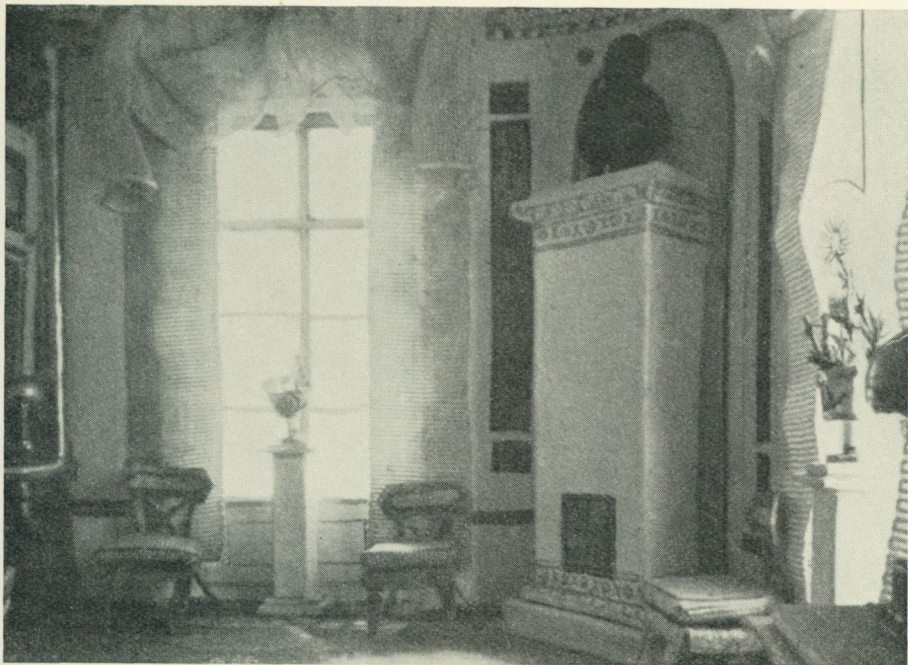

Bild 19 och 20. Hörnrummet innanför salongen i övervåningen och fågelperspektiv av kaffebordet och hörnsoffan.

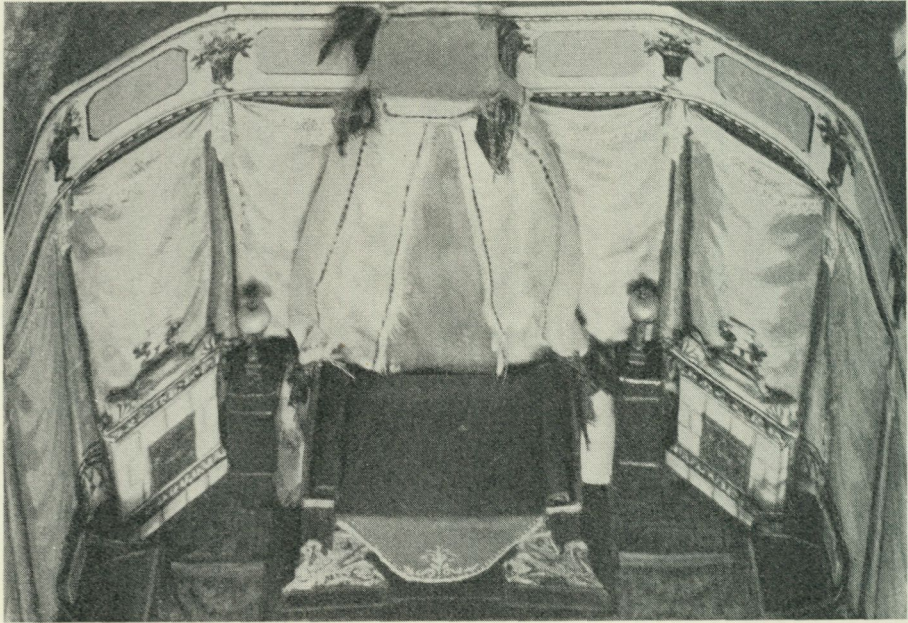

Bild 21. Stora gästsängkammaren i övervåningen. Innerväggen..

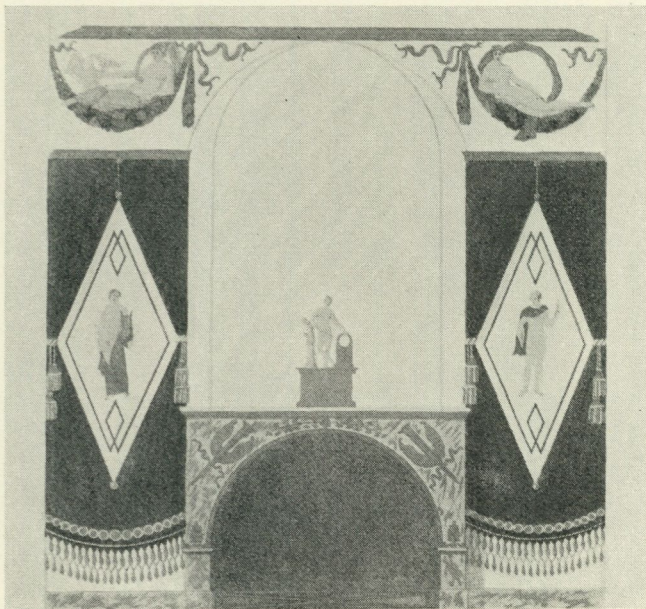

Bild 22. Väggedekoration efter La Mésangère, Paris 1808. Jämför musikrummet, bild 24.

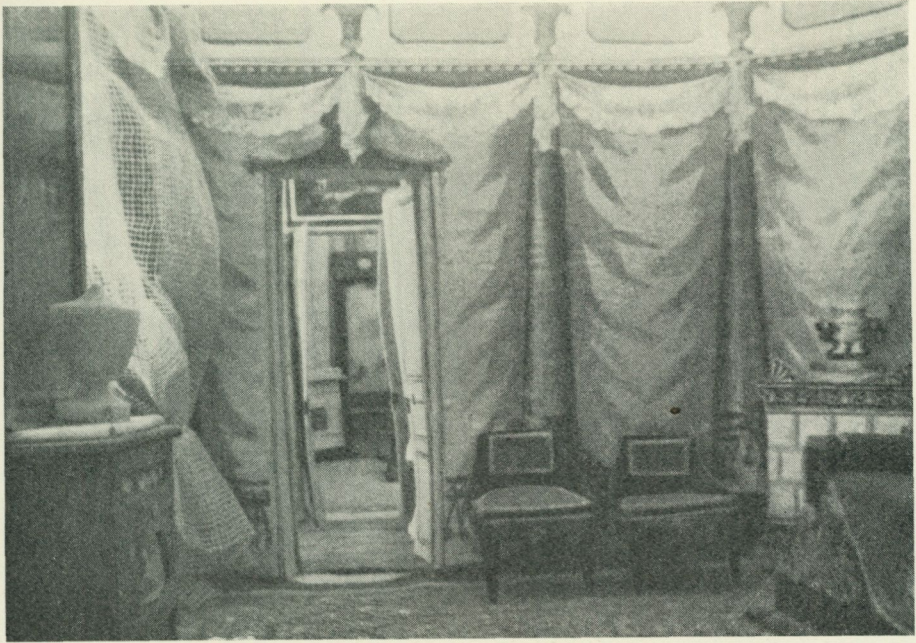

Bild 23. Stora gästsängkammaren, väggen mot toaletterummet.

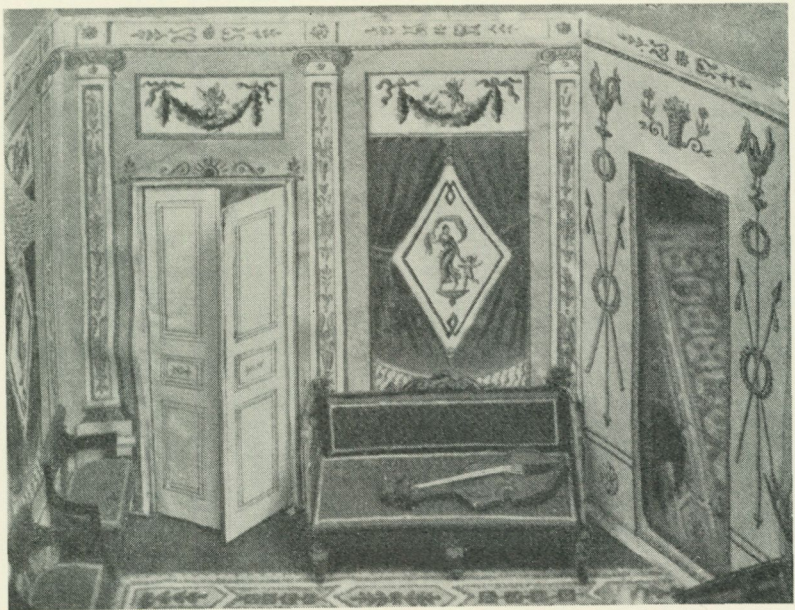

Bild 24. Musikrummets väggdekoration.

biblioteksrummet intill hans sängkammare i stora huset skulle synbarligen endast innehålla det dagligen behövlige bokurvalet. Utan stor risk för misstag kan man förutsätta att sådan ny litteratur om arkitektur och möbelformer, som härövan varit på tal, fann vägen till biblioteket på Strö och flitigt studerades av ägaren. Biblioteksrummet och två andra rum i huset demonstrera direkt modellbyggarnas teckningsskicklighet genom de förträffligt utförda kartor och tavlor som kläda väggarna. Det är dessutom av intresse att observera principerna för tavelhängningen. Den koncentrerades till vissa rum, baronens förmak och stora gästsängkammarens toaletterum, medan övriga rum, även sådana med helt släta väggar, stå fullkomligt blottade på tavlor. Dessa förefalla att ha betraktats som ett objekt för samlande, som skulle sammanhållas i större enheter, även när det icke blev fråga om ett utbildat tavelgalleri. På Strö är baronens förmak samlingsplatsen för en serie figurkompositioner, i modellen små färgrika akvareller men möjligen gjorda efter befinliga kopparstick. Toaletterummet i övre våningen är klätt med en serie bilder av gårdar och kyrkor, bland vilka man också ser ett hus som är bestickande likt modellhuset självt. Kartorna på biblioteksväggen äro en Skånekarta, en över Skandinavien och en över Europa, vilken sistnämnda visar Finland såsom svenskt och för övrigt möjligen får betraktas som en äldre karta, från 1700-talet eller kanske rent av 1600-talet.

I familjens rika arkivsamlingar förvaras åtskilliga teckningar av Strö från dess Rålambska period. Gården är lätt igenkännlig på det ensamma paret av envåningsflyglar med brutna tak, liggande i nära grannskap till Norra Strö sockenkyrka. Inom trädgårdens grönska skymtar man stundom det toppiga taket av bibliotekspaviljongen, som låg inom en klippt boské och finnes avbildad jämte figurstaffage å en akvarell från 1800-talets början. Huset står nu i förminskad form som lusthus på granngården Lilla Strö. Man skulle också vänta sig att bland alla de ritningar som ligga bland familjepapperen, återfinna serier av projekt till det hus som blev så grundligt förarbetat i den konstriska modellen. Men det är ej utan vidare lätt att se om

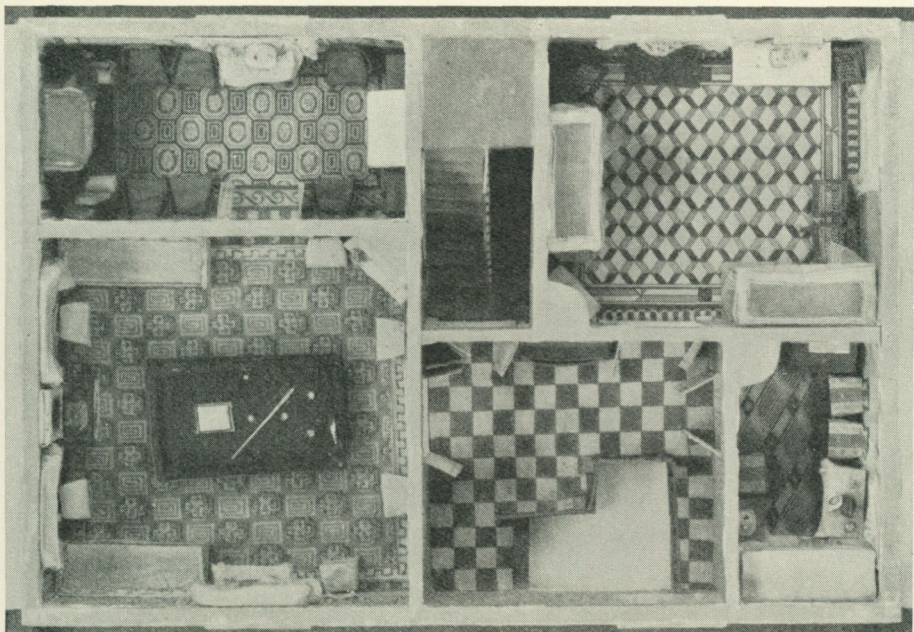

Bild 25. Vindsvåningen, sedd uppifrån. — Till vänster om förstugan med schackrutat golv ligger biljardsalen. — Tre gästrum. — Trappa till vinden.

Bild 26. Biljardsalens kinesiska tapeter och bambumöbler.

allahanda obetecknade byggnadsritningar äro utkast och förslag just till den blivande manbyggnaden på Strö. I arkivet på Bergshammar i Södermanland ha emellertid hos den nära befryndade familjen Sack bevarats några ritningar, av vilka en är direkt rubricerad som projekt till nybyggnad av Strö, ehuru gårdnamnet sedan blivit omsorgsfullt överstruket. Det är ett förslag som har mycket små likheter med modellen och visar ett envåningshus, som med rundade gångar är sammanbundet med flyglarna. Det åtföljes av en situationsplan samt ett annat förslag, där huvudbyggnaden ligger inskjuten mitt emellan flyglarna, så att dess fasader linjera med flyglarnas gavlar. Emellertid har gården ännu i dag kvar sitt utseende från den Rålambska tiden med de båda flyglarna som boningshus.

Värdet av modellen till den aldrig uppförda manbyggnaden på Strö, betraktad som ett rent personligt dokument rörande en man och hans omsorger om att skapa sig ett hem efter sin tids och sin egen smak, torde vara uppenbart. Men redan den fragmentariska och tillfälliga granskning som här kunnat göras av detta hus såsom en exponent för heminredningsskicket under ett visst tidevarv har måhända kunnat ge en föreställning om modellens mångsidiga betydelse ur denna synpunkt. Bland alla minnen i form av rumsinredningar, möbler och annat bohag, som finnas bevarade från den tid som Strö-hemmet representerar, söker man förgäves efter ett helt hus, där såsom i modellen varje sak står på sin plats bokstavligen fastlimmad och aldrig flyttad eller ändrad. För den som önskar få ett helhetsintryck av en gången tids hemmiljö blir en sak som denna ett öoverträffligt huvuddokument. Och det är ej lätt att tänka sig ett bättre hjälpmedel att komma tidsmiljön nära, än när man får gå på upptäcktsfärd i detta hem, som står där nyuppsatt och glänsande, och finner invigningsfestens middagsbord stå dukat med röda kräftor, ser kaffebrickan vänta uppe i övre våningen och kortleken utslagen på spelbordsskivan framför baronens långa hörnsoffa, där varje gäst t. o. m. har fått sin långpipa framlagd. Det är en betagande dröm om ett efterläng-

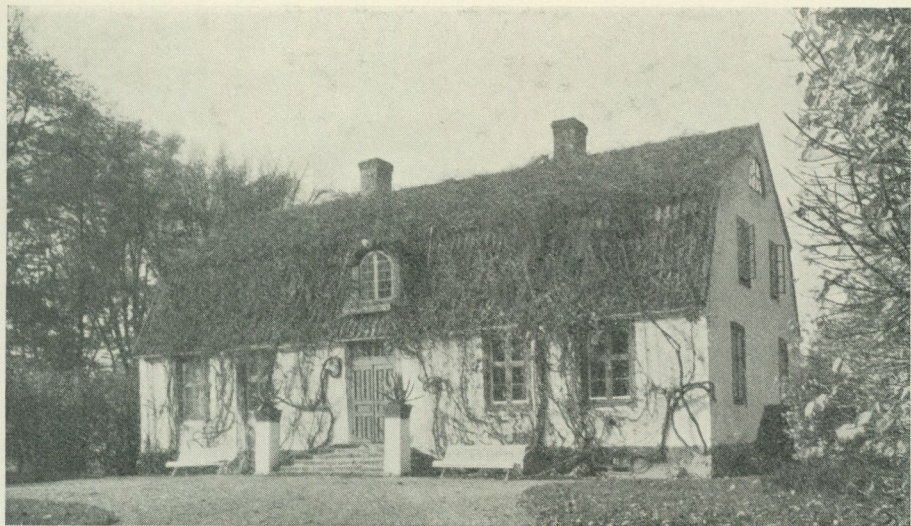

Bild 27. Bostadsflygeln på Strö. Foto Nordiska museet 1937.

Bild 28. Bibliotekspaviljongen i trädgården vid Strö. Akvarell från 1800-talets början. Tillhör friherre Erik Rålamb.

Bild 29. Strö herrgård från nordväst. Blyertsteckning i Rålambska stiftelsens arkiv.

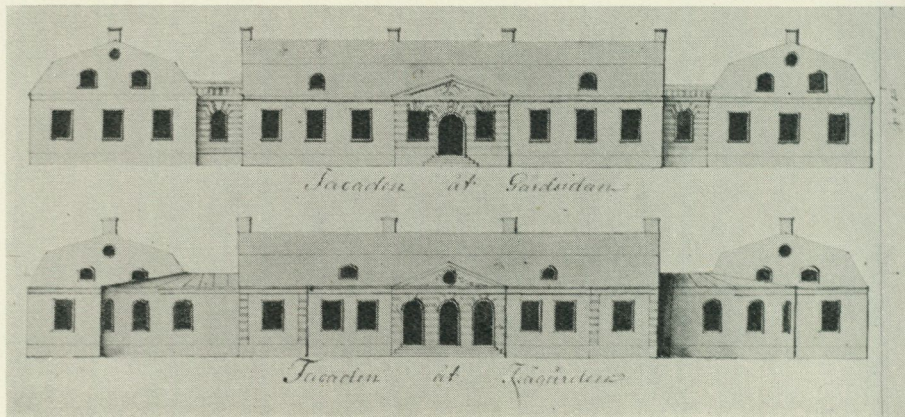
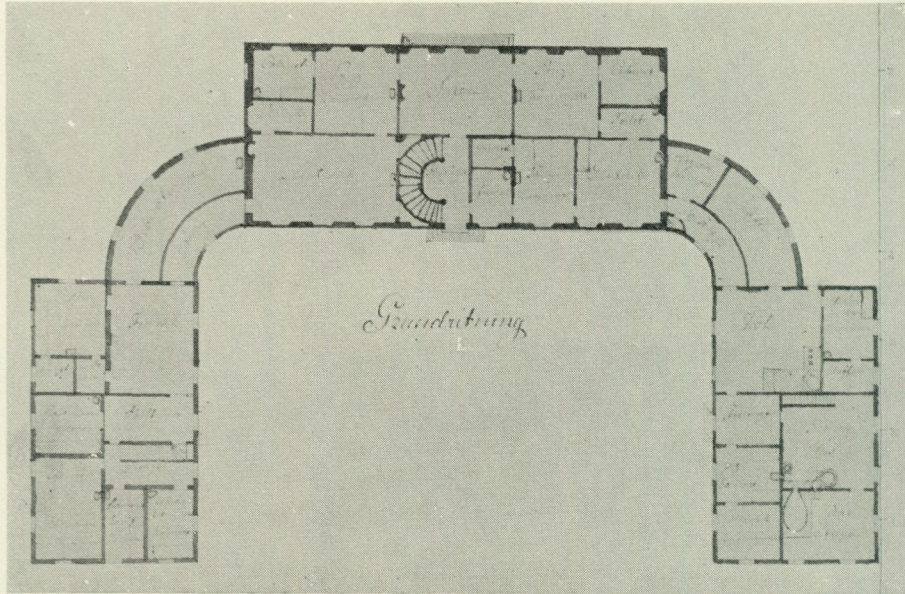

Bild 30. Projekt till envåningsbyggnad vid Strö. I arkivet på Bergshammar, Södermanland.

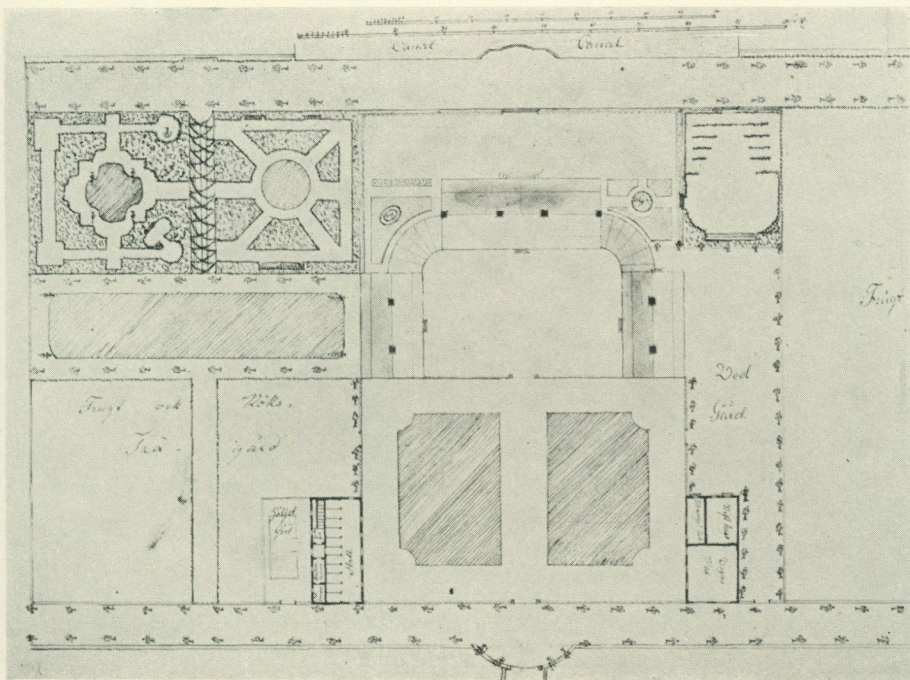

Bild 31. Projekt till mangård och trädgård vid Strö, sammanhörande med byggnadsplanen bild 30. I arkivet på Bergshammar. — Strax inom grinden stall och vagnshus. En trädgårdsteater är placerad där boskén med bibliotekspaviljongen sedan anlades.

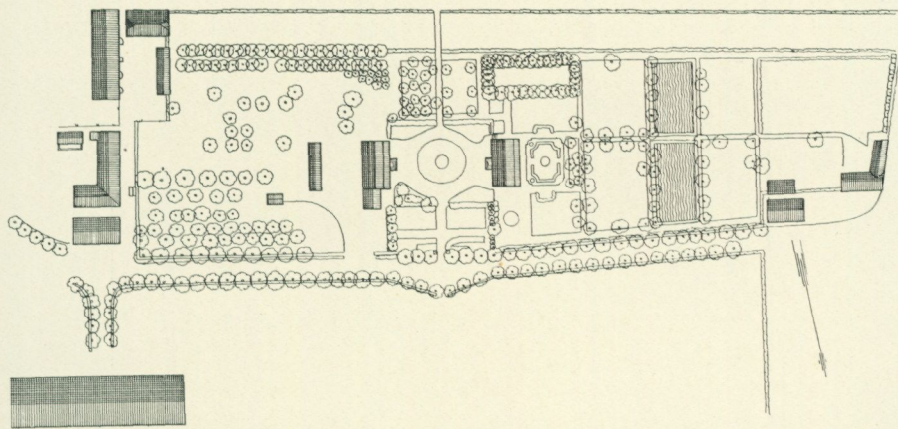

Bild 32. Strö herrgård. Uppmätning av Brynolf Hellner 1937.

tat ögonblick, som här fått ett slags evighetsliv som gåva av en barnafrisk konstnärsdrift.

Källor m. m.: Uppgifter rörande förebilder och jämförelsematerial här-
ovan äro hämtade ur följande arbeten: John Böttiger, Rosendals slott, histo-
rik och vägledning, 1913. — C. Percier et P. F. L. Fontaine, Recueil de déco-
rations intérieures, 1801—1812. — Les vieux hôtels de Paris. Série
13, 14, 18, 1921—1928. — G. Janneau, Lits de repos et lits, 1930. —
H. Schmitz, Der schöne Wohnraum, 1929. — J. Folnesics, Innenräume und
Hausrat der Empire- und Biedermeierzeit in Österreich-Ungarn, 1917. —
Paul Cornu, Meubles et objets de goût 1796—1830, 1914, samt det i detta ar-
bete citerade magasinet Collection de Meubles et Objects de goût, utkommet
1802—1835 under redaktion av La Mésangère och omfattande sammanlagt 755
planscher. Jmfr särskilt Cornu, pl. 29, 33, 51 och 62, den sistnämnda ovan
reproducerad i bild 22. — Erik Andréén, En sengustaviansk dekorationsmå-
lare (Asplind). I Svensk nyttkonst 1934. — Gösta Selling, Svenska 1700-
talskakelugnar. I Svenska kulturbilder, ny följd, band 4, 1937. — Uppgif-
terna om tapetseringen på Värnberg härstamma från avskrifter ur gårdens
arkiv, gjorda av G. Selling, vilken även påpekat Strö-ritningarna i det
Sackska ritningsarkivet på Bergshammar. — Den Rålambska stiftelsen från
år 1937 har deponerat sina arkivalier i Riksarkivet, Stockholm.

Ett par av tavlorna i modellen återge kompositioner, som finnas fram-
ställda på kopparstick, vilka funnits på Strö och genom senare ägare av
gården kommit till fröken Augusta Schmiterlöv, Kristianstad.

Modellhuset har en höjd av 41 cm., längd 54,5 cm, bredd med yttertrap-
porna 46,2 cm.

De reparationer, som den förvånansvärt välbevarade modellen nu efter
hundra år var i behov av, ha utförts av ingenjör Sander Rosén. Fotografe-
ringen är gjord av fotograf Olof Ekberg.

VÄRMLÄNNINGAR SOM KULTUR- SPRIDARE I SMÅLAND OCH ÖSTERGÖTLAND

av Gunnar Granberg

S om ung har jag gått mellan Sollerön och Stockholm åtta gånger; alla gångerna har jag träffat män, som ville gifta sig med mig. O! vad hade jag i denna ödemark att göra.” — Det var en Sollerökulla, vilken genom ödets skickelser hamnat ända uppe i Jämtland, som för några år sedan yttrade detta, i det hon tydligen ångrade, att hon ej i tid antagit något av friareanbudet.

Dessa vandringar till huvudstaden var hon ingalunda ensam om; hennes ord illustrera tvärtom det sedan gammalt kända förhållandet, att det i vissa områdets försörjning som ett permanent led ingått en längre eller kortare tids säsongarbete på annat håll. Arbetena voro av mångahanda slag, och man kan i viss mån räkna hit även dalkarlarnas, västgötaknallarnas och andras handelsresor, men mest kända äro väl annars arbeten av samma slag som dalkarlarnas så kallade ”herrarbeten”, framför allt i Stockholm men även på andra håll. Med dalafolket tävlade andra ”nationers” folk. Från en del trakter av Småland foro sålunda män och kvinnor tidigt på våren från sina hem och kommo för en billig penning — vanligen båtledes — till Stockholm, där de tävlade framför allt med dalkarlarna. Männen, ej sällan besuttna bönder, voro sålunda murare, och kvinnorna höllo borgarnas trädgårdar fina, till dess de på hösten återvände med en välbehövlig sparad slant. Från Blekinge kom det länge uppapperskor, prisade för sin skönhet, till huvudstaden o. s. v. För vissa säsongarbeten har förutsättningen upphört, nå-

got som t. ex. medfört att kullrodderskorna tillsammans med sina båtar försvunnit från Stockholm, i andra fall har den nya tiden skapat nya möjligheter, vilket, för att åter nämna ett exempel, mängden av smålänningar på särskilt Skånes men även Östergötlands betfält varje sommar och höst vittnar om.

Under det att terminen för dessa olika säsongarbeten i allmänhet utgöres av sommaren eller åtminstone sommarhalvåret, skall jag nu i fortsättningen skildra ett arbete av samma karaktär men förlagt huvudsakligast till vintern och som för de trakter, där det utfördes, var av en betydelse, som tävlar med hushållningssällskapens. Jag syftar på värmlänningarnas timmerdrivningar på olika håll under senare delen av 1800-talet. I stora delar av Värmland hade man svårt att vinna en nödortfödig bärgning på den egna torvan, och ehuru befolkningstrycket minskades genom att emigrationens ventil stod öppen, fortsatte männen med sina traditionella arbetsvandringar. Huvudsakligen ställde de nu kosan åt det på skogsarbeten rika "Bolagsnorrland", och i detta sammanhang kan jag ej låta bli att nämna, att de härunder medfört en del sydligare sägner till Norrland. Men de föraktade ej heller näralligande trakter som Dalarna, Närke, Södermanland och andra landskap, liksom det även inom Götalands skogsbygder fanns arbete att få. Följande skildring hänför sig också till detta sistnämnda område, till södra Östergötland och Småland, där jag särskilt under åren 1932—37 gjort uppteckningar om saken. Sommaren 1937 har jag dessutom under en resa haft tillfälle att något sätta mig in i värmlänningarnas egen uppfattning av denna sin mission.¹

¹ Uppteckningarna finnas nu i Nordiska museets arkiv samt i Landsmålsarkivet i Uppsala. Förutom till dessa institutioner vill jag här uttala ett tack till intendent Gösta Berg för lämnade litteraturanvisningar. — Sedan denna uppsats förelåg i korrektur, erfor jag, att överlärare Adolf Frykholm, Torsby, i Fryksände förr och nu publicerat en uppsats Drag ur fryksdalingarnas arbetsliv, i vilken han behandlar fryksdalingarnas norrlandsfärder. Överlärare Frykholm har senare haft vänligheten att granska de i min uppsats återgivna citaten på fryksdalsmål, liksom jag även av honom eller genom hans förmedling erhållit flera av de fotografier jag använt mig av. För detta tillmötesgående framför jag här mitt varma tack.

Tidpunkten för värmlänningarnas besök var som sagt senare delen av 1800-talet ända fram till efter sekelskiftet, ehuru en och annan sagesman vet att berätta, att de besökt bygden redan tidigare, nämligen omkring 1800-talets mitt. Det egentliga underlaget för värmlänningarnas arbetsbesök tillhör dock den förstnämnda perioden. Det är nämligen att söka i de stora skogsavverkningarna, vilka i sin tur nära sammanhånga med järnvägsbyggena från 1860-talet och sedan framåt. 1874 blev sålunda östra stambanan genom Östergötland och Småland färdig, och samma år invigdes även Nässjö—Oskarshamns järnväg, som spelat en stor roll i det här sammanhanget och som mina sagesmän ofta återkomma till. Och så kommer sedan kopplet av övriga järnvägar, stora och små, en del av dem riktiga timmerbanor. Men det var ej bara järnvägen, som banade väg ut i marknaden för skogarna och lockade fram företagssamhet och spekulation; Kinda kanal, som efter 1871 förenar sjösystemen i södra Östergötland med Linköping och via Roxen med Göta kanal, gjorde samma gagn.

I Värmland liksom även på andra håll i Bergslagen och det stora skogsområdet i norr, där man hade tillgång till goda flottningsleder, hade storavverkningarna börjat tidigare, och där fanns det yrkeskunnigt folk. Att sedan värmlänningarna blevo det utvalda folket sammanhänger säkerligen med att den stora krisen med hungeråren 1868 och 1869 och sedan under 1870- och 1880-talen drabbade Värmland synnerligen hårt. Alldeles särskilt gäller detta Fryksdalen, som var ett av våra mest utpräglade emigrationsområden, och främst fryksdalingarna var det, som gåvo sig ut på vandring efter arbetsförtjänster, och just de ha också även inom Värmland namn om sig att vara timmerkarlarna framför andra.

Ifråga om de uppsökta arbetsområdena tycks en viss fördelning mellan olika delar av Fryksdalen ha skett. De som jag talat med i Fryksände och Vitsand — liksom även i de nordligare socknarna Nyskoga och Södra Finnskoga — berätta sålunda alltid om Norrland, under det att i Lekvattnet flera personer omtalat att de rest till Östergötland. Sagesmännen i min

östgötska hemtrakt berätta å sin sida, att de värmlänningar, som besökt deras trakter, kommit från en socken, "som hette Lekvatten". Förklaringen till denna fördelning är här liksom så ofta att söka i personliga relationer och sedan bekantas bekanta. Lekvattnet var tidigare en mycket fattig socken, liksom den också under emigrationsperioden nästan slår rekord ifråga om folkminskning. "De fattiga drogo i stora hopar omkring i de öfriga socknarna och tiggde; på vårarna lefde många af syrgräs, hvitmossa m. m.", heter det i emigrationsutredningens bygdeundersökningar om Östmark och Lekvattnet.

Men det var inte endast hunger och nöd som var orsaken till såväl arbetsvandringar som emigration — vilken för övrigt med en viss rätt kan betraktas som en arbetsvandring i stor stil ända till Amerika. Härtill kommer det svårgripbara, som vi kalla folkkyne, som en medbestämmande faktor. I den nyssnämnda emigrationsundersökningen har K. A. Edin givit en intressant sammanfattande skildring: "Fryksdalingarna äro ett vandringsfolk med oro och fantasifylld äfventyrlust i blodet, ett folk med stora vyer, med intelligens och förmåga att, när det gäller något stort eller lockande, hugga i och arbeta, men utan sinne för det sträfsamma hvardagsarbetet, som dag för dag, timme för timme lägger slant till slant. Vare sig han drog på plöjning eller på byggnadsarbete, flottning eller timmerdrifning, gick han ut på äfventyr . . . Han erbjöd sina tjänster, där de bäst behöfdes; . . . Och man betalte honom väl, eftersom han var alla öfriga landskaps läromästare" (sid. 12).

Skogsarbetet på främmande ort gav i allmänhet en god förtjänst, men denna tycks ej sällan ha varit lätt förgången. Edin talar sålunda om champagne åt karlarna, gryn å 3 kronor kilot åt hästarna och stadshattar åt kvinnorna (ordningen här synes på sina håll ha representerat den verkliga rangordningen, ty värmlänningarna voro "glada i hästarna"). Denna användning av de inströmmande pengarna är visserligen slarvig men mänsklig, och liksom de strödde sina pengar, så strödde de också sina kunskaper och delade med sig av sin påhittighet åt dem, som förstodo att ta emot. Och nu efter denna inledning skall jag i

Bild 1. Timmerforsling i Dalby socken, Värmland. Hästen är här försedd med snöskor.
Foto Nordiska museet.

Bild 2. Timmeravverkning i Övre Fryksdalen, Värmland. Foto Aug. Pehrsson, Torsby.

huvudsak lämna ordet åt mina småländska och östgötska sagesmän å ena sidan liksom också åt värmlänningarna å den andra.

Det var i stort sett två slags arbeten, som värmlänningarnas besök gällde; dels och framför allt var det timmerdrivning på vintern, dels var det odlingsarbeten på sommaren. Jag börjar med vinterarbetet. Ofta var det bolag — kanske med stora och vittomfattande affärer — som hade köpt in stora skogsområden och som sedan inkallade värmlänningarna, eftersom "di va vane bå te köre och flôte". Sedan kunde dessa hos bolagen eller hos bönderna tinga sig arbete för nästa vinter, så att de visste, vart de då skulle styra kosan. Det kunde också hända, att de kom på hösten, länge landsvägsledes, med sina hästar och åtog sig första bästa arbete. Flotning var det endast en mindredel som arbetade med; i allmänhet var det timmerkörning de åtog sig, och här verkade de revolutionerande. Smälänningar och östgötar hade dittills i huvudsak endast använt sina hästar på landsvägarna för stadsforor o. dyl. När det gällde att köra i jorden, så tog man till oxarna, och att köra i skogen med hästarna, det var en sak, som man ej ens kunde tänka sig möjligheten av. Men nu fick man med egna ögon se, hur det gick till. Vidare körde ju smålänningar och östgötar sina oxar i par, bild 7, under det att värmlänningarna körde med enbetshäst. Det var oxarnas och enbetshestarnas folk som möttes i arbete, folk från två skilda bygder med helt olika arbetsvanor.

Värmlänningarnas hästar voro vanligen småväxta men starka och av norsk ras, heter det ofta. De kördes alltid enbett och fingo väldiga lass efter sig, bild 2. En och annan av mina sagesmän anser, att det var ena riktiga djurplägare, värmlänningarna, men detta beror nog främst på att man hade svårt att bedöma de verkliga arbetsprestationerna. Värmlänningarna brukade, som nyss nämnts, vara glada i sina hästar, och i allmänhet berättas det, att de små hästarna voro välskötta och gott fodrade. De fick rena havren, heter det, och detta bekräftas av värmlänningarna själva. En Lekvattensbo talade om, hur det var: "Ve värmlänningar har den se'n, att vi lätter hästan et så myck haver de vill; hästen ä se klok, se han eter säj int fördarven.

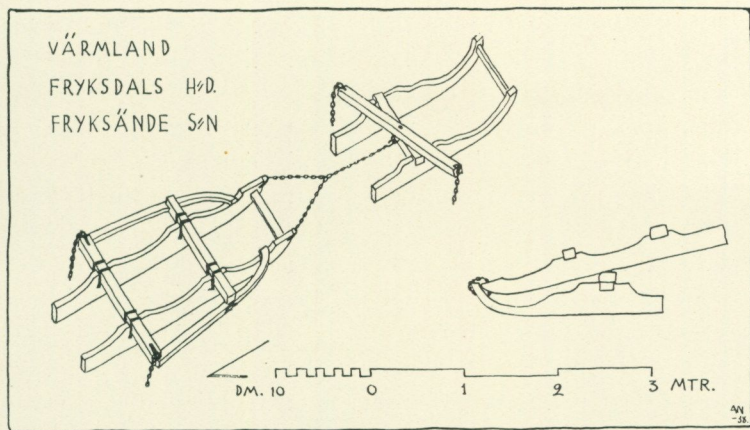

Bild 3. "Get" och "bock", timmerkälkar från Fryksände socken, Värmland. Efter foto av Adolf Frykholm, Torsby.

Men på söndagen får en int gi hästen se myck haver; för da får han måndassjukan." Det var havrekosten, vilken dock endast förekom under arbetsäsongen, som gav styrka och hull, men båda delarna gingo snabbt tillbaka, när havrekosten utbyttes mot hackelse och sparsamt höfoder; det fick östgötarna erfara, när de köpte hästar av värmlänningarna och sedan fodrade dem på sitt eget sätt. Mina sagesmän i Lekvattnet hade mycket i den vägen att berätta om de dumma östgötabönderna och om hur snålheten bedrar visheten. En skogsbonde från Lekvattnet berättade för övrigt om ett tillfälle, då värmlänningarna blivit anklagade för djurplågeri och mitt under arbetet plötsligt utmed en brant uppförbacke fingo se länsman i egen hög person jämte en del sockenpampar som vittnen. Men när länsman fick se, hur värmlänningarna på sitt vanliga sätt stego av i backen och gingo bredvid och hjälpte hästen genom att skjuta på utan att ens ta åt piskan, då blev han omvänd och framhöll värmlänningarna som mönster för sina egna landsmän, som flitigt använde piskan. Ibland kunde det emellertid hända, att hästen var för lätt för lasset, så att han hade svårt att komma i gång. Då kunde det hoppa upp en karl på ryggen på hästen, så att han

blev tyngre, omtalar en sagesman från Vena i Småland, ehuru denna uppgift väl närmast får räknas till skämthistoriernas område.

Märkvärdigare än hästarna voro emellertid timmerkalkarna. En bonde från Västra Ryd i Östergötland berättar:

”Förkälken dä va grisen dä, å så soa ätter. Di hadde inga fjättra, söm vi va vana ve på kälka, utan dä va en liten klöss imella mea å åkanet. Di ble inte så höja då, så di to ena ryselia lass i skoja, nä di högg å gjode sia basväja. Soggera di va så långa, så di va inte behändia för bönnerna å köra mä här i bröten å vänna mä å så, så sogger dä ha ja allri sitt ätter varmlänninga, men grisa dä gjode di; då satte di den ene grisen ätter den anre.”

Jag har ej haft hjärta att omskriva denna korta och sakliga skildring på ett mer eller mindre stelbent riksspråk, och jag hoppas, att den är förståelig ändå. Den sista meningen kanske jag ändå bör förklara. När sagesmannen säger, att han ej sett några suggor, d. v. s. bakkalkar av värmlandsmodell, efter värmlänningarna, så menar han, att sådana togo ej östgötabönderna till modell, vilket de däremot gjorde med förkalkarna som de kopplade samman till parkalkar.

Den värmländska förkälken var så liten i förhållande till bakkälken, att den ”bara for å leade”, omtalar en smålänning. Härvidlag är emellertid saken rätt invecklad, och med all säkerhet åsyftar denna beskrivning en förkälke av annan typ än den nyss omnämnda ”grisen”. För att förstå saken måste vi, om än synnerligen översiktligt, undersöka de värmländska timmerkalkarnas historia. De nuvarande timmerkalkarnas utseende framgår av bilderna 1—3. Förkälken, ”bocken”, som har vridbar banke, är ungefär $2\frac{3}{4}$ alnar lång, under det att efterkälken, ”geten”, är $4\frac{1}{4}$ alnar och försedd med ”vägmedar” för att skydda bankarna och hindra dem att ta emot i stenar och träd utmed basvägen. (Någon närmare beskrivning är det här ej plats för.) Lasset vilar med huvuddelen av tyngden på efterkälken, men främre stockändarna ligga dock stadigt på framkälken, som alltså även den uppbär en del av tyngden. Det visar sig emeller-

VÄRMLAND

FRYKSDALS HÖD.

FRYKSÄNDE SÖN.

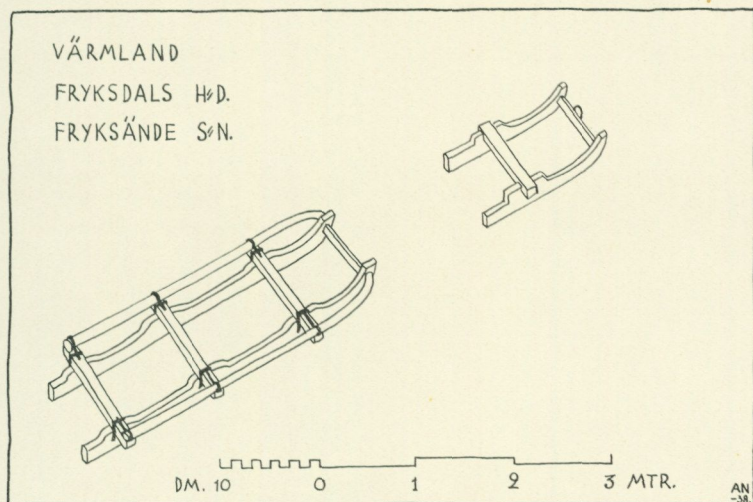

Bild 4. "Bogsläde" och "stötting", timmerkälkar från Fryksände socken, Värmland. Efter foto av Adolf Frykholm, Torsby.

tid, att dessa kälkar ingalunda äro gamla i Värmland. Första paret skall ha tillverkats under 1880-talets sista år (någon gång mellan 1885 och 1888) av en snickare Fens i Fryksände. Han lever ännu, 83 år gammal, och har berättat en hel del om kälkarnas tillkomsthistoria, som jag strax skall återkomma till. De kälkar, som förut användes och som givetvis på många håll voro i bruk även efter 1888, bestodo av en kort förkälke, "stöttingen", och en mycket stor efterkälke, "bogsläden", norrut även kallad "bordsläde". Båda äro nu nästan omöjliga att komma över, men bild 4 visar utseendet. Bogsläden hade 4 par av låga "fjättrar" uppburna bankar, och timmerstockarna lassades så att all tyngden främst kom att vila på denna kälke. Vid stöttingen voro stockarna mera löst fastkedjade, och det hade till följd, att stöttingen vid gropar i vägen med ett ryck föll ned, så långt kedjan tillät, något som ej var särdeles angenämt för hästen. Därigenom att nästan hela lasset vilade på bogsläden, blev det också stelt och svårhanterligt i skarpa krökar av vägen.

Bakom denna typ av kälkdon skymtar — särskilt i de nord-

liga socknarna — en ännu äldre, som utgjordes av en enda lång timmerkälke. I gränstrakterna mot Norge liksom även på andra sidan gränsen förekom vidare långt fram i tiden så kallad "hankkörning" utan någon kälke. Man högg ett "öga" i ändan — lilländan — av stockarna, drog sedan en vidjehank genom ögat på en eller flera stockar och spände hästen för; på sina håll kopplades timmerstockarna vid användningen av denna metod efter varandra (Sigurd Erixon, Hur Norge och Sverige mötas, i Bidrag til bondesamfundets historie II, sid. 263 o. följ.). De olika kälktypernas utbredning och närmare förhållande till varandra kan jag givetvis ej ingå på här, hur intressant och hur belysande för skogsavverkningarnas snabba utveckling och olika bygders förhållande till varandra härvidlag det än skulle vara. För Norrlands vidkommande finns emellertid en översiktlig framställning i I. A. Vikstens uppsats Något om timmerkälkar och virkets utdrivning (Skogsvännen 1916, sid. 47 o. följ.), under det att den vetenskapliga sidan av saken avhandlas i Gösta Bergs bok Sledges and wheeled vehicles.

Om vi nu återvända till de nuvarande värmländska timmerkälkarna, började de som nyss nämnts att tillverkas inemot 1890 i Fryksände. Om deras härkomst är man överallt enig, och särskilt bör ju den som satte igång med tillverkningen, snickaren Fens, tillmätas vitsord. Man har fått uppslaget till dem i Hälsingland, där värmlänningarna särskilt under slutet av 1880-talet voro och körde timmer. Det är här ej plats för en beskrivning av dessa hälsinglandskälkar, som värmlänningarna på norrlandssätt kalla "sulker" (egentligen blott bakkälken), utan jag får nöja mig med att hänvisa till uppsatsen av Viksten. "Om man jämför timmersulken med *g e t e n*, är man kanske benägen tro, att den senare leder sitt ursprung från sulken, men så är dock ej fallet, utan här träder bordsläden emellan", skriver visserligen Viksten om norrländska förhållanden, men denna hans åsikt beror tydligen på att han ej känner till på vad sätt värmlänningarna fått idén till sina "getdoningar". Det rätta förhållandet är för övrigt ett intressant exempel på växelverkan: norrlänningarna ha av allt att döma övertagit bog-

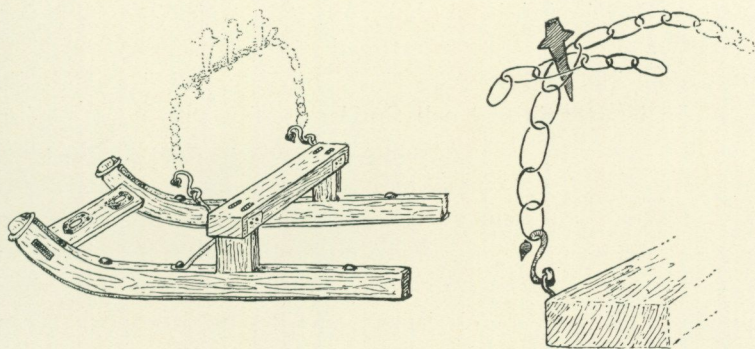

Bild 5. Framkälke med schematisk teckning visande hur timmerstockarna kilas fast. Från Köla socken, Värmland. Teckning i Nordiska museet.

släden av värmlänningarna, under det att de förras "sulker" gett uppslaget till den nya värmländska kälktypen. Jag skriver med avsikt "gett uppslaget till", ty som en jämförelse visar, så gjordes de nya värmländskalkarna ej identiskt lika med förebilden från Hälsingland. Så satte man t. ex. vägmedar på efterkälken, liksom fallet varit med bogsläden. De nya donen blevo kan man säga en kombination mellan vad man såg och prövade uppe i Hälsingland å ena sidan och de redskap man själv haft tidigare å den andra. Till att börja med hade även bocken vägmedar, och för övrigt har den nya typen undan för undan genomgått smärre förändringar i förbättringssyfte.

De tidigaste värmländskalkarna, som man såg i Östergötland och Småland, voro alltså bogsläden och stöttingen, och med förkälken, som "bara for å leade", åsyftar man utan tvivel just stöttingen. I Norrland fick denna typ genom värmlänningarna en vidsträckt spridning (G. Bergs nämnda bok, sid. 95 o. följ.), och möjligen fick den avkomlingar även i Götaland. Efter 1890 visade sig emellertid de nya "värmländsdonen", och det var framför allt dessa, som man tog efter. De hade också den stora fördelen, att det gick att köra dem med oxar. Detta påstås nämligen ha varit omöjligt med bogsläde och stötting, därför att varje gång stöttingen "föll ned" i en "svacka" på vägen, så som

jag förut har beskrivit, så fick oxarna en svår smäll av oket, som ju via stängen var förenat med stöttingen.

När det gäller dessa nyare värmlandskälkar så äro alla mina sagesmän i Östergötland och Småland eniga: De voro avgjort överlägsna de höga och stelbenta kälkar, som man dittills alltid använt, bild 6. Detta kunde man ju utan vidare konstatera med sina ögon, och så tog man och köpte kälkar av värmlänningarna, när de på våren foro hem till sitt igen, eller också beställde man nya efter den utmärkta modellen. Beställningarna formligen haglade in till snickarna i Fryksdalen. "Så nu ä dä mäst ingen, söm har temmerkälka ätter gammelt mer", var det en smålänning, som sade. Den ofta missuppfattade svenska bondekonserveratismen riktar sig nämligen huvudsakligen mot påbud och förordningar och överhuvudtaget sådant, som man kanske hör läsas upp, men som man inte får tillfälle att först själv se och pröva. Fick man bara på en herrgård själv se en järnplog av Överumsmodell eller en hästräfsa i arbete, inte var det sedan någon som av enbart traditionella skäl körde med träplog eller räfsade klöverfälten för hand. Beträffande kälkarna skedde emellertid en viss anpassning till ortens förhållanden. Så ha vi nyss sett, att den långa värmländska efterkälken i allmänhet kortades något; och vidare, när man enligt nyförvärvad erfarenhet började köra med hästar i skogarna, så använde man i motsats till läromästarna gärna par, om terrängförhållandena medgävo. De skaklar ("skäcker" eller "skäker", sing. "skåk"), som värmlänningarna använde, voro också en efterföljansvärd nyhet. Själva hade smålänningar och östgötar haft lösa skaklar framför släddon, som kördes enbet, men värmlänningarna hade skaklar hophållna genom en "skakelhammer" på så sätt att skakeln "ho går utanför grisen, så dä håller igen i utförsbacka", bild 1. Med saken infördes även benämningen, varvid man i Östergötland ofta hör singularformen "skåk" ("skåka") användas om skakelanordningen i sin helhet (jämför Roland Liljefors i Ordgeografi och språkhistoria, Uppsala 1936, sid. 91).

Ett litet problem beträffande värmlandskälkarna är deras benämning. Sagesmannen från Västra Ryd talar, som vi sett,

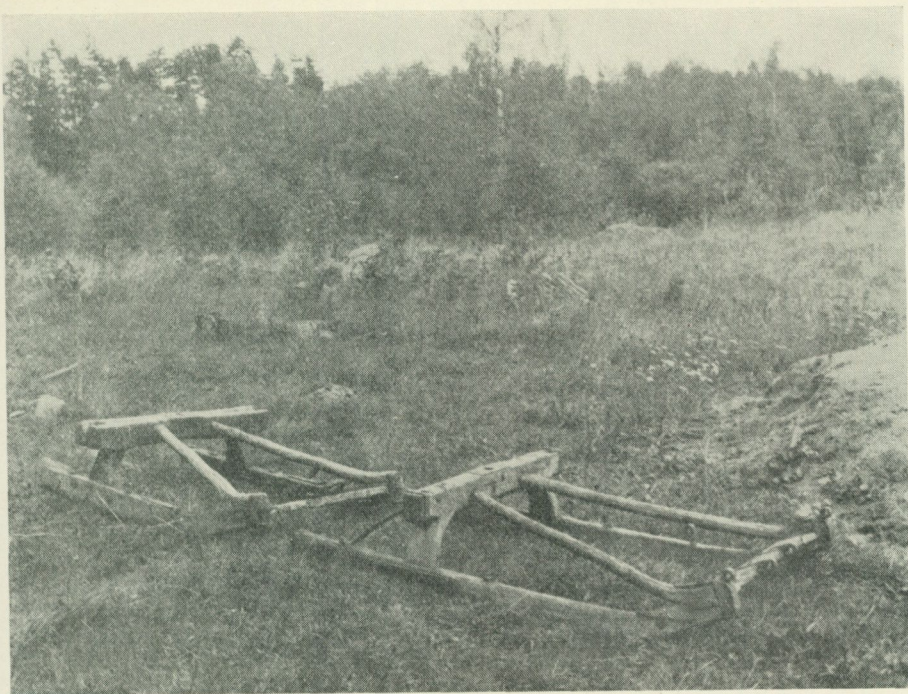

Bild 6. Äldre typ av timmerkälkar, som senare ersattes av de med värmlänningarna inkomna kälkarna. Vists socken, Östergötland. Foto Nordiska museet.

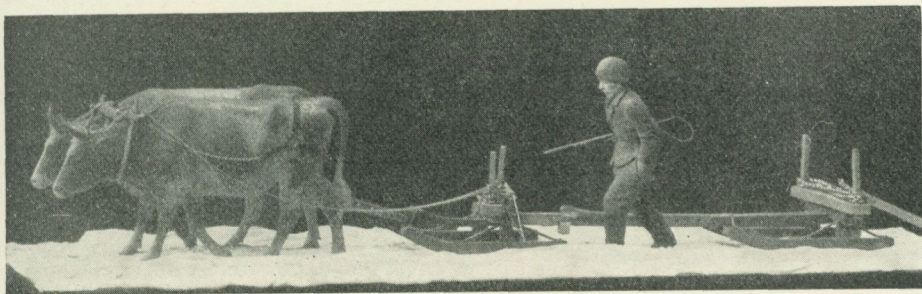

Bild 7. Timmerkörning med oxar i Småland. Karakteristisk för denna äldre typ av vinterfordon är "längan" mellan kälkarna, som sedan efter värmlänningarnas mönster ersattes med kedjor. Träskulptur av C. A. Rolander.

om "gris" och "sugga", men värmlänningarna själva säga alltid "bock" och "get" om resp. för- och efterkälke, benämningar som tydligt härstamma från Värmland; Fens tror sig själv vara upphovsmannen. "Gris" och "sugga" känna värmlänningarna likväl också till; de ha hört dem i Norrland, där de voro vanliga. Det förefaller därför som om förekomsten av dessa benämningar nere i Östergötland och Småland representerade en norrlandspåverkan där. Även benämningarna "bock" och "get" äro emellertid väl bekanta i de nyssnämnda landskapen, och man hänför dem till värmlänningarna.

Timmerdrivningen tillgick så, att stockarna först "lunnades" ihop. Fastgjorda med ena ändan endast vid en förkälke — vanligen en särskild icke järnskodd "lunnstötting" — släpades de fram till basvägen till en "lässbänk", för att använda värmländsk terminologi. Lässbänken utgjordes av ett underlag av två tvärlagda stockar, och från dessa lässbänkar kördes sedan timret längs basvägen till bestämmelseorten. Värmlänningarna lade ned mycket arbete på denna basväg, men då var man också så rädd om den, att när östgötarna försökte delta i timmerkörningen med sina oxar och sina i början gammalmodiga kälkdon, så fingo de göra sig en egen basväg bredvid värmlänningarnas, för att inte denna skulle bli trögkörd av all oxgödsel.

Getdoningarnas två kälkar voro förenade genom kedjor, under det att åtminstone smålänningar och sydöstgötar använt en "länga" eller "skäftstång" av trä, bild 7, på samma sätt som vid körning med den dubbla arbetsvagnen. Därför hade de tidigare ej kunnat göra på det sätt, som värmlänningarna använde vid tomkörning och som man nu fick lära sig. Bakkälken drages då upp på förkälken och häktas fast, och så kör man egentligen med en kälke; det går lättare så, bild 3. En annan sak, som man på sina håll tog efter, var värmlänningarnas sed att när det var djup och lös snö sätta snöskor under hästarna, bild 1. För att skydda sig själva mot snö och väta hade de snösockor sydda av vadmal och så långa, att de räckte ända upp till eller över knäna. Ytterligare en annan metod hade värmlänningarna, när det gällde att ta sig fram. En Virserumsbo berättar: "I môsa där

dä va sankt, där la di kavlinga (d. v. s. avkvistat rundvirke), å hästa di geck å spetade på di där kavlinga. Ja trodde di skulle stiga meste, men allri; di ste så fint.”

I ett avseende ansågo dock smålänningar och östgötar, att deras metod var bättre än den de sågo värmlänningarna använda, och det gällde sättet att binda fast timret på lasset. Värmlänningarna kilade — eller för att använda östgötsk terminologi ”dubbade” — nämligen fast stockarna med järnkilar vid en kedja, som gick från den ena änden av banken till den andra, bild 5. Denna ”kiling” var bekväm, men dels kunde det hända, att kilen vid någon häftig knyck rycktes ur, dels inträffade det lätt att kilen blev kvar i stocken, och då blev i sinom tid sågen skämd. Även i Värmland blev för övrigt denna metod rätt snart förbjuden av sågbolagen, varefter så kallad ”björnbindning” infördes. Dennas ”björn” motsvarar därvid den spännhake, som användes i Östergötland och Småland. Här var alltså utvecklingen en annan än den som vi hittills sett prov på.

Vanligen drogo värmlänningarna på våren tillbaka till sitt land igen med arbetsförtjänsten eller det som fanns kvar av den. Men några kunde stanna kvar och erbjuda sina tjänster även under sommaren, och åter andra kommo lagom just till försommaren men då givetvis ej med hästar och kälkar utan med hästar, vagn och plog. Det var nämligen odlingsarbeten de åtog sig under sommarhalvåret.

Senare delen av 1800-talet innebar för vidsträckta delar av landet en nyodlingarnas epok framför andra, och i de områden, som det här är fråga om, var det då särskilt genom utdikningar och sjösänkningar, som man tillvann sig odlingsbar mark. Mossodlingarnas historia i Götaland är en intressant sak, och den tyckes i allmänhet ha börjat rätt sent samt stå i samband med den begynnande användningen av ”köpegössel”. ”När ja va ban, så tror ja då inte, att di hadde nön möse odlen i Södra Vi” (Småland), berättar 1935 en 75-årig sagesman därifrån, men sedan under 1870-talet började mossodlingarna ta fart. Ofta synes det ha varit ”utländske män”, som gått i spetsen och på-

visat möjligheterna, och i några fall vet man berätta, att det varit skåningar, som härvidlag uppträtt som kulturmissionärer. Om förhållandena i Ingatorp i Småland berättar t. ex. en smed i socknen: "Dä va en skåning, som hette Oressön, han va den fösste verkeshannlan, söm kom hit, men han va jolbrukare mä — dä en 50 år senn. Han började å odla môsa. Si här va så mycke villmôsa förrer, men döm trodde inte bönnera va väda nôet. Men han grävde ett utlöppsdike å odlade, å han byggde sek en harragål på 40 tunnland senn på môsa. När då bönnera så, att hanses havre växte höger söm rôg, så trodde di inte sia öjen. Men si senn började di å odla di mä." ¹

Här är emellertid ej platsen att dröja mer vid denna sida av mossodlingarna; jag har endast velat visa fram de möjligheter, som stodo de förtjänsthungliga värmlänningarna till buds ungefär samtidigt med timmerdrivningarna. Ty det var värmlänningarna som i stor utsträckning togo hand om detta odlingsarbete — liksom de också på många håll förmått bönderna att taga itu med sådant — och även här verkade de revolutionerande ifråga om arbetsmetoder. Vid odlingar tidigare hade man nämligen alltid flåhackat torven, plockat ihop den i små högar eller kupor och sedan efter torkningen bränt den till aska, en metod, som haft en stor utbredning och som värmlänningarna själva använt på mycket sank eller på annat sätt oländig mark. Men vanligen gjorde de på annat sätt. När grundvattnet sjunkit tillräckligt i de dikade mossarna och stubbarna blivit bortbrutna, satte de hästarna för plogen och plöjde upp mossen. En som varit med och sett på, en minnesgod sagesman från Vårdsberg i Östergötland, berättar närmare om tillvägagångssättet: "Di hadde inte begrepp öm te sätte ritsen (d. v. s. kniven) på plogen inte, utan den körde di för mä en häst, å senn kom di ätter mä plogen. — Di hadde reskap å häste mä så värmlänninga, å di for ikring i traktera å hörde ätter, var di ville ha sånn där öpplöjning." Även vid plöjning använde för övrigt

¹ Uttalet av kort å-ljud skiftar inom det här berörda området av Göta-land, och detta kommer i viss mån även till synes i citaten, ehuru de äro återgivna med s. k. grov beteckning.

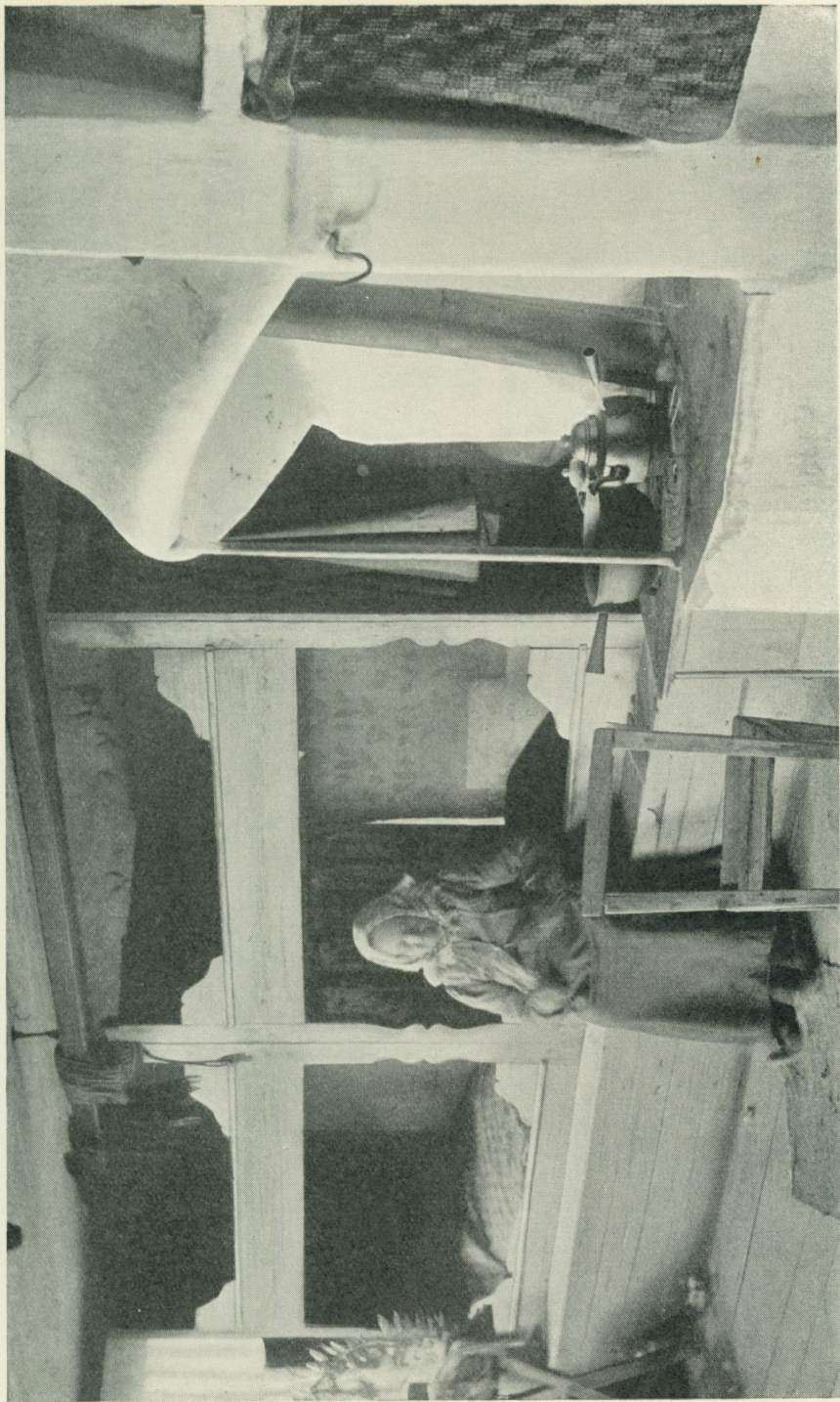

Bild 8. Interiör från Fryksände socken, Värmland. Foto Nordiska museet.

värmlänningarna ofta, men ej alltid, endast en häst. Om mossen var för sank för att säkert bära hästarna, så satte de, liksom vid timmerkörningen i djup snö, "trygger" under fötterna på hästarna, också det en nyhet för traktens bönder. Man behöver ju ej vara bonde för att förstå, vilken arbetslättnad denna upplöjning innebar i förhållande till flåhackningen, och östgötar och smålänningar dröjde inte heller med att ta efter, om de än alltid på sitt vanliga sätt körde plojen med par.

Så hade östgötar och smålänningar fått lära sig, att man kunde använda hästar både för timmerkalkarna och för plojen, och värmlänningarna ha nog en icke så liten andel i oxarnas snabba försvinnande i Götaland. Jag menar då den närmaste orsaken; i övrigt måste ju denna process ses i ett vida större sammanhang.

I en uppsats Om trattfiske i Rig 1937, sid. 161, återger Ivar Arwidsson några uppgifter från södra Östergötland om att värmlänningar och närmast fryksdalingar vid mitten av 1800-talet skulle ha infört det s. k. "trattfisket" där. Författaren ställer sig emellertid själv något tveksam, och även om saken förefaller rimlig, behöver den närmare undersökas.¹

En del av mina sagesmän påstå vidare, att det var värmlänningarna som införde snörhässjorna, men av allt att döma äro dessa uppgifter felaktiga; snörhässjorna äro nykomlingar i Fryksdalen, och på sina håll såsom t. ex. i Lekvattnet äro de ännu ej i bruk. Värmlänningarna ha "infört" mycket nog ändå. För övrigt hade mina sagesmän just inga höga tankar om värmlänningarna som jordbrukare, och detta är ju bara, vad man kan vänta, och det stämmer med vad emigrationsutredningarna förmåla.

Sitt kvarter togo värmlänningarna var det passade, i en bondstuga, om det fanns plats, i någon tomstuga eller i en bod med eldningsmöjligheter. Ofta var det trångt om platserna, och för att i någon mån avhjälpa den saken "gjorde di sänne sänger.

¹ Från Fryksände meddelar överlärare Adolf Frykholm, Torsby, som gjort undersökningar rörande ortens äldre och yngre fiske, att han ej funnit några uppgifter om trattfiske.

Di slo ihop utte bräder, så di vart höge sôm hus, å di fick lôve ha stege för te klive ôpp på dôm. Dä gjorde di överallt i stugera, där di hadde kvarter. Dä va den ene över den annre, så att ôm di pisste i sänga därôppe, så hadde di nytte å't dærner — ralleresänger, sa di, tror ja." Det är en östgötabonde från Tidensrum, som berättar detta, men liknande uppgifter finns det gott om. I Värmland liksom i Nordsverige voro dylika "taksängar" vanliga, bild 8 från Fryksände, men östgötarna och smålänningarna kände ej till dem och tyckte därför, att de voro intressanta. Enligt samme sagesman som förut utgjorde för övrigt översängen i början ett svårt problem för vägglössen. Men snart lära de ha anpassat sig efter de nya förhållandena. "Di vart så strävige, så di häkte i bakhasera å dro ôpp varare, så di kom ôpp i den överste sänga." En sagesman berättar att man på ett ställe tagit efter dessa värmländska dubbelsängar och byggt sådana i en drängstuga.

Det mina smålänningar och östgötar ha att berätta om värmlänningarnas sätt och lynne stämmer i stort sett med det jag i början citerade ur emigrationsutredningen. En hel del av dem kunde vara rätt hetsiga och det påstås, att en del av dem hade nära till kniven, men härvidlag får man ej glömma, att övre Fryksdalen har ett starkt inslag av finnblod. När det gällde att arbeta är man alla ense om, att det var duktigt folk. "Di va ju omöjlige å bävde för inte", säger en sagesman och så fortsätter han: "Si värmlänninga di to dä värste rackergöret sôm inte bönnerna ville ha, men så tjänte di penge mä". Värmlänningarna å sin sida tyckte ju förstås, att deras arbetsgivare voro löjligt efterblivna ifråga om skogsarbete, men i stort sett få de ändå ett gott betyg, något som i ännu högre grad gäller deras mat: "Dä gött fôlk östgötan, å töcken go mat de har, du! Dä va allt myck bätter än här, å ve känd se innerlet vøl, att dä va klöversmak på mjölka. Men töck vatten de hadd! Ve fäck sketa, ser du; ve hadd sketa i fjorten dager, se ve kunn rackt ha sket tarman tur ôss, men dä va dä, att dä va fel på vatten." Att en del av värmlänningarna skulle ha haft lätt för att ta till kniven vill man själv inte kännas vid, ej ens finnmarksättling-

arna, men däremot menar man, att det nog var si och så med smålänningarna i det avseendet, och en av mina sagesmän från Lekvattnet skildrar mycket dramatiskt ett möte med en full och vild småländsk rallare, som svängde med kniven och skrek, att "bönnen å bonnabarn ska dö, å rallaren ska besitta jorden". Med tjänliga medel lyckades dock min sagesman få honom lugn igen; "int va ve rädd för kniven int".

Efter sekelskiftet upphörde av flera orsaker värmlänningarnas arbetsvandringar i de trakter, som jag här skildrat, och de lära väl näppeligen komma igen. Det är emellertid ett gott minne de lämnat efter sig dessa värmlänningar, och som sammanfattning kan man obetingat hålla med en bonde från Hestra i Västsmåland om att de "piggade allt öpp folket här i böjda å där di dro fram".

NORDSTJÄRNAN, SYMBOL FÖR FOSTERLAND OCH SNILLE

av Heribert Seitz

”— och skola the fram för andre med thenne Orden hedras, hwilke genom synnerligt snille, lärda och nyttige arbeten, nye och fördelaktige inrättningar, eller andre särdeles förtienster giordt sig thertil wärdige.” Så bestämde Fredrik I i Nordstjärneordens statuter, då detta hederstecken instiftades den 23 februari 1748.

Det var ej en tillfällighet, att just nordstjärnan valdes till den nya ordens symbol. Ingen av våra kulturepoker har så svärmat för att emblematiskt återge denna himlakropp som 1700-talets mitt och decennierna dessförinnan, den tid som hos oss kallas frihetstiden och som stihistoriskt sett omfattar barockens sista fas och rokokon. Det var också under denna epok, som nordstjärnan blev det strålande snillets symbol — något som den ingalunda varit tidigare. Denna sinnebild hade nämligen från början en annan innebörd. I det följande skall jag försöka klarlägga vilken denna var, samtidigt som en översikt lämnas av nordstjärnans rikt nyanserade, emblematiska framträdande. Framställningen kommer givetvis ej att gå in på nordstjärnans astrologiska betydelse; dess historia i detta avseende är uråldrig och bör lämpligen behandlas i annat sammanhang.

Nordstjärnan, som oftast betraktas som ett den svenska rokokons egna och typiska emblem, är ingalunda ”uppfunnen” under denna epok, utan har i själva verket sitt ursprung ett gott stycke längre tillbaka i tiden. När den flitigt utnyttjas under frihetstiden, har den sålunda redan en lång tradition bakom sig

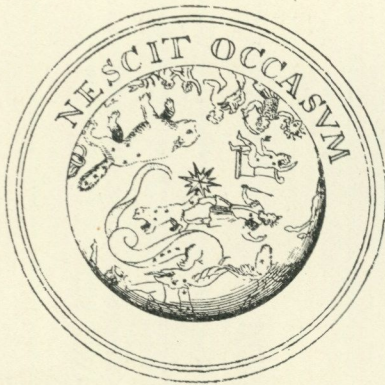

Bild 1. Frånsidan av en medalj från senare delen av Karl XI:s regering. I allegorisk form synas här de nordiska stjärnbilderna omgiva nordstjärnan, som ännu ej fått sin femuddiga form; upptill devisen *Nescit occasum*. Ur Elias Brenner, *Thesaurus Nummorum etc.*, 1706.

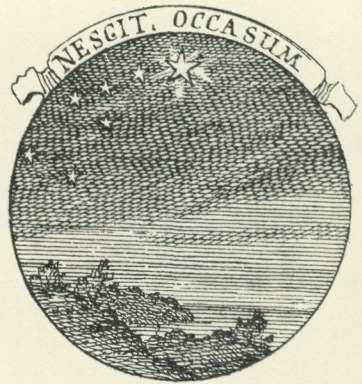

Bild 2. Nordstjärnan med sin devis. Ur Abraham Sahlstedt, *Sinnebildskonsten*. Stockholm 1758.

och är då helt och hållet att betrakta som ett arv från stormaktstiden.

Stjärnallégorien har hos oss förnäma traditioner. Förnämast kanske i det fall, då Tycho Brahe förklarade den år 1572 plötsligt uppflammande nya stjärnan i Cassiopeia vara en förutsägelse av den romerska världsmonarkiens undergång samt den ytliga och tomma praktens försvinnande från religionen! Ty som en personifiering av denna Nova stella utpekades sedermera Gustav II Adolf, som slog de kejserliga och säkerställde protestantismen (Johan Nordström i *Samlaren* 1934). Att nordstjärnan blev en annan svensk krigarekonungs sinnebild kommer här att påvisas. Någon paritet eller något inbördes förhållande mellan Nova stella och nordstjärnan torde dock ej förefinnas.

Först något om nordstjärnans utseende. Den skiljer sig från andra astrala ornament genom sin femuddighet och att den gärna framställles strålande. Uddarna ha oftast åsar, vilket ornamentalt uttryckes så, att en linje är dragen från uddarnas spetsar till centrum. Redan mycket tidigt var emblemet åtföljt

Bild 3. Karl XI:s monogram med nordstjärnan inskriven. Detalj av vignett i D. K. Ehrenstrahl, Die vornehmsten Schildereyen etc. Stockholm 1694.

av devisen *Nescit occasum*, ”går aldrig ned”. I ordensstatuterna av 1748 beskrives ordenstecknets utseende också i överensstämmelse härmed; i mitten av dessa vita korsarmar är en blå glob, ”hwaruti lyser en hwit femuddig Nordstierna och läses theromkring: *Nescit Occasum*”. Då det särskilt står utsatt ”lyser”, torde därmed ursprungligen ha avsetts, att stjärnan skulle ha åtföljts av strålar. I varje fall har ordensjuveleraren — kanske av estetiska skäl — ej fäst något avseende vid denna nyans i formuleringen; stjärnan står ren och klar mot sin mörka botten. Understundom ha de fem uddarna vid emblemets flitiga ornamentala utnyttjande av förbiseende eller okunnighet utökats till sex eller flera. Detta gäller i synnerhet under emblemets tidigaste period, då dess form ännu ej stadgat sig.

Att här uppe i Sverige den klart lysande och lätt observerade nordstjärnan — eller polstjärnan, som dess moderna namn är — kan bli föremål för symbolik är mycket förklarligt. Dess fixerade läge i norr har mången mörk och lång vinternatt varit sjömannens och den vägfarandes enda hjälp. ”Emedan Nordstiernan kiännes utli gemehn bättre än någon annan, så är hon och bequäm nog til at taga Högd aff om Natten . . .”, säger helt sakligt den svenske sjöofficeren Werner von Rosenfeldt i sin ”Navigationen Eller Styrmans-Konsten”, som utkom i Stockholm 1693 (sid. 47). Han anger också i ett annat sammanhang

matematiskt stjärnans läge: "Norrstiernan som är wid pass 2 och en half Gr: ifrån Polens rätta Punct . . ." (sid. 7). Långt bort från dylika torra realiteter för oss dock en annan och något tidigare författare. I den märkliga dikten "Bröllopps Besvärs IhugKommelse" har skalden i resonemanget om att den äkten-skapliga seglatsen understundom kan utfalla mindre lyckligt lånat bilden av den som en ledpunkt alltjämt ovärderliga nordstjärnan:

"Compaszen är förryckt norr Stiernan i målnet är ingömbd
Styret är sönder, och denn som seglar är drucken och öltok
Will du då platt denn seglarekonst, lust, nytta förackta?"

Nordstjärnan är vid denna tid en omtyckt poetisk bild. Om den avlidne Karl XI sjunger skalden Gunno Dahlstierna:

"Hwij är vår Kunga-troon til Sorger eenda giord!
I wåre Korte Åhr hwij haa wij Klagor långa!
I Skogen gången är den Stiärna uti nord,
som för Oss waakte städs, och aldrig boorde gladas;"¹

Det är i det pompösa sorgeskvådet på ottave rime över Karl XI, "Kunga Skald, med Tusend troplichtige heete Tårer Besprängd", utgivet 1698, som dessa strofer återfinnas. Nordstjärnan förekommer f. ö. tämligen ofta hos Dahlstierna, vi finna den sålunda använd vid ett flertal tillfällen just i nyssnämnda skaldestycke. Här må anföras ytterligare ett exempel:

"Att om Norr-Stiärnan dig och alle Swänске Kiorcker
Ey lyyste med sin Glans och Anlets-stråla blijd;
Så måste all' ihoop (så Unge Männ som Gamla)
Och om Högst-Middags-stund i mörke Nätter famle!"

Som det framgår av dessa exempel — ett flertal av samma art kan lätt företes — framstår alltså nordstjärnan under 1600-talets senare hälft i det allmänna medvetandet som en speciellt

¹ gladas = gå ned.

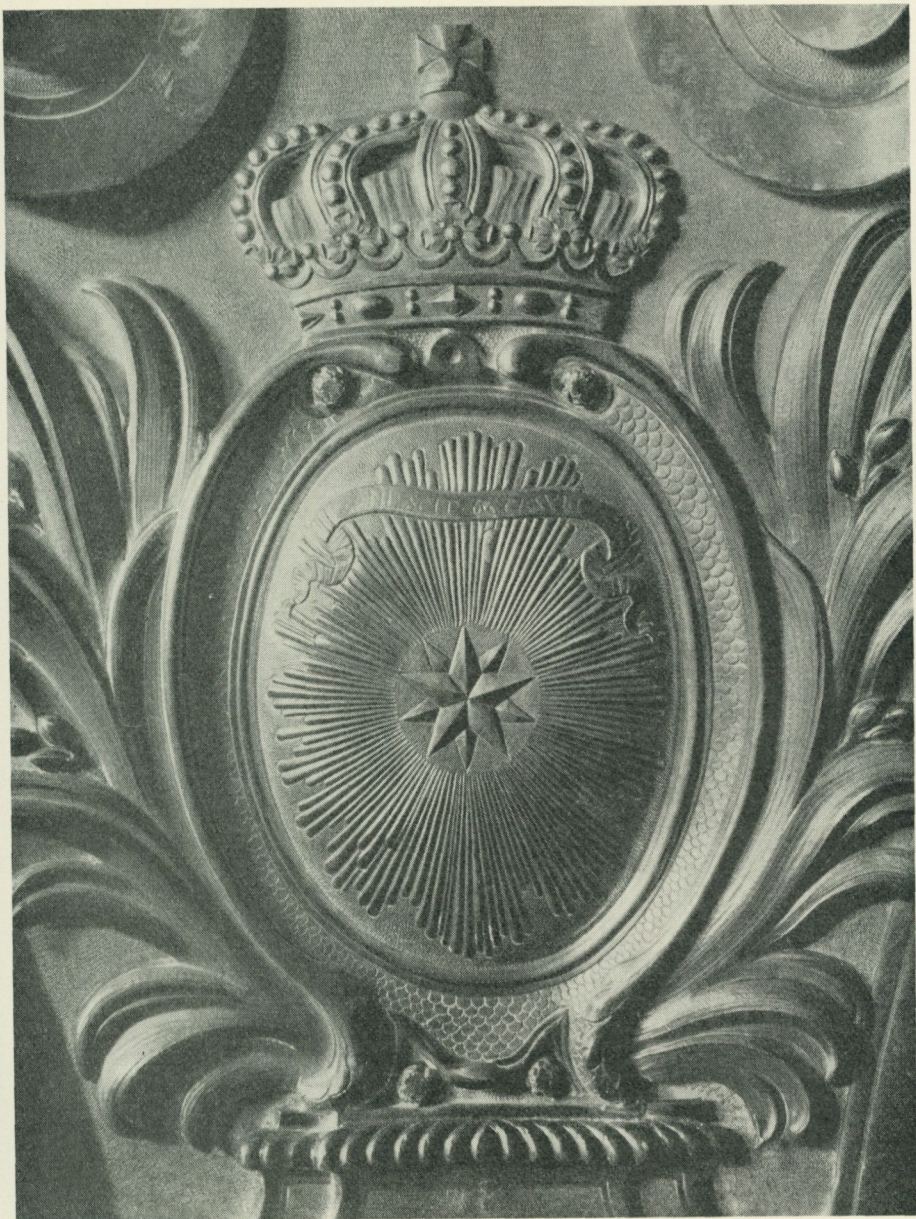

Bild 4. Nordstjärnemotivet å Cousinets stora silverdopskål, utförd i modell 1695, beställd 1696. Tillhör K. Husgerådskammaren.

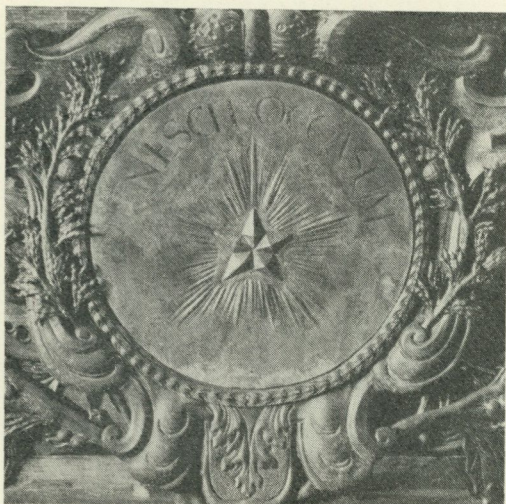
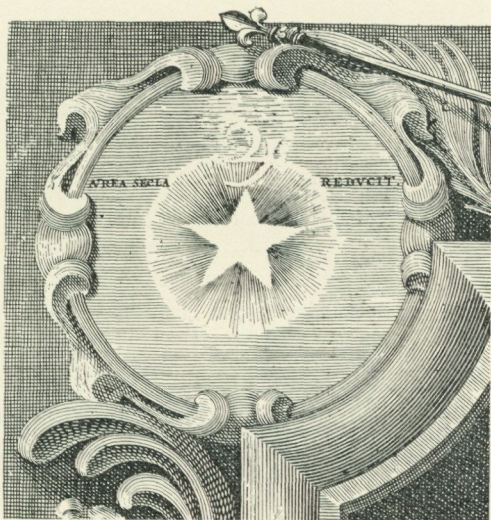

Bild 5. Nordstjärnan på Karl XI:s tennsarkofag i Riddarholmskyrkans karolinska gravkor. Ritad av Nicodemus Tessin.

svensk företeelse och — genom sin fixerade plats och sin strålglans — dessutom som en symbol för något för oss häruppe helt ovärderligt. När nordstjärnan "i målnet är ingömbd" går det illa för skepparen och då den "ey lyyste med sin glans" för "alle Swänske Kiörker" famlade landets folk "så Unge Männ som Gamla" i djupaste mörker, även om det vore mitt på dagen.

På frånsidan av en medalj, slagen över Magnus Gabriel De la Gardie något av åren 1663—1669, synes en kompass, vars nål pekar mot norr. Där ovanför välver sig en stjärnbeströdd himmel, å vilken nordpolens närhet anges genom Karlavagnen. Nordstjärnan synes visserligen ej, men är tydligt underförstådd; i denna anda har också Carl Reinhold Berch utan att lämna plats för något som helst tvivel beskrivit bilden: "Compass, hwars nål wänder sig åt Nordstjerman" (i Beskrifning öfwer swenska mynt och kongl. skåde-penningar, Uppsala 1773, sid. 338). Frågar man sig, varför Magnus Gabriel De la Gardie förknippats med ett dylikt celest motiv, så har Bror Edvard Hyckert ett svar att ge, som synes äga stor sannolikhet: "Framställningen på frånsidan har afseende på De la Gardies foster-

Bild 6. Femuddig stjärna med planeten Jupiters tecken. Utsnitt av ett kopparstick av Jacob van Meurs († 1680) med Ludvig XIV:s porträtt.

landskärlek" (Numismatiska meddelanden 17: 1—2, sid. 68, nr 5). Att med stöd av detta påstående förklara, att nordstjärnan under den tid medaljen slogs skulle symbolisera kärleken till fäderneslandet, vore för mycket. Men Hyckerts tolkning är dock plausibel. Den är överensstämmande med den stolthet svensken under stormaktstiden kände över sitt land och dess läge uppe i höga norden.

På sitt sätt kan nordstjärnan tjäna som en symbol för stormaktstidens nationalkänsla. Är ej framhävandet av nordstjärnan en företeelse just i den götiska historieromantikens anda? Finns överhuvudtaget något mera nordiskt än nordstjärnan? Svenskarna levde under 1600-talets slut i en epok, då de i nationell självhävdelse med stolthet sågo tillbaka på huru deras förfäder, "de gamle giöter", en gång krossat det romerska världsherraväldet. Och nu sist — många årtionden hade ej förflutit sedan trettioåriga kriget — huru hade ej Rom skakat och de kejsrerliga arméerna förblött för nordbornas svärd? Den götiska folkstammen visste ännu att bruka sin överlägsenhet (Johan Nordström, De yverbornes ö, sid. 98 o. följ.).

I överensstämmelse med detta tidens svärmeri för det nordiska ur geografisk och, som en följd därav, även astronomisk synpunkt, återfinner man också på titelplanschen till Olof Rudbecks *Atlantica* (i första bandets planschdel) den demonstrerande lärde sträcka sina armar på båda sidorna om jordglobens norra pol för att peka på Sverige. Över hans huvud lysa de nordliga stjärnbilderna (däribland Lilla björnen med nordstjärnan). I *Atlantica* återkommer Rudbeck på spridda ställen till den nordiska stjärnkretsens och nordstjärnans fosterländskt symboliska betydelse. Så framhåller han t. ex. (del III, sid. 118), huru "dhe gamble Gräker och Latiner rätteligen sagt... att bägge Carlwagnerna dhe förwara den Atlantiske wändepuncten i Norden, der alla Globerna än wijsa och synnas för allas ögon stå mitt öfwer Sverige..." Ett annat exempel i samma anda är, när Nic. Tessin d. y. i utsmyckningen av Stockholms slotts södra fasad under 1700-talets allra första år glorifierade den unge Karl XII:s hjältedater med en inskription, i vilken särskilt framhålles just konungens egenskap av ett den nordliga kretsens — arctoi orbis — strålande ljus. Eller som Andreas Lindblom i sin helhet tolkat den: "Sverige beder outtröttligen om livslängd och seger åt konungen, den under polstjärnan belägna jordkretsens strålande ljus Karl XII, vars oövervinnliga tapperhet under herkulisk kraftspänning fört honom till ärans högsta höjd" (Stockholms slott genom tiderna, sid. 52).

David Klöcker Ehrenstrahl ger oss slutligen i sin 1694 tryckta "Die vornehmsten Schildereyen, welche In denen Pallästen Des Königreiches Schweden zu sehen sind" en skildring, som i detta sammanhang har ett visst intresse. I beskrivningen av målningarna i Drottningholms slott — "in dem Saal negst der untersten Gallerie" — säger han (sid. 17—18): "Unter dem Dache in selbigem Saal wird vorgestellet wie die renomée den Ruhm der Tapferkeit und Tugend der Schwedischen Könige biss an die Sterne bringet —". Efter en redogörelse för hur Fama och Fortitudo sväva tillsammans med Virtus och Gloria och hur den svenska Tapperheten presenterar sig, följer

Bild 7. Anders Nordenhielms vapen i sköldebrevet av år 1687. Upptill ett blått fält, "hwaruti står Nordstiernan af Sölfwer", i nedre fältet "lilla Carle-Wagnen" (Lilla björnen). Riddarhusarkivet.

så åter en passus, som i detta sammanhang bör observeras (sid. 18): "In den höheren Wolcken aber, siehet man ein Theil der fix-Sterne, die über das Königreich Schweden sitzen, und einen ieglichen an seinem Ort, so viel es der Raum leidet; Diejenige, welche man sehen kan, sind der kleine Bär mit dem polus . . ." Emellertid nämnes nordstjärnan — polus — här i samband med andra stjärnor (visserligen som den första i uppräkningsen, men dock utan annan markering), varför man torde kunna förutsätta, att den vid tidpunkten för målningens utförande ej har omfattats med något speciellt symboliskt, eller i varje fall ornamentalt, intresse; åtminstone ej något för hovmålaren Ehrenstrahl bekant. Det betydelsefulla i relationen bör alltså tills vidare få stanna vid huru Ryktet bringat kännedomen om de svenska konungarnas tapperhet och manliga dygd ända upp till stjärnorna och att det just gällt dem, "die über das Königreich Schweden sitzen".

Kanske vore Ehrenstrahls beskrivning tämligen intetsägande, om ej från ungefär samma tid kunde anknytas några monument, som på ett fullt påtagligt sätt visa, vilken betydelse den nordliga delen av himlavalvet i allmänhet och dess nordstjärna i synnerhet verkligen hade under denna på allegorier så utomordentligt rika tid. Det är fyra medaljer av något varierande typ, som enligt Bror Emil Hildebrand symbolisera "Sveriges inre välstånd och sjelfbeständighet i förhållande till främmande makter under senare åren af Konungens [Karl XI:s] regering" (Sveriges och sv. kungahusets minnespenningar etc. I, sid. 437 o. följ.). På åtsidan återfinnes Karl XI:s porträtt. På fransidan ser man norra delen av himmelsgloben, men här har nordstjärnan med förstörade uddar kraftigt markerats till ett centrum, som man ej kan undgå att genast se, bild 1. Omkring denna återfinnas så stjärnbilderna allegoriskt återgivna; helt konsekvent sitter f. ö. också nordstjärnan i spetsen på Lilla björnens svans. I en båge upptill återfinnes devisen *Nescit occasum*, som slutgiltigt utvisar, att det här verkligen är fråga om det emblem, som i denna framställning avses. Tyvärr är en närmare datering av medaljerna ej möjlig. Intet talar emeller-

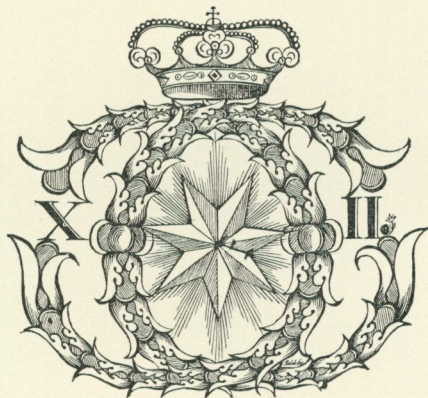

Bild 8. Karl XII:s monogram med inskriven nordstjärna (jfr bild 3). Ur den tryckta relationen om Karl XII:s kröning 1697.

tid mot Hildebrands åsikt, att de härstamma just från de senare åren av Karl XI:s regering.

Om något samband mellan de astrala motiven på Ehrenstrahls målning och på medaljerna förefanns, då de skapades, är ej bekant. I varje fall visa de på ett ovedersägligt sätt, huru emblemet ornamentalt arbetade sig fram, hur nordstjärnan från att ursprungligen ha varit en stjärna bland de andra blev en stjärna framför de andra. I båda fallen är det dock ännu så länge endast fråga om "riktiga" nordstjärnor, som sitta på sin noggrant angivna plats på himlavalvet. De ha ännu ej isolerats och fått sin distinkta ornamentala form. Detta hände emellertid snart och blev så nästa steg i utvecklingen. Det är en händelse som ser ut som en tanke, att ungefär samtidigt med att detta skedde, upptogs nordstjärnan som Karl XI:s högst personliga och officiella symbol.

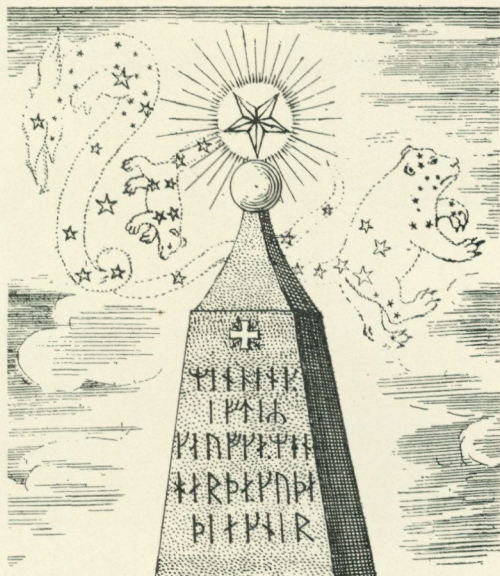
Redan i Ehrenstrahls ovan citerade verk se vi nämligen i slutvignetten en tydlig nordstjärna, låt vara sexuddig, inskriven i kungens monogram — för skingrande av alla tvivel är den även här åtföljd av devisen "nescit occasum", bild 3. Fullt utbildad, femuddig och med sin devis i ett textband ovanför, förekommer stjärnan vidare i Samuel Pufendorfs stora arbete om Karl X Gustav (De rebus a Carolo Gustavo etc.), som utkom i tryck 1696. Äldre, men kanske oklarare i sin symbolik, är den

nordstjärna, som strålar på båda sidorna av Karl XII:s födelsemedalj (1682) och som på åtsidan inkomponerats nedanför en allegorisk bild av den nyfödde prinsen; denna stjärna är åtföljd av devisen "Arctoo a sidere sidus". Å sockeln till prins Ulriks sarkofag (från 1685, ritad av Nic. Tessin d. y.) förekomma likaledes stjärnor, vilka f. ö. anmärkningsvärt nog redan på detta tidiga stadium äro av just den femuddiga nordstjärnetyp, som först senare blev allmän (Martin Olsson, Riddarholmskyrkan II, Sveriges kyrkor, sid. 440 o. följ.). Även dessa stjärnor äro emellertid oklara i avseende på sin sinnebildliga betydelse.

Av största intresse i detta sammanhang är emellertid den stora silverdopskål i Husgerådskammarens ägo, som beställdes 1696 av den franske mästaren Jean François Cousinet (verksam i Sverige från 1693) och levererades den 10 april 1707. På dess fot förekomma tre sköldar, en med Karl XI:s krönte monogram, en med det krönte trekronorsvapnet och en med det krönte nordstjärnemotivet, åtföljt av skriftband med Nescit occasum, bild 4.

Man bör här observera den fullt officiella prägel Karl XI givit stjärnemotivet, då han låtit det placeras tillsammans med sitt eget monogram och rikets vapen. Att han verkligen använt sig av nordstjärneemblemet såsom ett rent personligt attribut framgår av den anteckning, som återfinnes i hovstatshuvudboken i samband med leveransen och den uppvägning, som utfördes av Kungl. myntet. Skölden med nordstjärnemotivet anges nämligen där sålunda: "N:o 1 med Kongz Div: el: Nordstjerner." Att denna sköld är upptagen som nummer ett kan bero på en tillfällighet; betydelsefullare är upplysningen om att det är konungens devis och nordstjärnor det gäller — en omständighet, som alltså var fullt känd för den skrivande tjänstemannen och säkerligen även för en dåtida större allmänhet, ehuru dokumenten ej säga mycket härom. Att emblemet står upptaget i pluralis är fullt riktigt. Granskar man nämligen motivet, ser man snart, att det är bildat av två nordstjärnor av den vanliga femuddiga typen och att den ena pla-

Bild 9. Toppen av en obelisk, krönt av nordstjärnan och de nordiska stjärnbilderna. Detalj av titelbladet till Johan Peringskiölds Monumenta Uplandica. Stockholm 1710.

cerats bakom den andra. Ännu ett belägg, minst lika vägande som det nu anförda, på att nordstjärnan var Karl XI:s personliga emblem, kan emellertid påvisas. Sålunda omtalas i den officiella relationen om Karl XI:s begravning bl. a. att i koret uppställts fyra stora försilvrade statyer, tre föreställande Svecia, Gothia och Wandalia, den fjärde Virtus. De tre, som symbolisera rikena, förde i skölden dessas vapen. På den fjärde däremot "stod högst-Sal. Hans Kongl. May:tz wanelige Sinnbild Nordstiernan med de Orden: Nescit Occasum, som ock til sielfwa Dygden kan lämpas."

Att Karl XI:s höga uppskattning av nordstjärnan var väl känd för hans samtida, framgår kanske noblast av Nicodemus Tessin d. y:s utomordentligt vackra återgivande av detta emblem på konungens tennsarkofag i Riddarholmskyrkan, bild 5. Tessin har här som en sista tjänst låtit sin konung för alltid åtföljas av sin sinnbild.

Av det anförda har alltså framgått, att Karl XI under slutet

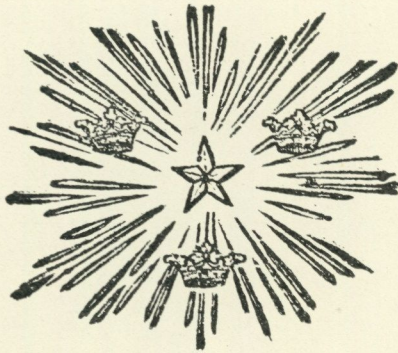

Bild 10. Vetenskapsakademiens emblem (här utan krona). Vignett å akademins tryck av år 1748.

av sin levnad upptagit och som sitt personliga emblem använt nordstjärnan. Vidare, att dennas förekomst som symbolisk bild i den inhemska litteraturen och allegoriska konsten under 1600-talets senare hälft måste ses som en bakgrund härför samt slutligen, att nordstjärnan som sinnebild har rent svenskt ursprung. Från en senare period finns en förklaring till den symboliska innebörden (jämför nedan sid. 111), som redan nu äger sin giltighet: lika oföränderlig som nordstjärnan är med avseende till sin upphöjda plats — nescit occasum — lika oföränderliga skola Sverige och den svenska äran vara.

Det finns emellertid beträffande nordstjärnans tidigaste framträdande som emblem ytterligare en företeelse att observera, som kanske kan te sig betydelselös, men som dock är av ett visst intresse. Det gäller nämligen frågan, hur nordstjärnan, som ursprungligen (t. ex. å bild 1) ej synes ha haft någon deciderad formal typ, fått den femuddiga form, som redan på ett tämligen tidigt stadium var dess förnämsta karakteristikum. Att något särskilt spelat in härvidlag torde vara uppenbart. Förmodligen ha vi i detta som i så många liknande fall från Karl XI:s tid att räkna med en influens från Frankrike. Som ett exempel på vilka möjligheter, som stodo till buds, må framhållas ett kopparstick föreställande Ludvig XIV som ung, stucket av Jacob van Meurs (1640—c:a 1680) efter en målning av Justus van Egmont. I varje hörn återfinnes en allegori; den i

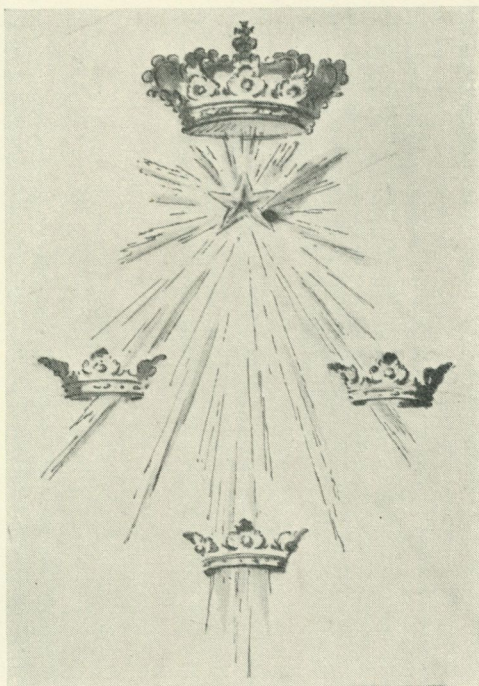

Bild 11. Laverad teckning, utvisande de i Vetenskapsakademiens emblem ingående elementen. Nationalmuseum.

det övre vänstra är just en strålände femuddig stjärna av nordstjärnans typ, bild 6. Den åtföljande devisen har dock intet med vår stjärna att göra: *Aurea secla reducit*. Exemplet torde emellertid ingalunda vara enastående. Även om, som i det angivna fallet, det rör sig om kombinationen ledstjärna — enväldig kung, något som passar in på såväl Ludvig XIV som Karl XI, bör dock fördenskull ej någon förhastad slutsats dragas i detta sammanhang beträffande den svenska nordstjärnans formala ursprung.

Enligt de heraldiska forskarna är den femuddiga stjärnformen karakteristisk för romanska länder, framför allt Frankrike och Italien, den sexuddiga för Centraleuropa, i synnerhet Tyskland (Bernhard Koerner, *Handbuch der Heraldik* III, Görlitz 1926, sid. 220 o. följ.). Detta rön styrker ytterligare

teorin om en fransk influens beträffande nordstjärnans femuddighet. Vi skola i detta sammanhang observera, hur i Anders Nordenhielms sköldebrev av år 1687 nordstjärnan i hans vapen framställes sexuddig, bild 7, men att redan i Cedercronas vapenbok av år 1746 stjärnan i samma vapen ändrats till femuddig. Att det verkligen är en nordstjärna det är fråga om, framgår klart av sköldebrevets text: ". . . thet öfre fältet, som innehåller en trediedeel af Skiölden, är blådt, hwaruti står Nordstiernan af Sölfwver; thet nedre Fältet, som begriper i sig två Tridiethelar af Skiölden, är af Sölfwver, hwar uti ståår lilla Carle-Wagnen, som beteknas meth een swart Biörn, med Sölfwverstiernor bestänkt." Förhållandet är intressant i så måtto, att det klart framgår, att 1687 hade nordstjärnans franska femuddighet ännu ej vunnit burskap, något som skedde först under 1690-talets förra hälft eller mitt. Det Nordenhielmska vapnet är vidare aktuellt i detta sammanhang, då det återigen visar det symboliska värdet av de nordliga stjärnbilderna under 1600-talets senare hälft.

Att emblemets högkarolinska ursprung ännu under 1700-talets mitt ej hade råkat i glömska, visar Abraham Sahlstedt i sitt för hithörande frågor utomordentligt intressanta arbete "Sinnebildskonsten", som trycktes i Stockholm 1758. Han avbildar där en på den mörka natthimmelen strålande nordstjärna, som har devisen "Nescit occasum" — "Jamais sous l'horizon", bild 2. Till avbildningen har han fogat den värdefulla upplysningen: "N. 104 i Samlingen är en gammal Devise, som togs up och brukades här i Sverige vid något tillfälle i Konung Carl XI. tid, till samme Konungs ewärdelige äreminne". Det synes sålunda, som om den allmänna kännedomen om emblemets härkomst dött först under 1700-talets slut eller kanske snarare under 1800-talet.

Karl XII ärvde emblemet av sin fader, ehuru han själv sällan använde det. I den officiella berättelse, som trycktes med anledning av hans kröning, förekommer det dock på ett sätt, som är direkt upptaget efter fadern, bild 8. Nordstjärnan börjar emellertid nu användas även mindre officiellt; sålunda återfinnes

Bild 12. Den av Karl XIV Johan 1828 godkända uniformen för Vetenskapsakademiens ledamöter. Ritning i K. Vetenskapsakademiens arkiv.

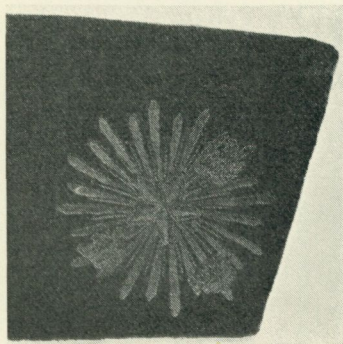

Bild 13. Nordstjärneemblemet på Vetenskapsakademiens nuvarande frackkrage. Nordiska museet.

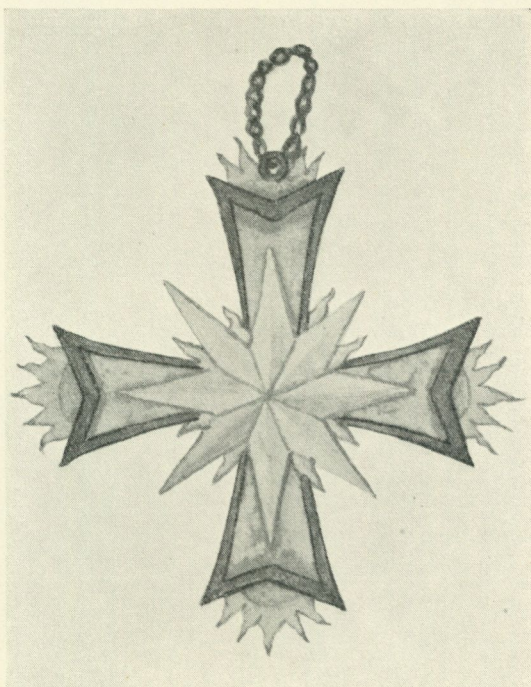
den understundom i den graverade dekoren på Kungsholmsglasen, dock endast sporadiskt åtföljt av sin devis. Det kan för övrigt tilläggas, att nordstjärnemotivet på dessa glas visar en obruten existens från Karl XII:s tid fram till Gustav III. Dock synes motivet under gustaviansk tid på dessa föremål vara ytterst sällsynt, rikast förekommer det under frihetstiden (Seitz, Äldre svenska glas med graverad dekor, sid. 120 o. följ.).

Av otvetydig officiell symbolisk karaktär är den nordstjärna, som i silver och åtföljd av sin devis återgivits på tre fanor med Karl XII:s monogram (Cederström, Svenska kungl. huvudbanér och fälttecken, nr 1009—1011). Den har här tillsammans med riksäpplet, rikssvärdet och spiran hopkomponerats med det krönte monogrammet. Detta exempel är desto mera intressant, som det synes vara fullkomligt unikt. Dessvärre undandraga sig dessa fanor ett närmare studium, då de befinna sig i Ryssland i egenskap av från oss tagna troféer. Ett annat exempel på nordstjärnans existens som symbol under Karl XII:s tid är den allegoriska framställning, som återfinnes på titelbladet i Johan Peringskiölds Monumenta Uplandica. På toppen av en obelisk strålar där den femuddiga stjärnan, omgiven av de nordiska konstellationerna, bild 9.

På Karolinska gravkorets tak lysa tre stora nordstjärnor i förgylld, driven koppar. Det är följdriktigt, att just detta emblem fått en dominerande plats på Karlarnas sista vilorum; man bör också observera, att stjärnorna sitta under den taket krönande kungliga kronan och att den på nordsidan följaktligen kommer som en förbindelselänk mellan kronan och det vid takfoten placerade riksvapnet. Inhuggen i stenen förekommer dessutom nordstjärnan på flera ställen på gravkoret och då åtföljd av sin devis (se vidare Martin Olsson, Ridderholmskyrkan I, Sveriges kyrkor, sid. 202 o. följ.). På Karolinska gravkoret — i ritning 1731, uppbyggt 1742 — hade Carl Hårleman presenterat nordstjärnan på ett utåt synligt sätt, som förut icke var känt. Därmed inträdde emblemet i ett nytt skede i sin utvecklingshistoria.

Nordstjärnan blev så småningom under denna sin nya period

Bild 14. Presidenten friherre Carl Hans Wachtmeisters förslag till Nordstjärneorden av år 1727. Stjärnan vit, korset blått med guldkant, korsarmarnas flammor röda. Gouache på pergament. Livrustkammaren.

hela folkets egendom, som man gärna anbringade snart sagt var som helst. I de flesta fall skedde det rent ornamentalt och i regel utan devis. Man kan även göra en annan observation: det är i denna nya fas av sin tillvaro, som nordstjärnan — utan att förlora sin gamla nordiska innebörd — får sin berömda egenskap av intellektets och snilletts strålande symbol. Det kanske också i detta ligger något typiskt för frihetstidens mentalitet: värdesättandet av den andliga odlingen.

1700-talet svärmade ej enbart för själva nordstjärnan, även i familjenamnet ville man gärna anknyta till det nordiska. Av de 21 adliga namn på Nord — eller Norden — som förekomma i Sverige, äro 17 tilldelade under 1700-talet, 2 under 1600-talets slut och 2 under 1800-talets början. Med ett undantag (Nordenfeldt) föra alla de under 1700-talet adlade ätterna en femuddig

nordstjärna i vapnet eller i hjälmprydnaden. En dylik företeelse är givetvis ingalunda beroende av en tillfällighet. Det bör dock framhållas, att nordstjärnan vid nobiliseringen uppenbarligen ej uppfattats som något slags symbol för kunskapen och snillet, utan fått behålla sin gamla innebörd, förkroppsligandet av det genuint nordiska eller svenska.

Kort innan Karolinska gravkoret var färdigt, upptog Kungl. vetenskapsakademien nordstjärnan som sin symbol. Det finns inga belägg på, att emblemet dessförinnan tolkats som en snillets allegori. Utan överdrift kan man i stället säga, att först sedan denna vittberömda institution valt nordstjärnan till sitt speciella emblem, förknippas denna med begreppet snille. Denna kombination är sålunda en sekundärföreteelse. Men varför valde Vetenskapsakademien just nordstjärnan? Intet har hittills framgått härom i akademiens handlingar, varför vi äro hänvisade till förmodanden. Redan från början ägnade sig denna institution särskilt åt naturvetenskaperna. Vad kunde då vara naturligare, än att man till sitt emblem önskade just ett sådant naturvetenskapligt fenomen som en stjärna, en celest företeelse, som i sin upphöjda belägenhet alltid kunde tjäna som symbol för vetenskapens höga mål? Var ej nordstjärnan just det ouppnåeliga centrum, kring vilket vår krets vrider sig? Den hade dessutom den egenskapen att vara speciellt nordisk och — som vi sett — den hade redan hävd som svensk sinnebild. Slutligen är den, vilket hade stor betydelse för det ändamål den skulle tjäna, i sin koncisa och karakteristiska form av utomordentligt dekorativ verkan. Vad förslagsställarna en gång tänkt härom, veta vi ej. Men kanske har något av det anförda föresvävat dem, då de, ungefär samtidigt med att akademiens stadgar fastställdes 1741, i dess sigill läto ingravera "en strålande stierna mellan Sveriges tre Kronor, och deröfwer den Kongliga" (Rosenhane, Anteckningar till K. Vet. Ak:s hist. Praesidietal 1805, Sthlm 1811, sid. 15 och 90), jämför bild 10. Det emblem, som då fastställdes, är än idag det av akademien använda. Ehuru det är ovisst om något samband förefinnes mellan det å bild 11 återgivna emblemet och Vetenskapsakademien, må det dock

Bild 15. Porträtt (tillskrivet J. H. Scheffel) av Kristoffer Polhem med Nordstjärneordens kommendörsinsignier. Polhem (d. 1751) var en av de 22, som den 16 april 1748, då kommendörer av denna orden för första gången utnämndes, hedrades med denna utmärkelse. Foto Svenska porträttarkivet.

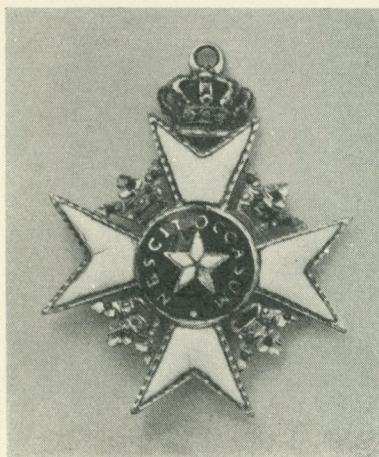

Bild 16. Riddartecken av Nordstjärneorden från omkr. 1800 (av 1700-tals typ). Livrustkammaren.

Bild 17. Nordstjärnan över trekronorsvapnet, ornering på kammaren av ett regementsstycke från 1748. Armémuseum.

återgivas i detta sammanhang som en ovanligt vacker tolkning från 1700-talets mitt av akademisymbolens ornamentala element. Även å Vetenskapsakademiens år 1828 fastställda dräkt förekommer nordstjärnan, bild 12, och ännu idag pryder den akademiledamöternas frackkragar, bild 13.

Om Vetenskapsakademiens upptagande av nordstjärnan som sitt emblem uppenbarligen förlänade denna en ej förut påvisbar innebörd av den andliga begåvningens allegori — sannolikt utan att det skedde medvetet — så har man i och med instiftandet av Nordstjärneorden sju år därefter de fullt klara dokumentariska beläggen för att emblemet ifråga verkligen blivit en intellektets symbol: ”synnerligt snille, lärda och nyttige arbeten . . .” äro de bevekelsegrunder, som framför andra motivera ordens utdelande, bild 15—16 (jfr sid. 89). Instiftandet av en orden,

Bild 18. Kakel med nordstjärnan inskriven i ett rokokoorndament. 1700-talets mitt el. något senare. Foto Nordiska museet.

som fick nordstjärnans namn, torde f. ö. otvivelaktigt ha varit av stor betydelse för att åt eftervärlden rädda emblemets traditioner.

Emellertid förekommer i instiftelseurkundens ingress en passus, som klart visar, att även om Nordstjärneordens statuter tydligt framhålla emblemets intellektuella symbolik, detta dock alltjämt bibehåller även den nationella innebörden. Sveriges ära skall stå lika högt och fast som nordstjärnan. Liksom denna alltid skall vara uppe, skall det svenska namnet alltid vara frejdat: ". . . såsom Nord-Stiernan ej wet af Nedergång, Svenska Namnet aldrig må förlora sin i forna tider förwärfwade frägd".

Riddarordnar ha i Sverige tidvis utdelats sedan vasatiden. Till utseende och ändamål ha de givetvis skilt sig betydligt från 1748 års äretecken. Dock har nordstjärnan under äldre

period aldrig varit aktuell i dylikt sammanhang. Enligt vad som hittills påvisats, skulle planer på en nordstjärneorden ha framkommit först vid riksdagen 1738 (se R. Södermark och K. H. Karlsson, *Kungl. Svenska Riddarordnarna*, 1907, sid. 26 o. följ.). Emellertid ha krafter redan tidigare varit i rörelse i denna riktning. I varje fall finnas från 1727 tre ordensritningar av presidenten i Amiralitetskollegium baron Carl Hans Wachtmeister (f. 1682, d. 1731), som klart visa detta. Förslagen äro utförda i täckfärg på pergament och på baksidan försedda med inskription: "Inventerat af Presidenten Baron Carl Hans Wachtmeister 1727". Ehuru någon påskrift om ordnarnas namn ej förekommer, kan man dock genom själva skisserna lätt fastställa dessa: det är serafimerorden med sina seraffer, svärdsorden med sitt svärd och nordstjärneorden med sin stjärna, bild 14. Den senare består av en åttauddig silver- (el. vit emalj-) stjärna mot ett ljusblått fyrarmat kors med kantlist i guld (förgyllningen borta på skissen, endast den gröna grunderingen kvar); korsarmarnas ändar äro avslutade med kanten av en flammande röd sol. Färgerna verka nu något blekta.

Ur ordenshistorisk synpunkt äro de hittills ej publicerade Wachtmeisterska förslagen intressanta, framför allt emedan de företräda en äldre, mera smyckeartad typ av ordenstecken; man kan lägga märke till att de sakna den senare obligatoriska kronan. Något officiellt initiativ ha emellertid 1727 års förslag ej föranlett, men de visa huru länge önskemålen närts, när de slutligen gingo i uppfyllelse år 1748.

I Nordstjärneordens förhistoria får vidare ej saknas omnämmandet av ett emaljmålat belöningstecken e. d., runt och inramat av en filigrankant i guld. På åtsidans mitt återfinnes mot en landskapsbakgrund Karl XII:s krönta monogram och därovanför nordstjärnan jämte skriftband med *Nescit occasum*; frånsidan är turkosblå utan ornering. Upp till finns en ögla för fastsättandet. Ändamålet med tecknet (under senaste tid förvärvat till Livrustkammaren från Holland) är t. v. ej möjligt att fastställa. Kanske kan den lilla plaketten av konungen ha utdelats som pris vid ridderliga tävlingar e. d. Av äretecken

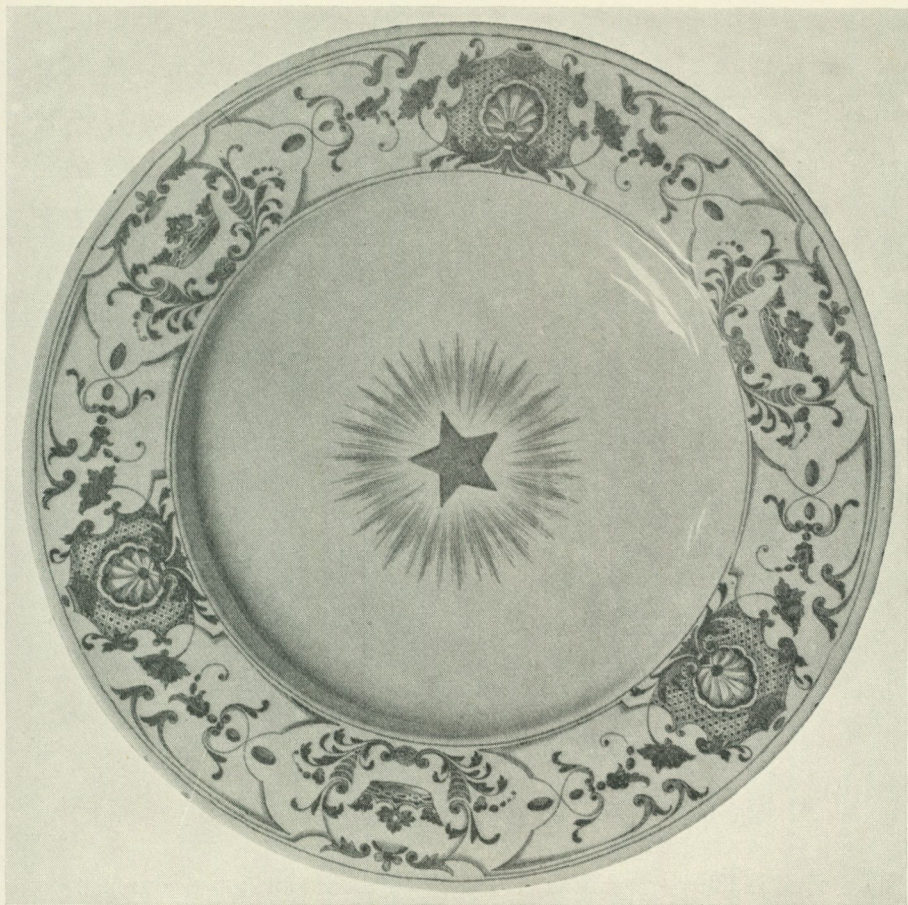

Bild 19. Tallrik ur den s. k. nordstjärneservisen, som tillverkades vid Rörstrand under 1700-talets mitt. Företeelsen exemplifierar den mera borgerliga eller kanske snarare privata användning nordstjärneemblemet får fr. o. m. denna tid, jämför bild 18. Nationalmuseum.

avsedda att bäras torde i varje fall denna dekoration vara den första med nordstjärneemblemet.

Vetenskapsakademien och Nordstjärneorden äro emellertid ej de enda institutioner, som bidragit till att skänka nordstjärnan dess karaktär av snillets symbol. Ty när Fortifikationen, genivapnet par préférence, år 1751 får sin officersuniform fastställd, återfinnes på dess knappar just en strålande nordstjärna; det bör f. ö. framhållas, att med endast en obetydlig ändring bära fortifikationsofficerarna än i dag knappar av denna snart tvåhundraåriga modell (ritningen härtill i Uppsala universitets bibliotek). Att Vetenskapsakademiens symbol upptogs av Fortifikationen torde till stor del kunna förklaras genom de nära förbindelser dessa båda institutioner hade under 1700-talets mitt. Så var t. ex. den berömde fortifikationsofficeren kapten-mekanikus Märten Triewald en av Vetenskapsakademiens sex stiftare; han var f.ö. även en ansedd författare i akademiens skriftserie. Av intresse är i detta sammanhang det förhållandet, att ett även under äldre tid ytterst vanligt kartografiskt tecken för fortifikatoriska anordningar, fort o. d. var den s. k. stjärnskansen eller femskansen, vilket tecken genom sin femuddighet onekligen företer en påtaglig likhet med nordstjärnan. Fortifikationsstjärnans ursprung har man på grund härav, förklarligt nog, velat härleda till denna stjärnskans (se H. J. S. Kleberg och F. Wernstedt, Tidskrift i fortifikation 1928, sid. 169 o. följ. och 207 o. följ.). Denna hypotes är dock, trots sin skarp-sinnighet, ej hållbar. Möjligen kan man i valet av nordstjärnan som fortifikationens symbol se en önskan att bevara den gamla stjärnskansens form, som ju genom en lycklig tillfällighet kunde igenkännas även i vetandets och vishetens strålande stjärna. Men på ritningen av år 1751 är det en klar och odisputabel nordstjärna, omgiven av en dekorativt anbringad tät strålkran, som pryder knappen. Och av de omständigheter, som lågo i tiden — kulmen av nordstjärnedyrkan nåddes just under 1740- och 1750-talen — framgår dessutom tillräckligt klart, att fortifikationsstjärnan är identisk med nordstjärnan. Med utgångspunkt i ett kyller, försett med förgyllda stjärnknappar, har man

f. ö. velat fastslå, att fortifikationsembblemet härstammar från 1600-talets senare hälft (Kungl. Fortifikationens historia, IV: 1, av E. Ericsson och G. Rabe, sid. 697). Då emellertid kyllret redan på grund av sitt snitt måste dateras till 1700-talet och dess knappar med sin kullriga form, sina bågformigt ordnade bottenrefflor och sin smala kantlist sannolikt äro yngre än så, faller detta argument helt ur räkningen.

Den Fortifikationen närstående Väg- och Vattenbyggnadskåren, bildad 1851, fick Fortifikationens emblem, nordstjärnan, vars strålar belagts med tre kronor. D. v. s. kårens emblem blev helt enkelt detsamma som Vetenskapsakademiens, bild 10. Av intresse är i detta sammanhang, att fil. dr Axel von Sydow, som tog initiativet till kåren ifråga, var akademiledamot. Relationen är här omvänd i förhållande till fallet Fortifikationen—Vetenskapsakademien. Även på en kanon, ett 3-pundigt regementsstycke från 1748, strålar den femuddiga stjärnan ovanför Sveriges tre kronor, bild 17. Förekomsten av emblemet på någon enstaka artilleripjäs är dock själfallet ingalunda liktydig med att nordstjärnan varit artilleriets symbol; företeelsen är endast ett exempel bland många andra — låt vara intressantare än de övriga — på den fullt officiella ställning emblemet ännu hade.

Efter de höga förebilder, som här nämnts, kom nordstjärnan snart på modet även i vidare, icke officiella kretsar. Den återfinnes under 1700-talets mitt och senare hälft på silver, keramik, textilier, husgeråd, överstycken, kakelugnar, exlibris, ja snart sagt varhelst man i ornamentiken kan anbringa denna mycket dekorativa figur, bild 18—19. Och man har en bestämd känsla av att nordstjärnan redan nu har börjat förlora något av sin symboliska karaktär. Den kan t. ex. ej gärna ha existensberättigande som ett snilletts emblem på fajanstallrikar, som voro tillgängliga för vem som ville köpa dem. Dess officiösa innebörd kan dock mycket väl stämma överens med dess placering tillsammans med riksvapnet, vilket ofta förekommer. Gränserna för dess användning ha emellertid börjat suddas ut.

Så är nordstjärnans vidare utveckling snart ändad. Någon kurva uppåt efter 1700-talet kan ej påvisas. Den lever under

1800-talet visserligen alltjämt friskt och fortsätter både på den officiösa och den borgerliga linjen. Dess symboliska innebörd faller dock så småningom alltmer i glömska hos de bredare skikten. Än i dag kvarlever emellertid emblemet i samband med snart sagt vad som helst; båtar, cyklar, försäkringsbolag, apotek, mineralvatten, affärsföretag, tidskrifter etc. i mängd. Det är som om man, genom att välja namnet Nordstjärnan, ville visa sin kundkrets, att det är fråga om kvalitet, om något förstklassigt, men framför allt, att det är något inhemskt det gäller. Men alltjämt har nordstjärnan trots allt på sina håll samtidigt kvar sin officiösa prägel. Studera vi t. ex. de ståtliga riksdagshandlingarna från 1800-talet, så återfinnes alltid strålande över den pompösa inledningen "Wi Efterskrifne Sveriges rikets ständer" nordstjärnan som en trogen väktare och — uppenbarligen — nationalsymbol.

Än i dag är nordstjärnan ett ofta anlitat emblem, eller, om vi skola vara riktigt sanningsenliga, ornament. Att den dock i vissa fall är långt ifrån det tomma dekorativa paradnumret, kan en intresserad iakttagare lätt förvissa sig om. Kungl. Telegrafverkets emblem är t. ex. värt att framhålla i detta sammanhang. Men låt oss avsluta denna framställning med ett ännu mer närliggande exempel nämligen den bild som pryder årsbokens första blad. Ty knappast kan något vara mer berättigat att i sig innesluta nordstjärnan, nordens och snillets symbol, än det emblem Artur Hazelius skapade för sin institution.

TAKHUV OCH TAKKAM

av Sigurd Erixon

Svenska tak ha som bekant i äldre tider mycket ofta varit av trä och äro så i många orter ännu. När täckmaterialet hade formen av vedkluvor, bakar eller bräder, begagnade man om möjligt icke något annat fäste än en stödplanka nere vid takfoten eller också något slags hopknäppning över ryggåsen. I sistnämnda fall kom takveden att skjuta upp över ryggåsen och fick då där gärna gestalten av sicksackställda ryggborst. I det förra fallet har den ofta tett sig som en snedställd kam, bildad av det ena takfallets överskjutande överkant. Förutom dylika mer eller mindre regelbundna ryggningstyper finnes en annan mera samlad och skyddande, den med takhuv. Den är oförenlig med skrymmande ryggåsknäppningar och förutsätter antingen fotplanka — "täckja" — eller också att takveden blir fäst med tränaglar, spik eller tyngder.

En "huv" av bräder eller plåt har ju ända fram till nutiden allmänt nyttjats över ryggåsen på takformer av såväl äldre som yngre art, och lika mycket i kombination med vedtak som med spån eller tegel. Det finnes emellertid också huvtyper av äldre och mera exklusiv art, bildade av en urgröpt stock. Sådana stockhuvar träffar man numera dock endast inom mycket begränsade områden.

Vid resor i landets olika delar har jag sökt efter dessa detaljer för att kunna fastställa utbredningen och gränserna för de olika typerna. Till en början skola vi då hålla oss till den form, som är karakteristisk för landets nordliga delar: den på stockens undersida vinkelformigt urgröpta huven. Efter att —

med några få undantag — förgäves ha sökt denna i Dalarna, Härjedalen och södra Jämtland, stötte jag vid färd norrut först på den i Häggenås, Laxsjö och Hammerdals socknar i norra Jämtlands samt i Åre i detta landskaps västra del.

I Storhögens by i Häggenås socken iakttog jag sålunda år 1936 ganska många tak, både på boningshus, härbren, stall, lador o. s. v., vilka hade en dylik "huv" bestående av en lätt urgröpt stockhalva, såsom bild 1 a visar. Bräderna från båda sidor av taket möttes över ryggåsen, och över den spricka, som där bildades, var huven välvd och skyddade på så sätt effektivt mot regn och väta. Huven var här ett slags yttre dubbling av ryggåsen men utan dess bärande funktioner. Takbräderna voro ibland spikade och lagda "på lock", bild 2. De lågo sålunda inte jämnt, utan i två växlande skikt, men de sidoöppningar, som därigenom bildades, hade föga att betyda. Stockhuven var fäst med kraftiga tränaglar, som från huvens topp gingo ned genom ryggåsen, så att de även blevo synliga invändigt på dess undersida, bild 2. På huvens översida stucko de då upp som små, stundom prydligt tillskurna knoppar, synliga på långt håll. Jag räknade i en del fall till fyra eller fem stycken längs en takrygg. Det uppgavs, att man brukade kila fast dem med trästickor. I en del yngre hus var anordningen mera slarvigt genomförd, och naglarna kunde också vara grova järnspikar. I Hammerdals socken såg man takhuvar med synliga nagelhuvuden i snart sagt varenda by, och de visade sig också vara utbredda inom nordspetsen av Ångermanland fram till Lapplandsgränsen. I södra Lappland tycktes de däremot vara mycket sällsynta. Jag konstaterade dock några få fall i Vilhelmina socken. Ytterbetäckningen på dessa tak var överallt bräder eller spån. Individuellt sett voro de knappast i något fall äldre än från 1800-talet, men traditionsvis angåvos de dock överallt representera en ålderdomlig typ. I Norrbottens kustland och särskilt i Piteåtrakten märkte jag ett nytt område med en dylik intensifiering i förekomsten, erinrande om den i Nordjämtland.

Stockhuven begagnas eller har till helt nyligen begagnats litet varstans inom den fasta bebyggelsen i Lappland och i

Bild 1. Stockhuvar.
 a) Storhögens by, Häggenås socken, Jämtland. b) Hakkola, Töysä, Österbotten, Finland.

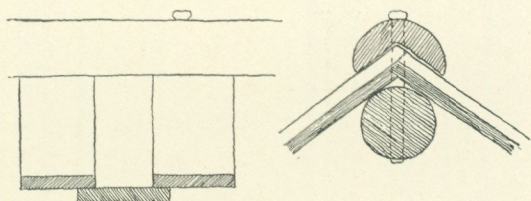
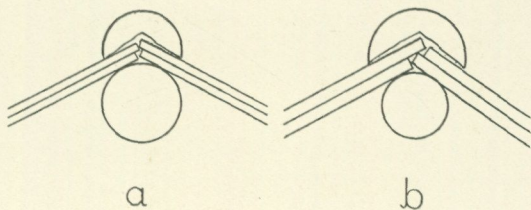

Bild 2. Stockhuv och detalj av brädtak i bastu i Hammerdals socken, Jämtland.

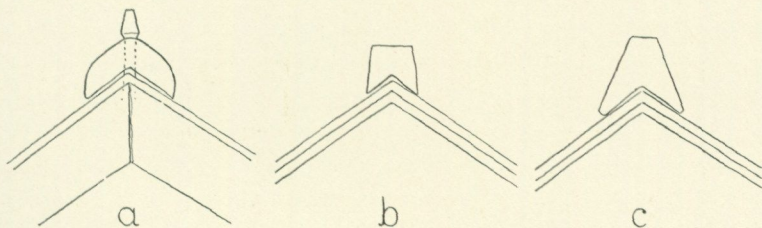
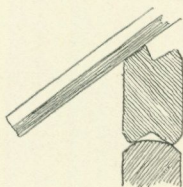

Bild 3 a—c. Stockhuvar av olika former. a) Med tränagel. Boningshus i Storhögens by, Häggenås socken, Jämtland. b) Uthus. Gråträsk, Piteå socken, Norrbotten. c) Uthus. Pitijärvi, Jukkasjärvi socken, Lappland.

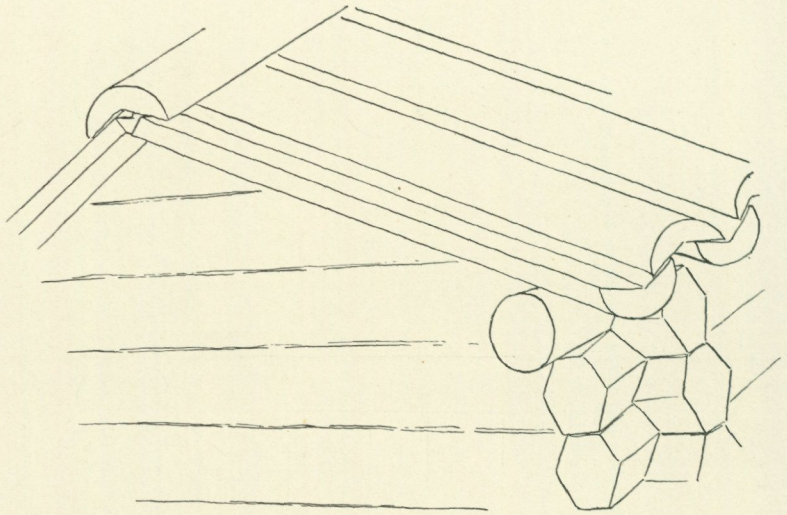

Bild 4. Vedtak med rännformiga kluvor och rännformig stockhuv. Lada. Keuru socken, Österbotten, Finland. Teckning av O. Homman 1934.

Norr- och Västerbotten, bild 3, men ojämnt och i allmänhet ganska sporadiskt, utom i en del centra. Förutom de nämnda tyckes den gruppera sig i mer eller mindre glesa kolonier kring Ångermanälvens övre flodsystem, kring Skellefteälvens källsjöar, såsom i Arjeplog samt slutligen vid Kalixälven och i Tornedalen. Sannolikt är kartan bild 7 icke fullt rättvis mot Tornedalen. De belägg, som jag för tillfället kunnat dokumentera, ha visserligen blivit inlagda på kartan, men den får endast tolkas så, att den markerar existensen, ej den verkliga graden av stockhuvens förekomst.

Konstruktivt sett gäller i allmänhet den beskrivning, som jag givit från Häggenås, men toppnaglarna äro inte alltid så klart synliga, och åtskilliga av de stockhuvar, jag såg i kustlandet, särskilt i Piteåtrakten, representerade ett ganska sent degenerationsstadium, om man får döma av allmänt konstruktiva skäl, ty de voro fyrkantiga, stundom kvadratiska i genomskärningen, och lågo med plansidorna horisontellt och vertikalt i förhål-

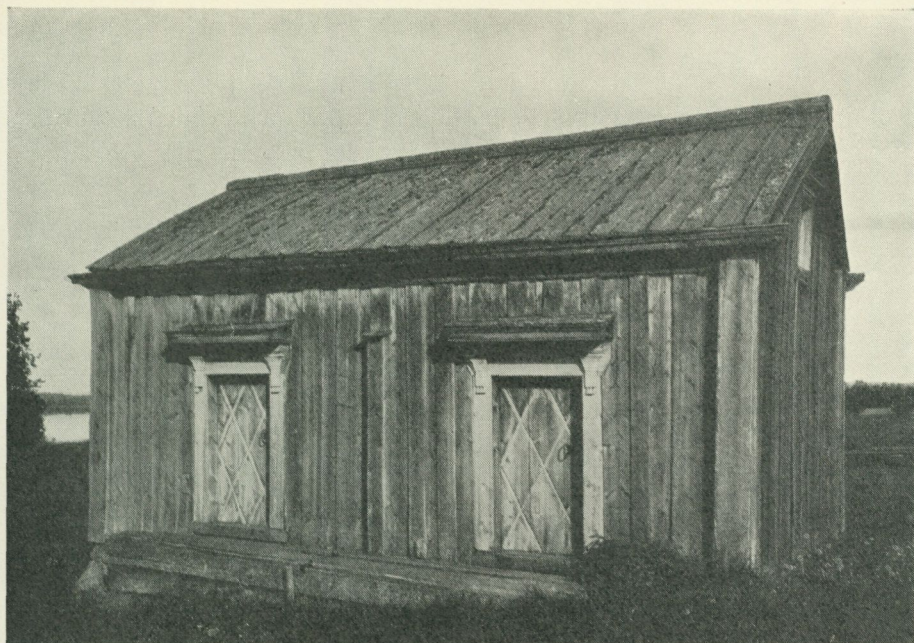

Bild 5. Bodlänga. Ede by, Hammardals socken, Jämtland. Foto förf. 1917.

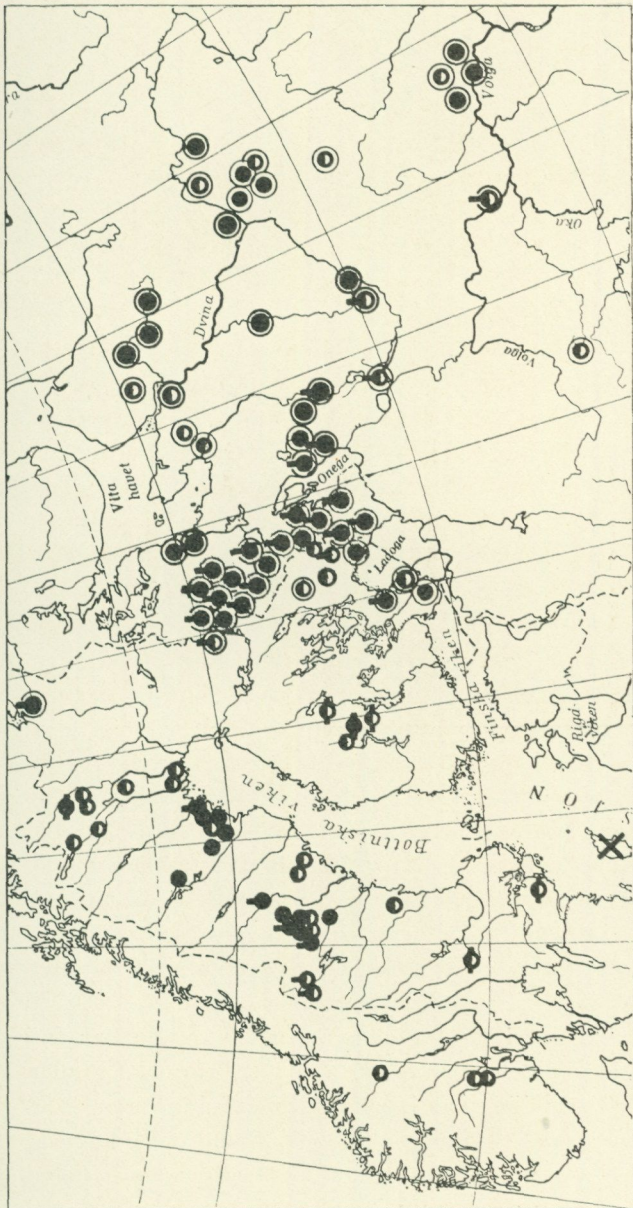

Bild 6. Stolpbod och vagnslider med spåntak och stockhuv. Gråträsk by, Piteå socken, Norrbotten. Foto A. Nyman 1936.

lande till marken och hade stundom till och med ett bräde spikat som ett slags tak på den horisontella översidan, bild 6. De äldre stockhuvorna brukade i stället ha rund eller trekantig översida. Icke på ett enda av dessa profana hus har jag däremot sett någon särskild kam eller något kamornament ovanpå huven, och i allmänhet saknades också prydnader eller överbyggnader vid gavelnockarna. En stockhuv av samma slag som de norrländska har nyligen påträffats på en smedja på Sollerön i Dalarna och krönte förr kyrkogårdsmurarna vid Trönö i Hälsingland.

I Tornedalen får man ibland se takhuvor i form av en stjälpt träränna med såväl urgröpningen på undersidan som ryggsidan rundade. Denna form tyckes höra ihop med takved, som genomgående är utformad på detta sätt. Takvedsklurvorna kunna då i sin sammanläggning ganska nära erinra om munk- och nunnetegel, ehuru de överallt bilda hela stycken från huven ända ned till takfoten, bild 4. Denna form kan man påträffa på ett eller annat ställe även söder om det nordliga utbredningsområde, som jag här skisserat. Sålunda känner jag några tak med detta slags huv och sådana klurvor i Nås i Dalarna och på grundval av en äldre mans uppgifter ur minnet även från Lästringe socken i Nyköpingstrakten. Takvedsklurvor av detta slag, s. k. "rännor", ha bland annat förekommit i Salems socken i Stockholms närmaste omgivning. Det är möjligt, att teglet verkligen en gång inspirerat formen, ehuru häremot talar kanske i någon mån, att den ganska mycket förekommit också i Finland, särskilt i sydöstra Österbotten och angränsande delar av Tavastland samt i Karelen.

Förutom dessa rännformiga huvor i Mellansverige, som möjligen äro av yngre härstamning, finnas typer, som blott till det yttre likna en stockhuv, nämligen i nedre Ångermanland samt i Hälsingland och Värmlands finnbygder, men i båda fallen gäller det endast ofullgångna former av primitiv art med stocken nedsjunket i springan utefter ryggsåsen mellan takbräderna, varigenom den ej kan ge det skydd, som motiverar benämningen takhuv, bild 8. Jag räknar i stället dessa fall som ett slags pri-

<p>○ = STOCKHUV SE SPECIALKARTA</p>	<p>○ = STOCKHUV MED SYNLIGA TRÄNAGLAR</p>	<p>⊕ = STOCKHUV, TAKVED AV MUNK- o. NUNNETEGETYP</p>	<p>○ = FJÄRRKARELSK STOCKHUV MED HEL UTSKJUTANDE STOCKKÄNDA</p>
<p>X = GOTLÄNSKA TAKHUVAR SE SPECIALKARTA</p>	<p>● = ETT BELÄGG ● = TRE BELÄGG OCH DÄRÖVER</p>		<p>Bild 7. De olika stockhuvarnas geografiska utbredning.</p>

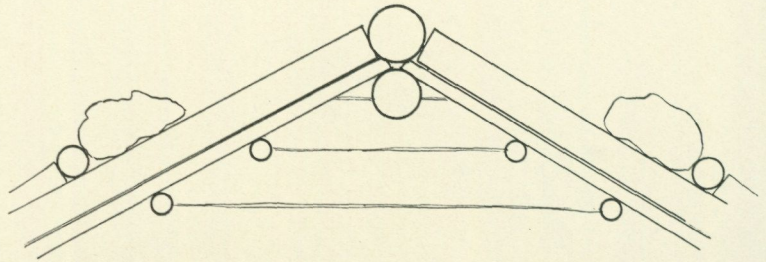

Bild 8. Vedtak med stockformig utfyllnad över ryggåsen. Pörte. Dammstugan, Örtjärnshöjden, Lekvattnets socken, Värmland. Nu på Skansen.

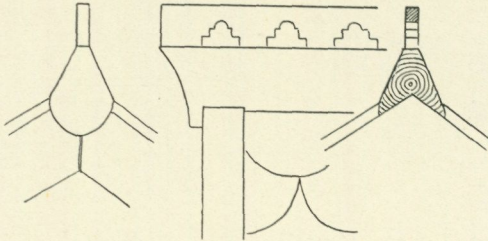

Bild 9. Takhuv, "tagkjöle", med genombruten kam. Stabbur. Nedre Björnstad, Vaage, Norge. Efter H. M. Schirmer i Aarsberetning 1905.

mitiva kammar. Genom den reduktion av de sydligare fallen, som sålunda kunnat göras, framträder stockhuvens utbredningsområde klarare. Sydgränsen markeras huvudsakligen av Indalsälven, och företeelsen är alltså åtminstone numera av klart nordsvensk karaktär.

För bedömning av stockhuvens härkomst och ålder blir det nu av betydelse att få fastslaget i vad mån den förekommer eller varit utbredd i Norge och Finland. Ett fullt klagörande svar härpå kan tyvärr icke ges för närvarande, emedan detaljundersökningar på geografisk bas rörande denna sak ännu icke äro gjorda i våra grannländer, eller i varje fall icke tillgängliga. Vad man vet är dock tillräckligt för att fastslå, att stockhuvens icke är en isolerad norrländsk företeelse, utan att den har full motsvarighet både i öster och väster.

På gården Nedre Björnstad i Vaage i Gudbrandsdalen konstaterade Herman M. Schirmer redan 1905 (i uppsatsen "Draghoveder" i Aarsberetning) på en stabbur en stockhuv, kallad "tagkjöle", bild 9. Den sköt fram över gaveln och var utåt be-

Bild 10. Stabbur med långspån och vinkelformigt urgröpt stockhuv. Underbärningen består av ryggås och fyra sidoåsar och därpå bräder. Spånen fasthållas med stentyngder. Timmset, Telemarken, Norge. Foto A. Lindahl.

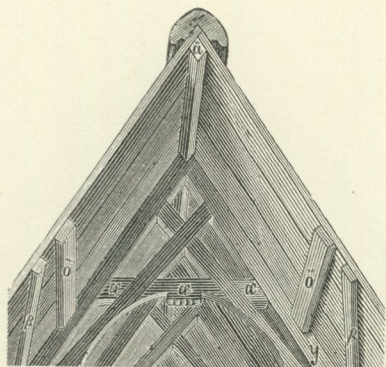

Bild 11. Sektion av Borgunds kyrka. Brädtak med takhuv. Efter L. Dietrichson, *De norske stavkirker*.

gränsad med en uppåtsvängd linje samt längs ryggen försedd med en ornamental kam, bestående av en dekorativt genombruten planka. En nästan likadan kamprydd huv har suttit på en grindöverbyggnad på Bjölstad i Heidal (Vreim i Aarsberetning 1929). I Telemarken finnas också stockhuvur men av samma enkla typ som i Nordsverige, bild 10.

Vända vi oss till Finland, återfinnes den enkla öppna stockhuvur av norrländsk typ i södra Österbotten invid Tavastgränsen, bild 1 b, samt med några spridda exemplar i Karelen. Även om man sålunda inte för närvarande har rättighet att ställa de norrländska stockhuvurarna i direkt geografiskt samband med de norska eller finska, äro de mellanliggande avstånden dock icke större än att tidigare något sådant samband kan ha existerat. Detta blir så mycket mer sannolikt, när man tager hänsyn till att det härvidlag är fråga om Västfinland, som alltid uppehållit en nära kontakt med Nordsverige. Däremot äro stockhuvurarna i östra Finland i allmänhet av något avvikande typ.

Den här skildrade huvtypen kan varken i Sverige eller Finland följas tillbaka till äldre perioder. Så mycket gynnsammare ställer det sig för Norge i detta hänseende. De norska stavkyrkorna ha nämligen i allmänhet varit försedda med just detta slags huv, bild 11 (jämför Dietrichson, Eckhoff och Aarsberetning, passim). På takstolssparrarna vilar här en i genom-

Bild 12. Stiglucka med spåntak och genombruten takkam. Byggnaden är medeltida men takbeklädnad från nyare tid. Kammen rekonstruerad i medeltida form före modern tid. Högs kyrka, Hälsingland. Foto H. Cornell.

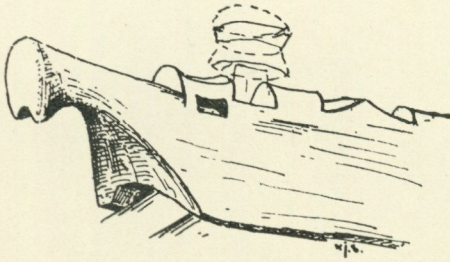

Bild 13. Stocktyp av karelsk typ å gravvård. Luvajärvi, Ryska Karelen. Efter Y. Blomstedt och V. Sucksdorff, Karelsche Gebäude.

skärningen rombisk ryggås, som uppbär takbräderna, över vilkas möteslinje på ryggåsen den urgröpta stockhuvu är lagd. I allmänhet är huvu också påbyggd med en ornerad, längs ryggkanten löpande plank- eller gallerformig kam, som ibland är utförd i ett och samma stycke som huvu, men vanligen fäst ovanpå densamma. Vid nockarna avslutas huvud och kam med rikt utbildade, oftast uppsvängda ornament i djurform, även dessa särskilt tillsatta. Den överlagda, med ryggåsen parallella, enkelt urgröpta stockhuvu kan sålunda på skandinavisk botten följas tillbaka till medeltidens äldsta skede, och den har följaktligen i Norge, Nordsverige och södra Österbotten levat kvar i det folkliga byggnadsskicket som en relik, som sannolikt tidigare haft en betydligt vidare utbredning. Likartade huvar äro även kända i de norska vikingatidsskeppens gravhus (Siggurd Grieg i Viking 1937). Utanför Norden ha takkamrar av här beskrivet slag emellertid förekommit i Fjärrkarelen och Nordryssland. Principiellt skilda härifrån äro de talrika exempel på kammar, som utifrån kunna likna en stockhuv, men som i själva verket äro konstruerade på annat sätt och ej ha den skyddande funktion, det här är fråga om. Detta gäller bland annat de kamliknande stockar med intappade pinnar, som i östra Södermanland och på Vikbolandet i Östergötland begagnats på halmtaken för fasthållande av halmen över ryggåsen och där brukat bära benämningen "räv", vilket tydligen sammanhänger med det fornnordiska "ræfr", som också var beteckningen på kammen på de norska kyrkorna och helgonskrinen under medeltiden.

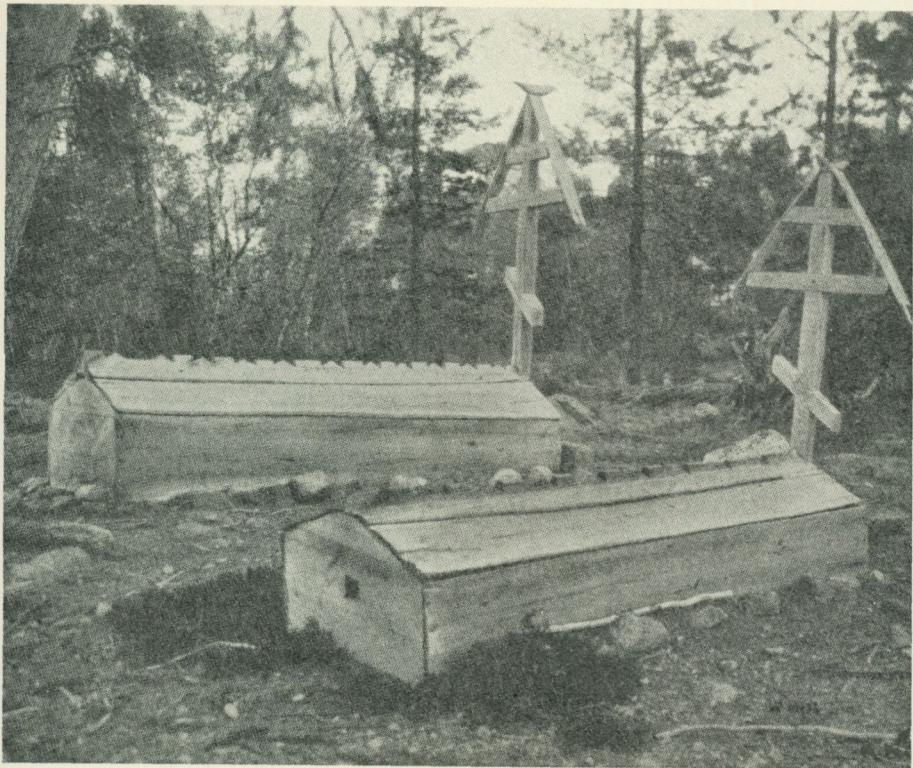

Bild 14. Gravhus med takkam, Petsamodistriktet, Finland. Efter Suenjel, Bilder från skoltlapparnas land. Varje familj har på sitt område en egen begravningsplats. Skolterna äro grekiska katoliker. Gravhus av samma form ehuru ofta större äro vanliga i Karelen och ha funnits förr i östra Sverige.

Bild 15. Syrjänska bodar med vedtak och stockhuvar av samma typ som å bild 13. Krets Ust Sysolsk, Ryssland. Efter U. T. Sirelius, Die Herkunft der Finnen.

Den krönande dekorativa takkammen är för övrigt en allmän företeelse. Hos oss tyckes den i motsats till i Norge huvudsakligen ha varit begränsad till monumentalbyggnader eller till symboler av sådana, såsom kyrkor, gravmonument, relikskrin samt, om man får tro Sune Lindqvist (Fornvännen 1915), en gång även det forna hednatemplet i Gamla Uppsala. I Nord-sverige existera ännu många sådana kammar ehuru numera endast i sekundära, om också ej moderna efterbildningar, såsom på många kyrkor i Hälsingland, Härjedalen och Medelpad, jämför bild 12.

Av romanska takkammar i original finnas en del rester i behåll i Kumlaby kyrka på Visingsö samt i mera embryonal form i Garda kyrka på Gotland. Takkammens skiftande former och förekomst i allmänhet under medeltiden ha sammanfattande skildrats av Erik Salvén (Bonaden från Skog, sid. 60 ff.). För övrigt är den uppskjutande takkammen en gammal, inom hela det euroasiatiska området nyttjad arkitekturform, känd långt före vår tideräknings början och bevarad t. ex. i de berömda klippgravhusen i Lykien från omkring år 400 f. Kr., där kam-marna äro dubbla. Ej alltid går det emellertid att skilja kam-men från huven, emedan den förra kan vara så bred, att den verkligen får en skyddande funktion.

Det finnes vidare stockhuvar inom det nordiska området även av annat slag än de här beskrivna. Närmast de nordsvenska står den karelska, så benämnd emedan den har sin rikaste utbildning och allmännaste utbredning i ryska och angränsande delar av finska Karelen. Den skulle enklast kunna karakteriseras som en på undersidan trågformigt urgröpt stock, ty i motsats till den mot ändarna öppna svenska rännformen är den slutet i ändarna. Den är lagd över kroppåsen, så att den nästan omsluter den på översidan men har takbräderna inkilade emellan, bild 13. I ändarna låter man den gärna löpa ut i mer eller mindre konstnärligt utbildade former, vanligen med en uppåt-böjd båge på undersidan. Förutom i Karelen är denna huvform inom Finland påvisbar även hos skoltlapparna i Petsamo-di-striktet och begagnas ej blott på hus utan också på gravhus och

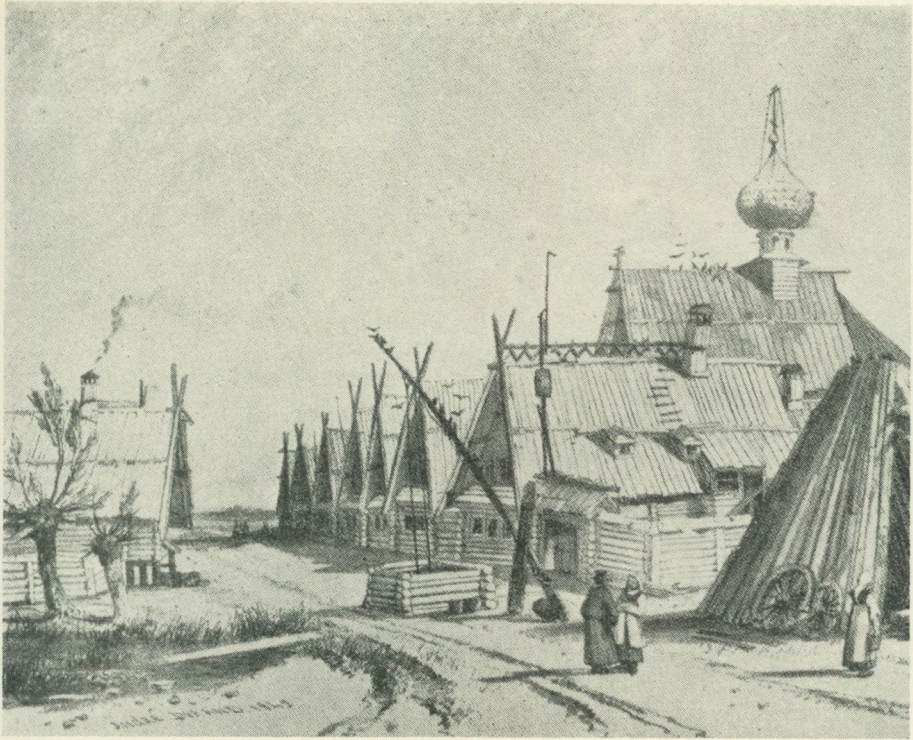

Bild 16. Hus med bräddtak och stockhuvar. På ett av husen genombruten kam. By nära Moskva. Litografi av A. Durand 1839. Efter G. Ferrari, *L'architettura rusticana*.

Bild 17. Hus med bräddtak och karelska stockhuvar med svarvade träangelshuvuden. Munankilahti, Fjärrkarelen, Ryssland. Efter Louis Sparre, *Bland Kalevalafolkets ättlingar*.

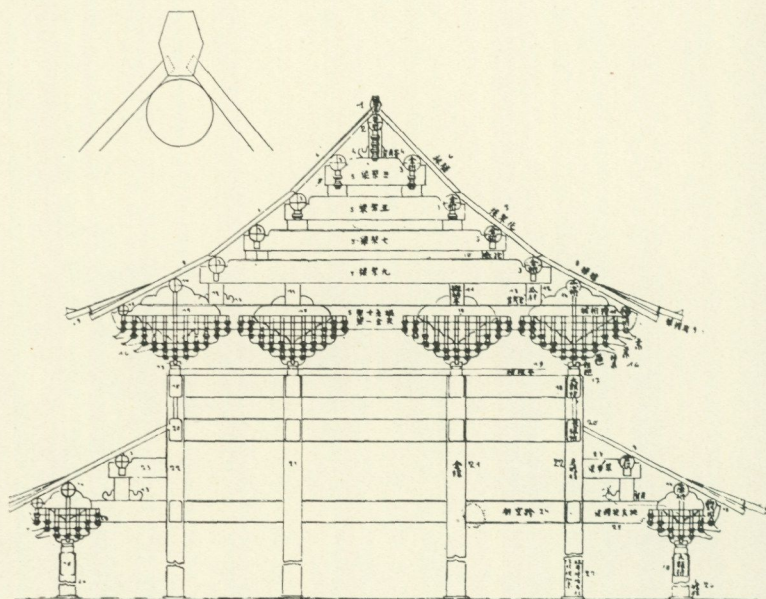

Bild 18—19. Kamliknande stockhuv å kinesisk tempelhall. Efter Rudolf Kelling, Das chinesisches Wohnhaus, Tokyo 1935. Bild 19 visar en förstorad detalj av toppartiet.

gravkors, bild 14. Inom det storryska området är den utbredd mer eller mindre allmänt inom de närmast Finland liggande guvernementen alltifrån Archangelsk och söderut samt för övrigt, om ock med svagare frekvens mot öster, ända fram till Ural, bild 15. De sydligaste utlöparna ligga såvitt bekant kring Dnjeprs övre lopp och i trakterna närmast söder om Moskva. Den är sålunda på samma sätt som i Skandinavien begränsad till nordliga nejder och är karakteristisk för hela Nordryssland.

Märkligt nog återfinner man i Karelen, både i Finland och i Ryssland, samma slags tränaglar som i Norrland för huvens fastgörande vid ryggåsen, bild 17. Huvudena äro på dessa till och med oftare och rikare utbildade till ornamentala knoppar och spetsar, ja, stundom ha de vuxit upp till höga ståndare eller spiror, som, då de äro ställda i täta rader, kunna likna galler-

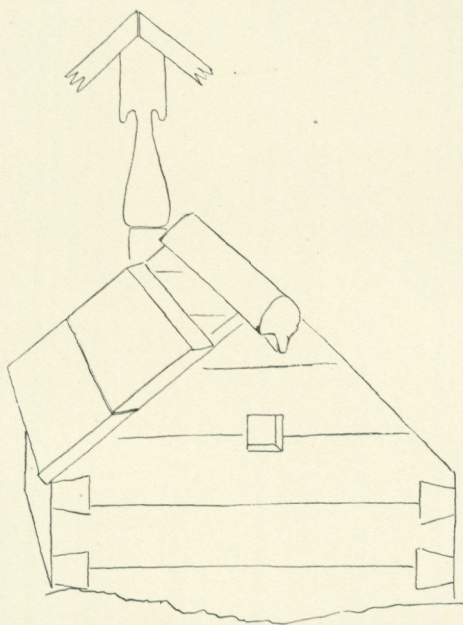

Bild 20. Gravhus och kors med brädtak och takhuv. Ryssland. Efter A. A. Bobrinsky, Volkstümliche russische Holzarbeiten.

verk, och det skulle endast behövas en övre ramslå för att det hela skulle få gestalt av en verklig gallerkam. Äldre bilder från Moskva visa vackra exempel på fullt utbildade sådana kamprydnader med snedställda former på stockhuvar på borgarhusen, där man dock samtidigt vid gavelnockarna nyttjat korsvis över huvuven sammanknäppta gavelskidor, bild 16. Samma slags stockhuv som på bondehusen, ehuru mestadels efter vad det tyckes utan knoppar, finner man också på träkyrkorna inom de nordligare delarna av Ryssland, där knuttimring förekommer. Av dem ha många tillkommit under medeltidens senare hälft (jämför till exempel Dietrichson, *De norske stavkirker*, sid. 102 ff.).

Om man alltså inte direkt kan kombinera den nordsvenska huvtypen med den karelsk-ryska, visa dock dessa knoppar, att ett visst samband måste ha funnits. Detta är icke ägnat att förvåna, då ju en mångfald andra drag inom den nordskandinaviska timringkulturen äro gemensamma med den karelska och storryska (jämför författaren i *Folkliv* 1937: 1).

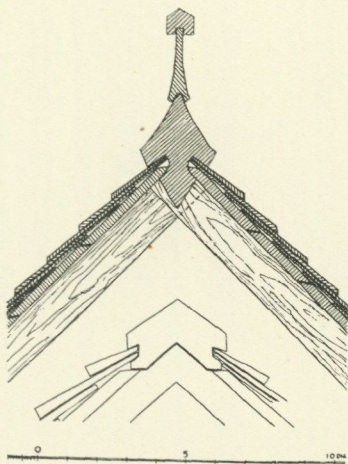

Bild 21. Upptill rekonstruktion av taknocken i Kumlabý kyrka. — Nedtill putsavtryck av romansk nockkonstruktion i Vreta klostets kyrka. Efter S. Curman, Två romanska träkonstruktioner, i Från stenålder till rokokó.

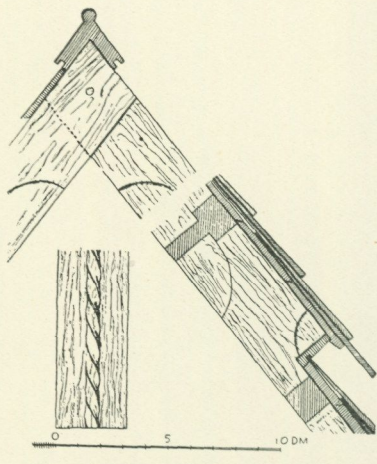

Bild 22. Äldre takkonstruktion. Garda kyrka, Gotland. Åshuven, som är uthuggen ur en stock, har en repstavliknande kam synlig ovanifrån på teckningen nedtill. Efter samma arbete som föregående bild.

Såvitt man nu kan se, äro de nyssnämnda knoppnaglarna emellertid lokaliserade till det karelska området. Antingen är nagelanordningen då en inom två områden bevarad reliktföreteelse, som tidigare haft vidare utbredning eller också måste den förklaras som karelskt inflytande på Nordsverige förmedlat genom handelsförbindelserna mellan Vita havet och det norrbottniska området, varifrån den väl spritts till norra Jämtland och angränsande trakter, medan stockhuven själv är en långt allmännare företeelse.

I Finska Karelen liksom på många ställen i Nordryssland och i Sibirien finnas små gravhus, vilka brukade placeras på gravarna, och som tyckas ha varit särskilt omhuldade inom den grekisk-katolska världen, ehuru en del enklare motsvarigheter (genom påverkan därifrån?) också funnits i östra Sverige (så kallade roder, rol eller stupa, det senare dock sannolikt en lärð

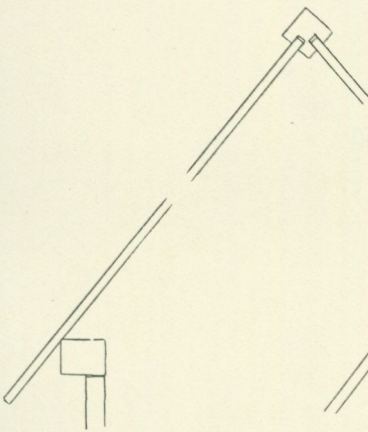
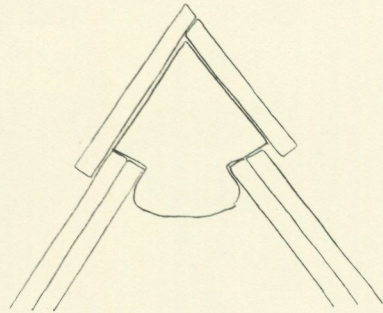
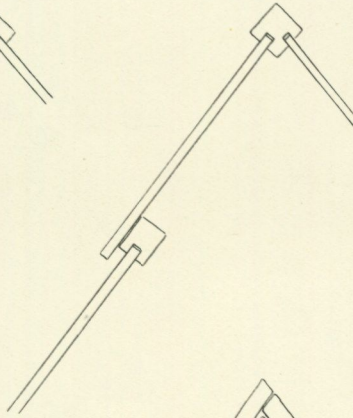

Bild 23. Stockhuv med nåt å la Kumlaby kyrka. Från en allmogebyggnad. Gotland.

Bild 24. Stockhuv och avsattsstock, båda med nåt. Från en allmogebyggnad, Gotland.

Bild 25. Brädtak med stockhuv å boningshus av sten. Gogs, Lau socken, Gotland.

term). Ätminstone de östeuropeiska ha ofta varit försedda med stockhuv med eller utan kam, men i dessa små byggnader saknas alltid ryggås, och huvan får därför fungera även i dennas funktion. Den vilar direkt på gavelröstena och är icke urgröpt trågformigt på undersidan utan i stället försedd med en fals i vardera långsidans nederkant, i vilka falsar takbräderna skjutas in i horisontell eller nedåtsluttande led, bild 20. Stockhuvens tvärsnitt kan i vissa fall erinra om stävens på en båt, vilket dock ej behöver tolkas annat än som en konstruktiv parallell på grund av likartade tekniska förutsättningar. Jag har sett sådana falsar för bordplankorna på t. ex. en kyrkbåt i Börjelsbyn i Nederkalix socken i Norrbotten och på Nydamsbåten från Slesvig från 200-talet e. Kr. (Acta Arch. I, sid. 14). En viss likhet härmed företer också en annan åshuv på gotländska stenhus, exempelvis i Gogs i Lau socken, bild 25.

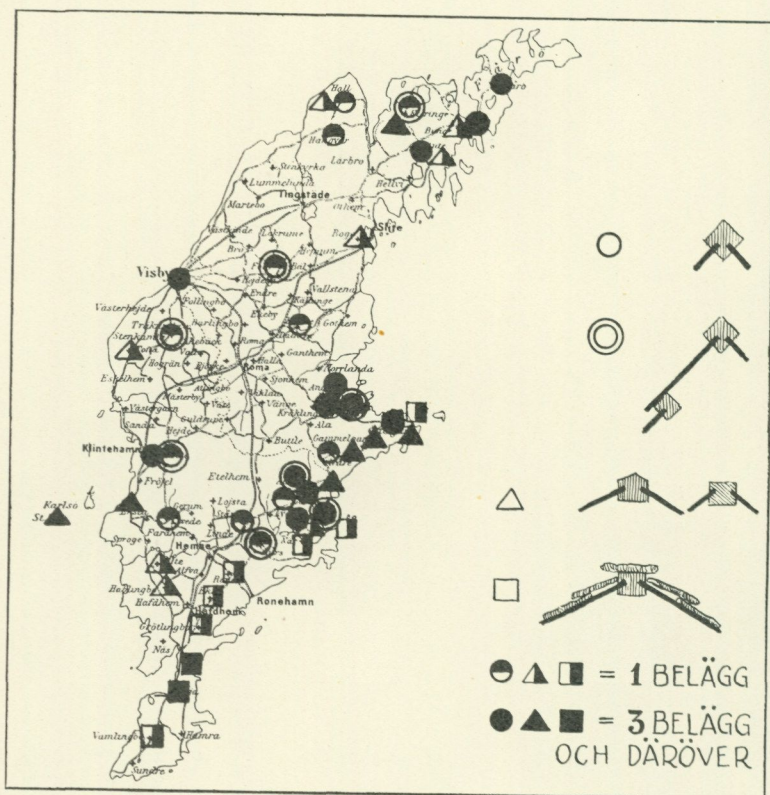

Bild 26. Gotländska stockhuvars utbredning.

Stockhuvar av här beskrivet slag saknas för övrigt i Sverige, men vi äga i stället en beslätad, rikare utbildad form i de med nåt försedda ryggåsarna eller åskammarna eller kanske åshuvarna — ty de fungera på en gång i alla tre funktionerna, som ryggkam, underlag och skydd — i de gotländska bondehusen och i en del romanska kyrkor på Gotland samt i Småland och Östergötland. Kyrkhuvarna i fråga ha nyligen behandlats av Sigurd Curman (Från stenålder till rokokon, 1937).

Av största intresse är takhuven i Kumlabys kyrka på Visingsö. På takstolarnas toppar vilade här en ryggås med elegant in-

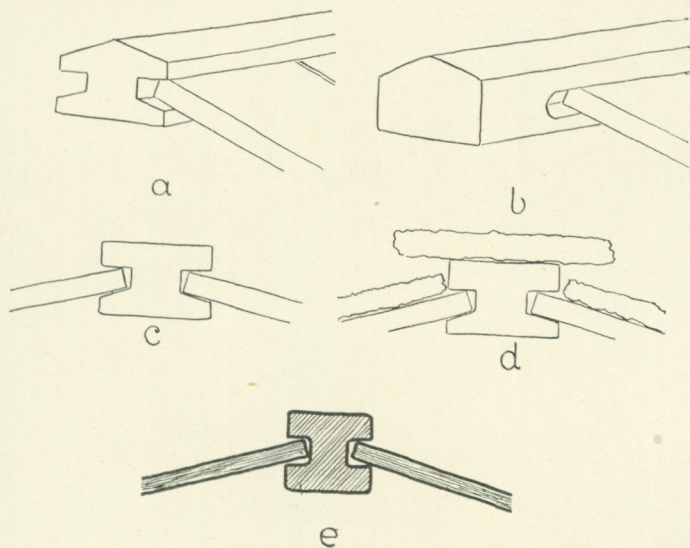

Bild 27 a—d. Olika gotländska takstockstyper. a—c. Brädtak. d. Brädtak med stenflis ("flistak"). e. Innertak i övervåning. Åsens by, Älvdalens socken, Dalarna.

svängd, diagonalställd rombisk genomskärning. I de nedåt vettande snedsidorna funnos nåtar, ofta rymliga nog för att passa in såväl de i horisontell led gående takbräderna (med samma sneda stötkanter som på de nyssnämnda gravhusen och lapska stolpbodarna) som det yttre täcket av takspån, bild 21. Denna åshuv var upptill skodd med en smal kam, som själv upptill avslutades med en pålagd, något bredare ramliknande kam. Enklare varianter fastän utan kam äro alltjämt typiska inom den existerande folkliga gotländska byggnadskulturen, ehuru konstruktionen numera i det närmaste är helt övergiven. Den uppträder i tre huvudvarianter, av vilka en med rombiskt tvärsnitt står den i Kumlaby bevarade närmast, bild 23. Takbräderna äro ibland lagda i avsatser, varvid de lägre sidoåsarna bruka vara försedda med nåtar, tjänliga till takvedens infällning och understödjande, bild 24. Denna typ kan ännu påträffas

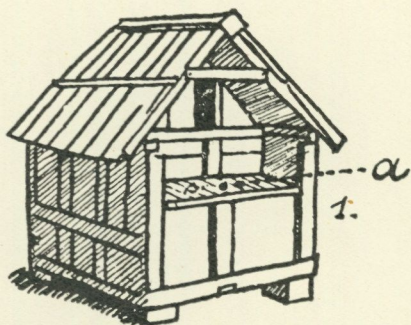
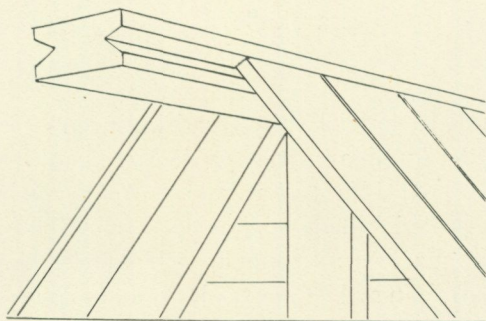

Bild 28. Stolpbod (modell) med bräddtak med åshuv och nåtar. Från Sumadia, Serbien. Etnografiska museet i Belgrad. Av samma typ som de gotländska. Efter K. Moszyński, Kultura ludowa slowian.

såväl på Fårön som över hela ön utom i dess sydligaste del, kartan bild 26, eller med andra ord inom det område där tak-täckningsmaterialet är nakna bräder utan beläggning av spån eller stenflisor. Den tyckes såväl tekniskt som funktionellt höra samman med skiftesverkskonstruktionen, men påträffas även i stenhus. En annan nära besläktad form har vinkelformigt urgröpt undersida, vari sparrarna skjuta upp, medan de snedställda nåtarna äro avpassade för takspån. De under detta liggande täckbräderna nå här endast upp intill huven och äro ej infällda i densamma. Medeltida belägg på denna typ ha påträffats i Vreta klostrets kyrka i Östergötland och i Garda kyrka på Gotland, bild 22. Huvvryggen har i Garda en repstavsformad vulst, som tjänar som kam på åshuvens översida. Förenklade motsvarigheter till denna finnas även i de gotländska bondehusen, men endast sporadiskt eller rent tillfälligt. Nästan lika vanlig som den nyssnämnda rombiska åshuven är däremot en annan variant av densamma med flat och horisontell undersida och snedställda nåtar i de vertikala yttersidorna, bild 27 a—d. I dessa äro takbräder, takspån eller de för Gotland karakteristiska stora kalkstensflisorna infällda. Typen förekommer nästan överallt på Gotland utom i västra mittpartiet och längst i söder, vilka trakter just karakteriseras av takstensflisorna och de för dessas skull platta taken, bild 27 e. För övrigt äro hvar med nåt okända i Norden, men de nyssnämnda karelsk-ryska gravhushuvarna med sidofalsar stå dock de gotländska ganska

Bild 29. Takstock med nåt i bod. Tschukúr, Gjölbashi, Mindre Asien. Efter Benn-dorf och Niemann, Reisen in Lykien und Karien.

nära och kunna betraktas som en övergångsform, vilket också bestyrkes av de degenererade parallellerna på Gotland. När inre mellantak under 1700- och 1800-talen i olika delar av vårt land började begagnas, gjorde man nåtar i bärbjälkarna, vari takbräderna skiftesverkmässigt inpassades. Då man därvid av traditionella skäl gjorde dessa innertak sluttande, uppkom en form, som på ett slående sätt liknar åshuvens, utan att man har rätt att räkna med något samband, bild 27 e.

Under utskrivandet av dessa rader har docenten Kustaa Vil-kuna i Helsingfors meddelat mig, att han år 1929 i Virmo soc-ken i Egentliga Finland påträffat en takhuv med nåt av ungefär samma typ som bild 27 a på en väderkvarn. Takbräderna voro för övrigt naglade fast i väggbanden. Antingen ha vi här att göra med ett gotländskt inflytande eller också bör ytterligare material kunna påvisas i Finland.

Först nere i Jugoslavien, bild 28, och i Mindre Asien, bild 29, känner jag någon full motsvarighet till de rombiska åshuvarna. De ha där ända in i nutiden använts både i härbren och bonings-hus med skifteskonstruktion, och i näten äro då antingen bräder eller takspån inlagda.

Även om det på forskningens nuvarande stadium är svårt att med säkerhet bedöma genom vilka förbindelser och vägar som de här skildrade huvtyperna utbretts, är dock en orientering mot öster och sydost i det stora hela oförtydlig. Särskilt gäller detta de nåt- och falsförsedda formerna. Det förefaller till och med

som om dessa skulle ha motsvarighet även i Kina, där sparrarna ibland äro infattade i en kamliknande stockhuv, bild 18—19.

Den karelska byggnadskulturen företer i flera avseenden ålderdomligare drag än den i Skandinavien. De paralleller man kan påträffa tyckas alla bottna i järnålderns yngre perioder och medeltidens början. De kunna därför vara förgreningar av samma kulturströmmar och kanske bero både på sådana som gått från sydöst genom Ryssland och på svensk inverkan österut. Här ligga några av de intressantaste problemen i den nordiska träbyggnadsarkitekturen gömda.

De norska gravhusens och stavkyrkornas huvudformer tyda slutligen också på att den enkla stockhuvn tidigare kan ha haft en vidare utbredning i väster.

GUSTAV III:s HATT

ETT STYCKE DRÄKTHISTORIA

av Torsten Lenk

Bland skatterna i klädkammaren på Skokloster förvaras en hatt av svart, luddig filt, stofferad med ett svart sammetsband, som är sammanhållet av ett smalt stålspänne med i metall efterliknade facettslipade stenar, bild 2. Dess kulle är anmärkningsvärt hög. Hatten bär spår av att vara tämligen använd utan att vara sliten och förvaras i en för densamma gjord, gammal monterlåda med glaslock. Denna låda innehåller jämte hatten tre dokument, av vilka det framgår, att hatten är en gåva till Skoklostersamlingarna av Marianne Ruuth, hovfröken hos kronprinsessan, sedermera drottning Josefina. Den förste ägaren inom givarinnans familj var excellensen greve Erik Ruuth, vilken förvärvat den för sex dukater i guld av kammartjänaren Axel Griberg, som fått den på sin lott vid delningen av Gustav III:s garderob mellan kammarbetjäningen efter konungens död. Greve Ruuth, som åtnjutit sin monarks hela förtroende och av honom erhållit höga ämbeten både i hovet och förvaltningen, friherre- och grevetitel, hade bestämt att hatten skulle förvaras i hans släkt "sosom en åminnelse för framtiden". Redan nästa ägare, kammarherren baron Erik Ruuth, avled emellertid ogift 1842 och hans syster givarinnan likaså 1845. Genom dessa årtal får man tiden för gåvans överlämnande. Den infogar sig i raden av åtskilliga andra liknande bevis för att Skoklostersamlingarna, ehuru privat egendom, på grund av sitt innehåll och öppethållandet för allmänheten fått en air av offentlig, historisk institution.

Ett av de ovan nämnda dokumenten, som är daterat april 1792, intygar, att hatten ”jemte Spännet och Bandet omkring densamma tillhört Hög Salig Konung Gustaf den 3die och varit af Honom brukad dagarne före dess olyckeliga mördande”. Tyvärr saknas underskrift, men det skulle icke förvåna om det är kammartjänaren, som låtit detta intyg medfölja föremålet till bevis. Formuleringen tyder därpå.

Om man utgår från att hatten motsvarar ett vid tidpunkten för konungens död aktuellt mode, bör man återfinna den på samtida porträtt. Så är också fallet. Gustav III är själv avbildad med den på ett gouacheporträtt av den yngre Lafrensen, som måste vara utfört efter konstnärens återkomst till Stockholm 1791. Här är det emellertid fråga om en rikt plymagerad hatt, buren till en dräkt i svenska dräktens snitt. Den enkelt stofferade hatten bär konungen på Sergels summariska teckning, vilken avbildar honom på väg till skulptörens ateljé.

Elias Martins målning av landshövdingen Samuel af Ugglas med familj i den engelska parken vid Forsmark, bild 1, utgör emellertid en ännu bättre dokumentering. Den återfinnes avbildad i Gustaf Cederströms *Minnen* och befann sig vid tiden för bokens utkommande på Krusenbergs friherre Emanuel Cederströms ägo. På detta gruppporträtt är icke blott greven själv utan också grevinnan och sonen samt den bakom dem diskret placerade mamsellen iförda sådana hattar, vilkas likhet med Skoklosterexemplaret för husfaderns och sonens vidkommande är fullständig ända till det mitt fram placerade spännet. Målningen är odaterad, men man får den ungefärliga tiden för dess tillkomst, 1790-talets mitt, genom den av Ragnar Hoppe i hans bok om Elias Martin (sid. 88) meddelade uppgiften, att Martin efter sin återkomst från England år 1791 målade bruksbilder, porträtt och landskap bl. a. på Forsmark. En hållpunkt för dateringen ger även uppskattningen av barnens ålder till tio à tolv år. På Martins akvarellporträtt av Bellman i fru E. Westmans visbok i Kungl. biblioteket ligger en liknande hatt på ett skrin vid skaldens sida. Porträttet är daterat den 19 nov. 1793.

Bild 1. Landshövding Samuel af Ugglas med familj och mamsell. Detalj ur målning av Elias Martin. Krusenberg. Foto Svenska porträttarkivet.

Bild 2. Gustav III:s hatt, engelsk typ, buren dagarna före attentatet den 16 mars 1792. Skokloster. Foto förf.

Även i ordensdräkterna och i de svenska militära uniformerna finner man samma hattyp. När den svenska dräkten påbjöds av Gustav III år 1778, fick hertig Karl i uppdrag att utarbeta de militära uniformerna i enlighet med denna (Fersen, Historiska skrifter IV, sid. 7), vilket resulterade i 1779 års uniformer. Under det att den civila dräkten fick den låga, rundkulliga hatten, blev den höga med platt kulle militär huvudbonad. Hertigens egen hatt, buren i slaget vid Hogland den 17 juli 1788, förvaras jämte uniformen i övrigt i Livrustkammaren, bild 4. Brättet är uppvikt på vänster sida och en rakt uppstående plym är instucken innanför detsamma. Per Kraffts (d. y.) målning, framställande hertig Karl omgiven av sina officerare vid detta tillfälle, bild 3, visar uniformshattarnas utseende i komplett skick.

Detta slags huvudbonad har givit upphovet till det militära hälsningssättet, "honnören", som är en markering av hattens avtagande. Wickman (Några anteckningar till Nylands regementes historia) anser att Sverige var det första land, där "honnören" brukades. Pehr Tham på Dagsnäs uttrycker sin belåtenhet med detta förenklade hälsningssätt i anteckningarna från en stockholmsresa på 1790-talet och förklarar bruket med att hattarna äro "svåra at aftaga" (brättena mjuka och kullen tung). Han tillägger: "Sedan Herrar Officerare, i stöd af några Ordres omkring 1795, begynt att hälsa endast med att taga med Fingrarna på Hatten, har detta blifvit ett angenämt och nyttigt Praejudicat för någon hvar". När svenskarna drogo ut i kriget mot Napoleon år 1813, buro de ännu dessa höga hattar. De hemvändande trupperna hade med sig det nya uniformsmodet (Ljunggren, Minnesanteckningar).

Det svenska materialet lämnar alltså åtskilliga upplysningar. Ur utländskt material kan exempelvis följande framhållas. I *Galerie des modes et costumes français 1778—1789* avbildas en hatt liknande Gustav III:s med stor röd rosett under namn av "chapeau joki", buren till "habit du matin". Som damhatt med stor rosett förekommer den år 1790 på en målning av Morland (Max von Boehn, *Die Mode*, del 4) och från samma tid

Bild 3. Hertig Karl, sedermera Karl XIII, i sjöslaget vid Hogland 1788. Detalj ur målning av Per Krafft d. y. Sjöhistoriska museet. Foto Nationalmuseum.

Bild 4. Hertig Karls hatt buren i sjöslaget vid Hogland. Kungl. Livrustkammaren.

är ett likaledes engelskt herrporträtt av G. Engleheart, som reproduceras av Francis M. Kelly och Randolph Schwabe i *A short history of costume & armour*, (del II, sid. 53). Ännu bättre besked ges av Pierre Sylvain Maréchal i *Costumes civils actuels* (del 1, Paris 1788), som låter en engelsman bära en hatt av just ifrågavarande form, under det att fransmännen äro iförda helt andra hattar, bild 5. Man kan sammanställa denna uppgift med de i den svenska memoarlitteraturen från 1700-talets slut här och var förekommande notiserna om engelska moder i Sverige, exempelvis i de Ekebladiska papperen (Nils Erdmann, *Vid hovet och på adelsgodsen*, sid. 325 och 372). Till dessa engelska moder hör också bruket av stålpärlorna, som fingo en vidsträckt användning på dräktaccessorier, exempelvis värjfasten, spännen, smycken m. m.

Som sammanfattning kan sägas, att Gustav III:s hatt på Skokloster motsvarar ett vid tidpunkten för konungens död även i Sverige aktuellt engelskt mode. Detta var då icke nytt, därom vittna ju uniformshattarna, och det kvarlevde även därefter. Dräktlitteraturen är ense om att det kommit till kontinenten över Engelska kanalen och har åtskilligt att berätta därom, som kan förtjäna att i största korthet refereras. I jämförelse med de franska modedräkterna voro de engelska enkla. Denna enkelhet hade fått insteg i modernas huvudstad Paris med den demokratiska rörelse, som föregick revolutionen, och blev en symbol, till att börja med för en viss åsiktsändring i allmänna och litterära ting, slutligen politisk uniform. Hög hatt och stövlar, käpp i stället för värja samt frack voro för herrdräkten de typiska elementen. Så tidigt som 1775 slog den igenom i Tyskland med Wertherianismen. För alla, som i Goethes genombrottsbok funno genklang för sina hjärtans ömma känslor, utgjorde Wertherdräkten en förenande symbol. I denna ingick som en av dess väsentligaste beståndsdelar en hatt med hög, konisk, upptill flat kulle och måttligt breda brätten, alltså Skoklosterhattens typ.

Timidior, som i sin populära bok om hatten och dess historia (Wien och Leipzig 1914) lämnar en förträfflig litteraturför-

Bild 5. En engelsman. Efter Maréchal, Costumes civils actuels, Paris 1788. Jämför landshövdingen af Ugglas dräkt på bild 1.

teckning, finner i anslutning till sina källor den mjuka, höga filthattens ursprung hos puritanerna och kväkarna i England, följer den sedan till Amerika och därefter åter till Europa, där den blev kännetecknen på liberalt och framstegsvänligt sinnelag.

När revolutioner stadgat sig och de nya männen nått makten och äreställena, bli själva revolutionens symboler tecken för ordnade förhållanden. Så gick det med fracken och så gick det också med den höga hatten. Den blev fin och åtnjöt stor popularitet under hela adertonhundratalet både i sin mjuka form, som har sin utlöpare i den svenska allmogens ullhattar, och i sin variant, den hårda felb hatten, som vållade skandal i London år 1797, försvarades av Times och från och med 1813 kunde glädja sig åt fullständig seger. När man under adertonhundratalet och senare ville demonstrera sin frigjordhet eller sin genialitet, skedde detta bl. a. med den rundkulliga, bredskyggiga slokhatten. Men även denna torde som åsiktsskyllt numera ha sett sina bästa dagar.

HERRGÅRDSLIV FÖR EN MANS- ÅLDER SEDAN

MINNEN UPPTECKNADE FRÅN BÖRRINGE KLOSTER

av Brita Stjernswärd

Så snabbt har utvecklingen gått fram på de områden, som beröra vår livsföring, att mången med undran hör talas om de förhållanden, som voro vardagliga för endast en knapp mansålder sedan. Även herrgårdslivet har utsatts för så revolutionerande förändringar, att det nästan låter som en saga, när man får höra någon av den äldre generationen berätta från sin barndom och ungdom om livet i de samhällen i samhället, som herrgårdarna då utgjorde. En mycket fängslande saga är det, om man får lyssna till hur den berättas av fröken Stina Beck-Friis och f. d. envoyén baron Joachim Beck-Friis om deras barndomshem Börtinge Kloster i Skåne. Och levande blir den i ännu högre grad genom att den så ypperligt illustreras av en stor samling teckningar och akvareller, huvudsakligen av Stina Beck-Friis hand, vilka under årens lopp tillkommit för att skänka glädje och förströelse åt familjen.

Det var just inget efter nutida begrepp lättskött hushåll den unga friherrinnan Christina Beck-Friis, f. Nordenfeldt, fick ta hand om, när hon med sin man baron Corfitz Augustin Beck-Friis 1859 flyttade ned från Fiholm, familjens sörmländska gods, till Börtinge Kloster där hon till 1870 fick vara värdinna i sin svärfaders greve Corfitz Beck-Friis hem, innan hennes make ärvde grevskapet. Den stora tjänarstaben bestod av: friherrinnans kammarjungfru, grevens kammartjänare, baronens kammartjänare, en betjänt och en betjäntpojke, två städerskor,

två barnpigor och en amma, en hushållerska, två köksor och en "vaska", som diskade, en tvätterska, en väverska, en "brygg-scha", som bryggde drickat, samt en "folkahushållerska", som skötte det grova hushållet. När barnen blevo äldre, tillkommo en fransk bonne, en guvernant och en informator, flickornas kammarjungfru och under skolfrierna "frökenpigan" och hennes medhjälperska, som eljest skötte skolhushållet åt pojarna i Lund. Frökenpiga var då en vedertagen titel, så att hon t. o. m. fick brev adresserade till "Frökenpigan hos baronerna Beck-Friis i Lund".

Över alla dessa stod husmoderns närmaste hjälpreda, husmamsellen, som var en mycket betydande person. Hon hade nycklar till handkammare och linneförråd, lämnade ut den s. k. hovspånaden (linet som skulle spinnas av torparhustrurna och av gummorna i byn), övervakade vävningen och tvätten, hade nyckeln till förrådsrummet för ull, fjäder och tagel och till mjölrummet, där mjöl, gryn och ärter förvarades i öppna lårar och lämnades ut till köket efter behov. Husmamsellen hade vidare nycklarna till köttkällaren, där det stod stora träkar med saltat kött, till kötttrummet, där det rökta köttet hängde, och till iskällaren ute i parken, där slaktdjuren och det skjutna villebrådet förvarades. Husmamsellen deltog i syltningen och skötte den finare bakningen; det fanns ett särskilt bakrum bredvid köket, där mamsellen intog sina måltider i förnäm avskildhet. Ty rangskillnaden höll man styvt på i detta samhälle, hur goda vänner alla än voro. Vid det s. k. kammarbordet i matrummet åto endast kammartjänare, betjänter, kammarjungfrur och städerskor samt tvätterskan, uppassade av en av köksorna. Dessa båda åto sedan i köket med "bryggschan", "vävan" och "vaskan". Hönsakvinnan hämtade lagad mat i köket och tog hem till sig.

Bredvid bryggstugan i brygghuset var folkastugan, ett stort rum med väggfasta stenbänkar runtom. Här åto de ogifta drängarna och stall- och trädgårdspojkarna. På väggarna hängde mat-skåp, där var och en förvarade bröd och sill, som delades ut per vecka. De syrade brödlimporna vägdes vid bakningen och de för

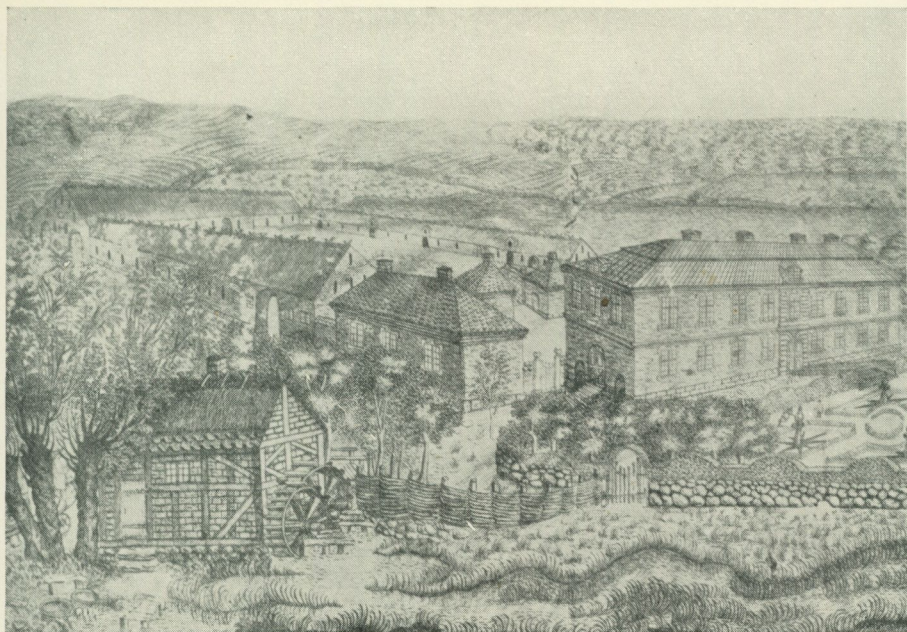

Bild 1. Børringe Kloster. Detalj ur en teckning från 1760-talet av Wilhelmina Beck-Friis, f. Staël von Holstein. Børringe Kloster.

Bild 2. Huvudbyggnaden på Børringe Kloster efter ombyggnaden 1873. Foto Nordiska museet 1935.

manfolket avsedda, som voro större än kvinnfolkets, märktes med ett hål genom att man stack ett finger i degen. Bredvid folkskolan fanns ett stort och rymligt skaffereri, och där fingo hönsätöserna inmundiga sin mat. I folkastugan bjöds mest på fläsk och salt kött samt till middagen kl. 12 soppa i förtenta koppar-tallrikar och till kvällsmaten kl. 7 korngrynsgröt. Kaffe fingo "de där uppe" (i fina köket) både morgnar och eftermiddagar, medan "de där nere" fingo sitt uppvägt per månad och kokade det själva.

Kom det främmande, åto deras kuskar med vid kammarbordet liksom även gårdens storstatare, om de hade något arbete på slottet. Till storstatarna räknades förste kusken, lafogden, sadel- och skomakaren, målaren, smedmästaren, trädgårdsmästaren, maskinisten, som skötte ångmaskinen, vilken drev kvarnen, oljepressen, benstampen och sågen samt sedermera lokomobilerna, tunnbindaren, som gjorde smördröttlar och samtidigt var mjölnare, ängsvattnaren som hade hand om ängarna, jägaren och de tre skogvaktarna samt tegelbrännaren.

Så fanns det en inspektor, vars hustru var mejerska med mejeripigor och mejerielever under sig; dessa sistnämnda och bokhållaren åto hos inspektoren.

Till statarna räknades de tio fördrängarna, svinamannen, "fåraschäfern", magasinsskarlen, de tre huggedrängarna (som snickrade redskap och vagnar), finsnickaren (som förfärdigade och lagade möbler), fodermarsken, de tre ryktarna, väktaren som skötte hundarna, vilka voro instängda i ett mörkt rum om dagarna och släpptes ut om nätterna, samt vedhuggaren, som bar in ved och "passade fruntimren" i köket med vattenhämtning o. d. Så fort någon av karlarna på gården hade något arbete eller ärende på slottet, fick han gå ned i köket och få en sup, och samma lön fick den, som hjälpte något av barnen att laga en sönderkörd skottkärra eller någon annan leksak.

På den tiden flyttade varken statare eller tjänstefolk omkring som numera, utan stannade mestadels hela livet på samma gård, varför det ju var helt naturligt att gården även tog sig an dem på deras ålderdom. Det fanns alltså en hel del pensionärer på

godset, liksom det på slottet länge fanns en pensionerad städerska utom de två ordinarie samt en pensionerad husmamsell, vilka båda gamla alltjämt fortsatte att sköta vissa åligganden. Husmamsellen, Sofie Högmark, var familjens speciella vän. Hon hade följt med friherrinnan från hennes barndomshem Björneborg i Värmland såsom kammarjungfru och sedan avancerat till husmamsell och kvarlämnades på Fiholm som äldfru under ett 20-tal år, varefter hon pensionerades och kom till Börringe. Barnen i huset voro särskilt förtjusta i att få komma på kafferep i "Tiddis" rum.

Sofie Högmarks efterträdare, mamsell Benedikta Möller, som är född på Börringe och nu i 68 år varit i familjen Beck-Friis tjänst, berättar att hon började som frökenpiga och sedan blev kammarjungfru med en lön av 40 kronor om året samt vissa skålpund ull, en bomullsklänning och s. k. löneförkläden. Dessa voro randiga och i senare tid helt vita och vävdes i en lång väv till alla. Två vävstolar voro alltid i gång och på dem förfärdigades också klänningstyg, långa räcker av vit piké i gäsögon-dräll, till herrskapets alla underkjolar, samt linne. Husmodern var själv skicklig i att klippa till och sy och sydde med kammarjungfrurnas hjälp både lakan, örngott och servetter och barnens kläder. Inte förrän husets döttrar blevo vuxna, fingo de kläder från Emma Friberg i Skurup.

Lika litet som husets tjänarstab var dess barnskara tilltagen efter moderna mått. Tretton barn växte där upp, men så blev också stugan bokstavligen för trång, så att 1873 både huvudbyggnad och flyglar höjdes med en våning, bild 1 och 2.

"De stora" åto en bastant frukost kl. $\frac{1}{2}9$ med lagad mat, ägg, sill och potatis samt café au lait. Kl. $\frac{1}{2}2$ åts middag: soppa, fisk, kött och efterrätt; därefter kringbjöds kaffe i salongen. Kom det några visiter på eftermiddagen serverades choklad, men endast i undantagsfall te, som däremot alltid förekom vid supén eller, som den mest kallades, kvällsmaten kl. $\frac{1}{2}8$, som i övrigt bestod av en, vanligen kall, lagad rätt. När järnvägen kom till 1874, den s. k. Grevebanan mellan Malmö och Ystad, ändrades middagen efter eftermiddagstågets ankomst till Bör-

ringe först till kl. 4, sedan till $\frac{1}{2}5$, i stället serverades då ett litet smörgåsbord $\frac{1}{2}12$. På 90-talet flyttades middagen efter tågen ännu senare, först till kl. 5, sedan till kl. 6, varvid smörgåsbordet serverades klockan 1 och övergick till vad vi nu kalla lunch.

Barnen började sin dag vid 8-tiden med varm mjölk med ismulat vetebröd eller ölsupa med brödbitar, som åts med sked ur förtenta kopparspilkummar. Vid 5-tiden på eftermiddagen fingo barnen smörgåsar med sirap, på skånska kallat "meaftansmad". När barnen fyllt 3 år, blevo de "myndiga" till att sitta med i stora matsalen vid barnbordet i ena fönstersmygen och vid 9 års ålder "myndiga" till stora bordet och kaffe om söndagarna. Till kvällsmat förekom ofta gröt, vilken emellertid för barnen totalt saknade det ovanligas tjusning, som däremot hönsatösernas korngrynsgröt i hög grad besatt, så att barnen ofta slunko in i folkkökets skafferi för att få äta med sina vänner där och höra dem berätta underbara äventyr om häxor, prinsessor och feer. Vid bordet sutto föräldrarna bredvid varandra och barnen efter ålder med guvernanten bland de minsta och informatorn bredvid husfadern.

Vid 12 år fick man rätt till att få tårta på födelsedagen. Denna firades med kaffe i särskilda koppar på ett blomsterprytt bord, där det stod framdukat russin, mandel, småbröd och konfekt på tallrikar till var och en, bild 3. Födelsedagsbarnet bepyddes med en blomkrans på huvudet. Visiter eller mottagningar förekommo ej på föräldrarnas födelsedagar utan de firades endast av familjen. Det hörde till att alla barnen skulle ut och plocka vilda blommor dagen innan deras mammas födelsedag, den 16 maj, så att vart och ett av dem hade sin bukett i hand, när de först uppvaktade henne på sängen tidigt på födelsedagens morgon.

Barnen brukade skämta med sin mamma att hon fått tre barn i veckan, ty tre av dem voro födda respektive den 21, 23 och 27 augusti. En av bemärkelsedagarna i denna födelsedagsvecka firades varje år med stort kafferep i trädgården för hela familjen med gäster, tjänstefolk och kuskar och trädgårdsmästare.

Bild 3. Födelsedagsfirning i matsalen på Börringe den 30 juli 1892. I förgrunden sitta bl. a. nuvarande chefen för sjökrigshögskolan Lave M. Beck-Friis, Ebba Beck-Friis, f. Reenstierna, och Anna Beck-Friis, gift Gyllenstierna.

Bild 4. En söndagskväll i biblioteket, 1890-talet. I förgrunden synas Corfitz Augustin Beck-Friis och Christina Beck-Friis, f. Nordenfeldt.

Någon gemensam husandakt med allt husfolket förekom ej, men husfrun läste morgonbön ur "Husskatten" med barnen, innan dagens skollektioner började kl. $\frac{1}{2}$ 10. Varje söndag skulle hela familjen och allt husfolket till kyrkan, dit man färdades till fots eller åkande i den långa, nu på Kulturen i Lund förvarade "kyrkvursten", som rymde fjorton vuxna personer sittande med ryggarna mot varandra på ömse sidor om en tjock läderrem i vagnens mitt. På så vis slapp man också alla bekymmer för placering och rangordning, som på en annan stor herrgård, där vägen till kyrkan var lång, oroadе husets fru, som klagade över att hon fick magknip av ångslan var söndagsmorgon, innan hon hade räknat ut, hur kyrkskjutsarna skulle ordnas, så att ingen blev stött över sin placering.

Till söndagsmiddagarna voro vanligen de ogifta av "kontorsherrarna" bjudna och man roade sig på kvällen med att spela halma, reversi eller andra sällskapsspel, bild 4.

Alla i den stora syskonskaran voro begåvade med en rik fantasi och otaliga voro de äventyr, som tilldiktades dockskåpsfamiljen Dobbas, dess drottning Perilipat och den sköna prinsessan Preciasa. Det stora dockskåpet i fyra våningar gjordes av gårdens snickare till äldsta dottern och ärvdes sedan av de yngre syskonen — både bröder och systrar voro intresserade av dess invånares öden. Och särskilt festligt kunde det bli, om de vuxna också togo del i dockvärldens händelser, såsom en vinter, då det på Börringe och Södra Lindved gjordes "säsong" för dockorna och barnen med reception i "Amaranten", "middag hos generalen" och "soirée med dans hos landshövdingen" — precis vad de stora brukade vara med om i Malmö.

Ett annat gemensamt älsklingsnöje var utklädning och improviserade tablåer och teaterföreställningar. För det mesta utspelades dessa i sängkammaren, som låg bredvid den enda, stora salongen och var avdelad med en hög skärm i korgarbete i gotisk stil, fodrad med grönt bomullstyg, bild 5. I det som förmak möblerade rum som bildades utanför denna, fingo barnen hålla till med sina leksaker och vid dramatiska uppträdanden användes någon av de två dörrar, som funnos i skärmen, som ridå.

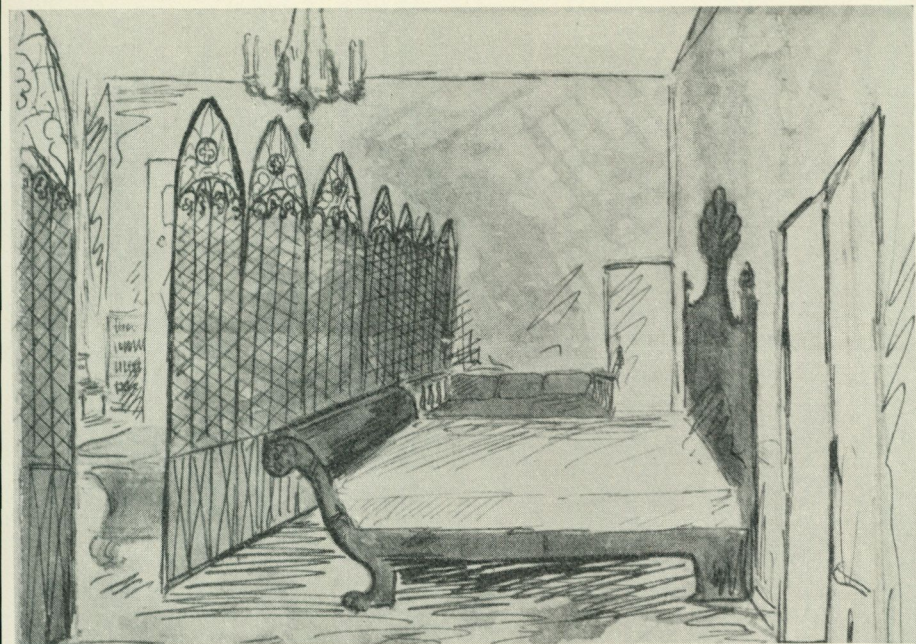

Bild 5. Sängkammaren på Börninge 1887. Illustration ur en av familjens ritade tidningar.

Bild 6. Kabinettet på Börninge med barnbarnen Beck-Friis, Bonde, Hamilton och von Stockenström, omkring 1891. Längst t. v. f. d. statsrådet Bo von Stockenström. Den fjärde från vänster Knut Bonde.

Vid stora middagar serverades smörgåsbordet utanför skärmen och då var det ett spännande företag att balansera på den breda sänggaveln och kika över skärmen på gästerna. Det gällde då att hålla sig så tyst att man undgick upptäckt, och sedan middagssällskapet försvunnit ut i matsalen, skynda sig att länsa resterna, innan betjänarna kommo och dukade av.

Vid alla utklädningar hade man en talrik publik i husets alla invånare och man måste alltid rusa ned i köket och visa sig. När det spelades "stor" teater och de vuxna voro inbjudna som åskådare, förlades scenen till kabinettet och åskådarna fingo taga plats i förmaket. Ibland var det figurer ur egen fatatur, som uppträdde på scenen, ibland historiska eller litterära gestalter eller sådana som voro inspirerade av aktuella dagshändelser eller av de till julen utkommande karikatyrhäftena.

Dessa nöjen uppskattades mycket också av Börringeungdomarnas jämnåriga på granngodsen och ofta for man på ett par dagar till Thottarna på Skabersjö och Ebbarp, Blixen-Fineckes på Näsbyholm, Hallenborgarna på Svaneholm och Rydsgård, Kurcks på Rynge, Bennets på Marsvinsholm, Posses på Charlottenlund eller Stiernblads på Markiehage, där man roade sig med utklädning och tablåer och dansade lansiärkadrilj och andra danser. I synnerhet sedan järnvägen kommit till, blomstrade detta umgänge, ty Grevebanan drar fram mellan alla dessa gårdar.

En gång när flickorna Stiernblad voro på besök på Börringe klädde ungdomarna ut sig efter kända porträtt av gemensamma förfäder och foro i vagn till Näsbyholm, där den överraskade familjen plötsligt fick se anfäderna tåga in sjungande en för tillfället diktad visa om "Vore fælles gamle Fædre", bild 7.

De illustrerade engelska tidningarna gävo bl. a. ett utmärkt dramatiskt stoff, såsom efter drottning Victorias jubileum, då syskonen anordnade en storartad jubileumsfest i parken. Där försiggick också världsutställningen i Paris, då flaggstången, klädd med kulörta lyktor i sicksack ända upp i toppen spelade rollen av Eiffeltornet. Det åttkantiga lusthuset i parken var

Bild 7. Näsbyholm 1890. "De gemensamma förfäderna" komma på besök.

Bild 8. Köket på Börringe 1880. Joachim och Stina Beck-Friis, mamsell Sofie Högmark och hushållerskan jungfru Kerrström färga påskkägg, medan mamsell Benedikta köper piggar av fiskaren från Östra Torp.

likaledes användbart till olika scenerier vid ungdomens "gaudier" (fröjdefester) och de gamla kastanjealléerna passade förträffligt att hänga kulörta lyktor och transparanger uti. De flatbottnade ekorna i sjön, behängda med släpande hyenden och kulörta lyktor, voro i eldsken de magnifikaste venetianska gondoler.

"Grönkvistarna" var ett illustert sällskap, där småbarnen inte fingo vara med, för det var ett slags vänskapsförbund mellan de äldsta Börringeungdomarna och deras jämnåriga bland grannarna. De brukade rida från de olika gårdarna till någon mötesplats och så rida tillsammans i skogarna eller åka ut med matsäckskorgar och ordna picknicker eller dansa hos varandra. Var och en skulle därvid bära en grön kvist. På vintrarna kunde det ibland hända att man blev insnöad hos sina vänner, så att det tillfälliga besöket blev längre än man tänkt, eller att någon måste hålla bal i dagarna tre, därför att han inte kunde bli av med sina balgäster i yrsnön. Var det bröllop på trakten, så dansades det i tur och ordning på olika ställen.

Glatt och otvunget var umgängeslivet mellan herrgårdarna, men det skulle aldrig fallit någon av ungdomarna in att föreslå att fara bort och fira en "helig afton" eller helgdag hos någon av grannarna. Det var självklart att helgerna skulle firas i hemmet med den samlade släkten och den egna gårdens folk.

Fastlagen var för barnen på Börringe ännu en kär anledning att klä ut sig. Då voro de påskkäringar och redo runt gården på kvastar och klippte ut häxor och kvastar av papper och fäste i smyg på ryggen av alla de kunde komma åt. Men något fastlagsris sluppo de att smaka, den seden förekom ej i trakten. Däremot hörde det till att drängarna skulle rida och slå katten ur tunnan, men det gjordes i byn, så barnen fingo aldrig se på. Men de brukade titta efter, när deltagarna kommo hemridande igen och hörde hur dessa talade om sina bedrifter.

En viktig procedur var att färga påskäggs, vilket försiggick i köket, bild 8. Ungdomarna voro skickliga i att göra bilder på de färgade äggen genom att rispa i färgen. På påskafton ser-

verades supé vid vanlig tid och då äts mest ofärgade ägg, för det var många som tyckte, att de andra med sina vackra färger voro alldeles för fina att äta upp och så hoppades man förstås, att det var sant vad man hört, att om de hårdkokta äggen bara gömdes tillräckligt länge, så skulle man kunna få den härligaste bärnsten ur dem i stället för en vanlig äggula. På de ofärgade äggen övade alla sina dekorationstalanger med målade eller ritade bilder, med verser eller ännu hellre med någon rebus, som den måste gissa som fick ägget. Påskäggen knäcktes genom att man knackade sitt ägg emot en annans och då gällde det att kunna knäcka så många som möjligt, innan ens eget sprack. På påskdagen lades de färgade äggen i rader på golvet mellan två och två av barnen, som placerades på lämpliga avstånd allt efter åldern och fingo rulla en femöring från en mot golvet lutad bok mot äggen. Det som träffades fick man. — Både på långfredagen och påskdagen skulle allt husets folk gå i kyrkan.

Valborgsmässoafton firades inte med några eldar, men när det blev mörkt kommo gårdens drängar med Bengt huggedräng som spelman i täten upp till slottet och sjöngo majvisan: "Go afton, om I hemma är . . .". De fingo pengar till tack och för dessa anordnade de någon tid efteråt ett "sjungegille", till vilket herrskapet bjöds. Detta firades i brygghuset, där både folkastugan, bakrummet och vävkammaren voro majade med boklöv och där det bjöds på punsch och sockerkaka. Efter trakteringen var det dans på nedre botten i magasinet, där en musikläktare var uppbyggd och klädd med dill och där Bengt huggedräng spelade fiol. Flickorna Beck-Friis dansade med och gjorde som kungliga personer: de bjödo upp själva.

Pingsten betraktades som en enbart kyrklig fest med kyrkosök men utan speciella världsliga nöjen. Den stora folkfesten däremot var midsommaren. Husets döttrar och jungfrurna plockade blåklint och bundo kransar på midsommarafton, skogvaktarna hade plockat boklöv och huggedrängarna klädde majstången, som var försedd med ett dubbelkors, på vars armar kransarna hängdes. I toppen sattes en blå och gul vimpel och så restes stången mitt i den s. k. rastbanan på stallgården mitt för

slottet. Spelmannen var med och spelade och allt gårdens folk dansade kring stängen. Men det slutade vanligen med att alla gingo in på magasinet och dansade, för det gick betydligt bättre där än på grusplanen. Även "utlänningar" från andra håll brukade komma med till midsommargillet, men de voro ej så väl sedda och det hände ju att "de kom sej ihop och sloss".

Åkturer i vagn var ett guterat nöje både i vardagslag och när man hade gäster, som man skulle visa omkring i trakten. Särskilt under somrarna for familjen ofta ut över ägorna, åkte i de svala bokskogarna eller körde till någon av utgårdarna. Den som utflyktsort mest omtyckta av dessa var den som anlades vid den gamla Björne mosse och kallades Björneborg efter värmlandsgården; den är dels ovanligt vackert belägen mellan skogklädda höjder och så var hela vägen dit på den tiden skuggad av vackra alléträd.

I de präktigt osande moderatörlamporna användes före foto-genens tid rapsolja. På Börringe odlades mycket raps och när den var huggen och torr tröskades den ute på fältet; det var en prägel av fest över rapströskningen, som lockade dit allt gårdens folk. Ett stort s. k. rapslakan av grövsta lärft breddes ut med ett staket runt om av lärft spänt över träribbor. I den sålunda bildade inhägnaden gingo drängarna i rad efter varandra och slog med slagor på den utbredda rapsen. Bredvid stod spelmannen med sin fiol, så att alla kunde slå takt efter honom, annars hade de lätt kunnat slå till varandra. Till flera av spelmannens melodier sjöngo drängarna taktfasta visor, såsom: "Kung Fredrik är död, han har sprängt sig på gröd..." En oljepress av två stora, runda stenar, som drevos runt med ångmaskin, fanns på gården och här packades också de hårt utpressade rapsfröna ihop till foderkakor åt kreaturen. Ångmaskinen drev även en benstamp, där alla gamla hopsamlade djurben krossades till benmjöl, vilket användes i stället för våra dagars konstgödning.

När hela skörden var över och all grödan lyckligen under tak, gick det traditionella "höstagillet" av stapeln. Då bjödos alla statare med hustrur och alla, som deltagit i arbetet, på en måltid

Bild 9. Norra Lindved, Börringe, 1900. En av blekingeflickorna är "trytt i fytterna" av att gå i betorna med för fina skor. Stina Beck-Friis lämnar henne ett par andra.

i folkstugan med stek och gröt, brännvin och kaffe och sedan blev det dans på magasinet.

Var höst, när Skånska dragonerna samlades och drogo upp till mötet på Ljungbyhed, rastade alltid Vemmenhögs skvadron på Börringe stallgård. Då skyndade förstås alla som kunde dit för att titta på och barnen letade upp godsets sex "rusthållsdragoner" och fingo rida på deras hästar. Utspisning med ost, bröd och dricka anordnades för manskapet, underofficerarna inbjödos till kammarbordet och officerarna till herrskapets bord.

En senare årligen inträffande invasion men av mindre festlig karaktär var när betfolket från Småland eller Blekinge kom ned för att gallra och sedan ta upp betorna. De inkvarterades i en gemensam byggnad och stodo under uppsikt av en särskild inspektör. De hushållade själva i den s. k. Kasernen, som från gården försågs med sängar, sängkläder och lakan. Mestadels var det ungt folk som kom, och det kunde hända att de oerfarna töserna inför den stundande färden tagit på sig det finaste de hade och kommo i alledes för tunna skor för att kunna gå i den skånska leran, så att man fick inventera husets eget skoförråd för att finna något lämpligare, bild 9.

Under hösten var det rader av jakter och jaktmiddagar, då det också skulle ordnas med mat åt alla "klapparna" (drevfolket). På den tiden fingo inga damer medfölja på jakterna, men de brukade fara ut med alla de smörgåsar de varit behjälpliga med att göra i ordning noga ihågkommande favoriserade jaktherrars smak. Smörgåsarna serverades ute i skogen med en enkel sup till. En sport som däremot även damerna fingo deltaga i var fiske. I skymningen gav man sig ut i båt och tog fisken med ljuster i eldsken, bild 12.

Sedan kom då höstens stora helg, Mårten. I god tid innan hade man haft den första gässlakten, då det enligt en anteckning av Christina Beck-Friis hand från 1860- eller 70-talet gick åt tio gäss till hushållet och en till inspektören, medan sex skickades till släktingar i Stockholm och sex likaledes till Malmö. Alla skolor hade förstås lov, så alla barnen kunde vara samlade hemma till Mårtensafton, då gåsen serverades till middagen

stekt och varm, stoppad med äpplen och sviskon. Till kvällsmaten fick man risgrynsgröt. Gås och gröt serverades också vid kammarbordet, i köket och i folkstugan. Svartsoppa förekom aldrig samma dag som gåsen utan en eller ett par dagar senare, i djupaste vardagslag och med belöning åt dem av barnen som kunde äta den utan att spilla på duken. En tid efter Mårten kom sedan den största gässlakten, då enligt samma anteckning hushållet fick femtio gäss, inspektoren fyra, medan sex "gå kvar" och "till säljning resten". Att det var rätt många som såldes kan man förstå därav, att husets döttrar om våren fingo var sin gås och så många gässlingar denna kläckte ut räknades tillhöra ägarinnan, som fick de pengar dessa inbragte, när de som fullvuxna såldes slaktade. Det var de enda nålpengar flickorna fingo och de ansågo, att de gjorde mycket goda affärer.

Visserligen var de tretton Börringebarnens mamma av gammal värmlandssläkt, men hon förde inte med sig till det egna hemmet några värmländska Luciatraditioner, ty hon ansåg att hon hade att rätta sig efter sederna i den landsända, där hon kommit att hålla i sin husmoderliga spira. Eller kanske berodde det också på att hon mindes från barndomshemmet, hur svårt det var att få någon av husets folk att uppoffrande bära obehaget av de drypande talgljusen i håret och att det därför oftast var hönsgumman, som fick levandegöra Luciagestalten. De bullar som på Börringe kunde vankas den 13 december till kaffet voro alltså bara som en förberedelse till de stora julbaken. Satt man uppe och arbetade med julklapparna till sent den natten, så var det inte någon annan tradition än att det hörde till att det före jul var vad ungdomarna kallade pilbrådska. Man satt uppe och sömmade, målade, klistrade, ritade och förfärdigade julklappar till varandra, allt under kaffedrickning för att hålla sig vaken. Man hade ju så mycket att göra både åt föräldrarna, alla syskonen, fastrar och farbröder och kusiner och hela personalen. Alla skulle ha något och det värdefulla i gåvan låg just i att den var ett egenhändigt verk av givaren. Även pojkar i familjen hyllade denna princip och hade alltid en kolossal uppfinningsförmåga, när det gällde att hitta på trev-

liga presenter. Men också de kringvandrande dalkullorna, som kommo med sin skinnpåse på ryggen, hade god avsättning för sina varor i jultiden. När det var "oppsiddarnatt" brukade någon av bröderna läsa högt antingen nu natten tillbringades av den samlade familjen runt lampan i biblioteket eller av några av syskonen i ett av flickornas rum. Men man for också till grannarna ibland och hade mycket roliga vaknätter tillsammans med sina jämnåriga vänner, då det ofta hände att man kände sig stel och styv av de många flitiga timmarna över handarbetet och någon satte sig vid pianot och spelade upp en sprittande melodi, som kom alla att ta sig en uppfriskande svängom, bild 10.

Det var bråda dagar för hela hushållet, då allt skulle ordnas för julen. Minst en oxe, en ko och fyra grisar fingo sätta livet till för julmatens skull; och för bryggschan gällde det att få julölet riktigt mustigt och gott. Sedan fingo så många som möjligt hjälpa till i bryggghuset med att stöpa de 500 talgljus till huset, av vilka 150 gingo åt till julottan i kyrkan. Både enkla ljus och grenljus för de olika julborden skulle det vara. På "lille julafton" (dagen före julafton) var det utdelning till alla gårdens och socknens barnrika familjer och gamlingar och till "fattighusarna" av julmaten. Hela dagen innan brukade husets fru tillbringa i skafferiet för att övervaka att alla fingo vad de skulle ha i sina julhögar. Ett hundratal julhögar gjordes i ordning med oxkött, fläsk, gryn, råg- och vetebröd, socker, kaffe med cikoriestång samt ett talgljus. Alla som kunde kommo upp till slottet på lille julafton och hämtade sin hög och till de andra åkte husmamsellen omkring och skötte utdelningen. På julaftons förmiddag först kunde man börja packa julklappar. Det var ett snärj i hela huset efter lämpligt emballage och överallt lackades det och plitades påskrifter och verser. En del av barnen skulle alltid följa med sin mamma på besöket och julklappsutdelningen i barnhemmet, där en julgran var klädd. Julgranen på slottet kläddes av tjänstfolket under grevinnans överinseende och barnen samlade under tiden ihop

Mina Stiernblad
f. von Platen

Fredrik jul kl. 6 på morgonen c. 1895

Bild 10. Markiehage omkring 1895. En "opsiddarnatt" avslutas kl. 6 på morgonen. Fr. v.: Mina Stiernblad, f. von Platen, Fredrique Stiernblad, Ellen von Blixen-Finecke, Jules Stjernblad, Stina Beck-Friis, Lida Stjernblad.

Bild 11. Trettonafton 1886. Utklädda statarbarn spela munspel i entrén på Börninge.

alla julklapparna till tjänarna i en stor resfilt och tågade med denna ned till matrummet, där personalens julbord stod dukat.

Vid middagen kl. $\frac{1}{2}2$ hade man ätit julsinkan och vid 6-tiden stod den förväntansfulla barnskaran utanför matsalsdörren, tills den slogs upp för den färdigklädda granen; alla försök att smyg-titta på härligheten beivrades strängt av dem som inte tittat. Julgranen brukade nämligen alltid bjuda på någon överraskning i sin klädsel och den fick inte avslöjas i förtid. Huvudsakligen var den klädd med ljus, klippta ur vaxstaplar och fastvirade vid grenarna samt med små röda äpplen, förgyllda valnötter och alla ljuvliga sockerbagarefinesser. I ett hörn av matsalen stod ett speciellt julbord dukat för barnen med ett grenljus i en servettomlindad butelj mitt på och med en julhög för var och en med en saffransbulle, en vetebrödsbulle, en vörtbrödsbulle, en pepparkaksflicka eller -pojke och en pepparkakstupp eller -häst i varje hög. Bullarna voro märkta med respektive ägares inbakade namnbokstav. När granen och julbordet beundrats satte sig både vuxna och barn kring det stora bordet, där man först drack te och sedan åt russin och mandel, fikon och apelsiner och konfekt, under det att husfadern från sin plats vid ena bordsändan delade ut paketen ur de stora flätade korgar, "agnakorgar", som omgav honom, och läste upp verser, och någon av betjänterna gick omkring med paketen längs det långa bordet. De äldre betjänterna, som varit länge i familjen, ansågo det som ett särskilt stort nöje att på så sätt få vara med om herrskapets julafton. Julklapparna ordnade sedan var och en på någon möbel i salongen, och barnen inne i kabinetten, till hela små utställningar — som även pågingo över juldagarna — varvid alla gingo omkring och tittade på varandras saker. Sedan man sålunda i flera timmar varit i färd med uppackning och fröjdats sig åt allt vackert, roligt och nyttigt man fått, var det tid för supén. Över denna spred den hemmaberedda lutfisken sin doft och ingav barnen den föreställningen att den fått sitt namn just av att den "lutade så illa". Risgrynsgröt överdragen med en skorpa av bränd, sockrad kanel serverades tillsammans med klenäterna och det tjocka

Bild 12. Fiskafänge i Hafgårdssjön på 1880-talet. Fr. v.: jägaren Ola Fogelberg, Anna, Stina och Sigvard Beck-Friis.

Bild 13. Nässelplockning på Börringe den 12 januari 1889. Fr. v.: Stina, Augustin, Joachim och Anna Beck-Friis.

julölet avsmakades i en silverstänka, som alla runt bordet drucko ur. Det blev sent denna händelserika kväll, innan barnen kommo i säng, men nästa morgon voro alla uppe och foro till julottan som hölls kl. 6. Frågan om man skulle få åka dit i släde eller ej var alltid lika spännande, för det var ju visst inte alla jular här nere, som bestod sig med snö, och hade det fallit någon, så tyckte nog barnen rätt ofta, att "de stora" voro fasligt kinkiga, som inte genast gillade det allra tunnaste lager av snö som slädföre över den gnisslande vägbanan.

Julottan var ju något underbart högtidligt och vackert med alla ljusen. Men mitt i predikan skulle den gamle darrhänste orgeltramparen-skräddaren gå ikring och snoppa ljusen och då måste man förstås andlöst följa med hans förehavande och se, om han inte någon gång skulle råka släcka ett ljus med saxen.

På annandagen eller en av mellandagarna hände det att någon av personalen kom och berättade att "nu är det några kält-ringar i köket" och så rusade alla barn och ungdomar dit och fingo se några förfärliga luffartyper. Men snart listade man ut, att det var några av husfolket, som klätt ut sig och nu berättade historier med förställda röster och sjöngo visor, tills man hade gissat vilka de voro.

På mellandagarna någon gång mellan jul och trettonhelg var det tradition att det var tre barnbaler, så kallade därför att då skulle alla vara med, både vuxna och barn i alla åldrar, varvid man dansade kring granen och lekte jullekar. Det var ett sådant julkalas på Börringe och så hos grannarna på Skabersjö och Södra Lindved, där även de månghövdade prästfamiljerna från Svedala och Gärdslov brukade vara medbjudna. Annars utgjorde redan de tre gårdarnas till julen fulltaligt församlade familjer en väldig skara. Och roligt hade både unga och gamla.

Det hörde till på Börringe att man på nyårsnatten vakade in det nya året, men det hände för det mesta alltid att flera av de yngre barnen, som fingo vara med, då och då somnade i en stol eller soffa. Men vid 12-slaget vaknade alla upp, då de äldre pojkar eller gårdens folk sköto några skott på gårdsplanen.

På nyårsdagen redan vid 10—11-tiden på förmiddagen kommo alltid inspektoren och bokhållaren på visit i frack. I övrigt var det inga visiter och några nyårsönskningar på kort förekommo inte alls.

”Trettonafton” var också en händelserik dag. Då kommo utklädda statarbarn, vanligen klädda i ut- och invända fårskinns-pälsar, och blåste på munharmonika, bild 11. Och då uppträdde tattarna från Ugglarp, bärande en stor vacker stjärna på en stång, målad på oljat papper med ett ljus inuti och så fint konstruerad att den kunde röras runt. Tattarna sjöngo ”Jungfru Maria och Josef de gånga sig till Betlehem . . .”, och så fingo de komma in i köket, där de trakterades med mat och fingo ljus och pengar med sig. De gingo in och sjöngo vid alla gårdarna längs vägen.

Trettonafton var också den viktiga dag med böna i gröten vid kvällsmaten, då julgranen plundrades och alla de åtråvärda julgransgotterna fördelades genom att man spelade lottospelet om dem. Sedan togo ungdomarna och drogo granen ut ur matsalen, ner för trappan och ut på gården, medan småsyskonen kappades om att sätta sig på den och hålla sig kvar under nedfärden.

Tjugondag Knut betydde ingenting annat än att det var slut på ferierna och pojkarne skulle resa tillbaka till skolan i Lund. Några Knutsbaler i Malmö eller Lund besökte man inte, men däremot var säsongens eleganta fest den årligen återkommande Amarantbalen på Malmö rådhus, där ”hela Skåne” samlades och herrgårdsungdomarna i tur och ordning högtidligt togos in i orden. Balen brukade vara på Oscar II:s födelsedag, den 21 januari, och inleddes då med att man unisont sjöng kungssången.

Greve Corfitz Augustin var under åren 1866—84 ledamot av riksdagens första kammaren och när hans maka under riksdagsperioderna tidvis var med honom i Stockholm var hans kusin, fröken Louise Barck, vice-mamma för den hemmavarande barnskaran. När döttrarna efter hand uppnådde den ålder, då de skulle föras ut i sällskapslivet, fingo de följa med till Stockholm, där de gingo och läste för prästen och konfirmerades och

sedermåra presenterades vid hovet och voro med om "saisonen". Familjen med betjänt och kammarjungfru brukade då bo på hotell Kung Carl vid Brunkebergstorg, där många av deras bekanta också togo in under sin Stockholmssejour.

"Södern" var namnet på en på Börringe tillverkad illustrerad tidning, som skickades upp till den s. k. Stockholmsfilialen, d. v. s. de uppåt landet gifta döttrarna och de i huvudstaden tjänstgörande sönerna. Tidningen redigerades och ritades av de hemmavarande familjemedlemmarna, som alla bidrogo till att i ord och bild skildra händelser ur familje- och gårdskrönikan och detta skedde på ett sätt som gjort denna tillfälliga tidning kulturhistoriskt intressant. En bild ur årgången 1889 visar att tidningens namn ibland även kunde alludera på den sydliga utgivningsorten, där familjen det året redan den 12 januari kunde ge sig ut att plocka "nällor" till den första vårliga nässelsoppan, bild 13. "Illustrated Stockholm News" eller liknande alster sändes i gengäld av syskonkretsens unga diplomater från Stockholm och andra huvudstäder till de hemmavarande på Börringe med bilder från livet ute i världen i hov- och diplomatkretsar. För dem alla förblev dock Börringe det älskade hem, där man så ofta tillfälle gavs samlades så fulltaligt som möjligt. Bland barn och syskonbarn och barnbarn fortsatte den generation, som här skildrats, att vara själen i de fantasifulla lekarna och festerna och förde vidare de sällsamma sagofigurerna från sin egen lyckliga barndom till uppväxande släktled.

SPECERIBUTIKEN FÖR HUNDRA ÅR SEDAN

av Marshall Lagerquist

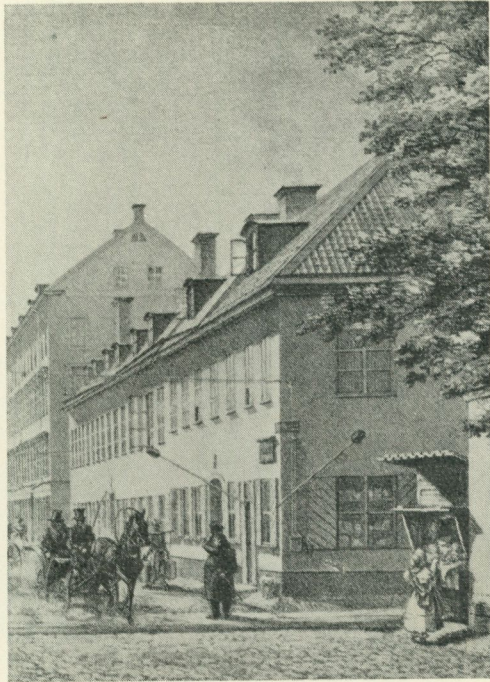
Fru Lagge, sa herr Hassel till mig häromsistens, jag är mycket nöjd med fruns son, han gör fyra strutar medan andra göra två, han kan sköta tu par vågskålar på en gång, medan andra knappast sköta ett, han har en talande tunga, som drager kunder från de andra bodarne, han är den raskaste betjent jag någonsin haft, ty allting går som ett väder för honom." Berömmet gäller tunnbindaresonen och kryddbodbetjänten Adolf Lagge, som con amore figurerar i den muntra skildringen av ett äventyr i Hagaparken i August Blanchés Hyrkuskens berättelser. Adolf ägde alla yttre företräden, hade ett ämbelt sätt och ägnade städse sin klädsel den största omsorg — han nyttjade som herreman skor om sommaren, ej som hyrkuskbokhållaren Figge Höglund stövlar — kort sagt, han var i besittning av egenskaper, som på ett förunderligt vis förmådde traktens pigor och mamseller till trägna besök i Johan Fredrik Hassels renommerade kryddbod vid Hötorget. Det var på den gamla, goda tiden, då ännu individuell betjäning av kunderna var förutsättning för en framgångsrik affärsverksamhet, då principalen hade rätt att fordra av sin förste man, att han skulle äga en ingående kännedom om kundkretsens familjeförhållanden och förmågan att lämna en underhållande relation av dagshändelserna. Mäktade han därtill använda kundens intresse för vågens utslag, kunde han gott och väl betrakta sig som outhärlig och följaktligen berättigad att hysa en stilla förhoppning att i sinom tid få tillfälle att konser-

vera principalens änka och bliva sin egen herre, aktad ledamot i kryddkräm��aresocietén och efterhand välbeställd överhetsperson i borgerskapets militär-corps. Hårt fick han emellertid arbeta för att nå sitt mål. I tolv långa år skulle han ärligt ha tjänat sin husbonde, därav fyra år som köpsven eller bodbetjänt, innan han kunde tänka på att driva egen rörelse. Dagligen skulle han i ottan befinna sig på sin plats bakom disken, och sällan inträffade fritiden förrän sent om aftonen.

Bodbetjánten, stundom av avundsamma belackare kallad bodknodd, tillhör emellertid en förgången tid liksom de otroligt välsorterade kryddbodarna. Ännu leva måhända minnesgoda stockholmare, som erinra sig den pittoreska kanonviskan i bodens dörröppning, den skräckinjagande draken över disken och de blänkande mässingsvägskålarne på sin järnställning. De minnas också rätt väl den mörka och skumma lokalen med dess innehållsrika hyllfack och obeskrivliga doft av kryddor från fjärran, sagolika länder. Den ärevördiga kryddkramhandlarsocietén i Stockholm upplöstes år 1887 och dess tillgångar överlämnades till borgerskapets gubb- och änkehus. De gammaldags kryddbodarna hade då i allmänhet försvunnit och ersatts dels med butiker för specier och delikatesser, dels med specialaffärer för kramvarorna.

I den välkända bilden av övre Drottninggatan nedanför Kungsbacken, som tecknades för hundra år sedan av Ferdinand Tollin, den oförliknelige skildraren med ritstiftet av Karl XIV Johans huvudstad, förekommer på nära håll en kryddbod, nämligen J. P. Ahlströms i bryggaren Åbergs hörnfastighet, Drottninggatan 69, bild 1. Boden har ingång från denna gata men har ett skyltfönster även åt dåvarande Barnhusträdgårdsgatan, i vilket man ser allehanda obestämbara varor. Över det yttersta fönstret åt Drottninggatan befinner sig en svartmålad trätavla, vars text ej kan läsas på bilden, men som troligtvis upplyser om namnet på bodens innehavare. Två utstickande kanonviskor, en åt vardera gatan, utmärka på ett iögonfallande sätt förekomsten av en kryddbod i huset. Samma anspråkslösa utseende torde flertalet av Stockholms kryddbodar

Bild 1. J. P. Ahlströms kryddbod i hörnet av Drottninggatan och dåvarande Barnhusträdgårdsgatan. Detalj av en litografi efter teckning av Ferdinand Tollin 1836.

ha haft på 1830—40-talen, ty de stora skyltfönstren utan skymmande spröjsverk och de väldiga fasadskyltarna tillhöra en senare tid.

Kanonviskan eller som den populärt kallades borsten, som förr utgjorde ett karakteristiskt inslag i gatubilden, var som regel fästad i dörröppningen för att utan svårighet kunna tagas in vid stängningsdags och sättas upp, då boden öppnades på morgonen. Man har hittills ansett, att denna säregna skylt utslutande begagnades av kryddkrämarna i Stockholm, men att deras gelikar i stapelstaden Gävle ävenledes markerade sina öppna bodar på detta sätt framgår tydligt av Ferdinand Tollins teckning från 1832, återgivande denna stads huvudgata, Drottninggatan, utmed vilken åtskilliga kanonviskor paradera. Anledningen till att sagda klass av handlande begagnade kanonviskan

som skylt synes ha fallit i glömska. Den samvetsgranne skildra-
ren av det gamla Stockholm, Claës Lundin, som var född 1825,
säger uttryckligen, att "dessa borstars uppkomst har man ej
kunnat uppåaga". Olika förklaringar ha emellertid gång efter
annan givits, av vilka ingen med säkerhet kan sägas vara den
riktiga. Som orimlig torde omedelbart kunna utmönstras den,
som gör gällande, att viskan avser att framhålla det i varje väl-
försedd kryddbod befintliga lagret av borstbinderiarbeten, ty
det är otänkbart, att en sådan skäligen oväsentlig del av kramet
skulle på detta sätt särskilt poängteras. I motsats till exempelvis
hattmakarna eller tobaksspinnarna kunde kryddkrämarna på
grund av varornas mångfald ej föra en skylt, som alluderade
på vad som salufördes i boden. En annan förklaring, som dock
ger intryck av att ha förvanskats genom att länge ha gått från
mun till mun, säger, att då den gamle fältmarskalken Erik Dahl-
berg i egenskap av generalguvernör över Livland år 1700 för-
svarade Riga mot sachsarna, befunno sig bland besättningen i
staden några kryddkrämare från Stockholm, vilka gjorde tjänst
som kanoniärer. För sitt välförhållande vid detta kritiska till-
fälle blevo de sedermera belönade med privilegiet att föra ka-
nonviskan som bodskylt. Detta redskap tjänar som bekant till
att efter varje avfyring rensa kanonröret från krutslagg och
släcka glödande partiklar, så att vid omladdning skottet ej skall
gå av i förtid och därvid anställa förödelse bland servisman-
skapet. En annan version av den romantiska skildringen förlägg-
er händelseförloppet till sommaren 1621, då det starkt befästade
Riga belägrades och omsider intogs av Gustav II Adolf. Den säregna
utmärkelsen säges också ha kommit kryddkrämarna till del 1719,
då tronföljaren prins Fredrik och överstarna Baltzar von Dahlheim
och Rutger Fuchs lyckosamt bemötte den ryska galärflottans
strandhugg vid Baggensstaket. Det torde vara tvivel underkastat,
huruvida huvudstadens kryddkrämare deltagit i aktionen än
mindre fått tillfälle att visa sitt hjältemod. I varje fall har
historien ej bevarat något minne därav. Frågan är, om man ej
måste fränkänna dessa mer eller mindre utbroderade sägner till
och med en kärna av sanning. Den för-

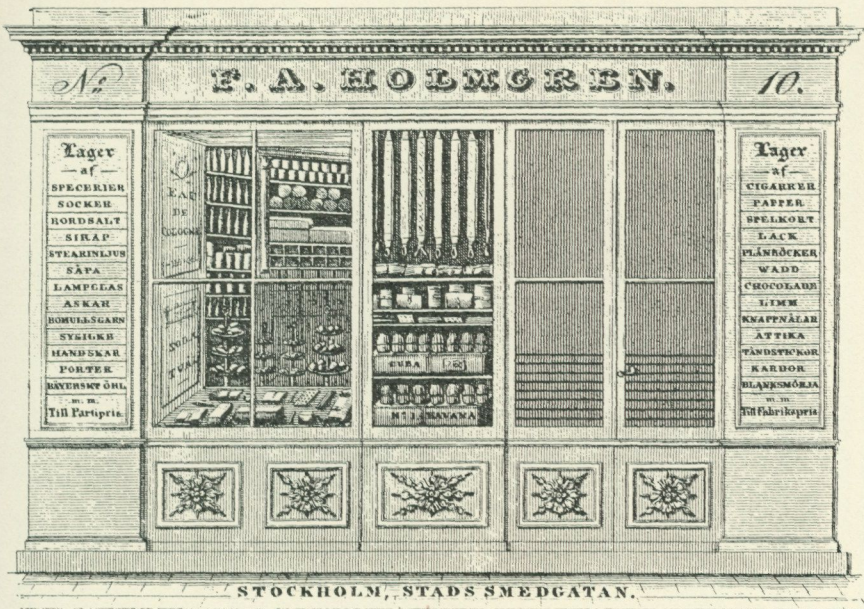
Bild 2. Kryddbod i hörnet av Köpmangatan och den illa beryktade Baggensgatan. Illustration till Fredmans Sång nr 55 i Carléns Bellmansupplaga.

nuffigaste förklaringen torde vara, att kryddkrämarna utgjort en avdelning inom borgerskapets infanteri med uppgift att betjäna kanonerna.

För att stimulera köplusten var ett lämpligt urval av bodlagret utställt till beskådande i fönstret, som av utrymmeskäl vanligen var försett med skråbänk och hyllor i likhet med anordningen i den förut omtalade och avbildade kryddboden i hörnet av Drottninggatan och Barnhusträdgårdsgatan. Fasaden av en kryddbod i Stockholm på 1850—60-talen är återgiven på en samtida rekvisitionsnota med "Pris-Courant å Specerier i mindre partier pr Contant" från Fredrik August Holmgrens bod vid Stadssmedjegatan, d. v. s. den del av Västerlånggatan, som sträcker sig mellan Mynttorget och Storkyrkobrinken, bild 3. Fönstret saknar hyllor och det enda utrymme, som där tagits i

anspråk, är fönsterbänken, på vilken man kan iakttaga diverse varor, såsom handskar, plånböcker, spelkort, skrivpennor, askar. Omedelbart bakom denna stå på golvet fyra étagèrer med färsk frukt och vissa specier. Anmärkningsvärt är att mellan fönstret och dörren befinner sig ett inbyggt skyltskåp, som för tillfället innehåller hängslen, handskar, plånböcker, spelkort och flera sorter cigarrer, såväl i lådor som i buntar. Ett begrepp om bodens rikhaltiga sortering ge också specifikationerna på pilast-rarna och smygpanelen samt inblicken i boden, där man ser flaskor och dalaskar i prydligt ordnade rader på hyllorna.

Kryddbodarna hade i allmänhet ingång direkt från gatan, men det förekom understundom, att boddörren på grund av lokala förhållanden var belägen i en portgång. Försäljningslokalen, boden, var avdelad genom en i vinkel uppställd disk, som beredde plats åt skrymmande förvaringskärl och större draglådor, underlättade expedieringen samt höll kunderna på behörigt avstånd från varorna i hyllfack och regaler. Med tanke på den rikhaltiga sorteringen är det antagligt, att taket i viss utsträckning togs i anspråk för upphängning av lämpliga varor, ett tillvägagångssätt, som ännu i dag tillämpas i en diversehandel på landsbygden. I taket över disken hängde också ormen eller draken, vars praktiska uppgift var att uppbära bindgarnsrullen och de talrika handvågarna och som i egenskap av bodens mascot hade att svara för god omsättning, bild 4. Det berättas, att ännu för sjuttio år sedan fanns en boddrake på sin plats i A. F. Almlöfs kryddkramhandel vid Bollhusgränden, men egendomligt nog har ej ett enda av dessa vidunder från Stockholm blivit bevarat. De ha en gång varit vanliga även annorstädes i Sverige, både i städerna och på landsbygden; den kände folklivsforskaren Hyltén-Cavallius omtalar, att under hans skoltid i Växjö på 1820-talet fanns i kryddbodarna "en ofantlig, i trä utskuren och rikt målad orm eller drake" och då artisten Mandelgren år 1865 besökte staden antecknade han, att "uti kryddbodarna såg man öfverallt öfver disken drakar utskurna i trä, målade med bjerta färger, å hvilka vigtskålarna hade sina platser". Dessa fabeldjur ha även funnits hos kryddkrämarna i Karlskrona, Borås

Pris-Courant à Spécieries
den 18
i mindre partier p^r Contant

Caffe utsmiukt godt p ^r tt	Gryg-Ris Carolina p ^r tt	Rusfin Mat p ^r tt
finare sorter "	Colindiska "	Desert "
Locker Puffwand finaste	" Sage Brunna "	Mandel Bitter "
" ord. "	" Hvita "	" Söt "
Melis fint "	" Perssage Röda "	" Krah "
" ord. "	" Hvita "	Sviskon "
Kross "	" Typico "	Catrinplemmon "
Tenes "	" Totales "	Canel "
Farin "	" Perl "	Peppar Krydd "
Muscovad "	" Manna "	" Svart "
Sirap Brun "	" Maccauoni "	" Vit "
" Mellan "	" Vermicelli "	Ingefära "
" Fin "	Mjöl Rindes "	Neglicker p ^r lod
Attika Fransk p ^r k ²	" Ris "	Muscott "
" Svensk A ² D "	Senap Engelsk "	Muscottblomma "
" A ² D "	" Fransk p ^r bank "	Cardenamma "

Resutom alla till en väl sorterad Speciehandel hörande warer till modererade priser.
Obs. Då större partier tages lemnas Rabatt.

Bild 3. Rekvisitionsnota från Fredrik August Holmgrens kryddbod vid Västerlånggatan. Originalplåten tillhör fru Iris Ekman, Stockholm.

Bild 4. En dalkarl i handelsboden. Över disken hänger boddraken, som uppbär en handvåg. Teckning av den danske målaren Wilhelm Marstrand. Ur K. Madsens biografi över Marstrand.

och Mariestad samt i handelsbodarna på landet alltifrån Skåne i söder till Västerbotten i norr. De ha förekommit i vårt södra grannland i skepnader av fiskar och fåglar eller fantastiska korsningar dem emellan, och de ha påträffats i Tyskland och Österrike. Denna sedvänja har av allt att döma upptagits från apotekarna, som i officinens, laboratoriets eller materialkammarens tak plägade förvara uppstoppade djur, såsom ormar, flygfiskar, bältor, krokodiler, av vilkas kött läkemedel framställdes. Kryddkrämarna förde nämligen en mängd droger, som tillhörde farmakopén, och i Tyskland kallades på 1830-talet till yttermera visso en Gewürzkrämer även Droguist. I Paris tillhörde apotekarna jämte sockerbagarna och vaxljusstöparna under 1500-talets förra hälft kryddkrämarnas gille, le corps de l'épicerie. Sambandet mellan apotekarna och speceristerna är

på sätt och vis alltjämt märkbart, i det att bägge föra de kryddor, som behövas i hushållet.

På disken hade kramlådan sin plats, innehållande de tusen och en småsaker, som funnos i en välförsedd kryddbod. I övrigt upptogs utrymmet ovanpå disken av viktsatserna, papperspåsar, som uteslutande användes för kvantiteter utöver ett skålpund, och det i standardiserade format iordninggjorda strutpapperet. Claës Lundin berättar, att "kaffe, likaväl som sviskon och andra smetiga varor inlades aldrig, som numera, i omsorgsfullt tillredda paket eller snygga papperspåsar, utan invecklades i hastigt hopsnurrade strutar af löst gråpapper, som såg föga aptitligt ut".

Innanför boden låg bodkammaren, en motsvarighet till kontoret i våra dagars speceributiker, där innehavaren residerade, då han förde böckerna eller mottog engrossisternas ombud. Där hade ej sällan bodbetjänten eller boddrängen sin sovplats om nätterna, ty på den tiden med dess patriarkaliska förhållanden höll principalen sina biträden både med husrum och mat. Hur en sådan bodkammare var möblerad för hundra år sedan känna vi tack vare en inventarieförteckning, som upprättades år 1839 i samband med boutredning efter den förut omtalade kryddkramhandlaren Johan Fredrik Hassel. Vid en fönstervägg stod den höga, dubbelsidiga pulpeten med tillhörande två kontorsstolar och i närheten en kassakista av järn och en kopiepress. På pulpeten funnos två papperssaxar och fyra linjaler samt ett skrivtyg, bestående av bläckhorn, ställ med gåspennor, sandbössa och munlacksdosa. Övriga möbler i lokalen utgjordes av ett björkbord med låda i sargen, en soffa och tolv stolar med rotingsitsar, vidare en dragkista och ett klädskap, bägge av ek. På en vägg hängde en karta över Europa och ett målat brevskap. Bland inventarierna upptagas också tre "tågmatror", varmed troligen åsyftas de då för tiden rätt vanliga stående jalu-sierna.

Till bodinventarierna räknades även vikter, vågar, förvaringskärl och annat. Hur mycket som fanns av varje slag, framgår av ett värderingsinstrument till bouppteckningen efter den år

1843 avlidne Carl Johan Risbeck s:r, som hade haft kryddbod i hörnet av Stora Badstugatan och Kammakaregatan. I detta angivas fyra oljekantiner, tre sirupskannor av koppar, diverse mällkärl och trattar, åttio lispund järnvikter, motsvarande i det närmaste tre kvarts ton, fem skålpund mässingsvikter, tretton vågbalanser, av vilka en hade träskålar och de övriga mässings-skålar, samt tre lampor.

Ännu vid mitten av förra århundradet torde belysningen i kryddbodarna i stor utsträckning ha åstadkommits med talg- eller stearinljus, men av den anförda förteckningen framgår, att även oljelampor vid 1840-talets början voro i bruk. Dessa voro av den argandska typen med rundbrännare och förekommo i form av vägg- och bordslampor. Den för ett decennium sedan bortgångne stockholmaren Johan Flodmark, vars fader på 1840-talet innehade konditori vid Köpmantorget, erinrade sig, att på väggen i den flodmarkska sockerbagareboden hängde en argandsk lampa av blankpolerad mässing. "Belysningseffekten, ehuru i och för sig rätt god, blev kanske inte överdrivet bländande i jämförelse med senare tidens förhållanden, men allmänheten var ej van vid bättre och fann det därför bra."

För kännedomen om vilka varor, som för hundra år sedan funnos till salu i huvudstadens kryddbodar, är man hänvisad till tre lagerförteckningar, vilka av sakkunniga personer upprättats åren 1839, 1842 och 1843 i samband med boutredning efter avlidna kryddkrämare. Två av dessa förteckningar ha redan i föregående sammanhang omnämnts, nämligen Hassels och den äldre Risbecks. Den tredje tillhör bouppteckningen efter Thomas Olof Björklund, som avled 1842. Denne var för övrigt fader till de framgångsrika triumvirerna Björklunds Söner, vilkas speceributik i fastigheten Regeringsgatan 20 ännu torde leva i äldre stockholmares minne. Det är en tillfällighet, att dessa tre förteckningar tillhöra bouppteckningshandlingarna, ty i regel nöjde sig boutredningsmännen med att under åberopande av verkställd sakkunnig värdering av bodlagret notera den därvid erhållna slutsumman.

I det följande meddelas en sammanställning av dessa förteck-

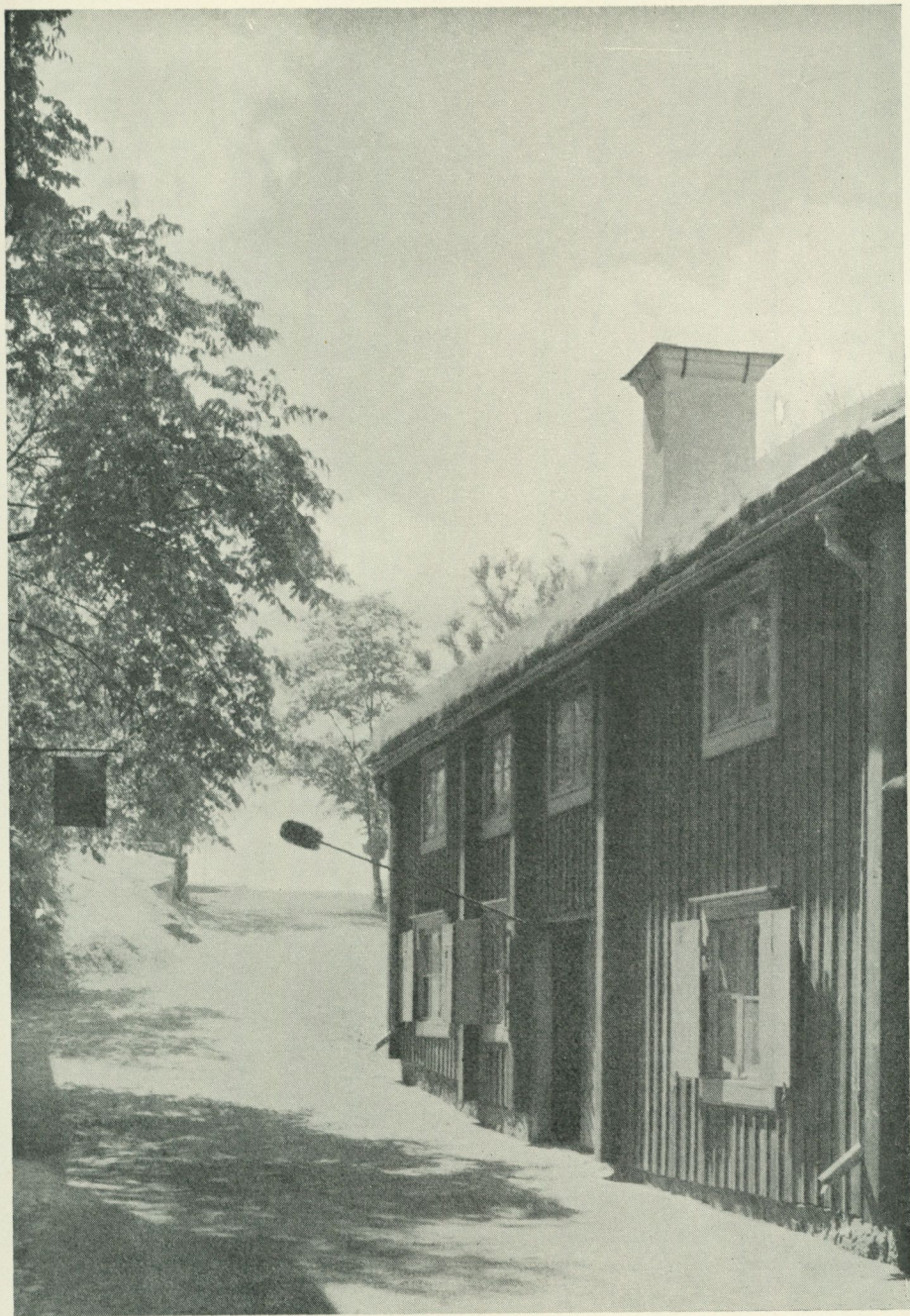

Bild 5. Skansens kryddbod, inrymd i ett hus från Bondegatan på Södermalm.

ningar, vilken upplyser om vad som salufördes i kryddbodarna omkring 1840. Samtliga varor ha dock, väl att märka, ej funnits på en gång i en och samma bod, ty sorteringen har växlat ganska betydligt. Det i Thomas Olof Björklunds kryddbod befintliga lagret har emellertid här angivits på så sätt, att utgångna eller aldrig anskaffade varor utmärkts med ett defekttecken (†). För jämförelses skull ha på ett särskilt sätt (*) betecknats de varor, som förekommo 1769 i kryddkrämaren och handelsmannen Anders Dahlgréns bod i hörnet av Storkyrkobrinken och Västerlånggatan.

*† ansjovis (i flaskor)	*	kummin
holländsk	*	lagerblad
marseille-		lagerbär
bruna bönor	*	muskotblomma
† champinjoner		muskotnötter
choklad, sockr. o. osockr.	*	nejlikor
* fikon, smyrna- (i askar)	*†	pomeransknopp
† frukt, fransk, i sprit	*	pomeransskal
gryn	*	saffran
havre-	*	svartpeppar
* korn-, hela o. krossade		vanilj
manna-	*	vitpeppar
† potatis-	*	körsbär, torkade
* pärl-	*	lakrits
pärlsago-, ostind.		makaroner
* ris-, carolina o. ostind.		mandel
*† sago-, bruna o. vita	*	bitter-
tapioka	*	krak-
† honung, fransk o. svensk		söt-
† ingefära, syltad ostind.		matolja
kaffe		mjöl
brasilianskt		potatis-
† cikorie-		ris-
havanna-	*	murklor
sumatra-	†	nypon
katrinplommon	*†	oblater
* korinter	*	oliver (i flaskor)
kryddor	†	ost
* anis	*	edamer-
* fänkål	*	gloucester-
* ingefära		present-
* kanel, hel o. malen	†	plommon, kejsar-
kanelknopp		päron, torkade
* kapris (i flaskor)	*	russin
* kardemumma		gorron-
* koriander		muskat- (i lådor)
* kryddpeppar		salmiak-
		smyrna-

SKANSENS KRYDDBOD

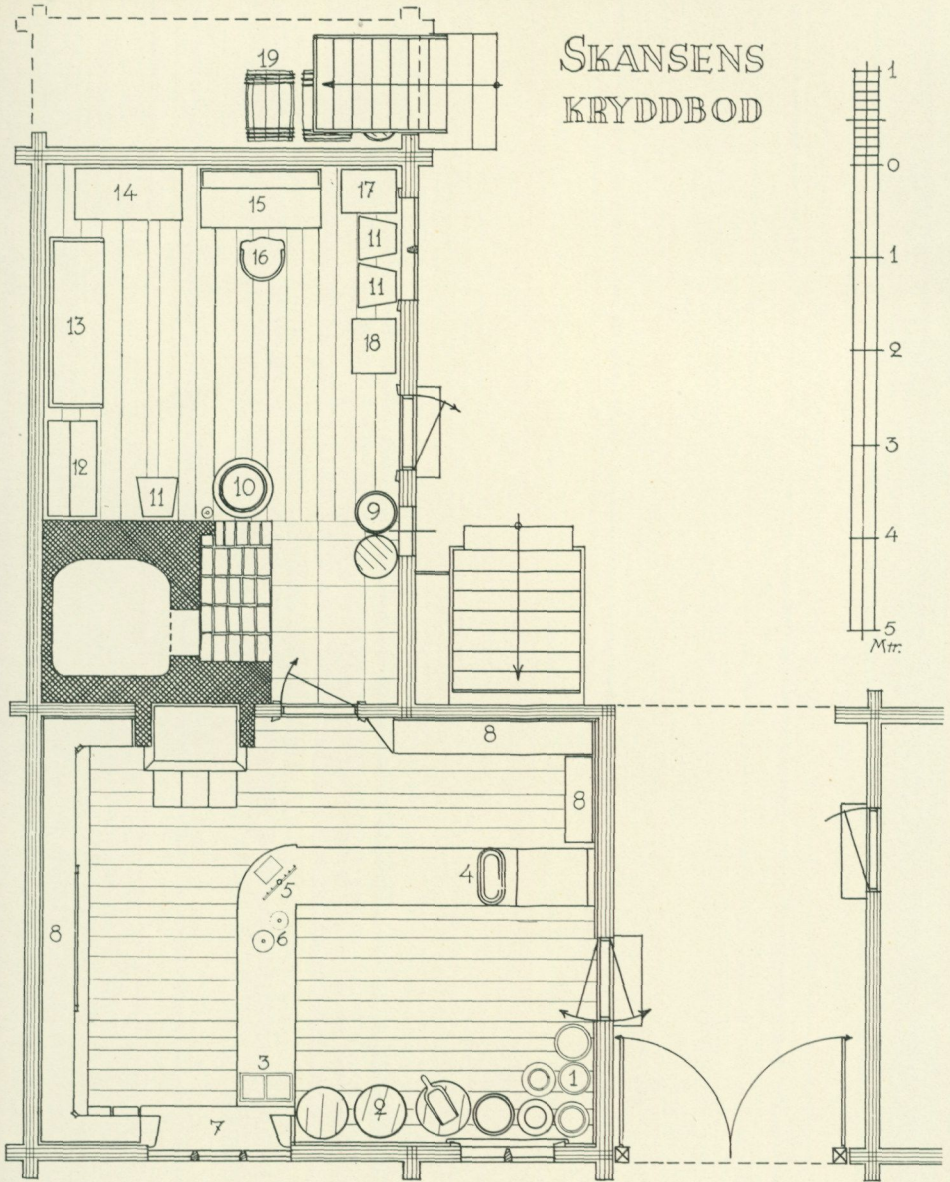

Bild 6. Skansens kryddbod. 1. Hel-, halv- och kvartsankare. 2. Laggkäril för torra varor. 3. Kramlåda. 4. Dalaskar. 5. Upphångningsanordning för handvägar. 6. Snuskäril. 7. Skyltfönster. 8. Hyllfack och regaler. 9. Rödfärgstunnor. 10. Silltunna. 11. Stolar. 12. Skåp. 13. Soffa. 14. Bord. 15. Skrivpulpet. 16. Svängstol. 17. Kassakista. 18. Kopiepress. 19. Tjärtunnor.

salt	*	färnbock, holländsk
senap		färnbock, kinesisk
* engelsk (i kaggar)		färnbock, svensk
fransk (i burkar)	*	galläpplen
svensk	†	gulockra, fransk
* sill, holl. (i kaggar)	*	gurkmeja
* sirup, tre sorter	*	indigo
socker	*	kimrök (i bössor)
brunt		kopparrök
kak- o. läd-	*	koschenill
* kandi-		krapp
kross-		krita, röd o. vit
melis		kromgrönt
pann-		kromgult
puder-		kugellack
* raffinad (toppsocker)	†	königgelb
soja, ostind. (på but. o. krus)	*	lackmus, holländsk
* sviskon, franska	*	ljusockra
te		mengel
hysan-		modeblått
* kongo-		modegrönt
tju-		mönja, engelsk
† valnötter	*	orleana
vermiceller, gula o. vita		pariserblått
† vingurkor		parisergrönt
äpplen, torkade		rausgult
ärter, gröna		rödfärg (i tunnor)
ättika (på fat)	*	sandel
fransk		Scheeles grönt, engelskt
svensk, två sorter	*	silverglitt
	*	sittgult
alun	*†	smalt, engelskt
blå, engelsk o. svensk	*	spanskgröna
romersk		substans
vit		terra italia
blanksmörja (i burk. o. but.)	†	todtenkopf
* borax	*	umbra
* buteljork, fransk	*	vitriol, grön
eau de cologne (i flaskor)	*	färglådor, tyska
fläckkakor		gummiarabicum
färger	†	gummidragant
bensvärta		gummilacka, ljus o. mörk
bergblått	*	harts, finsk
bergcinober	*	hjørthorn, smuliga
* berlinerblått	*	husbloss
berlinerrött	*	kamfer
* blyvitt, engelskt		kammar
blåkakor	*	elfenben-
bremergrönt	†	frisér-
* bresilja	†	genombrutna
brunockra, holländsk		horn-
* cinnober, holländsk	†	krok-, med o. utan fals
† florentinerlack	†	lock-
färgtoppar	*	kvicksilver

Bild 7. Hyllfack och regaler i Skansens kryddbod. I hyllorna synas bl. a. prydnads-kammar, eau de cologne-flaskor, paketerade ljus, spånaskar, laggade förvaringskärl, tobakspaket och porterflaskor.

Bild 8. Skansens kryddbod, sedd mot ingångsdörren.

- † lera, holländsk
 * lim från Torneå
 ljus
 † spermaceti-
 stearin-
 * vax-, skånska
 vaxstaplar
 † luktvatten
 † murkvastar
 † nagellack, svenskt
 oljor (på fat)
 * bomolja
 † hampolja
 *† linolja, holländsk
 *† rovolja
 stettinerolja
 vitriololja
 † orsten
 * penslar, franska o. svenska
 † pimpsten
 * pomada (i burkar)
 † pottaska, kalcinerad
 * puder
 * pärlsand
 † rigabalsam
 * salmiak
 * salpeter
 † shellack
 skedvatten
 skovax (i burkar)
 skursand
 * stärkelse
 svavel
 *† såpa (i hel- o. halvfjärd.)
 sältran
 * terpentin, fransk
 † Tillii droppar
 † tjärkvastar
 *† trippel, engelsk
 tvål
 finis-
 fransk
 † parfym-
 rak-
 rysk
 † silkes-, vit
 † transparent
 † venedig-, marmorerad
 * tvättsvamp
 * vinsten
 röd
 † vit

 * bladguld (i böcker)
- † bladsilver (i böcker)
 † bläckhorn av glas
 † böcker
 abc-
 katekeser
 psalm-
 glittermässing (i buntar)
 * griffeltavlor
 grifflar
 † kistebrev
 † kriter, röda o. svarta
 munlack, engelskt
 * papp
 papper
 Bikupan, holländskt
 cikorie-
 guld- o. silver-
 imperial, holländskt
 * kardus-
 Klippans, nr 2½
 kulört-
 † köks-
 Lejonet, Klippans
 Lessebo, nr 3
 * makulatur, fyra färger
 Mariedals
 * median, tre sorter
 not-, linjerat
 Oby, nr 3
 * olifant, tre färger
 * omslags-
 post-, tio sorter
 * regal, två sorter
 rit-, svenskt velin
 skriv-, elva sorter
 tapet-
 † sorgbrev
 † papperspåsar
 pennor
 *† bly-
 blyerts-, engelska o. tyska
 skriv-, blåbands
 skriv-, brunbands oäkta
 † skriv-, gulbands
 * skriv-, rödbands
 stål-
 * svan-
 timmermans-
 * plånböcker, röda o. svarta
 plåntavlor
 sandpärlor
 * sigillack, rött o. svart
 skinn, kulört
 † skrivsand

Bild 9. Från invigningen av Skansens kryddbod den 10 juli 1937. Nordiska museets och Skansens styresman blir bjuden på en pris snus. Foto Dagens Nyheter.

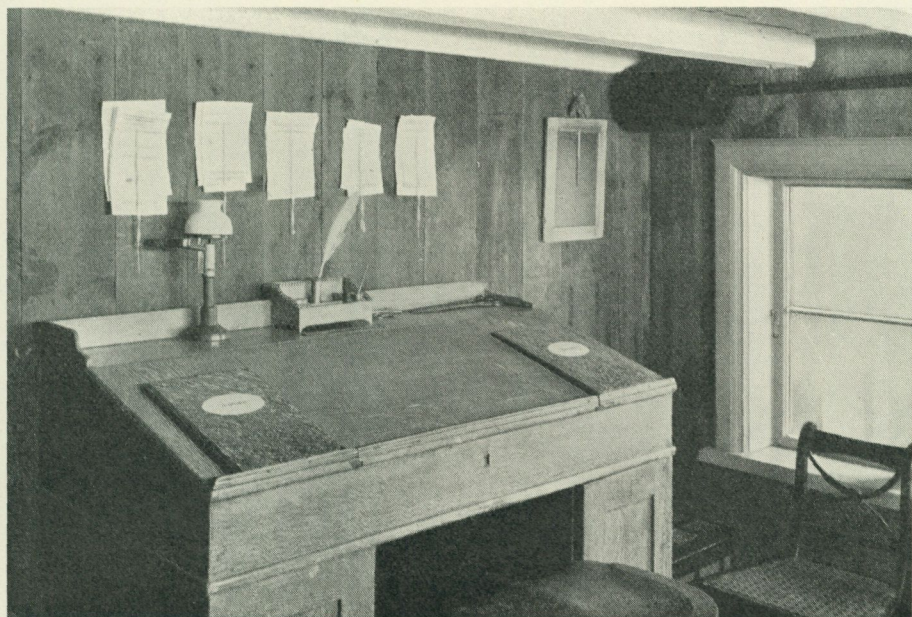

Bild 10. Skrivpulpeten i bodkammaren. På väggen fakturor samt en griffeltavla, på vilken defekten antecknades.

- spel
- *† camphio-, nya o. begagn. domino-
 - * kortlekar, nya o. begagn.
 - * lotto-
- band
- bomulls-
 - herrhatt-, tyska
 - * kant-, av siden, tre bredd.
 - kant-, av sidensars, tyska
 - kant-, av halvsiden, tyska
 - linne-, holländska
 - möbel-, svarta
 - stropp-
 - wrest-, en bredd
 - västgöta-
 - ylle-
 - * benringar
 - † bindgarn
 - * bomull, två sorter
 - * fingerborgar, fyra sorter
 - fingerringar
 - garn
 - * bomulls-, blekt, två grovl.
 - bomulls-, oblekt
 - bomulls-, fyra färger
 - hospel-
 - kamel-
 - † ljus-
 - * red-
 - † rött turkiskt
 - † sefyr-
 - glasringar
 - * halsduksspännen
 - * handskar
 - franska
 - † gröna
 - klippings-
 - † lik-, svarta o. vita
 - † lång-
 - sämskskinns-
 - hattspännen
 - hyskor, snör-
 - hårnålar
 - * häktor (på ringar)
 - * häktor, snörlivs-
 - † hängslen, två sorter
 - * kantiljer
 - kapphakar
 - karkaser
 - knappar
 - ben-
 - † frack-, förgyllda
- † glas-
- horn-
- * metall-
- † pärlemor-
- silkes-
- tråd-
- * knappformar
- † knäspännen
- † lärft, två sorter
- mösskärmar
- † mössor
 - kaschetter, gröna o. svarta
 - klädes-
 - ludna
 - nålar
 - * knapp-, engelska o. svenska
 - sadelmakare-
 - stopp-, engelska
 - sy-, rik sortering
- † nåletuier
- snoddar
 - bomulls-, vita
 - * rock-
 - rullgardins-
 - silkes-
 - strumpstickor, tre sorter
 - † strumpsticksetuier
 - syringar, engelska
 - tråd
 - borgå-
 - engelsk, svart
 - hålsinge-
 - kulört
 - lan
 - * lärfts-, holländsk
 - märk-
 - norrlands-
 - patent-
 - silkes-, rysk
 - sysilke
 - tambur-
 - tysk
 - vävsilke
 - ull
 - vadd, två sorter
 - * valfiskben
 - vantar, bomulls-
- porter, svensk (på but.)
- † seltersvatten (på krus)
- spirituosa (på but.)
- † arrak, batavia-
- † cognac, fransk
- genever

- † rhum
† viner (på but.)
Graves
Jerez
Malaga
muskatvin
rött vin
vitt vin
- cigarrer, Jaqué
piphuvuden
pipmunstycken
pipskaft
* röktoбак (i karduser)
Ankaret
† Bellman
† Blå Papperet
Karl XIII, Canzlers
† Dahl Wapen
Förgät mig ej
Gefle Namnet
Gefle Wapen
Gula Lacket
Hoppet
Husaren (Röd Husar)
Hvita Papperet
Kejsarkronan
† Knaster Hamburg
† Kännpå
Lord Nelson
Luftballongen
Malmö 5 Blå Bröder
Mosaiken
Norrköpings B
Norrköpings C
Norrköpings D
Proberaren
Rockles Pumpernickel
Röda Lacket
Röda Rosen
† Schandeloup
Svea
Sveriges Wapen
Tuppen (Röd Tupp)
snus
† snusdosor
† tobaksdosor, tyska
† tobakspungar av saffian
- † bastmattor
borstar
† damm-
† hår-
† klister-
- † klädes-
nagel-
† panel-
rak-
† rykt-
† sko-
* tand-
† tvätt-
† vagns-
dalaskar
* härvlar
kagggar, tre storlekar
kardor, tre sorter
rottingar, korta o. långa
skrubbilor
† svinborst
- frö
* hamp-
* kanarie-
† klöver-
* lin-
† rov-
* senaps-
- *† bordsknivar
† brödkorgar av plåt
gafflar av nysilver
† jungfrulaskor av Iergods
† karaffiner
*† krus, hel- o. halv-
† mjölksilar
† porslin
gräddsnipor
handkannor
* karotter med lock
muggar
nattkärl
punschbålar
ragufat
saltkar
senapskannor
smöraskar
* sockeraskar
soppterriner, ovala o. runda
* spilkummar
stekfat
tallrikar, djupa o. flata
* tekannor
* tekoppar med fat
tvålkoppar
tvättfat
bollar av skinn
* dosor av papp o. tenn

	elddonsflaskor	* fiskkrok, engelsk
* eldstål		*† fällknivar
	eldstålspungar	† förhydningspapp
* flintor, finare o. grövre		† gångjärn
fnöske		* hagel från Sala
* fågelburar		† järnplåtar
galoschmärken		† kakelugnsluckor
* glasögon, tyska (i askar)		knallhattar
halsband		† krut, tre sorter
instrumentsträngar		*† ljussaxar
* kratsborstar		murnubb
* lampvekar		mässingsstift
† leksaksfioler		* mässingstråd
† leksakstrummor		* rakknivar
metrevar		† rakknivsstriglar
nattlampor		ritstift
pärlor		* saxar
skedar av tenn o. nysilver		skostift
skrin, silverbeslagna		† slipstenar
* speglar, små		* spik, sortering
† svavelstickor		stålstift
* urglas, engelska o. tyska		* ståltråd (på rullar)
* urnycklar		sylar
		† takpapp (i ark)
* bly, engelskt o. spanskt		* tenn, engelskt
borrar		tolknubb
deglar, två sorter		

Med ledning av denna förteckning har det varit möjligt att till väsentlig del rekonstruera lagret i en gammaldags kryddbod, och resultatet föreligger i den bod, som förra året öppnades i Stockholmskvarteret på Skansen, bild 5—10. Dess defektlista är dock allttjämt ganska omfattande, beroende på att vissa kramvaror från 1800-talets mitt ej äro kända till utseendet. En omständighet, som emellertid i hög grad underlättat varuanskaffningen, är att många av de gamla industriföretagen antingen redan från början lagt av ett prov på fabriken tillverkningar eller i senare tid systematiskt efterforskat de egna fabriken av äldre data, varigenom en för tiden typisk produkt kunnat mångfaldigas för detta särskilda ändamål. Lyckligtvis har också Nordiska museets insamlingsverksamhet under årens lopp haft en sådan inriktning, att även det till synes obetydligaste föremål införlivats med samlingarna för att kanske en gång i framtiden vara till gagn.

FRÅN LANDSKAPSMUSEER OCH HEMBYGDSGÅRDAR

EN ÖVERSIKT FÖR ÅR 1937

Kulturminnesvårdssakkunniga ha under året avlämnat andra delen av sitt betänkande, utgörande "förslag till provinsmuseernas organisation och ställning till kulturminnesvården". Förslaget går i stort sett föga utöver den riksorganisation, som tack vare lotterimedel redan i praktiken skapats under det sista decenniet. De föreslagna olika verksamhetsdistrikten motsvara i huvudsak de nu förefintliga provins- och länsorganisationernas arbetsområden. Förslaget betonar, att de lokala institutionernas fria och självständiga ställning i största möjliga utsträckning bör bibehållas.

Liksom tidigare gäller denna översikt först och främst kulturminnesmärken från yngre tid och nytillkomna museer. Det är alltså för hembygdsrörelsens mera påtagliga resultat som här redovisas, men samtidigt skall ånyo upprepas, att dessa resultat därför ej i och för sig behöva vara de väsentligaste. Beträffande denna fråga kan för övrigt hänvisas till landsantikvarie Bertil Waldéns kloka synpunkter i hans under året utgivna skrift *Hembygdsvård och hembygdsvurm*.

S k å n e. Under sommaren har invigts Malmö museums stora nybyggnad, bild 1, uppförd som en borggårdsanläggning till det gamla Malmöhus (jämför *Fataburen* 1931, sid. 199). Det av arkitekten Carl-Axel Stoltz ritade byggnadskomplexet inrymmer tre våningar, uppdelade på museets stora huvudgrupper: det naturhistoriska museet, samlingarna av äldre konst, konsthantverk och modernt måleri samt den malmöhistoriska avdelningen, vars uppställning här utgör en fortsättning av ut-

ställningen i den gamla slottsbyggnaden. För de äldre perioderna äro samlingarna av målningar och konsthantverk samordnade i interiörsviter fram till 1800-talets senare hälft, bild 2. Stor överskådlighet med en klar rumsdistribution präglar det nya museet och underlättar det pedagogiska utnyttjandet av samlingarna.

I samband med ett allmänt sydsvenskt lantbruksmöte anordnade Kulturhistoriska museet i Lund en tillfällig utställning i juni i Malmö realskola. Utställningen hade kallats Bonde och bygd och avsåg att i populär form och i större format än vad museets permanenta utrymmen tillåta, skildra det skånska jordbrukets historia.

Skånes hembygdsförbund har som efterträdare till fil. lic. Albert Nilsson, numera knuten till Nordiska museet, anställt på tillförordnande fil. lic. Harald Olsson som sekreterare och intendent vid förbundet.

B l e k i n g e. Hembygdsföreningar ha under året bildats i Holmsjö, Eringsboda och Spjutsbygd.

H a l l a n d. Hallandsgården i Halmstad har kompletterats med en vattensåg, "nicksåg", från Vessigebro. Inom Årstads och Faurås hembygdsförening har bildats en lokalförening för Falkenberg, som för sina samlingar fått disponera Falkenbergs gamla tullhus.

S m å l a n d. Norra Smålands fornminnesförening och Jönköpings läns hembygdsförbund ha under året sammanslagits till en gemensam organisation med det något otympliga namnet Norra Smålands fornminnes- och Jönköpings läns hembygdsförbund. Museet i Jönköping, som nu i hög grad inriktar sig på att komplettera avdelningen för småländsk järnhantering, har under året förvärvat en gammal faktorismedja från Brands-
torp.

På statlig bekostnad och under riksantikvarieämbetets överinseende har iståndsättandet påbörjats av det domänstyrelsen tillhöriga gamla Remma i Norra Unnaryd. Genom Kalmar läns fornminnesförening ha två vackra väderkvarnar bevarats i Norra Möre. Rörande sockenföreningarnas byggnadsförvärv

Bild 1. Malmö museum.

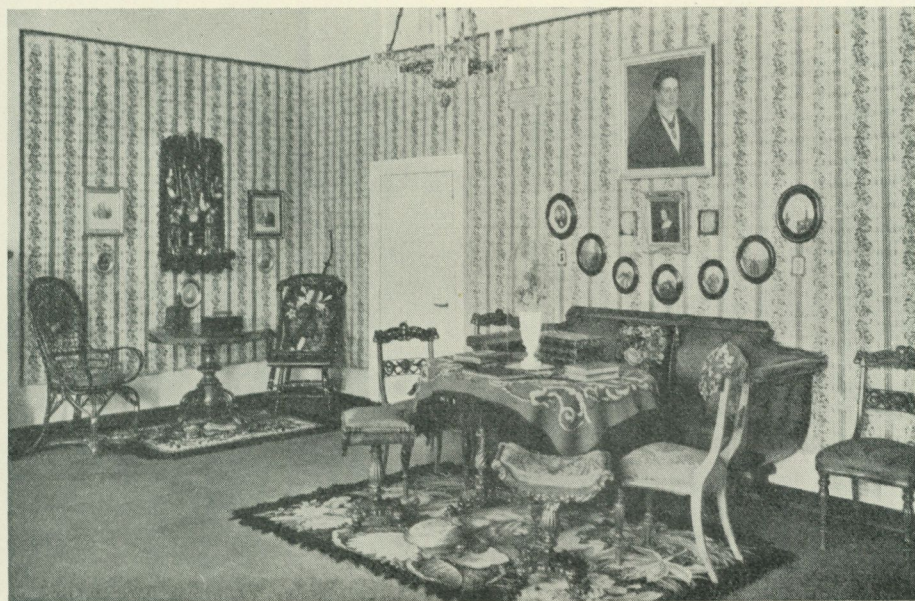

Bild 2. Borgerlig rumsinteriör i Malmö museum.

kan bl. a. nämnas, att Söderåkra hembygds-gille inköpt en man-gårdsbyggnad i Övraby, som kommer att bevaras på sin plats. Vena hembygdsförening har förvärvat en byggnad för flyttning till sin hembygds-gård. Kärda hembygdsförening har flyttat och återuppfört en ryggåsstuga på en tomt invid kyrkan.

Nya hembygdsföreningar ha bildats i Bäckseda, Flisby, Kärda, Marbäck, Reftele och Öja.

Gotland. Genom bidrag från enskilt håll och genom an-slag ur Gotlandsfonden har Föreningen Gotlands fornvänner under året inköpt det av eld 1936 härjade stenhuset "Visby börs" i Visby. För byggnadens konservering ha erhållits lotte-rimedel. Till föreningen har som gåva överlämnats ruinen av den s. k. Ala kastal. Genom medel ur Gotlandsfonden har för-eningen också kunnat rädda ett litet hus i bulverkskonstruktion beläget på Klinten i Visby.

Kulturhistoriska museet i Bunge har under året övertagit och fortsatt reparationen av den s. k. Strandridaregården vid Kylej. Bro kvarn i Färö socken har också förvärvats och iståndsatts av museet.

Bohuslän. Lane-Ryrs socken har som gåva erhållit en samling föremål, belysande bohag och arbetsliv i socknen. Till förvaring av samlingarna har museet uppfört en mindre musei-byggnad. Styrso sockens hembygdsförening har bildats under året och planerar ett hembygdsmuseum, vartill föreningen redan äger en ryggåsstuga. Som början till ett båtmuseum i Lysekil har föreningen Vikarvet förvärvat några båtar. Detta initiativ är av allmänt intresse, då tillvaratagandet av de olika båttyper som förekomma landet runt, hittills varit synnerligen försum-mat.

Västergötland. Efter med. dr G. de Frumerie och hans maka konstnärinnan Agnes de Frumerie har Västergöt-lands fornminnesförening erhållit som donation fastigheten Åsåborg vid Hindås med inventarier och konstverk jämte medel till samlingarnas omvårdnad.

Under året ha bildats Gamla Lödöse fornminnes- och hem-bygdsförening och Karlsborgs hembygdsförening.

Östergötland. I Ydre har bildats en hembygdsförening, som också har jakt- och fiskevård på sitt program. Både denna förening och Mjölby hembygdsförening ha under året påbörjat uppförandet av hembygdsgårdar. Ydreföreningens gård är belägen vid Ukreda i Sunds socken, den andra föreningen har som tomtplats fått upplåten Kvarnholmen i Svartån. Till Ydreföreningen har Nordiska museet överlåtit en loftbod i Gerarp, Tidervals socken.

Södermanland. Södermanlands hembygdsförbund har från och med nyåret 1938 utsett fil. lic. Ivar Schnell till landsantikvarie för landskapet med stationsort i Nyköping. Av onämnd donator har Östra Södermanlands kulturhistoriska förening erhållit 50.000 kr. att fritt disponeras för föreningens verksamhet. Vingåkers hembygdsförening har under året restaurerat det av sten uppförda spannmålmagasinet vid kyrkan och har där utställt sina samlingar.

Under de båda sista åren ha hembygdsföreningar bildats på följande orter: Flen, Floda, Frustuna, Hölö, Julita, Mellösa samt för Trosaorten och Trosa-Vagnhärad.

Närke. Föreningen Örebro läns museum har i samband med museets 50-årsjubileum såsom gåva av ägarna till Dohnafors egendom emottagit den märkliga och av forskningen sedan länge observerade och studerade Kullängsstugan i Askersunds landsförsamling, bild 5. I donationen ingår ett mindre jordområde och byggnaden kommer att kvarstå på platsen.

Kumla-Hallsbergs hembygdsförening har flyttat till sin hembygdsgård en stallbyggnad från Kärstahult i Kumla. Till tomt i Stommens ekäng har Viby hembygdsförening flyttat den s. k. Odensvistugan. Norra Vättersbygdens hembygdsförening har i Stadsparken i Askersund uppfört en kopia av en under Skyllbergs bruk lydande nubbsmedja från Ladängen i Lerbäck. Väster-Närkes hembygdsförening har vid Högen i Edsbergs socken nära Fjugesta inköpt tomt för sin planerade hembygdsgård, till vilken föreningen redan äger en stallbyggnad och en bod i Kvistbro.

Västmanland. Den av Västerås stad till Västmanlands

fornminnesförening överlämnade s. k. Skarprättargården från G:a Bryggerigatan har uppförts på friluftsmuseet vid Vallby, där den fått sin plats i "stadskvarteret" vid Tenngjutaregården. Museet har som gåva av Lillhärads församling också erhållit manbyggnaden från dess gamla komministergård. Byggnaden utgöres av en parstuga från 1750.

Köpings museum har i närheten av sin gammelgård i Karlbergsparken uppfört det Dandernellska repslageriet, som sedan länge varit i museets ägo. I byggnaden, som härstammar från 1864, är även inrymd en liten handelsbod. Ervalla hembygds- och folkbildningsförening har under året flyttat till sin hembygdsgård en tvåvåningsbyggnad från Sjöboda.

U p p l a n d. Uppsala stad har reserverat tomt för ett planerat uppförande av ett landskapets centralmuseum. En utredning om byggnadskostnaderna är igångsatt. Den i en föregående översikt omtalade restaureringen av Linnéhuset i Uppsala har nu slutförts och byggnaden har åter öppnats som Linnésällskapets museum. Inredningen avser att i möjligaste mån ge en bild av hur Linné och hans familj hade det, varvid man utgått från att familjen huvudsakligen disponerat den undre våningen och husfadern den övre för sitt arbete och sina samlingar.

I Solna har ett hembygdsmuseum inretts i det 1724 uppförda falkenerarbostället vid kyrkan. Hembygds museerna i Söderby-Karl och i Häverö ha invigts under året; det förra utgöres av en nyuppförd stenbyggnad. En ny hembygdsförening har bildats i Färentuna.

V ä r m l a n d. Nors hembygdsförening har till hembygdsgård förvärvat manbyggnaden på Malma herrgård. Hembygdsgårdarna i Ö. Ullerud och Karlanda ha invigts under året. I Sunnemo har förvärvats en i närheten av kyrkan belägen gammal körarstuga, som skall bevaras som församlingshem och hembygdsgård.

D a l a r n a. Sekreteraren och verkställande ledamoten i Dalarnas fornminnes- och hembygdsförbund rådman Karl Trotzig har med 1937 års utgång avgått från sin tjänst. Rådman Trotzig, som 1925 blev förbundets sekreterare och några år där-

Bild 3. "Skogen", utställning av skogsbruk i Hälsinglands museum. Foto H. Gradén.

Bild 4. "Havet", utställning av fiske i Hälsinglands museum. Foto H. Gradén.

efter också föreståndare för Dala fornsal, har nedlagt ett synnerligen mödosamt och energiskt arbete för kulturminnesvården i Dalarna. Till hans efterträdare har som landsantikvarie och intendent för Dala fornsal utsetts förste amanuensen vid Nordiska museet fil. kand. Svante Svärdström. Under året har Dala fornsal gjort en rad värdefulla förvärv av verkstäder och redskapsuppsättningar, hörande till de olika socknarnas binärningar.

Gagnefs minnesstuga har under året kompletterats med förvärvet av en kornlada, daterad 1710, från Skallbodarnas fäbod. Husby hembygdsförening har på sin tomt i Skinnarbacken uppfört en mangårdsbyggnad från Starbäcksbo samt en bagarstuga och en lada. Norrbärke hembygdsförening har i Smedjebacken inköpt en tomt som plats för den planerade gammeldgården. I Nås socken ha kommunalfullmäktige tillsatt en hembygdskommitté, som beviljats anslag för att anskaffa en hembygdsgård för socknen.

G ä s t r i k l a n d. Hamrånge hembygdsförening har till sin tomt i Bergs by överflyttat en tidigare omtalad mangårdsbyggnad från Sundsmar. Furuviksparken vid Gävle har förvärvat en äldre mangårdsbyggnad från Vista i Öster Färnebo. Byggnaden, som kommer att användas som gästgivargård, har helt kvar sin gamla exteriör och kommer delvis även till det inre att bibehållas oförändrad. För en planerad friluftsanläggning har parken även förvärvat den sista kvarstående fiskarstugan i Vitgrunds fiskeläge.

H ä l s i n g l a n d. Hälsinglands museum i Hudiksvall har under året invigts i sina nya lokaler i f. d. Hälsingebankens hus, som genomgått en grundlig om- och tillbyggnad. Det nya museet betecknar det definitiva genombrottet av de nya utställningsprinciper, som sakta arbetat sig fram i tillfälliga expositioner alltifrån jubileumsutställningen i Göteborg 1923, men som först de allra sista åren fått en mera genomförd tillämpning i de permanenta museiuppställningarna. De näringshistoriska samlingarnas gruppering framgår av rubrikerna "Jorden", "Skogen", bild 3, "Berget", och "Havet", bild 4. Andra avdel-

Bild 5. Kullängsstugan, Askersunds landsförsamling, Närke. Foto Nordiska museet.

Bild 6. Hägengården i Glommerträsk, Arvidsjaurs socken, Norrbotten.
Foto R. Odencrants.

ningar åskådliggöra bondehemmets konstnärliga utsmyckning och hushållets dagliga sysslor.

Hanebo hembygdsförening har som gåva erhållit en vacker gård i Horga by och hembygdsföreningarna i Gnarp och Bergsjö ha till sina hembygdsgårdar flyttat och uppfört byggnader från resp. Daniels i Frästa och från Östigården. En gemensam hembygdsförening har bildats för Högs och Ilsbo socknar och även i Los har tillkommit en ny hembygdsförening.

Å n g e r m a n l a n d. Gideåvallens skolhus från Gideå socken har under året flyttats till Murberget i Härnösand. Byggnaden, som härstammar från 1840-talets mitt, kommer att inredas som skolmuseum. Friluftsmuseet har under året som gåva erhållit den gamla Åströmska bokhandelns hus vid Körmangatan, en tvåvåningsbyggnad av trä i nyklassicistisk stil. Byggnaden, som under året rivits, kommer att på Murberget ingå i det vid rådhuset planerade stadskvarteret.

Nybildad under året är Ådalslidens hembygds- och turistförening, som förvärvat Pelle Molinsstugan för ett minnesmuseum. Nordingrå hembygdsförening har förvärvat en större mangårdsbyggnad, som är under uppförande vid kyrkan.

N o r r b o t t e n. Norrbottens läns hembygdsförening har till landsantikvarie och intendent vid läns museet i Luleå antagit amanuensen vid Nordiska museet fil. lic. Reinhold Odencrants.

Under året har bildats Arvidsjaurbygdens hembygdsgille, som bl. a. genom anslag från kommunen förvärvat Hägengården i Glommersträsk med mangårdsbyggnad, kornbod och loftbod, bild 6. Boden-Överluleå hembygdsgille har erhållit den gamla tingsbyggnaden i Överluleå, som sålunda för framtiden kan bevaras i samband med kyrkan och kyrkstugorna. Under året har bildats Jukkasjärvi sockens hembygdsgille med säte i Kiruna.

ERNST KLEIN

av Sigfrid Svensson

Det var en marskväll på Skansen förra året. Vår etnologiska kamratsammanslutning hade anordnat föredrag med bordssamtal och omständigheterna hade gjort, att vi fått upplåten åt oss Laxbrostugans gillessal. Diskussionen gällde det ekonomiska välståndet som grundval för kulturellt framåtskridande. Miljön var ypperlig för ämnet, den gamla praktfulla bergsmanssalen gav ett stumt men påtagligt bidrag till diskussionen. Ute var det bistert kallt, men inne hos oss flammade en väldig stockvedsbrasa. Så begärde Ernst Klein ordet. Vi sutto stumma och lyssnade och vi som kände talaren bäst, voro väl också gripna av kontrasten mellan sjukdomsbunden yttre gestalt och tankarnas fria flykt, oberäknelig och eggande som i gamla dagar. Det var ett hektiskt anförande, ett programuttalande, som nu efteråt synes som det sista stora uppflammandet av en eld som snart skulle vara utbrunnen. Tankar och ord hos de flesta av oss andra rörde sig under meningsutbytet på marker, som kanske voro fastare och säkrare än dem Ernst Klein beträdde, men ack samtidigt också så mycket mer begränsade. Vi hade nog i allmänhet föreställt oss, att ämnet gällde högkonjunktur, depression och kulturvägor inom vårt eget land och under historiskt gripbara tider. Klein vidgade problemet och lät tankarna svepa kring svenska bönder, polartrakternas eskimåer och Eldslandets vildar. För honom hade den etnologiska forskningen inga gränser i tid och rum. Och dess frågeställningar gällde icke blott materiell välmåga utan också andlig standard.

Innan nästa månad var utgången, skulle Ernst Klein icke mer vara i livet. Valborgsmässoafton kom det smärtfulla budet om hans död. En valborgsmässoafton tre år tidigare hade Nils Lithberg gått bort. Så har det nordiska folklivets gamla festdag blivit en sorge- och minnesdag för nordisk folklivsforskning. Och de lidna förlusterna äro så mycket kännbarare för en forskning, som ännu är så ung, att båda dessa högt begåvade vetenskapsmän, som bortrycktes redan i sin mannaålders mitt, ändock höra till pionjärererna.

Ernst Klein var född 1887. Innan han 1921 kom i Nordiska museets tjänst hade han i vida kretsar gjort sig känd som en skicklig tidningsman och lärd kulturskribent. Som utrikesreporter hade han intervjuat Kerenski under hans regeringsintermezzo, legat vid fronten i finska inbördeskriget och varit med i Paris under Versailleskongressens dagar. När den som skriver dessa rader var åtskilliga år yngre än han är nu, frågade han en gång undrande sin äldre kollega, hur det varit möjligt för honom att som journalist kunna slita sig loss från världshändelsernas virvel och det skeende nuets fantastiska drama för att gå över till forskarens och museimannens mera tysta liv och dolda existens. Även då gav Ernst Klein i ett långt men lugnt svar en programförklaring, som var värd att lägga på minnet. Vad gör det att man vinner hela världen, om man ej får leva ett eget liv. När allt kommer omkring, menade han, är forskarens evigt obegränsade värld större än någon annans. Ernst Klein hade genomskådat den yttre storhetens imaginära sken och hans vinst härmed hade blivit det bästa av allt: att vara en harmonisk och god människa. Sådan var han i kamratkretsen, även när han levererade en snärtande kritik, och sådan var han inte minst, när man såg honom som lycklig familjefader i kretsen av de sina. De sista årens sjukdom bröto icke ned hans mod och tillförsikt. Dock saknades icke pessimism och bitterhet i Ernst Kleins liv under denna tid, men orsakerna härtill kommo utifrån. Hans känsliga sinne intensifierade förföljelserna av hans ras ute i världen till en tragisk upplevelse av rent personlig art.

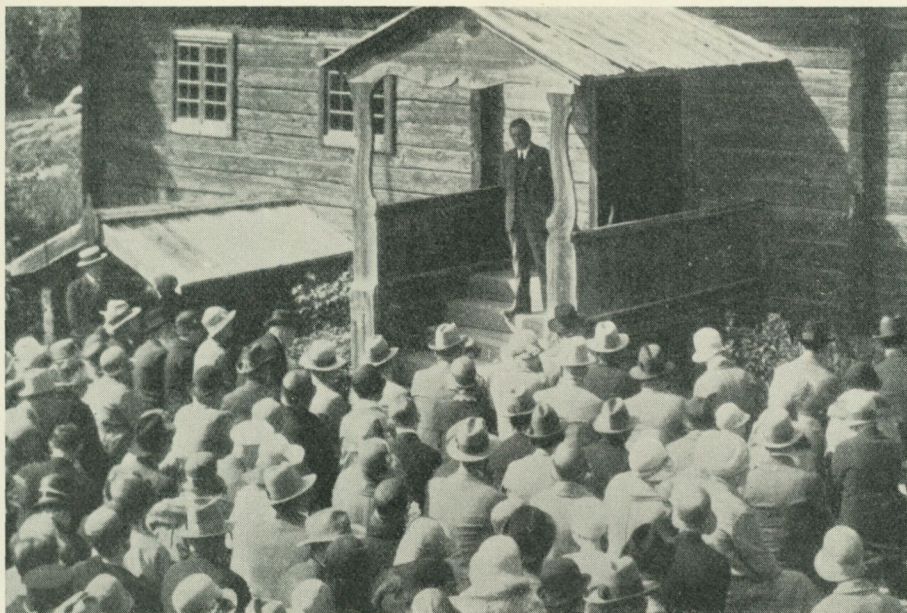

Bild 1. Ernst Klein talar från Älvrosgårdens förstukvist vid Studiekamratens Skansfest i juni 1929.

Bild 2. Ernst Klein vid skrivbordet hemma i Mörby. Foto M. Claréus 1937.

Om Ernst Klein som tidningsman menat, att övergången till museiyrket skulle betyda rikligare tillfällen för vetenskaplig forskning, misstog han sig. Hans nya yrke krävde även det i hög grad en praktisk daglig gärning. Betecknande är, att Kleins främsta rent vetenskapliga arbete, boken om Runö, som utgavs 1924, är tillkommen i början av hans museibana. Även senare förmådde han dock medhinna värdefulla uppsatser i olika fackpublikationer, åtskilliga därav tryckta i Fataburen. Han har bl. a. skrivit om julfirandets kalendariska spörsmål, om primitiva föreställningar i nordiska slaktriter och han har också behandlat så olika problem i lapsk kultur som folkkonst och byggnadsskick, det senare i uppsatsen Den lapska torvkåtan som nordisk husform i Fataburen 1926. Redan 1927 skrev Klein i den av honom redigerade årsskriften Hävd och hembygd sin uppseendeväckande uppsats om Folkdans och folklig dans, där han gjorde boskillnad mellan yngre tillsatser i folkdanserna och deras äldre verkligt folkliga beståndsdelar. Året efter publicerade han en ny uppsats härom i Ord och bild och en posthum uppsats Om polskedanser i Svenska kulturbilder visar, att han under åren blev trogen sitt folkdansintresse. Under det sista årtiondet hade Klein uppställt som sitt främsta vetenskapliga mål en utforskning av det svenska ostkustfisket. Nu blevo aldrig föresatserna mer än till ansatser. En hel del resultat hann han likväl framlägga, speciellt om båttypernas historia. Så skrev han 1932 i Fataburen om Vikingskeppens ättlingar i svenska farvatten och senare i Nordisk kultur om De klinkbyggda allmogebåtarna på nordiskt område.

I flera avseenden kom dock Kleins insats som forskare att få det ofullbordades prägel. Detta berodde givetvis inte enbart på yttre omständigheter utan hade också sina personliga orsaker. Begåvning och fantasi ägde Klein i riklig mån, men däremot hade han svårare för den planmässighet och det tålmod som forskarkallet också kräver. I stället framstår Kleins gärning som pedagog så mycket mer som ett rikt och fullt livsverk. Redan som ung student kom han i förbindelse med folkbildningsrörelsen och under ett par år var han verksam som lärare på

Brunnsvik. Journalisten Ernst Klein kände sig säkerligen också alltjämt som en folkuppfostrare — och vilken pedagog har för övrigt ett ansvarsfullare och möjlighetsrikare lärarekall än en tidningsman. Sedan han skiftat yrke fick han efter några års vanlig museitjänstgöring på Nordiska museet från och med 1924 tillfälle att som ledare för Skansens "folklivsframställningar och levande folkkonst" låta sina pedagogiska och dramatiska intressen på ett rikt och originellt sätt utveckla sig och blomstra. Folklivet på Skansen kulminerade i den stora vårfesten, där man, som Klein själv beskrivit det, "för en vecka levde i historisk maskerad med allsköns skämtan — och allvar på botten". Men hur uppsluppen uppfinningsförmågan än var, hur allvarligt än syftemålet och hur uppoffrande än arbetet, så blevo dessa vårfester dock näppeligen de publikframgångar, som den hårt beträngda stora museiinstitutionens ekonomiska behov krävde. Klein hade icke helt och hållet kontakt med den moderna publikens krav på underhållning — de historiska kostymfesterna hade sett sina bästa dagar. Som Sveriges förste museielektor fick Klein 1929 i Nordiska museet ett rent pedagogiskt uppdrag, som var av mera realistiskt kynne och som säkerligen också på ett mera effektivt sätt motsvarade tidens praktiska behov. Genom föreläsningsserier, skolvisningar, pedagogiska utställningar, folkuniversitetskurser etc. nedlade Klein som museielektor ett intensivt arbete på att levandegöra de stora museisamlingarna. Enorma skaror av ungdom och lärare ha lyssnat till hans fängslande berättarförmåga och en ännu större publik nådde han genom sitt kulturhistoriska författarskap. För skolorna har han bl. a. skrivit två sådana roliga läseböcker som Svenska vildar och Medeltida liv i fest och vardag. Hans främsta arbete är dock det stora verket Bilder ur Sveriges historia, 1931—32, där han hade djärvheten att radikalt bryta mot vad som var slentrianmässigt och traditionsbundet i de gängse historiska läro- och läseböckerna. Det uppbyggande kulturarbetet har i hans framställning satts som det väsentliga i historien. Med dramatisk skicklighet och konkret gestaltningförmåga ha olika arter av kulturlivet ställts sida vid sida och suggestivt visas, hur gene-

rationernas insatser gripa in i varandra som kuggar i hjul. Både genom innehåll, form och utstyrsel är Bilder ur Sveriges historia ett genombrottsverk. I tidens strävan att i folkundervisningen lyfta vår odlings historia fram i ljuset har Ernst Klein med detta sitt arbete gjort en insats större än någon annan svensk före honom.

Någon dualism existerade icke mellan Ernst Klein som forskare och pedagog utan dessa båda sidor av hans väsen och verksamhet hörde nära samman och voro till stor inbördes hjälp och eggelse. Inte minst visar Bilder ur Sveriges historia att någon skillnad icke behöver föreligga mellan populärt skrivsätt och vetenskaplig framställningsmetod, när det gäller humanistiskt vetande. Att skriva en sak så att den förstås av många ställer ökade krav på logisk tankegång och att författaren själv vet, vad han vill säga. Den stora styrkan i Ernst Kleins verksamhet både som lärare och lärd var förmågan att kunna se gången liv i konkret form. När han på Skansens vårfester trolade fram bilder ur det förflutna, var detta på samma gång en studiemetod. Och ändock blev aldrig den yttre formen för honom det väsentliga. Att etnologien alltid innerst gäller kunskap om människan hade i honom en lidelsefull förfäktare. Aldrig var han så rädd för något, som att studiet inom hans ämne av de materiella företeelserna skulle bli sig självt nog och glömma bort människorna, som tänkte, kände och handlade bakom redskapen. Att få fram människan i historien var ledstjärnan i hans "Bilder". Sinnet för det mänskliga präglade också i högsta grad Ernst Kleins egen personlighet.

Denna minnesartikel är till väsentlig del tillkommen en valborgsmässoatt och under åsynen av ett bål som höll på att brinna ned. Den gamla symboliken blir självklar. Människan förbränner sig själv i sitt liv och i sin gärning. Men det stora är, att människoandens lågor fortsätta att värma i vänskap som givits, i idéer som väckts och i verk som tagit gestalt.

NORDISKA MUSEETS UTSTÄLLNINGAR I PARIS OCH BRYSSEL

av *Andreas Lindblom*

På världsutställningen i Paris 1878 — Frankrikes första universella självhävdelse efter fransk-tyska kriget — fick Hazelius tillfälle att exponera ett urval av de skatter, som den Skandinavisk-etnografiska samlingen hopbragt under sin sexåriga tillvaro. Det är icke överord, om man säger att den svenska expositionen i det just då nybyggda Trocadéropalatset med ett slag gjorde Nordiska museet och svensk folklivsforskning ryktbara i Europa. Många voro också de impulser av bestående art som utställningen skänkte.

Minnesgodhet beträffande 1878 års utställning liksom hänsyn till den rangplats, som svensk etnologisk forskning och kulturminnesvård intaga, voro väl de faktorer som i första hand föranledde det franska etnografiska museet — "Musée de l'Homme" som det numera heter — att rikta en officiell inbjudan till oss att sommaren 1937 ställa ut i det franska museets lokaler i det nybyggda Trocadéropalatset — det raserade gamlas långt skönare efterföljare. Meningen var att Musée de l'Homme i nyinstallerat skick skulle invigas under utställningssommaren. Därav blev emellertid intet. Den svenska expositionen "Folklore de Suède" kom härigenom att bliva isolerad i jättepalatset, vilket var ogynnsamt ur publiksynpunkt. De verkliga intresserade, till ett antal av omkring 12.000, funno dock sin väg till den svenska utställningen som också blev en obestriddig succès d'estime.

För att icke genom brokig mångfald förrycka intrycket sökte

vi koncentrera materialet så, att det inom ramen för de 450 kvm som stodo till buds företrädesvis skulle åskådliggöra tre etnologiskt särskilt betydande svenska landsdelar: Skåne-Halland, Dalarna och Norrbotten-Lappland. Först en introduktion som medelst en jättekarta och fotografier sökte ge ett allmänt intryck av hela det svenska landet, folkkonstens miljö. Så följde Skåne, representerat av dess otroligt rika textilkonst och möbler samt Halland med sina äldrigt monumentala målade bårder. För Dalarna gällde det framför allt att imponera genom dalmålarernas fabuleringskonst å tapeter, kistor och skåp. Lapplands roll var given, publikfavorit nu likaväl som 1878. Denna gång sökte vi emellertid att med lappföremålen direkt sidoordna den norrbottniska svenska bondekulturen — representerad ej minst av präktigt utstyrda möbler och redskap — i syfte att låta åskådarna förstå den viktiga etnologiska motsättning som råder mellan nomader och bofasta i det nordligaste Sverige. Det hela avslutades med en serie diapositiv belysande allmogens byggnadsskick och bostadskultur i hela landet.

Som nyhet för denna utställning kan antecknas försöket att genom tavlor av moderna konstnärer ge intryck av landskap och människor i de landsändar, vilkas folkkonst exponerades. Helmer Osslund fick härvid svara för Lapplands natur, liksom Johan Tirén och lappmannen Nils Nilsson Skum för lapparnas liv; Anders Zorn gav ett suggestivt, av publiken livligt skattat intryck av dalafolket självt, liksom Mas-Olle av dalanaturen, medan den trohjärtade Frans Lindberg i sina dråpliga akvareller berättade om livet i Skåne på 1860-talet. Det lider intet tvivel om att dessa bildverk i hög grad förlänade liv åt utställningens material.

Invigningen ägde rum den 11 augusti i närvaro av prins Carl Johan, tvenne medlemmar av den franska regeringen samt en stor mängd andra inbjudna. Utställningen pågick 11 veckor.

Det var de kungliga museerna i Bryssel som därefter inbjödo Nordiska museet att förflytta folkkonstutställningen till den belgiska huvudstaden. Omkring 360 kvm stodo där till förfo-

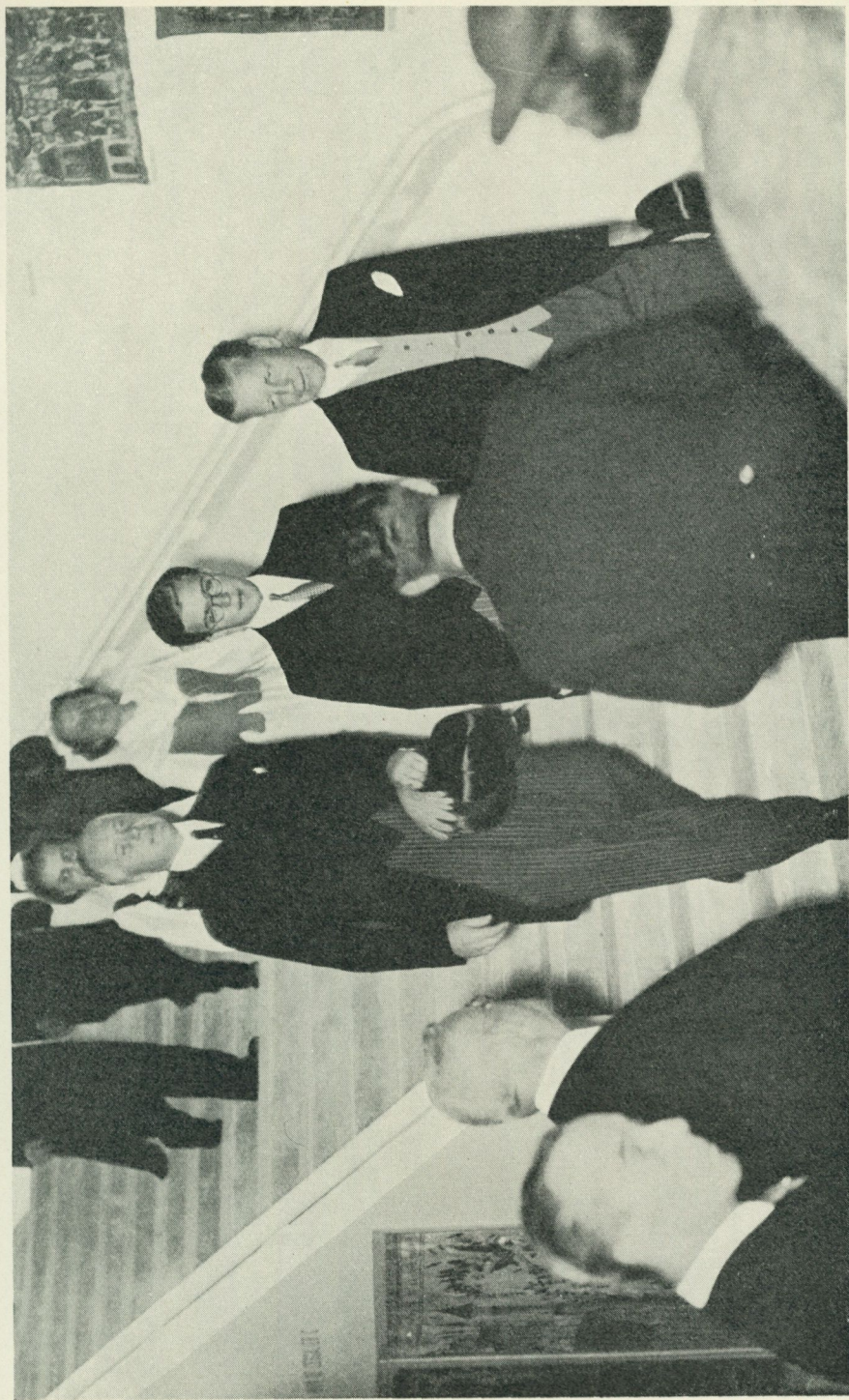

Bild 1. Prins Carl Johan anländer till Parisutställningen och emottages av franska regeringens representant, M. Max Hymans. Vid prinsens vänstra sida Sveriges dåvarande chargé d'affaires legationsrådet Allard. T. v. i förgrunden Sveriges generalkommissarie kommandörkapten Peyron och världsutställningens generalkommissarie M. Labbé.

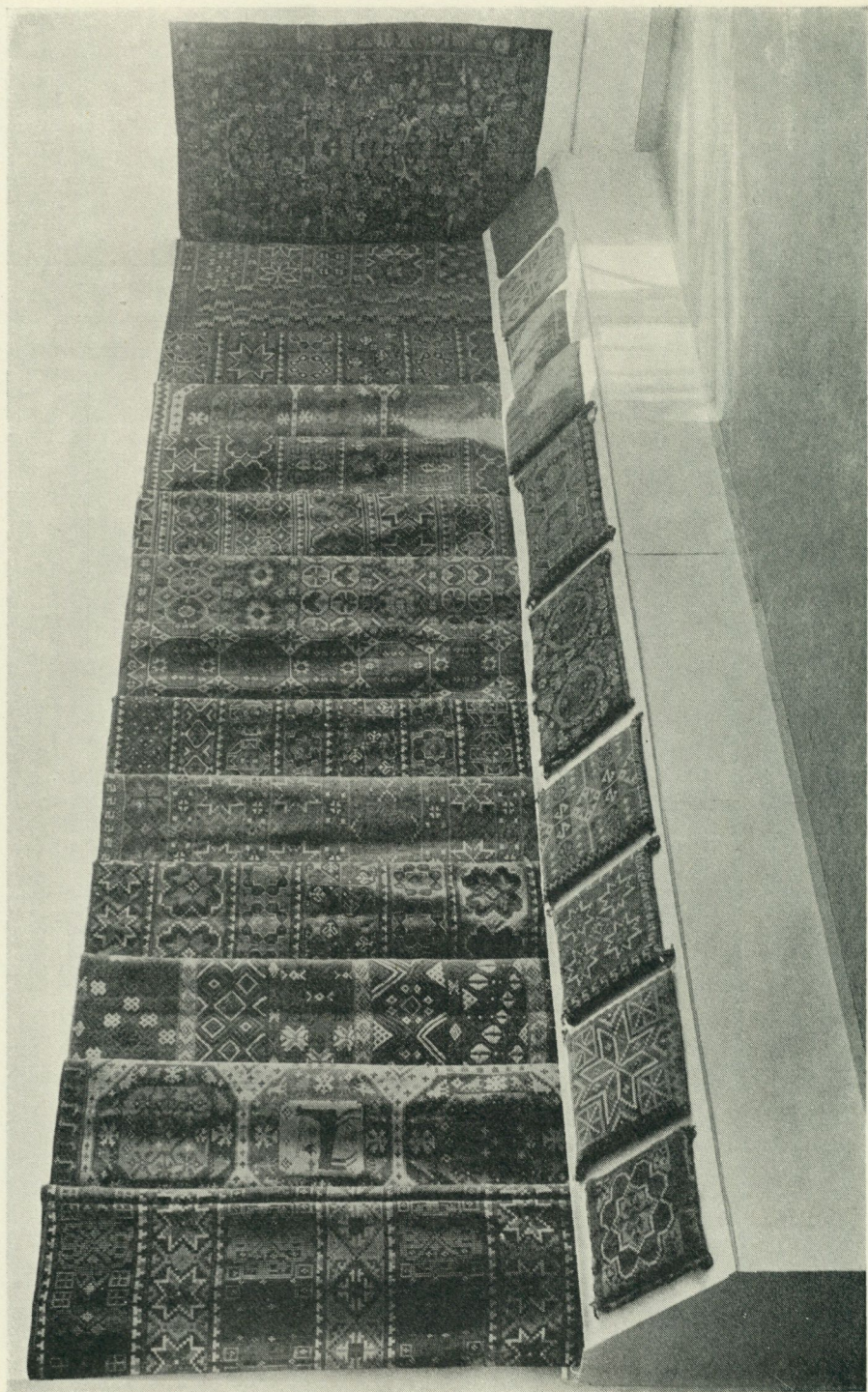

Bild 2. Parisutställningen. Vagg i skånska rummet.

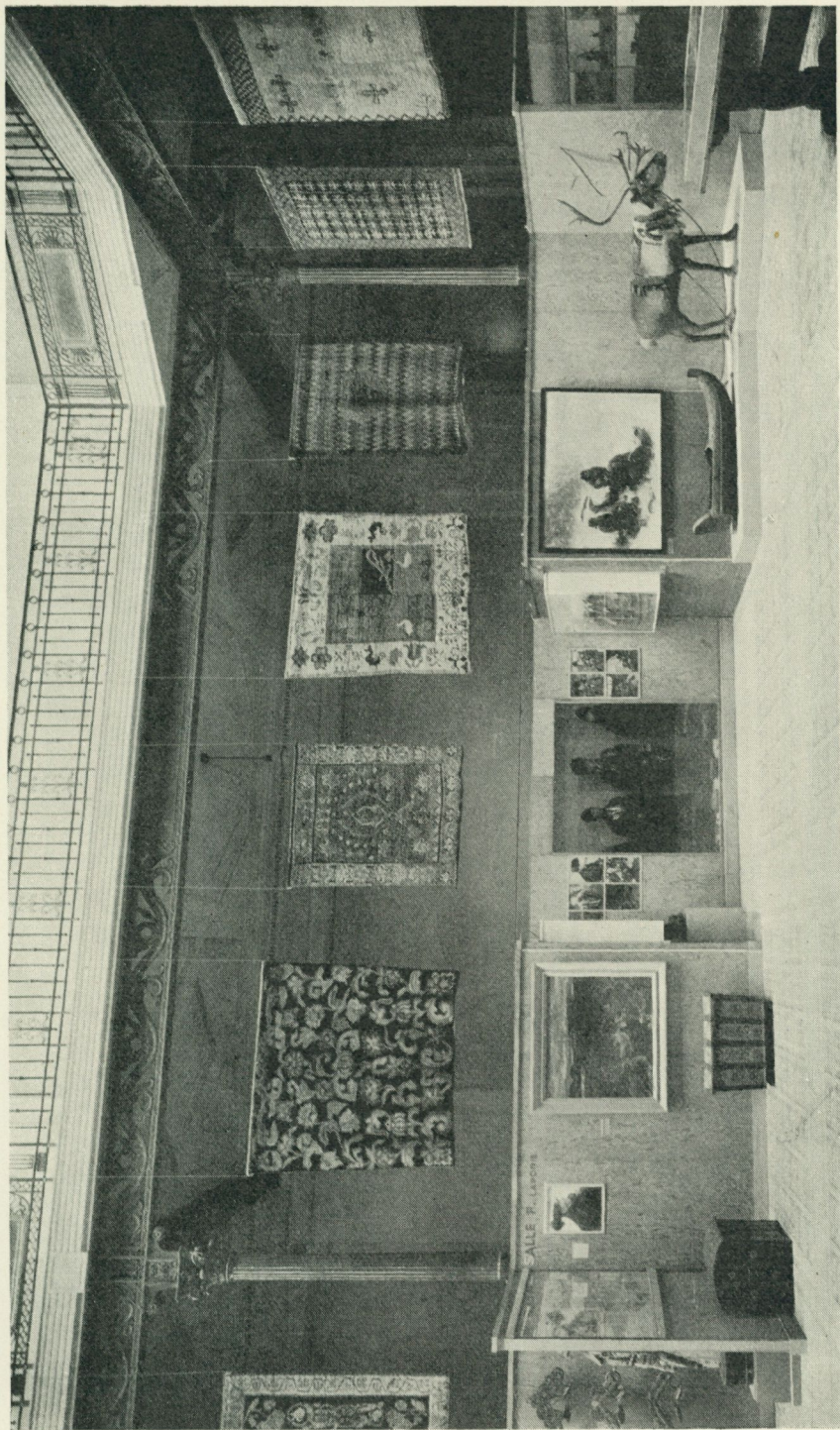

Bild 3. Brysselutställningen. Lapska avdelningen. Upptill: ryor.

gande i Palais du Cinquantenaire. Expositionsproblemet var här svårare än i Paris, där man kunde bygga in väggar precis som man ville inom ramen för en neutral arkitektur. I Bryssel måste man laborera i en monumental hall med arkader, kolonner, läktare, glasgolv etc. Det hela blev dock förhållandevis bra, ej minst tack vare våra förnämliga ryor, vilka räddade intrycket av rum och intimitet.

Utställningen, som invigdes den 22 december, blev från början en stor publikframgång. 700 à 800 personer per dag hörde ej till sällsyntheterna under den tid — intill slutet av februari — den var öppen. Mycket bidrog härtill den utmärkta organisationen av skolbesök och publika visningar som kännetecknar de belgiska statsmuseernas verksamhet. Sålunda besöktes utställningen av icke mindre än 4.000 skolbarn.

Naturligtvis kan man fråga sig, om dylika utställningar verkligen kunna anses äga någon betydelse av mer bestående art. Svaret måste på grundval av våra vunna erfarenheter bli ett obetingat ja, i varje fall om man ser saken ur den nationella propagandans synvinkel. F. n. råder i hela Europa liksom i Amerika ett levande intresse för nationell egenart och iveren att på olika vis tillvarataga och levandegöra de folkliga minnena är stor. I Frankrike har sålunda 1937 ett nytt museum, Musée des arts et traditions populaires, tillkommit med Nordiska museet som mönster och liksom detta med en särskild arbetsorganisation för forskningsarbeten ute i landsbygden. Att i en sådan situation den svenska, så originella och rika folkkonsten skulle tilldraga sig uppmärksamhet, är givet. Som budbärare om något av det gedignaste i vårt folks kulturliv har den tydligen även ute i världen sin uppgift att fylla, vilket avspeglas t. ex. i den utländska pressens inställning. Några citat:

”Denna minnesvärda utställning är en händelse av mycket stor betydelse. Besökaren känner sig gripen av en djup sympati för det folk, som har kunnat skapa en sådan konst. Att tillbringa en timme på utställningen är detsamma som att magasinera i sitt hjärta optimism och glädje” (Clarté).

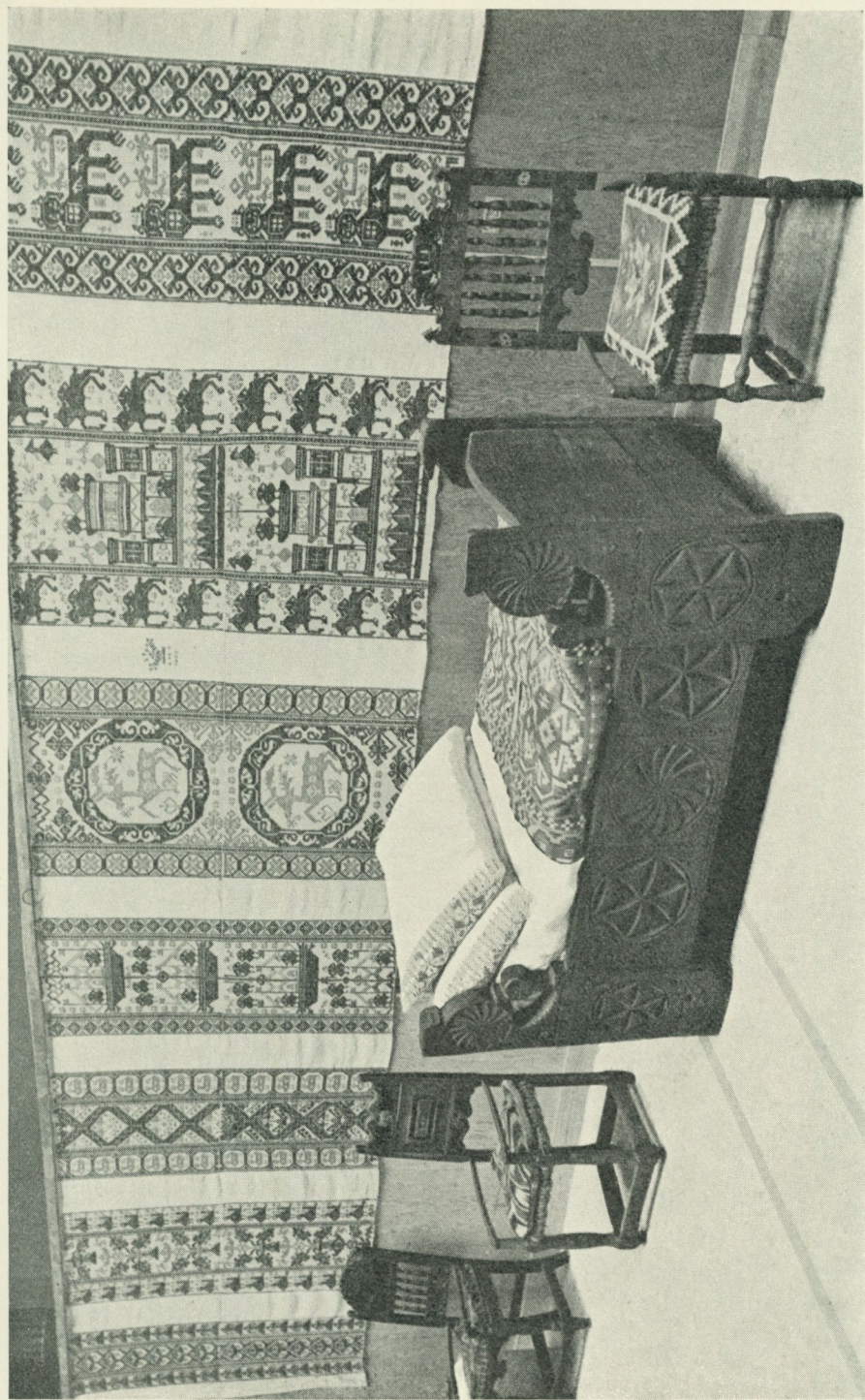

Bild 4. Brysselstallningen. Vagg i skånska avdelningen.

Detta från franskt håll; nu lämna vi ordet till en belgisk journalist:

”Det är en himmelens lycka att få ha denna utställning hos oss, innan den sändes hem till Sverige. Den för oss långt utanför konstens ramar och låter oss få kontakt med ett folks liv, dess själ, dess traditioner, dess historia. Ett besök där ger oss anledning till både intresse och eftertanke. Den fulländade dispositionen av utställningsmaterialet underlättar förståelsen även för den som icke äger specialkunskaper på folkloristikens och etnologiens områden” (Le Matin).

Utställningarna i Paris och Bryssel stodo under H. Maj:ts konung Gustav V:s samt resp. Franska republikens presidents och konung Leopold III:s höga beskydd. De ha möjliggjorts genom anslag av lotterimedel och museet stannar med anledning härav i tacksamhetsskuld till Sveriges regering. För allt tillmötesgående museet fått röna från officiellt franskt och belgiskt håll, liksom för det stöd som lämnats av de svenska beskickningarna i Paris och Bryssel och enskilda personer, känner museet behov att uttala ett varmt tack.

Kommissarie för utställningarna har varit Nordiska museets styresman med biträde av amanuenserna Gunnel Hazelius-Berg och Svante Svärdström.

Till resp. Paris- och Brysselutställningen förelägo tryckta vägledningar, omfattande 123 sidor text och 32 sidor illustrationer. Textförfattare voro Gösta Berg, Sigurd Erixon, Gunnel Hazelius-Berg, Andreas Lindblom, Ernst Manker, Elisabeth Strömberg, Sigfrid Svensson och Svante Svärdström.

NORDISKA MUSEET OCH SKANSEN UNDER ÅR 1937

Allmogea vdelningen.

Tack vare Nordiska museets vänners frikostighet har museet kunnat utöka sina samlingar belysande allmogens heminredning med sex dalmålningar av högsta kvalitet. De härstamma samtliga från byn Kilen i Åls socken, Dalarna, och utgöra tillsammans en provkollektion på de främsta Leksandsmålarnas, särskilt Ullvigruppens, skildringskonst. Av den unge Winter Carl Hansson i Yttermo (1777—1805), som i flera avseenden är den konstnärligaste av dem alla, äro två målningar framställande Den kananeiska kvinnan och Bröllopet i Kana. Den senare målningen, som endast genom stilanalys kan attribueras till konstnären, torde representera det yngsta skedet i hans utveckling. Erik Andersson i Ullvi har utfört en målning på papper, daterad 1819, som föreställer Kvinnorna vid graven. Den äldste av Ullviskolans representanter, skolmästaren Jufwas Anders Ersson, är upphovsmannen till en ståtlig "Ålderstrappa" på väv. Slutligen ingår i samlingen motivet Vingårdsmannen, utförd 1815 av Olof Andersson i Ullvi. Vingården och allt vad till densamma hör återgives här såsom en liten trädgårdstäppa. Man ser på målningen en arbetare uppflugen på en hög stege i färd med att medelst en väldig trädgårdssax klippa ner druvorna(!) från träden. Hans arbetskamrater nere på marken arbeta med hacka och räfsa och det är tydligen hembygdens jordbruksredskap, som givit idén till denna detalj i den originella skildringen. Fler-talet av de i Vännernas gåva ingående dalmålningarna expone-

rades på museets utställningar i Paris och Bryssel 1937—38, där de väckte stor uppmärksamhet.

Ett värdefullt tillskott ha museets samlingar av halländska och småländska bonader i år erhållit genom en bonad, som ingick i en testamentarisk gåva av grosshandlare S. A. Siegfriids. Varken motiv eller utförande är härvid av särskilt intresse, utan den förut okända signaturen P. S. H., som bestyrker att bonaden är ett verk av målaren Pehr Schönhult i Ängelholm, som av en forskare visats vara den s. k. Knäredsskolans upphovsman (Nils Strömbom i Folkliv 1937).

Vid sina nyförvärv måste ett kulturhistoriskt museum ofta ställa en möbels värde som typ framför den rena kvalitetssynpunkten. Detta betyder givetvis icke att samlingarnas storlek skall ge en proportionell avspegling av den allmänna möbleringsstandarden. Det kan ofta vara tillräckligt att enklare möbelformer, mången gång likartade inom stora områden, äro representerade med ett fåtal exemplar, som kompletteras med en registrering i text, under det att rikare former med större nyansering och mer utpräglad bygdekaraktär kräva att i stor utsträckning komma till synes i originalexemplar. Så äro också årets nyförvärv av möbler mera motiverade ur folkkonstsynpunkt än som nya tillskott till typförrådet. Detta gäller t. ex. det 1781 daterade skåpet från Jämtland, bild 1. Typen är välkänd i landskapet, även om underdelen till dessa skåp i allmänhet har karaktär av en byrå och inte som här utgöres av en enkel fotställning. Dörrarna prydas av en synnerligen väl bevarad blomstermålning med en rokokogracilitet, som för tanken till norsk folkkonst. Skåpet härrör från Oviken och från denna socken är också en målarskola omtalad; den rika jämtländska folkkonsten är dock föga utforskad. En länstol från Skåne från 1800-talets mitt och en småländsk stol av senbarock form, daterad 1781, visa också båda välkända konservativa former, men ha införskaffats på grund av sin rika snidade ornamentik. Ej heller en lucksäng från Överkalix i Norrbotten utgör som möbeltyp någon nyhet i samlingarna, men visar det vackraste prov museet äger på det säregna måleri, som frodats i övre

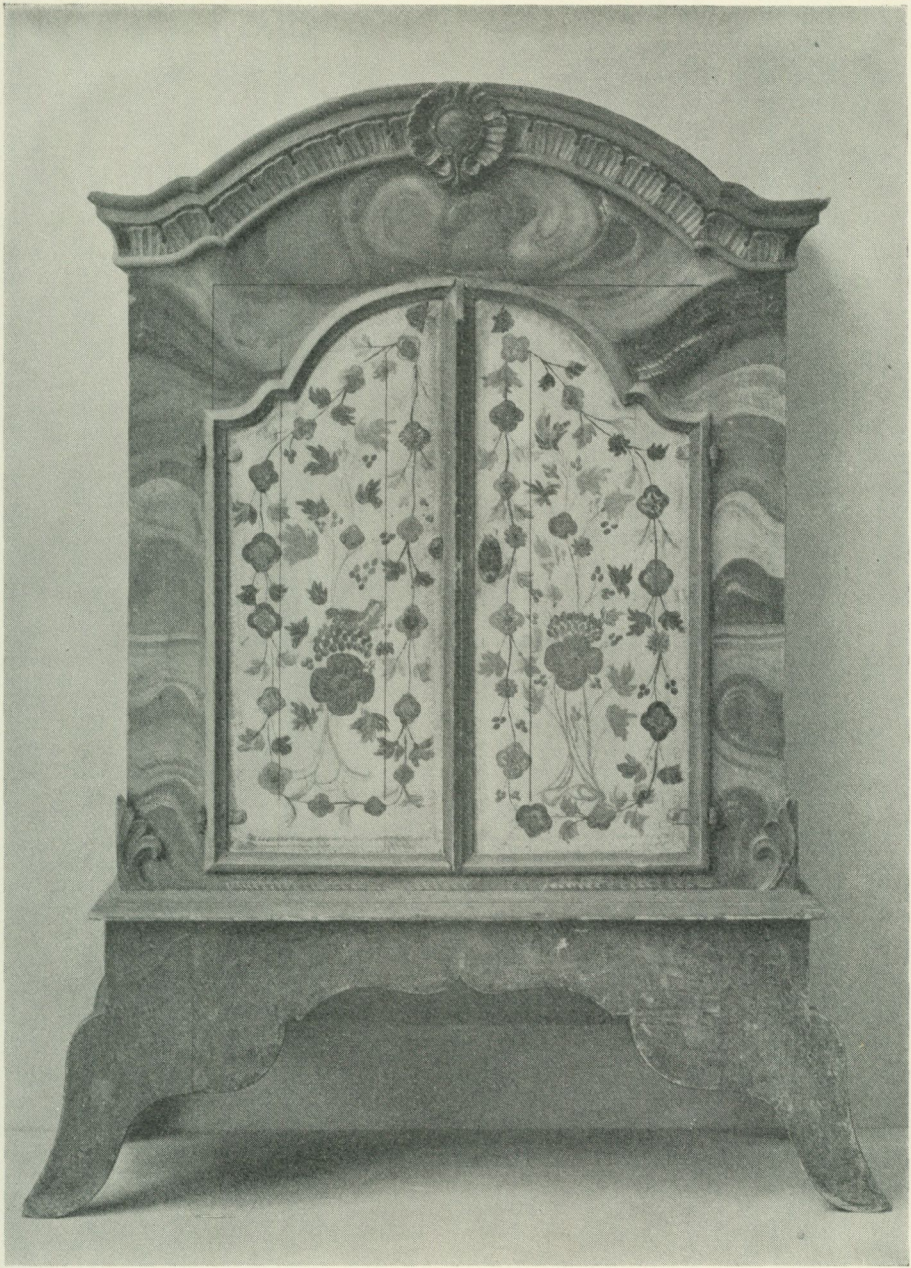

Bild 1. Skåp från Ovikens socken, Jämtland. På baksidan är målad en inskrift: "Año 1781". Nordiska museet 209,000.

Norrbottens älvdalar. Sängen har ett rikt ramverk, ådrat i brunt, med omväxlande röda och gula lister och speglar, de senare med en elegant stiliserad blomstermålning.

Inte minst av utrymmesskäl måste Nordiska museets anskaffning av möbler bli starkt begränsad. Samlingarna kunna i det stora hela endast visa exempel och typer, under det att föremålens lokala sammanhang får beskrivas i text och bilder. Ibland kan dock en föremålsserie stå att förvärva från en bygd med en så fast och intressant utvecklingslinje, att ett urval och en splittring skulle betyda en stark minskning av de enskilda föremålens vetenskapliga och pedagogiska värde. Ett exempel härpå utgöra de tre sängar som museet genom antikhandeln förvärvat från Gödelöv i Skåne. Den äldsta sängen, daterad 1839, är en ståndsäng som haft sin traditionella placering i stugans ena hörn. Dekoren i lysande färger har sitt ursprung i rokokons blomstervärld, fastän en stark folklig stilisering gjort sig gällande. Den snidade orneringen visar däremot ganska sena gustavianska stildrag. Den höga gaveln är ett lån från 1800-talets imperialsäng, samtidigt som den gamla stolpsängens djärva konturer kvarleva både i gavelns och sidostödets former. Stilblandningen är så fullständig som möjligt och kvarlever i förenklade former även i den 1848 daterade och samtidigt förvärvade ståndsängen, bild 2. Här framträder dessutom den hybrida karaktären genom att även ena långsidan försetts med ett krön, ett lån från den s. k. gustavianska sängen. Först den sista sängen i serien är en verklig imperialsäng, men även den har bibehållit mycket av äldre form och dekor, bild 3.

Flertalet av årets förvärv av textilier äro kanske i och för sig inte särskilt anmärkningsvärda, men nödvändiga för att komplettera samlingarna. Museet äger t. ex. en stor mängd rikt broderade dukar, praktfullt utstyrda korgar, spånaskar m. m., vilka använts som emballage för den förning, varmed gästerna brukade bidraga till ett kalas. I västra Småland har emellertid för samma ändamål allmänt använts en jämförelsevis enkel påse, till form och storlek liknande ett gammaldags avlångt örngott med sprund mitt på ena långsidan. Materialet är vanlig

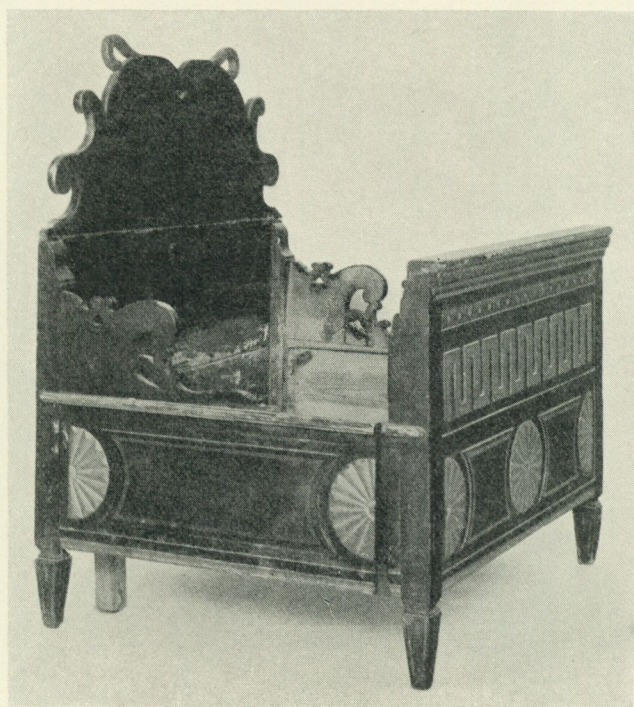
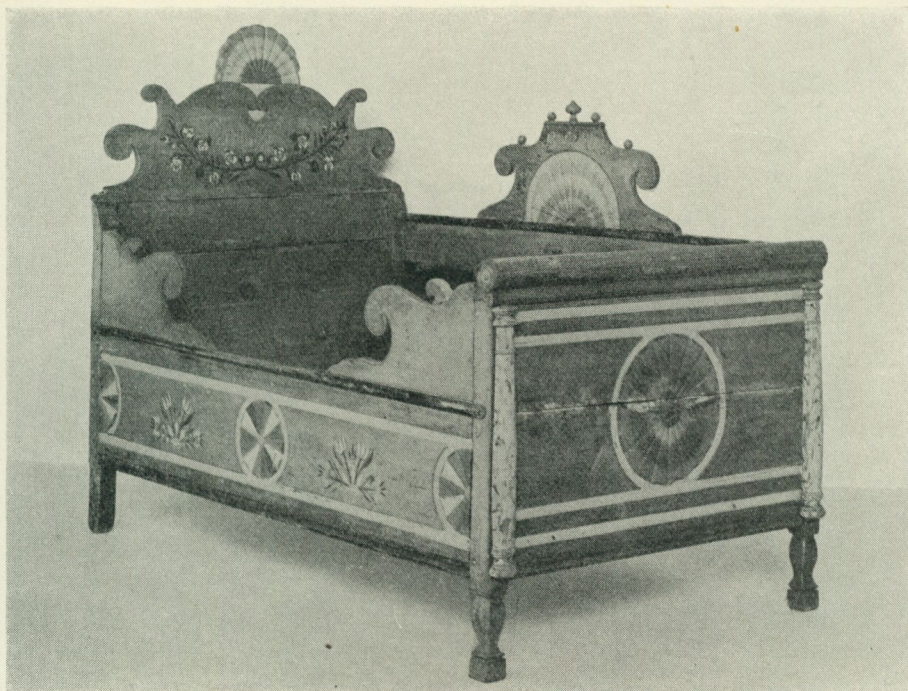

Bild 2 och 3. Sängar
från Gödelövs socken,
Skåne. Nordiska mu-
seet 208,633 och 208,631.

slätvävnad, spräcklig i vit och svart ull, och enda prydnaden består av granna vadmalsstofsar i hörnen. En sådan förningspåse, som förut saknats i museet, har nu anskaffats från Hångers socken. Bland mångfalden av Norrlands fälltäcken i rosengång har Ångermanland en ålderdomlig typ, vävd i helbredd, d. v. s. icke sammansydd av två våder, såsom annars är regel, och med en speciell, synnerligen vacker mönstring. Dessa täcken äro numera inte alltför vanliga, men genom förmedling av fil. kand. Anna-Britta Fahlén har museet kunna förvärva två vackra exemplar från Ullånger.

Från Sollerön kommer ett begravningstäcke, "svart-vessel", av grov yllekypert rutad i vitt, rött och svartbrunt. Det har uteslutande använts att lägga över kistan, när denna fördes från hemmet till kyrkan; i andra trakter är det vanligen bordtäcket, som fått göra denna tjänst. Uppgifter, som följa täcket, datera det till 1800-talets första år och den röda färgen finns också endast på de äldsta täckena av denna art, de senare äro endast svart- och vitrutiga.

De konstnärligt sett bästa alstren av den tidigt uppmärksammade skåneslöjden finnas numera nästan aldrig att få ute i fältet, utan komma till museet via privata samlare. Den ovan nämnda testamentariska gåvan från grosshandlare Siegfriids tillförde museet bl. a. ett täcke och två åkdynor i röllakan, båda förstklassiga i färg och teckning. Den ena dynans mönster visar bl. a. en intressant och ursprunglig djurfigur, som spelat en stor roll i det skånska folkliga formförrådet, men hittills inte haft någon enda representant i museet utan länge stått på dess önskelista. Exemplet på en sådan samverkan mellan en lycklig slump och människors välvilliga intresse för museet kunde mångfaldigas. Här skall endast ytterligare anföras det för året mest överraskande och glädjande fallet. Av med. dr och fru Alf Westergren har museet fått mottaga ett täcke i dubbelväv daterat 1676. Så vitt man vet härrör det från södra Västergötland. Materialet är enbart ull. Ena vävsiktet är krapprött, medan det andra är gult i spegeln men blått i långsidornas bårder. Inslaget i ena skiktet är således inte skyttlat utan snärjt

med trådarna enkelslingade på rätsidan i färgskarven. Detta förfarande är inte känt från något annat dubbelvävstäcke vare sig äldre eller yngre. Tyvärr har vävnaden undergått en allt annat än varsam restaurering och är nu åtskilligt stympad, men uppgift om ursprungliga mått finns. Mellan å ena sidan täcket från S. Råda kyrka, troligen vävt på 1500-talet, samt de talrika uppgifterna om finske- och ryssetäcken i 1500-talets inventarieförteckningar från högeståndshem och å andra sidan den rikliga förekomsten av dubbelvävstäcken under 1700-talet bland allmogen i sydvästra Sverige och Härjedalen-Jämtland ligger en lång tidrymd utan varje uppgift om dubbelvävens förekomst. Det tidigast daterade bohuslänska täcket är från 1751, det första daterade norrländska från 1734 och bouppteckningsmaterialet är ju, när det gäller allmogen, mycket sparsamt före 1740-talet. Så mycket mera intresseväckande är då detta säkra belägg från 1676. Till hela sin typ är täcket ren allmogeslöjd, men tyder genom sin utvecklade teknik på ganska rutinerad vävskicklighet. I mönster och kvalitet följer det mer den norrländska traditionen än den som de bohuslänska täckena företräda. Det utgör med ett ord en förbindelselänk både i tid och rum mellan de grupper av dubbelväv som hittills varit kända.

Ett annat förnämligt förvärv utgör en rya, till vilken knyter sig ett dubbelt intresse. Dels är den Sveriges äldsta daterade rya — på mitten läses L. D. 1710 och i spegelns hörn återfinnes Karlarnas monogram, ett dubbelt C — dels tyda flera omständigheter på att dess funktion inte varit ryans vanliga, utan att den använts som sadeltäcke. Att någon förbindelse kan spåras mellan ryttarregementenas valtrapp och täcken av ryatyp är obestridligt, men problemet är ännu outrett (jämför Vivi Sylwan, Svenska ryor, sid. 129).

Det både till antal och kvalitet betydelsefullaste förvärvet till dräktavdelningen stammar från Sollerö socken i Dalarna. Drätskicket är där i stort sett detsamma som i dess moderförsamling Mora, men på Sollerön finnes mera bevarat både i tradition och ålderdomliga plagg. För studiet av folkligt drätskicket är det särdeles värdefullt att få dessa båda förutsättningar

förenade. Ensamma i sitt slag äro ett par vita linnehosor, långbyxor, av den uråldriga typ, som använts före knäbyxorna och som sedan förekom i bruk som arbetsplagg jämsides med dessa. De ha hört till männens sommardräkt motsvarande flickornas "vitsärkar", d. v. s. kjolar med livstycken av vitt linne. En förvärvad vitsärk med livstycke av finaste gäsögonsväv och bandbesättning av blåa och vita mönstrade band samt en enkel kjol i lärft är ett synnerligen förnämligt plagg. Särkar av detta slag ha burits som enda kjol tillsammans med överdel och förkläde och är alltså en motsvarighet bl. a. till Skånes skördesärkar. Från en annan gård ha förvärvats svarta livstyckskjolar, vita kvinnohattar och en hel serie av de i senare tid brukliga typerna av vävda förkläden. Färgerna ha varierat för olika helger, men modet har även fört nyheter med sig. Det nu mycket använda svarta förklädet är sent upptaget i dräktskicket på Sollerön. Goda typer av skimpor, skinnförkläden för både män och kvinnor, ingå också i förvärvet. Röda vävda manströjor från 1800-talets slut äro ofta lika svåra att få tag på som de tidigare blåtröjorna, men båda typerna äro här representerade. En liten samling lösa plagg till barndräkten lägger man med tacksamhet märke till. Ett unikt förvärv är ett par av en vallkulla använda skor, som skänkts av fröken Lilly Sterner, Gesunda. Det är träbottnaskor med ett löst framstycke av läder, som fasthållas av de hopsnörade bak- och sidostyckena, bild 4. Denna konstruktion är ändamålsenlig, då man går i myrmark, enär vattnet fritt kan rinna ut igen. Tidigare har denna typ ej varit känd från Dalarna. Den måste sättas i ett bestämt sammanhang med de hösandaler, som använts som vallskor i Värmland, Jämtland och ända upp i Lappland.

Från Smögen i Bohuslän har museet förvärvat dräktdelar, vilka tillhört en och samma syskonkrets. Det är mest arbetskläder men även några enstaka plagg, som tillhört söndagsdräkten, ofta inköpta i Göteborg och skarpt skiljande sig från de enkla hemmavävdade plaggen. Samlingens värde för museet är just dessa rena vardagskläder, skjortor och tröjor, som männen haft på fisketurerna, randiga yllekjolar och enkla klän-

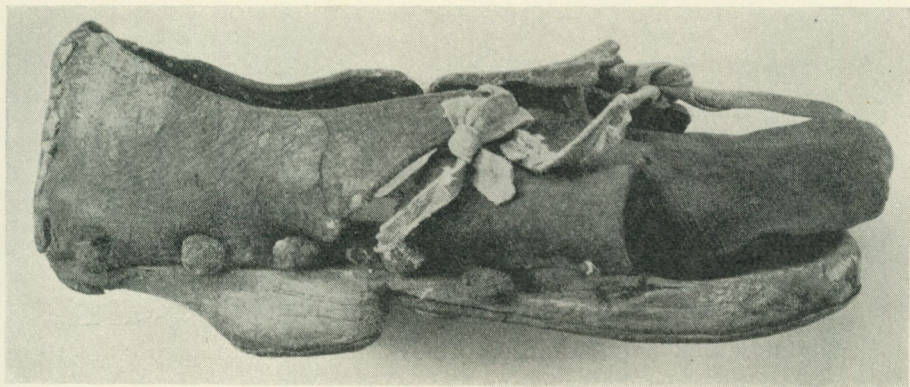

Bild 4. Sko med trébotten från Sollerö socken, Dalarna. Gäva av fröken Lilly Sterner. Nordiska museet.

Bild 5. Docka i malungsdräkt från Floda socken, Dalarna. Nordiska museet 209,674.

ningsliv till kvinnodräkten. Rörande de spridda förvärven i övrigt kan nämnas, att också dräktavdelningen begåvats med ålderdomliga plagg ur grosshandlare S. A. Siegfrids samlingar, bl. a. en rad brudlister från Skåne med dateringar från 1755 till 1828 och ett vackert bälte med förgyllda silverbucklor. Genom amanuensen Ernst Manker har museet inköpt från Sorsele en vacker lapsk silverkrage, ärvd i fyra generationer. Från fröken Ebba Ficks sterbhus har förvärvats en större samling dräktdelar, huvudsakligen från Dalarna och Hälsingland. Slutligen har museet från lancashiresmedjan i Boxholm fått en arbetsdräkt bestående av skjorta och benholkar av bomullsväv.

Av Nordiska museets samlingar belysande allmogens näringsliv är det endast i fråga om fisket, som några väsentliga nyförvärv ha gjorts under året. Huvudgruppen av dessa utgöres av redskap från Sollerön i Dalarna, anskaffade i samband med sommarens fältundersökningar där. Man kan särskilt notera en fullständig spillernot med tillhörande replavar, här benämnda "kässjor", notrep och notbår samt vantar och förskinn, använda vid notdragningen. Notfisket i Siljan var i äldre tid betydande, och de flesta notarna synas alltid ha funnits på Sollerön och kringliggande holmar, där stränderna äro särskilt lämpliga. Vidare ha förvärvats fyra stycken lakryssjor med tillhörande mittarm, som här utgjordes av en kantställd bräda, olika kroktyper, däribland sådana, som använts till långrev och agnats med klumpar av rågmjöldeg, nät med tillbehör och även delar av nät och notar, såsom telnar av äldre typ, nätstickor, flöten och sänken, drag med tillhörande vindor, en klubba, s. k. "dävklubba", som använts för klubbning av lake på glanskis, samt slutligen redskap för tillverkning och redning av nät och notar. Genom detta relativt stora bestånd av fiskeredskap från Sollerön har museet tillförts ett allsidigt material från en enda plats, vilket har sin betydelse för studiet av fiskemetodernas inbördes sammanhang och beroende av de lokala förutsättningarna.

I Nordiska museets samling av lekaker utgöres alltjämt största delen av föremål från borgerliga kretsar — finare lekaker, handgjorda eller fabriksgjorda, som bevarats till efter-

världen, emedan deras små ägare inte tillåtits att handskas med dem hur som helst. Dessa leksakers värde ur museal synpunkt består framförallt i att de äro trogna kopior av de vuxnas föremål och på så sätt utgöra kulturhistoriska dokument. De folkliga leksakerna, vanligen enkla, hemgjorda föremål och tillfällighetsleksaker som ofta tillverkats av barnen själva, någon gång också produkter av en folklig hemindustri, intaga där emot en mera blygsam plats i samlingarna. Den förste som på allvar började samla folkliga leksaker till Nordiska museet var intendenten Nils Keyland, vilken bl. a. 1917 sammanbragte en förnämlig samling från Nås socken i Dalarna. 1930 igångsattes emellertid ett systematiskt insamlande av folkliga leksaker, varvid bl. a. kompletterades de luckor som funnos i fråga om folkliga spel, tillbehör till idrottslekar o. d.

Bland det gångna årets förvärv av folkliga leksaker må nämnas två dockor i folkdräkter. Den ena föreställer en kvinna i malungsdräkt, bild 5, och har tillverkats av en malungskulla, som gick och sålde dylika. Detta exemplar köptes i Floda omkring 1860 på ett kvarterställe, där malungskullan hade tagit in över natten. Den andra dockan är från Stora Rågö i Estland och föreställer en brud, klädd i den gamla bruddräkt, som ännu förekommer där någon gång. Dessa båda dockor äro av intresse även därigenom att man med säkerhet kan beteckna dem som folkliga. Museet äger visserligen förut flera dockor i folkdräkter, men de flesta av dessa ha fabriksgjorda huvuden eller hela kroppar och verka paraddockor i sin tämligen dyrbara utstyrel. Dräkterna äro utförda med en ängslig noggrannhet, som gör, att man närmast vill uppfatta dem som en produkt av en annan samhällsklass romantiska folkdräktsintresse.

Av stort intresse är den samling folkliga leksaker, som insamlats från Sollerö och Mora socknar i Dalarna genom fil. kand. Ann-Sofi Schotte. På Sollerön har detta insamlingsarbete varit särskilt givande, då den moderna tidens fabriksgjorda leksaker föga gjort sig märkbara där. Den klumpiga och bastanta hemgjorda trähästen har där ännu inte konkurrerats ut av bilen och flygmaskinen. Särskilt må framhållas en trähäst med till-

hörande "dultakärria" av den typ, som ännu är vanlig på ön. Dylika leksaker ha i allmänhet tillverkats av fadern, när han var ute i skogen och kolade. En lergök, "lergucku", är ett prov på den enda leksak som tillverkats på ön för försäljning. Av köpta leksaker har man f. ö. endast haft grant målade hästar och tappar av trä från Mora socken. Några sådana, som tillverkats i Nusnäs by i Mora i början av 1900-talet och sedan sålts på Sollerön, ha också förvärvats. I Mora socken gick undersökningen i första hand ut på att samla traditioner rörande tillverkningen av dylika trähästar. Samtidigt inköptes några nya exemplar, belysande tillverkningen i byarna Vattnäs, Bergkarlås, Risa och Nusnäs, där man utövat och alltjämt utövar denna leksaksslöjd.

Vid allmogeaavdelningen ha under året jämte föreståndaren, intendent Svensson, arbetat förste amanuensen, numera landsantikvariern Svärdström samt under årets första del e. o. amanuensen, numera landsantikvariern Odencrants och under årets sista kvartal andre intendenten Nilsson. Textilavdelningen har föreståtts av amanuensen Strömberg och dräktavdelningen av amanuensen Hazelius-Berg, den senare med biträde av frökarna Elga Jeppson under en tidigare del av året och Märta Hedlund under årets sista månader.

H ö g r e s t å n d s a v d e l n i n g e n .

Bland detta års förvärv intages ett framträdande rum av sådana samlingar av föremål vilka kunnat införlivas med museet direkt från hem, som blivit upplösta genom dödsfall och vilkas ägare testamentariskt ihågkommit museet antingen med vissa bestämda föremål eller ock med rätten att utvälja sådana saker som kunna komplettera beståndet av husgeråd, dräkter etc. Bland dessa donatorer böra här nämnas doktor Axel Bergström, Stockholm, vilkens samling av släktporträtt omtalas härnedan, samt fru Elna Paulsson, Stockholm, som testamenterat en samling av gammalt svenskt tenn, vilken sammanförts av hennes

Bild 6. Gårdsklocka från Vennnergarns slott, Uppland, med hertig Johans av Östergötland vapen och initialer samt årtalet 1617. Nordiska museet 208,706.

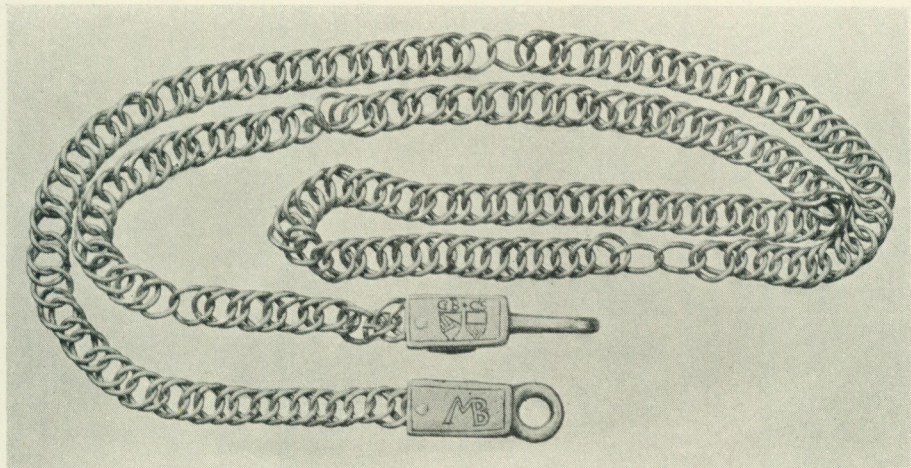

Bild 7. Kedja av silver med vapen och initialer för en dotter till riksrådet Gustaf Banér och Christina Sture. 1500-talets slut. Nordiska museet 208,997.

tidigare avlidne make. Vidare hade framlidna fröken Anna Åbergsson, som tidigare tjänstgjort vid museet, välvilligt förordnat att museet skulle få ur hennes bo uttaga önskade föremål, ett löfte som tagits i anspråk i sådan utsträckning att förvärvet kommit att omfatta en hel samling av möbler från olika tidevarv, allehanda husgerådssaker samt bordssilver, nipper, dräkt-delar etc. Ett flertal värdefulla och för samlingarna önskvärda ting ha på ett liknande sätt mottagits från sterbhuset efter fröken Agnes Ljungberg, förutvarande amanuens vid Nordiska museet, i anslutning till hennes uttalade önskningar.

Bland de gåvor som på ett avgörande sätt inverkat på halten av årsförvärvet får man slutligen icke förbise dem som även detta år rikligen överlämnats av Samfundet Nordiska museets vänner. I följande korta översikt nämnas de under sina tidsavdelningar.

V a s a t i d e n representeras av tvenne ganska märkliga ting, vart och ett av en art som man ganska sällan får göra bekantskap med och framför allt på ett otvetydigt sätt knutna till svenska ägare. Det ena är ett dräktsmycke av silver, bild 7, en ganska enkel kedja med tunna, platta länkar samt lås av en hake och en ring, båda med små släta ansatser. På dessa äro graverade vapen och initialer, dels Banér- och Sturevapnen med initialerna G B och C S, dels ett monogram av M B. Vapenparet kan ej beteckna några andra personer än riksrådet Gustaf Banér till Djursholm, som avrättades i Linköping år 1600, och hans maka Christina Sture. Monogrammet M B bör beteckna kedjans ägarinna, dotter till de båda makarna. Nu äro kända tre döttrar med namn på M, nämligen Margareta, född 1582, död ogift 1618, Märta, född 1586, död 13 dagar gammal, och slutligen Märta född 1593, gift 1617 med riksrådet Lars Eriksson Sparre och död 1638. Om kedjan ursprungligen avsetts för någon av de äldre systrarna, kan den tänkas ha gått i arv till den senare Märta eller måhända till någon annan av syskonen. Den blev våren 1935 funnen i jorden vid Tuna i Österåkers socken i Uppland, en gård som från år 1620 ägdes av en broder till de tre systrarna, riksrådet Peder Banér.

Det andra märkliga föremålet från Vasatiden är gårdsklockan från Venngarns slott i Uppland, bild 6. Denna bär på ett språkband upptill inskriften PER IONSON FOGET ANNO 1617 samt längre ned på livet Vasavapnet med initialerna I D O, vilka måste betyda Johannes Dux Ostrogotiae, alltså hertig Johan av Östergötland, Johan III:s och Gunilla Bielkes son, född 1589, död 1618. Klockan såldes år 1870 av arrendatorn till Venngarn, excellensen friherre Albrecht Elof Ihre till löjtnant Erik Alexanderson, vilken detta år övertog arrendet av gården. Sterbhuset efter hans änka, fru Agnes Alexanderson, född Günther, har nu skänkt klockan till museet.

Ett ståtligt textilarbete från 1500-talet har mottagits som gåva av Nordiska museets vänner, en duk av vitt linne med helt mönster i stjälkstygnbroderi av rött silke med bibliska och symboliska framställningar infattade i renässansornamentik. Från tiden framemot 1600-talets mitt härstammar ett örngott med rika vitbroderier på nättelduk, en gåva till museet av fru Gunhild Thörn, född Dyrssen, Gamla Haga. Ett örngottsbroderi i liknande tekniker och daterat 1658 är intressant bl. a. därigenom att det åtföljes av en kopia som bär årtalet 1673.

Den karolinska tiden företrädes ej av många föremål av den art att de kunna omtalas i denna korta översikt. En stol i raka holländska former med svarvade ben och slårar samt skinnklädsel är av den typ som i stort antal har ingått t. ex. i riksänkedrottningen Hedvig Eleonoras omsorgsfullt märkta bohag. En solvisare av kalksten med årtalet 1672 och två ännu icke tydda vapen ståtar med följande fyra inskrifter på plattans fyra sidor: Clockan ähr fyr til arbete hir — Clockan åtta fyr haf vakta — Clockan tålf en timme til våld — 3: kanter-arbeta 4: efter säng leta.

En tryckstock, som kommit som gåva av pastor Arild Karlén i Djura, har det speciella intresset att den varit använd vid tillverkningen av stofttapeter, en art av väggbeklädnader som voro mycket på modet under den karolinska tiden.

Fredrik I:s tid. Stofttapeternas fortsatta popularitet under denna period exemplifieras av ett par partier, det ena

på väv och försett med Stockholms hallstämpel 1747, det andra på papper. Möbelbeståndet från perioden har kompletterats med några pjäser, värdefulla ur typsynpunkt. En hög ekbyrå med enkla inläggningar av svart trä står på ett fotkryss med svarvade balustrar. I underreden till skåp äro liknande former välkända, men som fristående byrå är typen icke numera vanlig och var förut orepresenterad i museets samlingar. En soffa i holländsk-engelska former med ryggstödet gjort som fyra sammanvuxna stolsryggar var likaledes behöflig som typkomplettering. I och för sig en präktig möbel är ett skrivskåp med spegelglas i överskåpets dörrar samt rika bandornament inlagda i faneret och bronsbeslag i begynnande rokokoformer. Det är en gåva av Nordiska museets vännar. Ett väggur med lång pendel och den kvadratiske urtavlan inramad med en kraftig profilerad ramlist i svart lackfärg är likaledes en förut orepresenterad typ; gåva av amanuensen fröken Anna Rudbeck.

Till det icke alltför välförsedda förrådet av damdräkter från denna tidiga period har som gåva av fru Ingrid Lothigius, född Hård af Segerstad, kommit en bröstlapp av siden med applikation i färger och guldbroderi. Ett sängomhänge av nät, knutet av linnegarn och randigt i vitt, gult och blågrönt är likaledes ett intressant tillskott till samlingarna från tiden.

R o k o k o t i d e n. Bland rokokomöblerna skulle flera goda pjäser kunna framhållas, t. ex. en spegel med ett stort, tämligen slätt överstycke, där relieforneringen dragits ut mot kanterna och där centrum markeras med en genombrytning, i vilken en flaxande tupp träder fram i fristående relief; gåva av Nordiska museets vännar. Några stolar med runda stolpar, tunna tvärsålar i ryggen och sits av bastflätning äro målade i blåvit marmorering och ha haft sin plats i porslinsköket på Tureholm i Södermanland. Samma genuina herrgårdskaraktär som dessa stolar äger en stolpsäng av omålade furu med tak och kappor av blårutigt linne, en synnerligen välkommen gåva av grevinnan Ebba Mörner, Thorönsborg, Östergötland. Vid den förestående möbleringen av flygelbyggnaderna vid Skogaholms herrgård på Skansen är tillgången till möbler av just denna naturliga äkt-

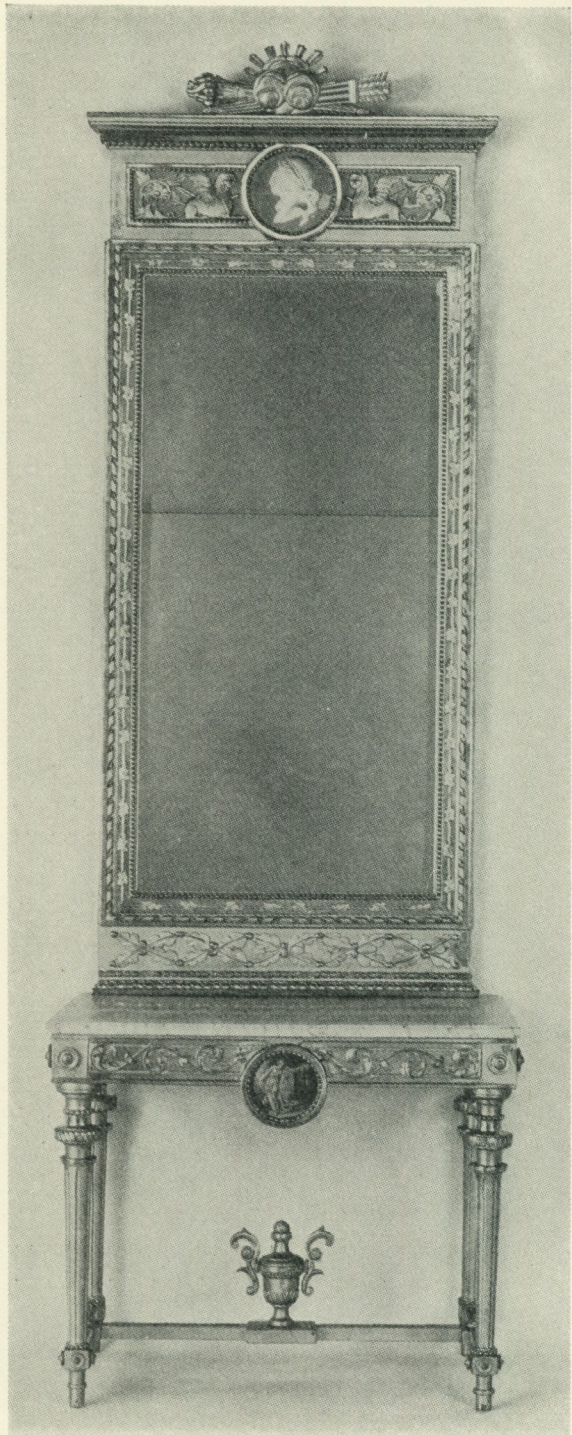

Bild 8. Spegel med bord.
Från Johan Tobias Sergels
gård Spånga i Söderman-
land. Gåva av Samfundet
Nordiska museets vänner.
Nordiska museet 208,664.

hetskaraktär avgörande för att rekonstruktionen av ett par herrgårdsflyglar skall få det eftersträfvade intrycket av sanningsenlighet. Intressant på grund av de ursprungsuppgifter den bär är en ljuskrona av malm, med inskriften "Gifwen Till Kongl: Gymnasium i Strengnes af Petter Ekorn åhr 1770"; skänkt av Nordiska museets vänner. I sin art synnerligen praktfullt är ett seldon, varav ett par delar — huvudlag och svanskappa — förvärvats. Sadelmakarearbetet visar en rik utsydd mönstring och bronsbeslagen äro särskilt praktfulla. De visa både senbarock- och rokokoformer och kompletteras dessutom av soljor av rent gustaviansk typ. Dräktsamlingen har gjort ett förvärv av ganska sällsynt slag, en lindebarnsutstyrsel från år 1765, bestående av skjorta, linda, mössa och stjärtlapp, sydda av barnets moder Anna Margaretha Sahlgren, gift 1764 med handlanden August Alströmer i Göteborg. Denna utrustning är alltså använd av ett barnbarn till både Jonas Alströmer och Niclas Sahlgren. En serie stolklädslar i flamskvävnad med figur- och blommönster är en gåva av fil. dr Olof Arrhenius.

Den gustavianska tiden. Här är årsförvärvet liktydigt med en liten revy över möbelsnickeriet, främst i Stockholmsverkstäderna, och företrädesvis med prov på det sengustavianska mahognymodet. Två typiskt sengustavianska spelbord av mahogny med refflade, jämntjocka ben äro signerade arbeten av Stockholmssnickarna Johan Christian Linning, mästare 1779—1801, och Carl Fredrik Ekström, mästare 1795—1839. Det förra är skänkt av Nordiska museets vänner liksom också en mahognybyrå, signerad av Daniel Sefbom, mästare i Stockholm 1800—1837. Denna pjäs tillför museisamlingarna både ett förut orepresenterat snickarenamn och en möbeltyp med intressanta former, som man över huvud taget icke ofta ser prov på i svenskt hantverk. Det har sitt speciella värde att här få ett Stockholmsbelägg för en variant av de sengustavianska formerna, vilken påminner om vad som var modernt bland Köpenhamnsnickarna på 1780-talet. Ett par notiser om dessa senare återfinnas i Fataburen 1925, sid. 140 o. följ.

För kännedomen om stolmakarnas i Stockholm mahognyar-

Bild 9. Säng av mahogny. Omkring 1840. Nordiska museet 208,850.

beten är en stol av Carl Johan Wadström (mästare 1788—1816) av intresse, och den kan i museet sammanföras med ett par taburetter från samma verkstad i så nära lika former att pjäserna kunna ha varit gjorda som garnityr. För övrigt återfinnas i årsförvärvet arbeten av Stockholmsstolmakarna Johan Lindgren, Jakob Malmsten och Efraim Ståhl.

Spegelmakarna äro företrädta av några arbeten av säkert stockholmskt ursprung, nämligen ett par rektangulära spegellampetter och en stor väggspegel med konsolbord, med infällda cirkelrunda medaljonger både i överstycket och i bordets sarg, den senare med en målad figurkomposition kring Gustav III:s namnchiffer, bild 8. Möbeln, som enligt familjetradition tillhört Johan Tobias Sergel, har stått på hans gård Spånga invid Eskilstuna och har nu av Nordiska museets vänner förvärvats från Sergels sondotters dotterdotter. Två stycken sengustavianska speglar med målade antikiserande figurfriser äro stämplade av spegelmakaren Olof Wetterberg i Kalmar (1787—1803), känd genom Manne Hofréns utredning i tidskriften *Rig* 1931. Dräktsamlingens viktigaste förvärv är en sengustaviansk klänning av vit atlas med tunna tambursömsbroderier i färger, gåva av sterbhuset efter fröken Olga Aspelin, Ulriksdal.

Empiretiden. Liksom från den gustavianska tiden har också empiretidens möbeltillverkning fått sin rätt ymniga del i årets förvärv. Det är åtskilliga exempel på de reguljära typerna i goda formvariationer, bland annat i arvegodset efter fröken Anna Åbergsson. Det saknas ej heller enskilda föremål av flera slag, som vore värda ett individuellt omnämnande. Detta måste emellertid inskränktes till tvenne möbelpjäser, som representera Oskar I:s-gotiken, en stilform som ingalunda är rättvist företrädd i museet. Det är en monumental tvåmansäng, bild 9, och ett toalettbord med höj- och sänkbar spegel, båda i mahogny och med gotikdekorationen applicerad på en stomme av omisskännlig empiretyp. Från 1844 ha dessa möbler tillhört justitstatsministern Cl. E. Günthers hem men hade, då han förvärvade dem, redan varit i bruk hos en föregående ägare. Dräktsamlingen har kompletterats med en intressant klänning av röd

Bild 10. Bokhållaren i Bankodiskonten Axel Gottlieb Bergström. Oljemålning av C. F. von Breda. Tillhör Axel Bergströms samling. Nordiska museet 209,615.

crêpe med släp, gåva av fröken Louise Wachtmeister, Kristineholm, Södermanland. Till empiretidevarvet hänför sig också det föremål, som på ett ojämförligt betydelsefullt sätt står i spetsen för hela det rika och mångskiftande årsförvärvet, den lilla konstnärliga och beundransvärt åskådliga modellen till Strö herrgårdshus, överhovjägmästaren friherre Erik Rålamb's gåva till museet. För denna pjäs redogöres på annan plats (sid. 39) i årsboken. Här må endast erinras om att ett föremål av liknande art, den ett halvt århundrade yngre modellen av herrgården Remningstorp år 1934 kom till museet, och att värdet av dessa exakta och på samma gång så synnerligen bestickande och fantasieggande bilder av hela hem genom att de finnas tillgängliga inom samma samling vinna ett om möjligt ännu större värde för museets centrala uppgift, den att ge en bild av det svenska hemmets utseende under den nyare tidens skilda epoker.

Perioden från 1800-talets mitt fram till nutiden. Nummerstark, mångsidig och uppfylld av en lyckligt hög procenthalt av vardagsting plägar accessionen från den sistförflutna tidsperioden vara, och detta omdöme gäller för året i utpräglad grad. De inledningsvis omtalade kollektiva gåvorna ha i stor utsträckning bidragit härtill. Bland de ting som kunna individuellt framhållas är ett skrivtyg, som tillhört Fredrika Bremer och enligt tradition var en gåva till henne från konung Fredrik Wilhelm IV av Preussen. Det har sedan i tur och ordning skänkts till författarinnan Sophie Leijonhufvud-Adlersparre (Esselde), Mathilda Silow som arbetade i Fredrika-Bremer-förbundets tjänst, och senast författarinnan fil. dr Sigrd Leijonhufvud, vilken icke långt före sin bortgång överlämnade detta minne till Nordiska museet. Några karakteristiska silversaker böra här nämnas, ett stort sockerskrin från Christian Hammer i Stockholm 1854, tillhörande fröken Åbergssons gåva, samt tvenne olika kaffeserviser från Gustaf Möllenberg i Stockholm, den ena från 1847—48, i särskilt inrett etui, ur fröken Åbergssons hem, den andra från 1862, en testamenterisk gåva av häradsskrivare Oscar Bohm i Östhammar.

Dräktsamlingen har vunnit en nummerstark och betydelsefull

Bild 11. Filosofie magistern Petrus Geringius, död 1729. Oljemålning. Tillhör Fergus Schéeles samling. Nordiska museet 208,647.

komplettering genom gåvor av ett flertal personer samt några synnerligen rikt försedda sterbhus, bland vilka främst böra nämnas majorskan Augusta Bergmans, född Bjurholm, Uppsala, fru Lydia Möllers, född Lübeck, och fru Elisabeth Lembkes, född Heiss, Stockholm.

Porträtt. Det som i hög grad satt sin prägel på årsförvärvet är att omständigheterna fogat det så att ett flertal samlingar av porträtt just under detta år överlämnats som gåvor till museet. Detta motiverar ett skärskådande av dessa samlingar i ett sammanhang och utom ramen för den kronologiska periodföljden.

Bland flera testamentariska gåvor av familjeporträtt är den största samlingen donerad av läroverksadjunkten Axel Bergström, Stockholm, och nu överlämnad av hans efterlämnade maka doktorinnan Mathilde Bergström. Det är en hel serie av bilder av familjen Bergströms medlemmar från 1600-talet och ända fram till våra dagar, avbildade i allehanda olika tekniker. Äldst är ett stort knästycke i olja föreställande borgmästaren i Sala Anders Persson Bergström, född 1613 och målad 1677. Ett vackert porträtt av Per Krafft d. ä. i en oval gustaviansk inramning visar advokatfiskalen Petter Bergström. Bokhållaren i Bankodiskonten Axel Gottlieb Bergström finnes avbildad dels i en synnerligen utsökt miniatyr signerad Sandberg, dels å ett präktigt porträtt av Breda, bild 10, och dels slutligen jämte sin maka i pennteckningar av Maria Röhl. Teckningar, miniatyrer av Gillberg och andra konstnärer, daguerrotyper och fotografier visa slutligen en rad av släktmedlemmar från 1800-talet. Hela denna grupp av släktporträtt har för närvarande blivit placerad i museet i anslutning till högrestandsavdelningen.

I denna avdelnings olika tidsperioder har en serie porträtt av en annan släkts medlemmar i år kunnat inplaceras, en generös gåva av kamrer Fergus Schéele, Stockholm. Ett vackert oljeporträtt av fil. magistern Petrus Geringius (född 1706, död 1729), bild 11, inleder raden av bilder av präster och hantverksmästare i denna släkt. Bland dem kunna framhållas Anders

Bild 12. Fru Charlotta Elisabet Ljungberg, född Hallström. Oljemålning av E. Wahlberg 1834. Tillhör Agnes Ljungbergs samling. Nordiska museet.

Eklunds porträtt av hattstofferaren i Stockholm Anders Geringius (född 1732, död 1804) och en miniatyr från rokokoperioden föreställande hans hustru Anna Margareta Bildman.

En av museets äldre tjänstemän, amanuensen fröken Agnes Ljungberg, har genom testamente förärat museet tre släktporträtt, föreställande hennes mor och morföräldrar, ekonomihovmästaren hos Karl XIV Johan E. O. Hallström med fru och dotter, bild 12, alla tre porträtten målade år 1834 av E. Wahlberg. Genom testamente av fröken Anna Åbergsson, dotter av justitierådet Victor Åbergsson, som tillhörde museets nämnd under Artur Hazelius tid, ha också ett par familjeporträtt överlämnats till museet.

I samband med porträtten torde också böra omtalas en märklig målning, som Nordiska museets vänner skänkt till samlingarna, en stor landskapsbild med en framställning av en fest, som Gustav IV Adolf gav för brunnsgästerna vid Medevi under sin brunnskur där sommaren 1798. Denna "gouté — — den Hans Kongl. Maj:t sjelf bevistade", avhölls på en kulle i parken till Medevi säteri, som ligger ett par km från brunnen. Förutom bordssällskapet under björkarna och konungen med sin uppvaktning ser man hela samlingen av väntande ekipage, en klunga skördefolk som begapar ståten samt i bakgrunden säteriets byggnader. Samma festtillfälle finnes avbildat från annan blickpunkt i en gravyr av C. Akrell 1803 efter teckning av Fahlcrantz. Vem som är mästaren till museets målning torde tills vidare få betraktas som oavgjort.

En märklig samling av målningar har slutligen under året kommit till museet såsom deposition av den nyinrättade Rålambska stiftelsen. Det är 15 stora dukar framställande en procession av allehanda funktionärer vid sultanens hov. Målningsserien, som torde vara utförd i Sverige, har tillkommit i anledning av den ambassad till hovet i Konstantinopel som åren 1657 och 1658 utfördes av riksrådet friherre Claës Rålamb. Senast ha tavlorna varit uppsatta på den rålambska gården Granhammar i Uppland.

Leksaker och spel. En samling tennfigurer, männi-

Bild 13. August Strindbergs skrivrum från Blå Tornet, återuppställt i Nordiska museet.

skor, träd, blommor, byggnader etc. från 1830-talet är en gåva av direktör Otto Salmonson, Djursholm. Bland de dockor museet under året fått mottaga torde böra nämnas en sådan från 1871, gåva av fröknarna Louise och Maria Arosenius. Fröken Elisabeth Thorman har skänkt en uppsättning dockmöbler, tillverkad på 1870-talet av en lantsnickare i Ed på beställning av prostinnan Thorman i Västra Ryd, Uppland.

Skråavdelningens förvärv bestå av handlingar från skraddareämbetet i Uppsala, dels protokoll 1810—1851, dels lösa handlingar från 1800-talets förra hälft.

Strindbergsrummet. Inom högreståndsavdelningen har under året utförts en nyuppställning av August Strindbergs skrivrum från det s. k. Blå tornet, Drottninggatan 85, Stockholm. Rummet som förut varit uppställt på annan plats inom museet återger med långt gående exakthet Strindbergs skrivrum, sådant han inrättade det år 1908 och bibehöll det till sin död den 14 maj 1912. I rummet intill interiören utställas samlingen av Strindbergsmålningar, prov på egenhändiga manuskript från olika perioder samt en serie bilder illustrerande hans levnad. Strindbergsrummet öppnades på 25-årsdagen av diktarens död.

Vid högreståndsavdelningen ha under året jämte föreståndaren intendent Wallin arbetat andre intendenten, numera stadsantikvariern Selling, förste amanuensen Hellner, amanuensen Hazelius-Berg och från den 1 oktober (efter intendent Sellings avgång) e. o. amanuensen Lagerquist.

Skansen.

Den kulturhistoriska avdelningens viktiga arbeten under året ha gällt Skogaholms herrgård, vars mangård nu till det yttre framstår i fullbordat skick. Gårdsplanen inramas av de båda rödfärgade flygelbyggnaderna och av de två gulmålade hörnpaviljongerna som omtalats i föregående årsbok. Dessa fyra byggnader ha nu förenats inbördes

och med huvudbyggnaden genom ett spjälstaket, kopierat efter original på Kristineholms herrgård i Lohärads socken, Uppland. Härigenom har gårdsplanen fått den slutna karaktär, som kännetecknar den karolinska tidens herrgårdar. Flyglarna, av vilka den västra inrymmer gästrum och den östra kök och ekonomiutrymmen, komma att inredas och möbleras under 1938. Utanför själva mangården återstå likaledes viktiga arbeten. Öster om huvudbyggnaden pågår anläggandet av en trädgård, vars med fruktträd kantade kvarter komma att inramas av en lindhäck. Redan nu ha emellertid planterats lindalléer, som leda fram till gårdsplanen, den östra avslutad med järngrindar från Skogaholm. Mer än något annat komma dessa alléer att betona den kulturhistoriska miljön. "Hur oupplösligt förbunden med begreppet herrgård är icke herrgårdsallén, där den med åldriga träd i stramt givakt sträcker sig kilometerlång över slätten eller ock bara skuggar själva uppfarten till gården" (Hofrén).

I samband med Skogaholmsområdets ordnande har smedjan flyttats ett tjugutal meter österut. Framför smedjan har uppförts ett tidigare magasinerat skostall från Spånga socken, strax norr om Stockholm. Skostall av denna typ användes ännu efter mitten av 1800-talet för skoning av dragoxar.

Den årligen återkommande julmarknaden kräver ett antal provisoriska stånd. För att minska dessas antal och för att ge marknadsgatan en mer sluten inramning ha två gamla bodlängor från Hultets marknadsplats sydväst om Växjö förvärvats. Dessa båda längor, som tillsammans rymma 9 öppna bodfack med fast disk, uppsattes vid marknadsgatans södra sida, närmast kyrkan, och togos i bruk vid julmarknaden den 12 december.

På platsen för den under året rivna s. k. Alphyddan inom det nya entréområdet vid Djurgårdsslätten har uppförts ett vackert empire-lusthus, som ursprungligen stått nära Djurgårdsvägen men som därefter en tid tjänstgjort som vänthus vid Stegesunds brygga norr om Vaxholm. Byggnaden förvärvades 1933 av museet genom medel som insamlats bland vänner till Skansen.

Den i föregående årsredogörelse omnämnda handelsboden har färdigställts under amanuens Lagerquists ledning. Tack vare gåvor från företag och privataffärer inom branschen har det varit möjligt att skapa ett varulager av den art, som man återfinner i bouppteckningar från 1840-talet. Bilder av handelsboden återfinnes på annan plats i denna årsbok, sid. 179 o. följ. Vid invigningen den 10 juli 1937 närvaro bl. a. stadsfullmäktiges ordförande Johan-Olov Johansson samt direktör Albin Johansson såsom representant för Kooperativa förbundet, som bidragit till byggnadens uppförande och bekostat handelsbodens inredning.

Kulturhistoriska avdelningen har även handhaft de för byggnadernas bevarande nödvändiga underhålls- och konserveringsarbetena. I följande anläggningar ha dessa varit mera omfattande och krävande än vanligt. Soldattorpets stuga och ladugård ha rödfärgats, torvtaket å stugan har helt förnyats, och invändigt ha väggar och tak strukits med limfärg. På Swedenborgs lusthus ha rötskadade delar av träkonstruktionen, taket och panelbeklädningen ersatts med nytt virke, varefter hela exteriören ommålats med ledning av framtagna färgprov. Ölandskvarnarna ha iståndsatts med hjälp av en öländsk kvarnbyggare. Vid Vadmalstampen ha vattenhjulet och vattenrännan blivit helt förnyade. Bollnässtugans grund och kringliggande terräng ha dränerats. Hällestadsstapeln, samtliga spåntak å Skogaholm och dess flyglar samt taket på Fatburen ha tjärstrukits och på Seglora kyrka ha alla tak och väggytor utom norra långhusväggen uppstrukits med den blandning av trätjära och rödfärg, som här alltid använts. Kronbergs ateljé har utvändigt helt ommålats. I Finngården har ladan flyttats ett par meter ifrån ett fuktsamlade bergsparti, varvid rötskadade stockar i bakväggen ersattes med nya. Samtidigt förnyades syllarna i pörtet.

Skansen har under året liksom vid flera föregående tillfällen sökt på ett levande sätt åskådliggöra gamla arbetsmetoder och sedvänjor. Kolaren Uno Johansson tände i februari en mila, som brann till mars, då utrivningen började. Från mitten av februari till slutet av mars beboddes som vanligt lapplägrer av

lappfamiljen Torkel Larsson från Storvallens lappby i Härjedalen. Den 3—31 maj anordnades i samarbete med Stockholms stads och läns hemslöjdsföreningar en kursmässig demonstration av spånad av lin och ull i Bollnässtugan.

Bland museets byggnader i landsorten har Härkeberga gamla komministergård under hösten varit föremål för omfattande underhålls- och reparationsarbeten. På några av uthusen ha halmtaken omlagts och i huvudbyggnaden ha golv, tak och bjälklag undersökts och reparerats. Under våren 1938 kommer arbetet att fortsättas med förstärkning av huvudbyggnadens takstolar och omläggning av tegeltaket. En museet tillhörig loftbod i Gerarp, Tidersrums socken i Östergötland, som räddades genom inköp 1930 men som svårligen kan tänkas kunna bli flyttad till Skansen, överläts den 15 november 1937 till Ydre hembygds-, vilt- och fiskevårdsförening. Den kommer nu att flyttas till föreningens blivande gårdskomplex i Ukreda i Sunds socken.

Den kulturhistoriska avdelningens byggnadskontor handhar även vården av ekonomi- och restaurangbyggnaderna. Under året ha Sollidens entré och garderob ändrats och Högloftets ventilationssystem förbättrats. Restaurangernas materialgård bakom friluftsteatern har ombyggt och intill denna har en ny herr- och damtoalett kunnat uppföras tack vare anslag från Stockholms stad.

Invid materialgården har anlagts en impregneringsanstalt för virke. Anstalten, som helt bekostats av Bolidens gruv AB., kommer att tagas i bruk våren 1938 och anlitas för allt sådant virke, som hotas av röta.

Den gamla dansbanan på Tivoliområdet har under året ersatts med en ny dansbana, uppförd efter ritningar av arkitekt Ville Tommos. Den togs i bruk valborgsmässoaftonen 1937. I samband härmed slopades golfbanan, vars område togs i bruk för en utvidgad uteservering, och nya skjutbanor och biljettkiosker byggdes.

Gula huset, som tjänstgör såsom bostad för föreståndaren för den naturhistoriska avdelningen, har i samband med den nye

Bild 14. Sven Lilja leder allsången på Skansen. Foto Dagens Nyheter.

intendentens inflyttning genomgått en grundlig reparation, varvid även värmeledning inletts.

Inom det nya området vid Djurgårdsslättan pågå arbeten med den blivande huvudingången, som avses stå färdig till 1 maj 1938. Den gamla, av "snickarglädje" präglade entréporten till Maxim och Kristallsalongen har rivits, men de båda sidolängorna skola i ombyggt skick ingå i den nya anläggningen, till vilken arkitekt Fant utfört ritningarna. Där inrymmas utom lokaler för vaktpersonalen väntrum, cykelstall, hundstall, toaletter m. m. samt en läskedrycksservering. Kristallsalongens järnskelett revs i januari 1938 för att bereda plats för en tillfällig utställningsbyggnad, där Svenska metallindustriarbetareförbundet ämnar högtidlighålla sitt 50-årsjubileum sommaren 1938.

På den öppna platsen nedanför den nu helt frilagda klippväggen pågår anläggandet av en spegeldamm, som sprängts ner i marken på ungefär den plats där danspalatset Maxim legat. Planeringen av hela detta område med dess nya vägsystem utformas enligt antikvarien Erik Lundbergs planer. Rulltrappans i berget insprängda betongtunnel, som begynner strax till vänster om spegeldammen och mynnar under bastionen på Sollidsterassen, har under året färdiggjuts. Arbetet har utförts av AB. Vägförbättringar, och därefter har A. S. E. A. i december påbörjat installeringen av själva rulltrappan. Det hela bestrides till väsentlig del av anslag från Knut och Alice Wallenbergs stiftelse.

Föreståndare för avdelningen ha varit andre intendenten

Gustafsson och till den 1 oktober andre intendenten, numera stadsantikvarien Selling, därefter förste amanuensen André. Amanuensen Rudbeck har handhaft frågor rörande klädkammaren, Seglora kyrka samt vakthållningen i de kulturhistoriska byggnaderna. Arkitekten Erik Fant har biträtt vid byggnadskontorets arbeten och under en dag i veckan tjänstgjort på Skansen. Under årets tre första kvartal har amanuensen Lagerquist tjänstgjort på avdelningen.

Naturhistoriska avdelningen.

Vissa byggnads- och ändringsarbeten ha under året utförts; så ha berguvarnas bur ombyggt och betydligt utvidgats, älg-hagen reparerats, foderbord uppförts i visentagarna och statket kring svandammen borttagits.

Avkomma har erhållits av bl. a. följande däggdjursarter: visent, kronhjort, dovhjort, vildsvin och lodjur. Av de i burar levande fåglarna ha berguvar och hägrar häckat och uppdragit ungar.

I syfte att rikta det fria fågellivet på Skansen ha av hägrarna 2 fjolårs- och 4 årsungar ringmärkts och frisläppts ur buren. De två fjolårsungarna infinna sig där varje dag vid den vanliga utfodringstiden; de matas på burens tak och på marken därinvid. Dessemellan göra de utflykter till Djurgårdsbrunnsviken, Värtan etc., där man sett dem stadda på fiske vid stränderna. De fyra årsungarna däremot uppehöll sig endast ett par dagar kring buren, varefter de försvunno. Frisläppningen skedde den 17 september. Den 13 oktober överbringade Riksmuseum till Skansen meddelande om att en av dessa hägrar skjutits i Montgivray, Gare La Châtre (dep. Indre) i Frankrike, troligen i början av oktober. Orten i fråga ligger i de svenska hägrarnas vanliga flyttningsstråk genom sydvästra Europa. Detta intressanta fynd gör det sannolikt att alla fyra årsungarna nästan omedelbart efter frisläppningen anträtt den

för hägern normala flyttningsresan till södern. Det visar vidare att en häger, född i fångenskap, kan vara i besittning av normal flyttningsinstinkt och ådagalägger på samma gång hans förmåga att livnära sig i det fria; en fågel kan icke utan att skaffa sig föda göra en 14 dagars flyttningsfärd på ett par hundra mil. Denna häger, som förut endast fått död fisk kastad till sig i buren, har sålunda omedelbart varit i stånd att på artens vanliga sätt gripa levande fisk i vattnet. Om nu samtliga fyra årsungar flyttat och de övriga få behålla livet, har man anledning hoppas att de på våren återkomma till Skansen.

Av de fåglar som leva i full frihet på Skansen ha ett flertal gräsandpar häckat och uppdragit ungar, likaså två par grågäss. Här finnas nu 14 fritt levande grågäss, och de besökande ha ofta nöjet se dem kretsa över Skansen.

Skansens djursamling har under året fått mottaga många gåvor, bland vilka här må nämnas följande: en älgkalv från herr U. Gustafsson, Grythyttan, ett skogsruss från byggmästare Olle Engkvist, Stockholm, och ett rådjur från herr E. Gustavsson, Sävsjöström. Genom köp ha förvärvats bl. a. ett rådjur, två berguvar och en trana.

Med anledning av nämndens beslut den 15 september att frisläppa Skansens örnar fördes de fyra örnarna, tre havsörnar och en kungsörn, den 15 oktober ut till en ö i skärgården, där en provisorisk bur uppförts i förväg. För att vänjas att få sin mat på platsen fingo örnarna vistas i denna bur till den 27 oktober, då buren öppnades. Samtliga fyra örnar stannade som beräknat kvar kring platsen, där föda dagligen utlägges åt dem genom Skansens försorg. Örnarna började emellertid snart att från matplatsen göra utflykter åt olika håll; sedan de väl hunnit uppöva sin flygförmåga, ha de utsträckt färderna till ett par mil i olika riktningar, men återvända dessemellan till matstället. Det är att hoppas att de småningom skola helt övergå till att självständigt skaffa sig sitt uppehälle.

Den rådgivande nämnden för ärenden rörande Skansens zoologiska trädgård består av samma personer som under före-

gående år, nämligen konstnären Bruno Liljefors samt professorerna Einar Lönnberg, Yngve Sjöstedt och Vilhelm Sahlstedt.

Avdelningens föreståndare har till den 17 juli varit intendent Behm och därefter intendent Fries.

Å Skansens observatorium ha hållits sammanlagt 47 föreläsningar med inalles 592 besökande. På våren är besökarantalet alltid störst, de vackra vårkvällarna i mars och april locka många åskådare, och isynnerhet månen visar sig äga en utomordentlig dragningskraft.

Årets högtidligheter och fester.

De årligen återkommande fest- och högtidsdagarna vid Valborgsmässa, påsk, pingst, midsommar och 6 november på Skansen ha följt traditionsenliga program.

Den 6 maj inleddes sommarens festdagar med Nykterhetsfolkets dag, anordnad av Stockholms nykterhetsorganisationer. Vid festen hölls föredrag av statsrådet Per Edvin Sköld. En ståtlig festdag utgjorde de Militära kamratföreningarnas vårparad söndagen den 9 maj med en anslutning av omkring 3.500 f. d. och i tjänst varande meniga och officerare från olika regementen i Stockholms garnison. Högtidligheten inleddes med korum förrättat av komminister Johan Hoff, varefter viceamiral C. F. Riben talade från Renberget. På middagen gavs stor militärkonsert under medverkan av Svea livgardes, Flottans, Kustartilleriets och Svea ingenjörskårs musikkörer. Den 17 maj hade föreningen Norden anordnat ett skolungdomsmöte, varvid högtidstalet hölls av underståthållare Eric Hallgren.

Skådespelarnas Djurgårdsmässa, som tillkommit på initiativ av överståthållare Torsten Nothin för att bringa hjälp åt behövande sceniska artister, upprepades för tredje gången dagarna 22 och 23 maj. En stor del av programmet var förlagt till Skansenområdet. Vid Sångens dag den 30 maj talade överståt-

hållare Nothin från Orsakullen och sångkörer uppträdde på olika platser.

Den 6 juni, Svenska flaggans dag, hade i samarbete mellan bestyrelsen för Svenska flaggans dag och Skansen högtidligheter ordnats på Skansen. Vid Orsakullen hölls korum av kyrkoherde Fritz Holmgren med sång bl. a. av Jussi Björling. Den 23 juni hölls Den kyrkliga ungdomsrörelsens riksstämman vid Renberget, den 27 juni Folkhögskolans dag och den 5 juli Frälsningsarméns musik- och högtidsfest. Den 10 juli invigdes den i Stockholmskvarteret nyinredda kryddboden, jämför ovan sid. 179 och följ.

Bondens dag, anordnad av Riksförbundet Landsbygdens folk, höll för tredje gången fest på Skansen den 25 juli. Denna inleddes med gudstjänst, förrättad av pastor primarius Nils Widner i Seglora kyrka, dit gudstjänsten på grund av osäker väderlek måste förläggas i stället för vid Renberget. Kl. 1 började det egentliga festprogrammet med hälsningstal av t. f. styresmannen intendenten Wallin. Därefter följde högtidstal av statsrådet Axel Pehrsson-Bramstorp samt anföranden av ordföranden i Stockholmstraktens ortsförbund av R. L. F., lantbrukare E. Blomkvist, Troxhammar, och inspektris Ingrid Oswald samt musik och unison sång. I likhet med föregående år överlämnades hedersgåvor till fem småbrukarefamiljer inom Södermanland, vilka utsetts som representanter för vardagens idoga arbete inom jordbruket. Slätter- och mjölkningstävlingar voro anordnade och priserna utdelades på aftonen av jordbruksministern under ett slättergille vid Ravlundagården. Den 26 juli firades Bellmansdagen med sång och musik.

Av svenska kommittén för "Världssamling för fred" anordnades den 31 juli och 1 augusti Fredsdagarna. Lördagens program måste på grund av regn helt inställas. Statsrådet Arthur Engberg, som skulle talat från Renberget, framförde i stället sitt tal i radio. Söndagen hölls kl. 11 f. m. fredsgudstjänst i Seglora kyrka med predikan av pastor Tord Ström. På middagen talade representanter för olika nationer från Renberget, där även sång av Stockholms arbetarsångförening samt musik

av Kungl. flottans musikkår utfördes. Vid Skogaholms herrgård uppfördes Fredens födelse, festspel av Georg Stiernhielm i bearbetning och regi av Per Lindberg med musik ur svenska handskrifter före 1649, sammanställd av Knut Brodin. Prologen var skriven av Bertil Malmberg och lästes av Gabriel Alw. Operans balettkår och Flottans musikkår medverkade.

Svenska ungdomsringen för bygdekultur anordnade den 8 augusti sedvanlig fest med musik och sång samt folkdanser. Fil. dr Åke Campbell höll föredrag om Ungdomen, hembygden och världen. Stockholms fackliga centralorganisation och tidningen Socialdemokraten anordnade gemensamt stor folkfest den 22 augusti. Statsrådet Arthur Engberg talade härvid om Staten och andelivet, vilket föredrag publiceras ovan sid. 7 och följ., varjämte förbundsordförande Sigvard Cruse höll ett inledande anförande.

Skådebanan ägnade i anledning av att 25 år förflutit sedan August Strindbergs död, sin fest den 29 augusti åt Strindbergsminnet med uppförande av smärre stycken ur Strindbergs diktning. Från Solliden läste Anders de Wahl med ackompanjering av Flottans musikkår Strindbergs Stadsresan.

Statsrådet Gustav Möller talade vid Hyresgästernas ting den 5 september om Framtidens bostad. Ungdomsting hölls den 12 september i anslutning till Sveriges socialdemokratiska ungdomsförbunds jubileumskongress. Sedan hälsningsanförande hållits av Nordiska museets styresman, talade statsrådet Arthur Engberg och sekreteraren i Sveriges socialdemokratiska ungdomsförbund Folke Thunborg. En för 20-årsjubileet av Ragnar Jändel skriven prolog lästes av Gabriel Alw.

Vid Barnens dag-festligheterna i Stockholm den 18 och 19 september var en stor del av lördagens program förlagt till Skansen. Samtidigt med eldfesten på Djurgårdsbrunnsviken avbrändes ett ståtligt fyrverkeri, medan militärorkester sammansatt av olika regementsmusikkårer spelade vid vårdkasen, där operasångare Folke Andersson sjöng serenader.

Julmarknaden hölls söndagen den 12 december, varvid såväl Delsbostintan som Carl Möller medverkade. Även i år lämnade

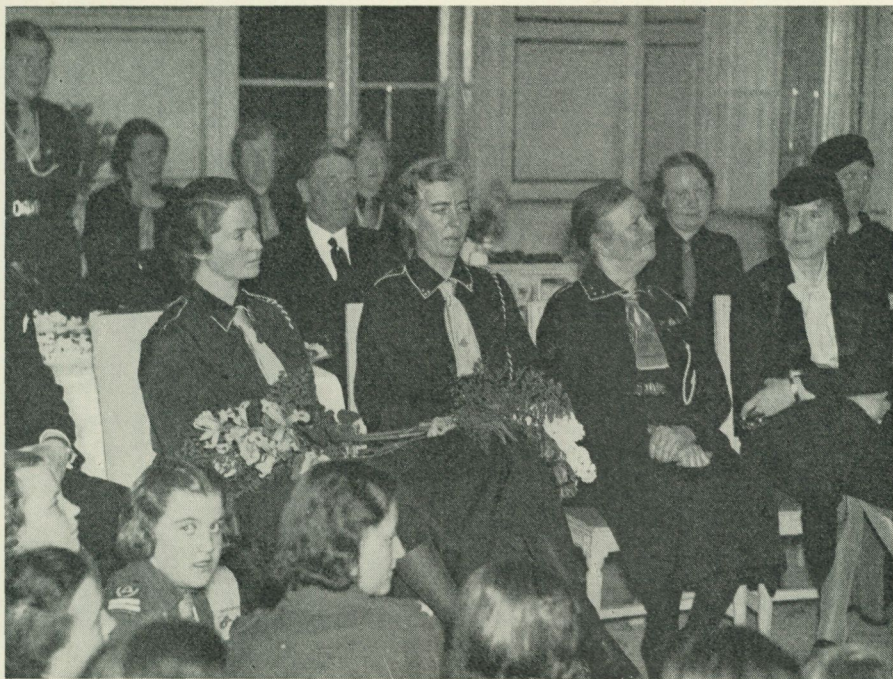

Bild 15. Scoutfesten på Skogaholm. Från vänster H. K. H. prinsessan Sibylla, fru Elsa Cedergren, f. Bernadotte, och K. F. U. K:s scoutförbunds hederschef fröken Lydia Lidholm.

Bild 16. Tjeckoslovakiens ecklesiastikminister Emil Franke åker i ackja på Skansen. Foto Dagens Nyheter.

föreningen Stockholms landstormskvinnor kostnadsfritt sin värdefulla medverkan.

Nyårsaftonen högtidlighölls enligt gammal tradition. Från Renberget läste Anders de Wahl Nyårsklockan av Tennyson.

Det faller av sig själv, att ungdomen, ej minst scouterna, alltid äro särskilt välkomna till Skansen. I år firades där t. ex. Alla flickscouters dag den 22 februari, som prins Gustaf Adolf och prinsessan Sibylla hedrade med sin närvaro. Den sistnämnda deltog även i K.F.U.K:s flickscouters högtidsgudstjänst i Seglora den 23 april och i det därpå följande samkvämet i Skogaholms herrgård. Även den 31 maj och den 4 juni höllos scoutfester på Skansen.

Bland celebra besök i övrigt kan antecknas, att Tjeckoslovakiens ecklesiastikminister den 7 mars högtidligt mottogs på Skansen i närvaro av statsrådet Engberg. Kronprinsessan Louise besökte den 5 maj den av Hemslöjdsföreningen för Stockholms stad och län anordnade spånadskursen i Bollnässtugan.

Kungl. hovkapellet gav under sommaren till förmån för sin pensionskassa två konserter, båda med Jussi Björling som solist. Konsertföreningens i Stockholm orkester har med Adolf Wiklund som dirigent konserterat på Solliden från 12 juli t. o. m. 23 augusti måndagar, torsdagar och söndagar. I likhet med föregående år möjliggjordes dessa konserter genom ett av Stockholms stad lämnat särskilt anslag. Som gästdirigenter ha medverkat Kurt Atterberg, Ivar Hellman och Eric Westberg. Solister vid Konsertföreningens konserter voro Sigurd Björling och Göta Ljungberg. Konserter av Kungl. flottans musikkår ha under ledning av Ivar Widner sommartiden dagligen givits på Solliden, under våren och hösten vid Bollnässtorget. Några gånger ha Svea livgardes och Livregementets till häst musikkårer under respektive musikdirektörerna Per Grundström och Herman Nordström omväxlat med Flottans musikkår. Solister vid militärkonserterna ha varit Folke Andersson, Ivar Andréson, Jussi Björling, Heddy och Gösta Björling, Gösta Bäckelin, Ossian Frumerie, Josef Herou, Folke Jonsson, Georg Svensson och Martin Öhman.

Bland sångkörer som vid olika tillfällen uppträtt, kunna nämnas: Akademiska sångkören från Dorpat, Bellmanskören, Bryn Korforening, Den Danske Statsradiofonis Drengekor, K. F. U. M.-körerna från Oslo och Stockholm, Lembergs studentkör, Orfeuskören, Sancta Catharina folkviselag, Stockholms allmänna sångförening, Stockholms arbetarsångförening, Stockholms studentsångareförbund, Stockholms sångareförbund.

Intresset för den unisona sången — introducerad på allvar vid Sångens dag på Skansen 1935 — visade sig redan sommaren 1936 vara mycket starkt, ej minst tack vare Sven Liljas entusiastiska ledning. Publikens intresse har under det gångna året blivit allt livligare. De dagar — söndagarna och särskilt tisdagskvällarna — då Lilja ledde allsången på Solliden, samlades mycket talrika skaror av gamla och unga ur alla samhällsklasser. Tillsammans med Stockholmstidningen ordnade Skansen en pristävling om nya sånger. Första pris bland 2.763 tävlingsbidrag tilldelade den sakkunniga juryn komminister Georg Granberg, Funäsdalen, för "Linblommornas visa". Ton-sättaren Ejnar Eklöf, Stockholm, fick för melodien till denna sång första pris bland 1.360 insända melodier. Vid allmänhetens slutliga omröstning hemfördes priset av "Sommarvandring" författad av Georg Åhlstad och med melodi av Nils B. Söderström — en melodi som vid juryns tidigare prisbedömning satts som nr 2. Dessa tävlingar liksom omröstningarna om prissängerna voro synnerligen uppskattade och utrymmet på Solliden räckte knappast till för de ofta till 20.000 personer uppgående sångarskarorna. Nordiska museet vill härmed uttrycka sin tacksamhet till Stockholms-Tidningen för den utmärkta reklam och det goda samarbete, som denna tävling medförde.

Folkdanser och ringlekar ha regelbundet utförts hela sommaren. Den 6 juni dansades av elever vid Kungl. operans balettskola rokokodanser, under juli—september 1800-talsdanser av åtta små flickor, ävenledes elever vid operans balettskola, samtliga inövade av fru Valborg Franchi. Den 16 juni uppfördes folkdanser av Södra Karelens ungdomsförening och den 23 juli estniska folkdanser och folkmusik av estnisk ungdom.

På lekvalLEN vid Ravlundagården anordnades varje onsdag fr. o. m. juni t. o. m. augusti ringlekar och idrottslekar samt varje söndag lekar för barn under ledning av medlemmar i Svenska ungdomsringens Stockholmsdistrikt. Fri dans — gammal dans — har förekommit varje söndag på banan vid Bollnässtugan.

Allmogemusik har under längre och kortare tid utförts av spelmännen Bernhard Jansson, Södermanland, Axel Myrman, Dalarna, Theodor Ohlson, Hälsingland, Hjort Anders Olsson, Dalarna, Anders Soling, Dalarna, Johan Olsson, Uppland, J. O. Strömlad, Uppland, H. Gesar, Dalarna, E. O. Hurtig, Dalarna, Sven Härdelin, Hälsingland, Helge Hansson, Hälsingland, samtliga fiol, samt Anders Petters, Dalarna, dragspel.

Landsmålsberättare ha varit Delsbostintan (Ida Gawell-Blumenthal), Hälsingland, Lill-Stintan (Birgit Wiklander), Hälsingland, Nergårds-Lasse (Sibbe Malmberg) och Nergårds-Anders (Anton Malmberg), Södermanland. I januari läste Johannes Laurin i Kyrkhultsstugan dikter av Nils Ludvig Olsson.

I Seglora kyrka har högmässogudstjänst hållits under årets större helgdagar samt regelbundet varje söndag under tiden maj—september. Ett barndop och 85 bröllop ha ägt rum i kyrkan. Söndagen den 1 augusti ägde konfirmation och nattvardsgång rum med pastor J. W. Johnsson som officiant.

Nordiska museets musiksällskap har liksom flera föregående år anordnat musikstunder i kyrkan, till vilka allmänheten haft fritt tillträde.

Skansens friluftsteater har för fjärde sommaren förhyrts av direktör Ernst Eklund som uppfört det av honom författade historiska skådespelet Drabanter, med musik arrangerad och komponerad av Björn Schildknecht. Första föreställningen gavs den 10 juni, den sista den 24 augusti.

Som inspektör m. m. på Skansen har under sommarmånaderna tjänstgjort kapten Gustaf Blomquist.

Tyresö.

Det systematiska arbetet på iståndsättandet av de c:a 30 åbyggnaderna å slottsområdet har under 1937 fortsatt. Såväl handelsträdgårdsmästarebostaden från 1700-talet som det vackra åttkantiga magasinet ha grundligt reparerats. För slottsträdgårdsmästaren har inretts bostad vid bakgården, varigenom denne kommer att bo inom själva slottscomplexet, vilket ur bevakningssynpunkt är en fördel.

Besökssiffran i slottet var under sommarsäsongen 5.809, i parken 3.831 personer.

Som åldfru har tjänstgjort friherrinnan Märtha Lilliecreutz, f. Palmstierna.

Arkivet, biblioteket, undervisningsavdelningen, utställningar och Nordiska museets musiksällskap.

Innan den permanenta arbetsstyrkan i arkivet blir så pass ökad att arkivets samlingar kunna göras till fullt effektiva verktyg i museets och forskningens tjänst, kan ej mycket mer än de löpande expeditions-, konserverings- och katalogiseringsgöromålen där medhinnas. Bland årets viktigare arbetsresultat kan emellertid nämnas att ett monterrum med Strindbergsminnen ordnats invid det egentliga Strindbergssrummet i museet; se sid. 244. Monterrummet avser att med arkivet tillhöriga manuskriptblad, porträtt, affischer m. m. belysa utvecklingen av författarens person och verk.

I samarbete med Stockholms stadsarkiv har ett länge önskat katalogiseringsarbete av handlingar rörande Stockholmskråna påbörjats. Likaså har A. T. Gellerstedts värdefulla samling av akvareller och teckningar katalogiserats.

Årets skörd — inklusive köp och gåvor — utgöres som vanligt av följande grupper: acta (handlingar av kultur- eller personhistoriskt intresse, såsom gårdshandlingar, brev m. m.); uppteckningar från museets fältarbeten (jämför sid. 265 o.

följ.); recept- och mönsterböcker samt album; småtryck (exlibris, program, vykort o. dyl.); bilder och porträtt (i fotografi, grafik, färg och teckning); ritningar; negativ samt skioptikonbilder.

Särskilt kan häribland nämnas följande material till arbetets historia: Uppsala skräddarämbetes protokoll från 1808; en serie kassa- och modellböcker från Berglunds skomakeri, Stockholm; ritningar och mönster från Ramströmska snickeriverkstaden, Nyköping; teckningar, fotografier och ritningar från Sundbergs kakelfabrik, Eskilstuna. Av speciellt värde är också en samling ritningar av arkitekten Agi Lindegren; ett folioband med pärmtiteln "Arvsskifte på Salaholm 1727" (en herrgård i Västergötland, då i familjen Gyllengrips ägo) samt E. Skarstedts skildringar (endast i övertryck) av sitt nybyggerliv i U. S. A. 1878—88.

Filmarkivet har ökats med följande av museet upptagna filmer: Majsjungning i Maglehem, Skåne, och Åldermansgille i Olseröd, Skåne (tillsammans 440 meter normalfilm); Från gård till gård, Lunds by i Valbo socken, Gästrikland; samt Kreaturstransport i båt, Sollerö, Dalarna; jämför sid. 269.

Andre intendenten Bäckström har tjänstgjort såsom t. f. arkivarie. För de mest omfattande delarna av arkivet ha närmast svarat: amanuensen Ragnhild Bergström för bildarkivet, fotografiateljén samt därtill hörande expedition och intendenten Berg för Etnologiska undersökningens arkiv. Såsom extra arbetskrafter ha tjänstgjort: fil. mag. T. Höjer och fröken R. Peterson (skråarkivet), amanuens Granlund (Etnologiska undersökningens arkiv), docent Gunnar Granberg (folkminnesarkivet), amanuens Bannbers (filmarkivet), f. d. amanuens Visen Lewin (sortering av acta) samt professorskan Marit Lithberg (konservering). För värdefull frivillig arbetshjälp står museet i tacksamhetsskuld till fru Asta Lamm. Statens arbetslöshetskommission har ställt till arkivets förfogande och avlönat för längre eller kortare tid två manliga arbetslösa kontorister.

Att Nordiska museet äger ett bibliotek avsett att tjäna den vetenskapliga verksamhet, som bedrivs vid museet, är även

för den bildade allmänheten ett ofta okänt förhållande. Kungliga biblioteket har väl alla böcker ni behöver, sägs det. Det äger ju sin riktighet vad beträffar den i Sverige tryckta litteraturen, men behovet av utländsk speciallitteratur i de fack Nordiska museet representerar kan intet annat bibliotek tillgode. Det är f. ö. omöjligt att nog högt uppskatta den tidsvinst det innebär för det museala arbetet att ha en relativt fullständig samling av den svenska kulturhistoriska och topografiska litteraturen till hands i huset. Någon statistik över hur biblioteket utnyttjas vid studier på platsen föres ej. Men siffran för hemlånen, detta år över 4.700, säger en hel del. Också tillväxten år 1937 är större än de sista årens, närmare 27 hyllmeter. Icke minst den storartade donation av Strindbergiana, som den kände samlaren med. dr Harald Fröderström vid sin avflyttning från staden frikostigt överlämnade, har särskilt bidragit till denna ökning. Det är en så gott som fullständig samling av Strindbergs skrifter i tidiga upplagor samt den viktigaste litteraturen om Strindberg. För museet, som äger Strindbergs efterlämnade bibliotek och manuskript, har denna gåva varit särskilt värdefull.

Varje årsförvärv i biblioteket betyder en ytterligare påfrestning av det knappa och delvis ganska olämpliga utrymme biblioteket disponerar i museibyggnaden. Omkring 140 nya hyllmeter ha emellertid i år kunnat tagas i bruk och i anslutning härtill ha över 200 hyllmeter av det äldre bokbeståndet blivit omgrupperade.

Också under år 1937 har biblioteket kommit i åtnjutande av extra arbetskraft genom av Statens arbetslöshetskommission till museets förfogande ställda arbetslösa kontorister. Bl. a. har härigenom den tidigare påbörjade utskrivningen av en duplett av lappkatalogen över bokbeståndet kunnat fullbordas; påbörjats har även en liknande dublettkatalog över biblioteket å Tyresö, ett arbete som fortsatts efter årsskiftet.

Biblioteket har under året föreståtts av amanuensen Stridsberg i egenskap av t. f. bibliotekarie med biträde av förste amanuensen Jansson och fru Elsa Forss.

Undervisningsavdelningen. Efter museilektor Ernst Kleins död den 30 april förordnades den 8 maj docenten Gunnar Granberg till t. f. museilektor.

Beträffande avdelningens verksamhet är särskilt att anteckna följande. Under större delen av året med undantag för sommar-månaderna ha allmänna söndagsvisningar hållits av amanuensen Lagerquist. Under höstterminen ha vidare på tisdagar och torsdagar efter särskilt uppgjort program speciella visningar skett av museets tjänstemän. Efter särskild hänvändelse har dessutom av museilektorn, med biträde av museets tjänstemän, hållits ett antal visningar för studiegrupper, kongressdeltagare, utländska museimän etc. Alla dessa visningar ha varit kostnadsfria.

Under vårterminen har liksom under föregående år amanuensen Strömberg hållit textila kurser i form av föreläsningar och demonstrationer för eleverna vid föreningen Handarbetets vänner och vid Johanna Brunssons vävskolor. I detta sammanhang må nämnas, att elever såväl vid de ovannämnda skolorna som vid Eneroths handarbetsseminarium, Tekniska skolan samt Stockholms stads lärlings- och yrkesskolor haft sin teckningsundervisning delvis förlagd till museet.

I syfte att ge deltagarna i de under somrarna pågående skolresorna till Stockholm ett bättre utbyte av deras besök på museet anordnades under sommaren i samarbete med Stockholms skolresebyrå särskilda visningar för skolgrupper. Till dessa visningar, som utfördes av museilektorn med biträde av fil. stud. Märta Hedlund, lämnade Stockholmskretsen av Sveriges allmänna folkskolläraryörening ett anslag på 200 kronor. Försöket slog i sak väl ut, men då det visade sig att endast en mindre del av de omkring 10.000 besökande skolresebarnen nåddes genom denna anordning, ha på grundval av gjord utredning företagits åtgärder i syfte att till nästa sommar kunna omhändertaga samtliga besökande skolreseklasser.

För att tillmötesgå från flera håll uttalade önskemål anordnades under tiden 22/6—31/8 speciella visningar på engelska av museets samlingar, främst av de delar, som visade sig vara

av särskilt intresse för anglosaxisk publik. För dessa visningar, som höllas av dr Gunnar Broman, trycktes och distribuerades ett särskilt program. Som guide på Skansen för att omhändertaga de talrikt besökande utländska turisterna var under tiden 1/6—4/8 anställd fru Maude O'Brien Ffrench. Hon ledde därvid dels på regelbundna tider rundvandringar, dels stod hon däremellan till tjänst, så ofta hennes hjälp önskades, allt utan kostnad för de besökande.

Av avdelningens övriga verksamhet må nämnas, att program m. m. uppgjorts för Folkuniversitetsföreningens kurs i folklivsforskning och hembygdsvård, vilken under sommaren 1938 kommer att hållas vid museet. Ävenså ha förberedelser vidtagits för en rationellt ordnad undervisning vid museet för de högre klasserna vid Stockholms folkskolor.

Professor Erixon, innehavare av den Hallwylska professuren i nordisk och jämförande folklivsforskning, har under vårterminen 1937 föreläst i museet om "Historisk-etnologisk analys av europeiska folk kulturer", varjämte han hållit seminarieövningar i museet över "Valda ämnen inom nordisk etnologi". Under höstterminen 1937 har han föreläst om "Historisk-etnologisk analys av nordiska och europeiska folk kulturer" samt hållit seminarieövningar över samma ämne som under vårterminen.

Liksom tillförne har professorn varit examinator vid Stockholms högskola i ämnet nordisk etnologi och bedrivit sin verksamhet, som jämväl omfattat seminarieövningar, demonstrationer, exkursioner o. d., i anslutning till högskolans ordinarie undervisning. Professor Erixon har därjämte fungerat som examinator i nordisk etnologi vid Uppsala och Lunds universitet och vid ett tillfälle som fakultetsopponent vid Uppsala universitet.

Under året har professor Erixon företagit en studieresa till England och Skottland och i samband därmed deltagit i den internationella kongressen för europeisk etnologi och folklore i Edinburgh samt därvid hållit tvenne föreläsningar. Professor

Erixon har även besökt Finland och hållit föreläsningar vid Åbo akademi och i Finska fornminnesföreningen i Helsingfors.

Nordiska museets musiksällskap har under året anordnat fyra musikaftnar (två i Tottieska malmgården, en i Skogaholms herrgård och en i Seglora kyrka på Skansen), sju musikstunder (sex i museets hall och en i Seglora kyrka), en radiokonsert samt en serie musikstunder i Seglora kyrka under sommaren.

Ur programmet kunna nämnas bland svenska verk: en kammarsonat av Roman, operaarior av Naumann och Åhlström och sånger av Kraus och Åhlström ur "Musikaliskt tidsfördriv"; bland utländska verk: en konsert av Couperin, en sonat av Ph. E. Bach samt pianotrios av J. Haydn och av W. A. Mozart.

I samverkan med Svenska samfundet för musikforskning har sällskapet givit en Byströmsafton i Skogaholms herrgård på Skansen med föredrag om O. F. B. Byström och framförande av en duo (piano och cello), en stråkkvartett samt tre romanser av kompositören.

Ordförande i sällskapets styrelse är professor Sven Kjellström, vice ordförande professor Andreas Lindblom, sekreterare fil. dr Bertil Wester och skattmästare fil. dr Arvid Bäckström.

Fältarbeten.

De anslag av lotterimedel som Kungl. Maj:t beviljat Nordiska museet varje år sedan 1926 för allsidiga undersökningar av äldre svensk folkkultur ha under år 1937 utgått med 50.000 kronor. Till flera lokala undersökningar ha ekonomiska bidrag lämnats genom förmedling av landsantikvarierna i Jönköping, Kalmar och Karlskrona, Södermanlands hembygdsförbund, Mellösa hembygdsförening samt från Gotlandsfonden. Landsorganisationen har dessutom anvisat medel för en påbörjad undersökning av traditioner rörande arbetareklassens sociala förhållanden. Fältundersökningarna ha varit fördelade på två

avdelningar, Etnologiska undersökningen samt Högreståndsavdelningens undersökningar.

Genom E t n o l o g i s k a u n d e r s ö k n i n g e n ha följande arbeten utförts: intendenten Berg och amanuensen Granlund undersökte i januari möjligheterna för en systematisk byundersökning i Dalarna, vilken sedermera under sommarens lopp fullföljdes på Sollerön och i vilken, förutom Berg och Granlund, deltog intendenten Svensson, förste amanuensen Svärdström, amanuenserna Hazelius-Berg, Strömberg och Bannbers, docenten Granberg samt konstnären Olle Homman. Utom museets egna tjänstemän deltog fil. stud. Mats Rehnberg under 3 månader för uppteckningsarbete, fil. lic. Johannes Öster under närmare 2 månader för kartläggning, konstnären Adolf Rencke under 2½ månader för akvarellmålning, fru Ingalill Granlund under 3 månader för fotografering och ritning, fil. kand. Dag Trotzig under en månad för undersökning av laggkärlstillverkningen, lektor Ragnar Jirlow under 10 dagar för undersökning av jordbruksredskap samt fil. kand. Maja Ericsson och fru Alfhild Homman under kortare tider för avskrivningsarbete. Såsom auskultanter deltog fil. stud. Caroli och fru M. Mekas från Litauen.

Professor Erixon företog i augusti en undersökning av stenarkitektur och timringskonstruktioner på Gotland samt ordnade där en sockeninventering, vilken sedermera fullföljdes av fil. kand. Dag Trotzig och konstnären Åke Edström under augusti och september månader. Amanuensen Granlund påbörjade en sockeninventering i Mellösa i Södermanland under september—oktober med biträde av konstnären Olle Homman och fotografen Ekberg. Intendenten Gustafsson utförde med biträde av landsantikvarien Ivar Schnell och arkitekten Hans Beskow september—oktober en undersökning av äldre sörmländska allmogebyggnader i Jönäkers, Rönö, Daga och (delvis) Öknebo härader i Södermanland. Intendent Gustafsson undersökte vidare fäbodanläggningar i Dalarna i samband med förarbetena till en ny fäbodanläggning på Skansen under olika perioder under juli, augusti och oktober. Amanuensen Svärdström studerade

det yngre dalmåleriet i Härjedalen och Ångermanland under en resa i maj och amanuensen Strömberg undersökte textilier och textiltillverkning i Småland under augusti—september. Konstnären Olle Homman bedrev med arkitekt Anders Nyman som medhjälpare studier av äldre timringskonstruktioner i norra delen av Roslagen under 14 dagar i oktober. Amanuensen Bannbers har tjänstgjort som riksantikvariens kontrollant vid ett restaureringsarbete i Remma by i Unnaryds socken, Mo härad, Småland, och företog i samband därmed vissa undersökningar i juni och augusti. Docent Granberg gjorde folkminnesuppteckningar i Fryksdalen i Värmland under en vecka. Utom dessa undersökningar, som helt eller delvis utförts av museets egna tjänstemän, ha följande personer bedrivit specialundersökningar: Fil. kand. Claes Claesson rörande jakt i Mo härad under omkring en månad, fil. kand. Barbro Lidström rörande stenarbete i Blekinge kusttrakter under en månad samt hantverk och hemslöjd i norra Blekinge under ungefär lika lång tid. Fil. stud. Mats Rehnberg och fil. kand. Magnus Dyfverman ha utfört en sockenundersökning i Ålem och Misterhult, Småland, jämte komplettering av äldre undersökningar i Högsby, fil. kand. Ann-Sofi Schotte har undersökt leksaker i Floda m. fl. socknar i Dalarna i juni, fil. kand. Maj Florin har undersökt silversaker och husgeråd i Hälsingland i augusti, fil. stud. Märta Hedlund tjänstefolkets och torparnas levnadsförhållanden samt handel och marknader i Storsjöbygden i Jämtland i augusti, fil. kand. C. H. Tillhagen levnadsförhållanden för flottnings- och skogsarbetare i Medelpad och Ångermanland, fil. kand. Erik Sandberg torpbebyggelse i Vartofta härad i Västergötland och kapten S. af Ekström fiskarbefolkningens levnadsförhållanden i Inlands södra härad i Bohuslän. Fil. kand. Maja Ericsson har undersökt Lövångers kyrkstad. Särskilt anslag har tilldelats amanuensen Ernst Manker för fortsättande av hans lapska forskningar. Konstnären Adolf Rencke har utfört akvareller av takmålningar i Södermanland och Uppland.

Etnologiska undersökningens ortsmiddelare ha utnyttjats i den begränsade utsträckning som till buds stående medel möj-

liggjort. Den fasta ortsmiddelarestaben är nu 315 personer. Därav ha 205 med ledning av Nordiska museets frågelistor insänt bidrag till Etnologiska undersökningen under året. Så långt det varit möjligt, har utarbetning pågått av det under resorna och genom ortsmiddelare insamlade materialet. Sålunda ha av årets material accessionsförts cirka 6.600 sidor text, 908 teckningar samt 1.807 fotografier. Under året ha nya frågelistor utarbetats bl. a. rörande följande ämnen: Sägner om svenska kungar; Ärtodling; Smala hängkläden i Skåne; Plogskrapan.

Under ledarskap av intendenten Berg ha vid Etnologiska undersökningen som vetenskapliga medarbetare stadigvarande arbetat amanuenserna Bannbers och Granlund, som tecknare artisten Olle Homman och som expeditionsbiträden, med halv tjänstgöring fil. mag. Gida Viklund, f. von Sydow, och med hel tjänstgöring fröken Margit Glasell till den 15 april samt därefter fröken Dagmar Hullström. Professor Erixon har fungerat som vetenskaplig rådgivare vid undersökningen. Etnologiska undersökningens arkiv har i övrigt stått under ledning av museets arkivarie.

H ö g r e s t å n d s a v d e l n i n g e n s u n d e r s ö k n i n g a r .
Under den gångna sommaren har amanuens Hellner lett huvudparten av de fältundersökningar, som utförts direkt från museet. Uppmättningsarbetena ha utförts av ingenjör Sander Rosén, biträdd av ingenjör Eskil Gröndahl och teknisterna G. Haglund, Paul Bondesson, Erland Almquist och Anton Karlsson.

En betydande del av dessa arbeten har ägnats åt utforskningen av städernas äldre bebyggelse. I Ystad har fjolårsarbetet fortsatt med stöd av anslag från staden. I arbetet har amanuensen vid Malmö museum fil. lic. N. G. Sandblad deltagit. Även i Karlskrona har fjolårsarbetet fortsatt och kunnat betydligt utvidgas tack vare kraftigt stöd från stadsfullmäktiges sida och verksam befordran från Blekinge musei- och hembygdsförbund genom landsantikvarien Sigfrid Leander. En inledande undersökning har företagits i Västerås i samarbete med Västmanlands läns fornminnesförening och landsantikvarien Sven Drakenberg. Några hotade gårdar i Uppsala ha uppmätts och

fotograferats. I Kalmar ha de länge bedrivna arbetena fortsatts med kompletteringar av fotograferingen, utförda av fil. kand. Curt Malmgren. Huskvarna stad har genom ett anslag möjliggjort en undersökning av staden och herrgårdarna i omgivningen. Härvid har samarbete varit ordnat med Huskvarna hembygdsförening och Norra Smålands fornminnesförening. Landsantikvarien Egil Lönnberg har deltagit i arbetet och därjämte ha professor Martin Olsson och intendent Wallin studerat medeltida gårdsplatser och stenhus inom norra Småland. Landsantikvarien Lönnberg har dessutom fortsatt studiet av järnbruken inom Jönköpings län, biträdd av arkitekten fröken Ingeborg Wærn-Bugge och fröken Gunhild Hagberg.

Herrgårdsundersökningarna ha omfattat enstaka gårdar och slott på spridda platser i Mälarlandskapen och Östergötland såsom kompletteringar för den framställning av den ledande svenska herrgårdsarkitekturen under 1700-talet, som intendent Selling framlagt i sin avhandling "Svenska herrgårdshem under 1700-talet". Denna publicering utgör ett synligt resultat av ett mer än tioårigt arbete på utforskandet av svensk herrgårdskultur och ett likartat arbete, det som landsantikvarien i Kalmar Manne Hofrén under årens lopp utfört inom sitt län, har också i år resulterat i en innehållsrik volym. Med dessa båda böcker, som ingå i Nordiska museets handlingar och ventilerats som doktorsavhandlingar vid Stockholms högskola, har bearbetningen och offentliggörandet av herrgårdsstudierna tagit ett viktigt steg framåt.

De fortsatta undersökningarna ha varit spridda på skilda trakter, en översiktsresa till västra Sverige, studier av boställen och gårdar i Västerbotten och undersökningar av arbetarebostadsförhållanden vid bruk i ett flertal landskap, dessa senare ingående i det fortsatta arbetet på arbetareklassens historia, bedrivet på initiativ av Landsorganisationen. Amanuenserna Hazelius-Berg och Stjernswärd ha studerat dräkter och textilier och upptecknat traditioner rörande levnadssättet på herrgårdar i Östergötland och Skåne. Civilingenjör Axel Cronquist har

fortsatt sina studier av äldre åkdon, i år på herrgårdar i Mälarskapskapen.

Hantverksundersökningarna ha bestått i vissa fortsättningsarbeten på förra årets områden, kopparmanufakturen och garverierket. Bland annat har fil. kand. Gösta Bertel gjort undersökningar på Gotland.

Upptagning av kulturhistoriska filmer har pågått i samband med Etnologiska undersökningens verksamhet. Under ledning av amanuensen Bannbers upptogs sålunda i Maglehem i Skåne sista april en film av den gamla majsjungningen och första maj en film av åldermansgille i Olseröd i Skåne. Båda filmerna äro normalfilm. En 16 mm-film upptogs i mitten av juli i Valbo utanför Gävle, där ett 40-tal gårdar av Lunds by genomfilmades gård för gård. Filmen avser att visa gården och folket och är tillkommen i samarbete med Lunds hembygdsförening och byamän. I samband med fältundersökningarna på Sollerön, Dalarna, upptogs där av fru Ingall Granlund en 16 mm-film, visande kreaturstransport i båt mellan ön och fastlandet. För A.B. Henkel iscensatte och regisserade amanuens Bannbers en film behandlande gammaldags tvätt. Filmen upptogs som 16 mm-färgfilm, varav Nordiska museet erhåller en svartvit kopia. Slutligen ha förarbeten igångsatts till en omfattande film om Malungs skinnare, deras arbetsmetoder och vandringar.

Förvaltning m. m.

Under det gångna året har vår institution tyvärr förlorat flera av sina tjänstemän. Intendenten Alarik Behm avgick med pension, sedan han ej mindre än 32 år beklätt den viktiga befattningen som föreståndare för Skansens zoologiska avdelning, vilken under hans tid rikt utvecklats. Genom sin mångsidiga erfarenhet, sin kärlek till och förtrogenhet med traditionerna från Hazelius dagar hade Behm efter hand kommit att bliva ett med Skansen, där han efterlämnar ett stort tomrum. Det är

mig en kär plikt att framföra institutionens djupa tacksamhet till denne högt skattade tjänsteman och kamrat. Till Behms efterträdare utsågs fil. mag. Carl Fries.

En smärtsam förlust drabbade museet den dag, då museilektorn andre intendenten Ernst Klein borttrycktes av döden. Enär hans liv och gärning ovan (sid. 203 o. följ.) skildrats av en annan av denna årsboks redaktörer, vill jag här endast betona, hur stor saknaden efter honom alltjämt kännes av oss alla. Till Kleins efterträdare har tillförordnats docenten fil. dr Gunnar Granberg.

Genom att andre intendenten Gösta Selling utnämnts till stadsantikvarie och föreståndare för Stockholms stadsmuseum förlorade museet och Skansen en av sina lovande yngre krafter, verksam i dess tjänst sedan 1927. Till hans efterträdare som föreståndare för Skansens högre ståndsavdelning utsågs amanuensen fil. lic. Erik Andréén. Vidare ha förste amanuensen Svante Svärdström och amanuensen Reinhold Odencrants utnämnts till landsantikvarier i resp. Dalarna och Norrbottens län. Nordiska museets välgångsönskningar följa dessa trenne f. d. tjänstemän på de kulturminnesvårdande fält, där de nu komma att verka.

Slutligen ha amanuenserna fru Ingrid Dahlin, f. Nilsson, och fröken Ebba Lilliecreutz på egen begäran beviljats avsked. Till andre intendent har utnämnts fil. lic. Albert Nilsson med tjänstgöring på allmogevärdningen.

Statsanslaget till avlöning av personalen har utgått med samma belopp som tilldelats institutionen under en följd av år, nämligen 190.000 kronor. Av lotterimedel har Kungl. Maj:t beviljat 50.000 kronor för kulturhistoriska fältarbeten; till utvidgande av museets filmarkiv har erhållits ett anslag å 2.500 kronor. Institutionen har dessutom under året erhållit 15.400 kronor för anordnande av arkivarbeten i museet.

Stockholms stad har även i år till Skansen beviljat sitt sedvanliga anslag, 55.000 kronor, samt 25.000 kronor till stråkorkestermusik och 15.000 kronor till ny toalettanläggning. Dessutom har genom Stockholms stads arbetslöshetskommitté arbets-

kraft ställts till förfogande för vissa rensningsarbeten på Skansen, sammanlagt uppgående till 1.000 dagsverken.

Å den år 1934 påbörjade insamling, som resulterade i förvärvet av Nya området å Djurgårdsslätten, ha influtit följande gåvobelopp, samtliga enligt förut avgivna skriftliga förbindelser: redaktör J. L. Saxons sterbhus¹ 1.500 kronor; direktör Allan Alexanderson, bokförläggare K. O. Bonnier, bankfirman C. G. Cervin, generallöjtnant Henri de Champs (tillsammans med amiral Ch. de Champs och ståthållare Ad. Murray), bankdirektör Carl Frisk, disponent Fr. Heiss, grosshandlarna John Josephson och Rob. Ljunglöf, disponent A. Sigge Rosenlund (tillsammans med herr Ingvar Rosenlund, grosshandlare Joh. Olsson och disponent Gösta Olsson), Svenska Jästfabriksaktiebolaget, disponent Nils Westerdahl, direktör C. A. Wicander, konsul Hj. Wicander och grosshandlare J. P. Åhlén, vardera 1.000 kronor; civilingenjör B. Almgren, hovjägmästare Helge Ax:son Johnson, v. häradshövding Marcus Wallenberg, vardera 500 kronor; grosshandlare Otto Franckes sterbhus 400 kronor. Till samma ändamål har en givare som önskar vara okänd överlämnat 700 kronor.

För Skogaholms herrgårds återuppförande på Skansen ha enligt tidigare lämnade skriftliga förbindelser doktorinnan Maria Didrikson inbetalat 300 kronor samt fru Svea Hagberg, Degerön, och friherre C. Fr. Bennet, vardera 100 kronor.

Å den donation av framlidna fru Augusta Davidson, f. Fuhr, tack vare vilken museet år 1936 kunde från Orrefors bruks aktiebolag köpa två flygelbyggnader till Skogaholms herrgårdsanläggning på Skansen, ha under året ytterligare influtit 4.800 kronor. Flyglarnas uppförande har möjliggjorts tack vare två stora donationer till samma ändamål, nämligen från hovjuvelerare K. Anderson och Samfundet Nordiska museets vänner, vardera å 10.000 kronor. Till samma ändamål ha kontanta gåvor inkommit från följande personer, nämligen: konsul Hj. Wicander 2.000 kronor; majorskan Gustafva Adelsköld, f. d. envoyén

¹ I de fall där i denna redogörelse adress saknas efter givarens namn är densamma Stockholm.

Harald Bildt, Kairo, fru Augusta Cassel, Stjernerund, fru Elisabeth Funch, Ökna, bankdirektör Richard Julin, byggnadsingenjör Emil Liljegren, Malmö, och grevinnan Siri Oxenstierna, vardera 1.000 kronor; greve Eric von Rosen, Rockelstad 900 kronor; hovjägmästare Helge Ax:son Johnson¹ 250 kronor; byggmästare Olle Engkvist¹, fil. dr Emil Hultmark¹, godsägare C. W. Ribers och direktör C. L. Rydh¹, vardera 200 kronor.

Till Bokhantverkshuset har Nordisk rotogravyr inbetalat kronor 1.724:50, likaledes enligt skriftlig förbindelse. Genom denna inbetalning är den år 1931 igångsatta insamlingen till Bokhantverkshusets uppförande på Skansen avslutad.

För att möjliggöra Balderslundens ombyggnad har Apotekarnas mineralvattens a.b. skänkt 8.000 kronor.

Apotekare Nils Bruzelius har till styresmannens förfogande ställt 900 kronor, doktor Natanael Wessén 271 kronor och två givare, som önska vara okända, tillsammans kronor 1.578:28.

För inköp av ett skåp till fru Ingeborg Petrellis spetsinsamling har museet mottagit 775 kronor av fru Ebba von Engeström, f. Eketrä.

Amanuensen fröken Elisabeth Strömberg har lämnat ett bidrag å 150 kronor till Etnologiska undersökningen.

Till Artur Hazeliusfonden har lektorn fil. dr Walter Fevrell skänkt 30 kronor.

Fröken H. J. Winnberg har givit 10 kronor till Seglora kyrka.

Museet har under 1937 liksom föregående år åtnjutit en värdefull hjälp i sitt insamlingsarbete från Samfundet Nordiska museets vänner. Samfundets styrelse utgöres f. n. av följande personer: ordförande H. K. H. Prins Carl; vice ordförande kammarherren frih. C. Fr. Bennet; skattmästare hovjägmästaren Helge Ax:son Johnson; övriga styrelseledamöter äro grevinnan Siri Oxenstierna, f. Wallenberg, riksantikvarien Sigurd Curman och kapten Oscar Wallenberg; sekreterare professor Andreas

¹ Har dessutom lämnat skriftlig förbindelse å ytterligare bidrag.

Lindblom. Samfundets medlemsantal utgjorde den 1 januari 1938 124 ständiga och 57 årligen betalande.

Skansenföreningens (Samfundets för Nordiska museets främjande) medlemsantal utgjorde den 28 december 7.832 personer. Till hedersledamöter i Samfundet och innehavare av dess plakett i silver ha under 1937 utsetts: H. K. H. Prins Gustaf Adolf, intendenten Alarik Behm och amanuensen Emelie von Walterstorff.

För Skansen var besökssiffran under det gångna året 1.757.464 mot 1.560.519 under nästföregående år. För Nordiska museet äro motsvarande siffror 63.425 mot 57.936 under år 1936.

Museiföremålens antal ökades under året med omkring 4.000 inventarieförda föremål.

Från museet ha utgivits Nordiska museets och Skansens årsbok *Fataburen*; Nordiska museets handlingar 6, *Herrgårdar och boställen*, en översikt över byggnadskultur och heminredning å Kalmar läns herrgårdar 1650—1850, av Manne Hofrén; Nordiska museets handlingar 7, *Svenska herrgårdshem under 1700-talet, arkitektur och inredning 1700—1780*, av Gösta Selving; *Vårt Skansen* samt dess engelska upplaga *The Stockholm Skansen*, av Andreas Lindblom; *Folklore de Suède*, katalog över Nordiska museets utställning av svensk folkkonst i Palais du Trocadéro i Paris samt i Musées Royaux d'Art et d'Histoire i Bryssel. Under året ha vidare utgivits en ny vägledning över Skansens zoologiska avdelning samt en ny svensk och en ny engelsk upplaga av *Skansen*, kort vägledning under rundvandring.

Museets tjänstemän ha under 1937 publicerat följande böcker och uppsatser:

Professor Lindblom: *Vårt Skansen*, samt dess engelska upplaga *The Stockholm Skansen*; *Les provinces suédoises och Le musée de plein air de Skansen*, i *Folklore de Suède*; *L'exposition Folklore de Suède samt Folklore of Sweden, Exhibition* (tvenne broschyrer i samband med Parisutställningen); *Un exemple de musée des arts populaires. Le Nordiska Museum de Stockholm*,

i Bulletin des musées de France; Rokokons monumentalmåleri introduceras i Sverige, i Svenska kulturbilder, ny följd; recensioner i Biblioteksbladet och Nordisk tidskrift; redigerat (tillsammans med G. Berg och S. Svensson) Fataburen.

Professor Erixon: Hälsinglands bygdemåleri under äldre skeden, Folklig telegrafering samt Spjället, en exponent för svensk bostadsteknik, samtliga i Svenska kulturbilder, ny följd; The North-European technique of timber construction, Regional European Ethnology, main principles and aims with special reference to Nordic Ethnology I samt Some primitive constructions and types of lay-out with their relation to European rural building practice, samtliga i Folkliv; Skålens talan, i Nordiska folkminnesstudier tillägnade Sverker Ek och i tidskriften Folkminnen och folktankar; Die Frage der kartographischen Darstellung, vom Standpunkt der nordischen Ethnologie in Schweden aus betrachtet, i Folk; Statens medverkan i den yngre kulturminnesvården, i Tidskrift för hembygdsvård; Typiseringssträvanden förr och nu, i tidskriften Byggmästaren; Ernst Klein, i Rig; Geschichte und heutige Aufgaben der Bauernhausforschung, i Haus und Hof im nordischen Raum 1, Leipzig 1937; Modes de construction et mobilier, i Folklore de Suède; Nordisk etnologi, i Uppsala universitets studiehandbok; Bygd och bonde, i Östergötland, utgiven av Östgöta nation i Uppsala; Hus på medar ännu en gång, i S:t Ragnhilds gilles årsbok; Nordic open-air museums and Skansen samt West European connections and culture relations (referat), i The Proceedings of the Scottish anthropological and folklore society; Om Lida-byggnaden, i Färgeriteknik; Etnologifrågan i Lund, i Lunda-gård; bibliografi över egna skrifter i Uppsala universitets matrikel; recensioner i Biblioteksbladet och Nordisk tidskrift; redigerat tidskriften Folkliv och som redaktionssekreterare lett utgivandet av samlingsverket Nordisk kultur samt (tillsammans med S. Wallin) utgivit Svenska kulturbilder, ny följd.

Intendenten Wallin: Skolans atmosfär och Traditionen och sanningen, i Svenska kulturbilder, ny följd; Utställningen Hem

och arbete, i Fataburen; utgivit (tillsammans med S. Erixon) Svenska kulturbilder, ny följd.

Intendenten Behm: Skansen, vägledning genom djursamlingen; Djurliv på Skansen utanför mur och bur, i Fataburen.

Intendenten Fries: Det svenska forntidslandskapet i nutiden, i Dansk Naturfredning 1936—1937; Östgötanatur, i Östergötland.

Intendenten Berg: Säckar av ålskinn, i Från Gästrikland 1936; Bouppteckningar från borgarhem i stormaktstidens Örebro, i Festskrift med anledning av Örebro stadsbiblioteks 75-årsjubileum (tillsammans med K. Jonson); La population suédoise en Bothnie septentrionale, i Folklore de Suède; Ur livsmedelshandelns historia, i Detaljhandelns bok: Livsmedel, organisation; Lejon, kameler, apor och andra exotiska djur i det gamla Stockholm, i Svenska kulturbilder, ny följd; The early history of vehicles in Northern Europe (referat), i The Proceedings of the Scottish anthropological and folklore society; Anna och Ivar Arwidsson, i Fataburen; artiklar i Nordisk familjeboks tredje upplagas supplement; dödsruna i Svenska museer; meddelanden i På skidor; deltagit i redigerandet av Acta ethnologica och (tillsammans med styresmannen och S. Svensson) Fataburen.

Intendenten Svensson: Skånska dräktsöljor, i Kulturen 1936; Vikingatidstraditioner i nordiska bondemöbler, i Fataburen; Kistan från Bjuråker, i Hälsingerunor 1935—1937; När den nya tiden kom till Skåne, i Skänegillet i Stockholm årsskrift; Intérieurs scaniens, i Folklore de Suède; recensioner i Studiekamraten; redigerat (tillsammans med styresmannen och G. Berg) Fataburen.

T. f. arkivarien Bäckström: Maria Charlotta Holtermans minnesalbum, i Fataburen.

Andre intendenten Ambrosiani: Till diskussionen om äldre tiders mått och mål, i Rig; Studier över Västgötalaghandskrifternas kronologi, i Västergötlands fornminnesförenings tidsskrift; Bidrag till de nordiska gjutjärnshällarnas historia, i Dædalus; recensioner i Rig och Gotländskt arkiv.

Museilektor Klein: Gamla knep och nya konster, en historia om säljakt, i Scoutliv; Anna och Ivar Arwidsson, i Rig; recension i Rig.

Andre intendenten Selling: Svenska herrgårdshem under 1700-talet, arkitektur och inredning 1700—1780, akademisk avhandling, Nordiska museets handlingar 7; Svenska 1700-talskakelugnar, i Svenska kulturbilder, ny följd; Hur Charles Totties hem på Skansen inreddes, i Fataburen; recension i Rig; redigerat Samfundet S:t Eriks årsbok.

Andre intendenten Nilsson: Skånsk hembygdsvård, några ord om dess historiska framväxt och nutida gestaltning, i Tidskrift för hembygdsvård; Bonde och bygd, några ord till vägledning om Sydsvenska Dagbladet Snällpostens och Kulturens lantbruks-historiska utställning (tillsammans med Sven T. Kjellberg); Museer och hembygdsvård, i En bok om Skåne II; artiklar i Svensk uppslagsbok; recensioner i Acta ethnologica och Skånes hembygdsförenings årsbok; redigerat Skånes hembygdsförbunds årsbok.

T. f. museilektorn Granberg: Die nordschwedische Riesengetreideharfe och Finnish traditions in Sweden, i Acta ethnologica; artiklar i Turistföreningens tidskrift och Studiekamraten; recensioner i Acta ethnologica; redigerat Acta ethnologica.

Förste amanuensen Jansson: Handkataloger över svenska konst- och kulturhistoriska museer, bibliografisk förteckning, i Svenska museer.

Förste amanuensen Svärdström: Kers Erik Jönsson och Hyttnäsmålningarna, i Meddelanden från föreningens Örebro läns museum; Julitativlan, i Svenska kulturbilder, ny följd; Artur Hazelius och Risamålaren, i Fataburen; Peintures paysannes de Småland et de Halland och Peintures paysannes de Dalécarlie, i Folklore de Suède.

Förste amanuensen Hellner: Några blekingska herrgårdar, i Blekingeboken; Västerbottens herrgårdar, i Västerbotten.

Förste amanuensen Andrén: Simrishamn i Österlen, skån-

ska minnen och människor, i Tidskrift för hembygdsvård; Aktiebolaget Arvid Böhlmarks Lampfabrik 1872—1937; artiklar i Bonniers konversationslexikon.

Amanuensen Stridsberg: Dans, i Scoutliv.

Amanuensen Hazelius-Berg: Les costumes régionaux suédois, Dalécarlie et Scanie, i Folklore de Suède.

Amanuensen Strömberg: L'art textile paysan, i Folklore de Suède.

Amanuensen Dahlin: Blekingedräkten, i Blekingeboken; Några anteckningar om den gamla kvinnodräkten i Ljusdals socken, i Hälsingerunor 1935—1937.

Amanuensen Granlund: Garveri och läderbod, i Svenska kulturbilder, ny följd; Ett gillesfat och dess släktingar, i Nordiska folkminnesstudier, festskrift tillägnad Sverker Ek; Ett stycke folkkonst från 1500-talet, i Fataburen; recensioner i Ymer, Geografiska annaler och Folkliv.

Amanuensen Lagerquist: Register till Riddarholmskyrkan II, i Sveriges kyrkor.

Amanuensen Odenchrants: Den svenska ätten Kraill von Bemebergh och dess vapen, i Fornvännen; Benkta Larsdotters gravsten i Norra Vings kyrka, i Västergötlands fornminnesförenings tidskrift.

Fotografen Ekberg: Rimfrost — relief förstärkaren, i Nordisk tidskrift för fotografi.

Under året har Nordiska museets kansli föreståtts av intendenten Berg i egenskap av sekreterare; kansliets arbetskrafter i övrigt ha varit amanuenserna Andemar och Stjernswärd samt fr. o. m. 15 november fil. kand. fröken Ann Marie Hedenius.

Registreringsavdelningen har omhänderhafts av andre intendenten Ambrosiani. Räkenskapskontoret har föreståtts av auditören John Ljungman. Vid detsamma ha arbetat t. f. kamreren H. Engwall, direktör Gunnar Malmberg samt amanuensen Pontán. Skansens restauranger ha föreståtts av herr Axel Edström och reklamavdelningen av kamrer Sven Sundberg. Årskortexpeditionen slutligen har föreståtts av amanuenserna Åhmark och Mildén.

Museets nämnd har under året utgjorts av samma personer som vid utgången av 1936, nämligen riksantikvarien Sigurd Curman, ordförande, 1926; professor Andreas Lindblom, styresman, 1929; professor Sven Tunberg, andre ordförande, 1930; skriftställaren Einar Rosenborg, 1931; justitierådet Arthur Lindhagen, 1934; häradshövding Knut Dahlberg, skattmästare, 1935; samt förste folkskolinspektör Bror Jonzon, 1935.

Museets tjänstemän utgjordes den 31 december 1937 av följande personer:

Styresman: professorn fil. dr Andreas Lindblom, 1929.¹ — Intendenter: fil. dr Sigurd Wallin, (1916) 1925, föreståndare för museets högreståndsavdelning; fil. dr Gösta Berg, (1924) 1935, föreståndare för etnologiska undersökningen; fil. dr Sigfrid Svensson, (1924) 1935, föreståndare för museets allmogearvdelning; fil. mag. Carl Fries, 1937, föreståndare för Skansens naturhistoriska avdelning. — Ekonomiintendent: Thor Holm, (1930) 1931. — Professor i nordisk och jämförande folklivsforskning: fil. dr Sigurd Erixon, (1914) 1934. — Sekreterare: intendenten fil. dr Gösta Berg, se ovan. — T. f. arkivarie: andre intendenten fil. dr Arvid Bäckström, (1914) 1932. — Andre intendenter: fil. dr Sune Ambrosiani, (1903) 1932, på registreringsavdelningen; fil. dr Arvid Bäckström, se ovan; fil. kand. Gotthard Gustafsson, (1928) 1937, på Skansens kulturhistoriska avdelning; fil. lic. Albert Nilsson, 1937, på allmogearvdelningen. — T. f. museilektor: docenten fil. dr Gunnar Granberg. — T. f. bibliotekarie: Laura Stridsberg, (1904) 1926. — Förste amanuenser: fil. mag. Sam Owen Jansson, (1930) 1937; fil. kand. Svante Svärdström, (1931) 1937; fil. lic. Brynolf Hellner, (1932) 1937; och fil. lic. Erik André, 1937. — Amanuenser: Laura Stridsberg, se ovan; Anna Rudbeck, 1909; Ragnhild Bergström, 1911; Lilly Åhmark, f. Haglund, (1919) 1924; Linnéa Andemar, 1930; Gunnel Hazelius-Berg, (1924) 1926; Margit Pontán, f. Ryd-

¹ Årtalet betecknar det år då befattningen tillträdde. Inom parentes sättes året för inträde i tjänst vid museet.

berg, (1928) 1931; Brita Stjernswärd, (1931) 1933; Signe Mildén, (1930) 1936; och Elisabeth Strömberg, (1934) 1936. — Amanuenser: Ola Bannbers; fil. lic. John Granlund; fil. kand. Marshall Lagerquist; fil. dr Bertil Wester. — Fotografier: Olof Ekberg och Märta Claréus, f. Claréus.

Stockholm i februari 1938.

ANDREAS LINDBLÖM

BILAGA.

STYRELSEBERÄTTELSE FÖR ÅR 1936.

Nordiska museets nämnd får härmed överlämna museets räkenskaper för år 1936.

Beträffande institutionens verksamhet får nämnden hänvisa till bifogade årsberättelse för år 1936, tryckt i Nordiska museets årsbok för år 1937.

Beträffande räkenskaperna för år 1936 får nämnden anföra följande:

Det gångna året kännetecknas av betydande ökning av såväl inkomster som utgifter. Årets resultat, som framgår av nedanstående vinst- och förlusträkning, kan betecknas som tillfredsställande, i det att efter verkställda avskrivningar ett överskott uppstått av Kr. 48.026:85. Härmed har en del av föregående års förluster kunnat täckas, så att den till år 1937 balanserade bristen nedbringats till Kr. 44.806:88.

Enligt upprättat inventarium utgjorde institutionens tillgångar och skulder den 31 december 1936 i sammandrag:

Tillgångar:

Likvida medel.

Kassabehållning		26.257:43	
Växelkassor		5.738:—	
Fordringar i följande banker			
Uppsägn. räkn. Sthlms Ensk. bank	119.633:33		
därav för fondernas räkning ...	38.069:22	81.564:11	
Checkräkning Sthlms Ensk. bank.....		190.273:87	
Depositionsräkning Sthlms Int. Gar. A.-B.		5.922:80	309.756:21

Förskotterat för vissa ändamål.

Tyresö slots reparation		17.066:17	
Arkivarbeten av arbetslösa		1.706:—	
Växelströmsanläggningen		17.335:18	
Planeringsarbeten å Nya området		20.028:51	
Restaurangernas nybyggnader		27.549:90	
Etnologiska undersökningen		30.460:08	
Högreståndsavdelningens undersökningar		23.608:01	
Livruskammaren		11.871:84	
För räntor		743:82	150.369:51

Utestående fordringar.

Från år 1936		18.727:99	
Lånekassan		1.805:—	20.532:99
Serveringens varulager, inventarier m. m.			82.023:01
Materialgårdens varulager			4.888:66

Avsatt till olika ändamål.

För arkivets ordnande	1.938: 85	
„ filmning	758: 29	
„ resor m. m. av Hallwylska fonden	5.230: 62	
„ utredning av folkdanser	547: 40	
„ museets elektrifiering	5.293: 35	
„ Stockholmskvarteret i allmänhet	1.485: 33	
„ handelsboden	631: 67	
„ Stegesundspaviljongen	1.229: 44	
„ Skogaholms flyglar	5.810: 25	
„ Tyresö reparation	391: 40	
„ Livrustkammaren	5.922: 80	
„ Carl Noréus byggnadsfond	91.570: 57	
„ Hilda Kumlins testamentsmedel	100.000: —	220.809: 97

Fonder.

Allmänna fonden	98.672: 47
Herman Fritiof Antells fond	100.000: —
Carl och Sophie Lundströms fond	10.000: —
Hilmer Åbergs fond	35.165: 47
Museibyggnadens underhållsfond	200.000: —
August o. Thérèse Hazelius fond	50.000: —
Henrik Krooks fond	21.401: 30
Peter o. Malin Beijers fond	25.800: —
Axel Wilhelm Casséns fond	30.000: —
Oscar Hirschs fond	25.000: —
Ebba Lindaus fond	20.000: —
Markisinnan Mary Moore Lagergrens fond	368.112: 50
Pensionsfonden	177.988: 80
Greven och Grevinnan W. von Hallwyls dona- tionsfond	638.744: 98
Grevinnan W. von Hallwyls pensionsfond	171.214: 98
Fritz Ottergrens fond	23.549: 93
Sundbornsprostens donation	18.684: 87
Artur Hazelius-fonden	65.459: 83
Johan August Hazelius fond	69.939: 07
H. Lichtensteins fond	3.556: 60
Artur Hazelius fond av den 30/11 1901	3.385: 54
„ „ monumentsfond	19.529: 11
Härkebergafonden	7.376: 56
Bobergska fonden	78.797: 73
Östgötågårdens fond	4.228: 79

Grönsö-fonden	2.353:05	
Hälsingegårdens fond	2.262:55	
Gunnar Hazelius-fonden	7.234:46	
Grills förnyelsefond	1.389:10	2.279.846:90

Skulder belastande kapitaltillgångarna.

Lån hos Samfundet Nordiska museets vänner..	75.000:—	
„ hos Stockholms stad	11.073:89	
„ hos Stockholms högskola	150.000:—	
„ hos Södermanlands Ensk. bank	52.800:—	
Eget kapital	2.938.930:11	3.227.804:—
	<u>Summa kronor</u>	<u>6.120.028:16</u>

Fondförvaltningens värdepapper förvaltas på följande sätt:

	Nom. belopp	Bokfört belopp	Upplupen obetald ränta
Hos Stockholms stads fondförvaltning	1.352.316:—	1.373.306:20	12.448:07
Räntan härav utgör säkerhet för lån hos Stockholms högskola å kr. 150.000:— samt för löpande kredit hos Stockholms stad å högst kr. 200.000:—.			
Hos Skandinaviska Kredit A.-B. (Ebba Lindaus fond)	21.000:—	20.115:—	245:—
Hos Stockholms Enskilda bank .. för Tyresöfonden	50.000:—	50.000:—	562:50
för Bobergska fonden	365.000:—	364.500:—	3.687:50
	78.797:73	78.797:73	
	<u>1.867.113:73</u>	<u>1.886.718:93</u>	<u>16.943:07</u>
		1.903.662:—	

Beträffande årets inkomster och utgifter hänvisas till nedanstående vinst- och förlusträkning.

Vinst och Förlust konto år 1936:

	<i>Inkomster</i>	<i>Utgifter</i>
Ingående balans		92.833:73
Fondförvaltningen	72.534:99	
Årskort och Skansenföreningen	160.547:42	21.195:90
Löner och arvoden, pensioner	195.000:—	580.340:32
Vetenskaplig verksamhet	12.914:45	63.333:23
Populariseringsverksamhet	25.240:56	14.602:98

Drift och underhåll:		
Gemensamma utgifter	96.560: 87	79.512: 99
Avdelningen på Lejonslätten	24.547: 04	88.889: 75
Avdelningen på Skansen	744.824: 76	379.912: 57
Avdelningen på Tyresö	18.730: 70	34.254: 70
Byggnader utom Stockholm		2.505: 41
Nybyggnader	73.028: 98	110.205: 14
Serveringarna	—	—
Amorteringar tillförda kapitalkonto		1.149: 93
Utgående balans.		
från 1935 kvarstående underskott...	92.833: 73	
avgår årets överskott	48.026: 85	44.806: 88
	<u>Summa kronor</u>	<u>1.468.736: 65</u> <u>1.468.736: 65</u>

Stockholm den 15 april 1937.

SIGURD CURMAN.

ANDREAS LINDBLOM

EINAR ROSENBORG

KNUT DAHLBERG

SVEN TUNBERG

ARTHUR LINDHAGEN

BROR JONZON

REVISIONSBERÄTTELSE.

Undertecknade, som av Kungl. Vetenskapsakademien, respektive Stockholms Stadskollegium, utsetts att granska Nordiska museets räkenskaper och dess Nämnds förvaltning för år 1936, få efter fullgjort uppdrag avgiva följande berättelse.

Vi hava tagit del av Nämndens protokoll, räkenskaper och andra handlingar, vilka lämna upplysning om Museets ekonomi och förvaltning.

Räkenskaperna hava utan erinran siffergranskats genom undertecknad Sjöäkers försorg.

I de vid revisionen granskade räkenskaperna för år 1936 för Nordiska museet ingå jämväl räkenskaperna för Skansenföreningen och för Grevén och Grevinnan von Hallwyls Donationsfond.

De i nämndens berättelse av den 15 april i år lämnade uppgifterna om Tillgångar och Skulder, slutande å kronor 6.120.028: 16, samt Inkomster och Utgifter, slutande å kronor 1.468.736: 65, överensstämma med räkenskaperna.

Stockholm den 6 juli 1937.

LARS RABENIUS

T. SJÖÅKER

OLOF BROGREN

Utsedda av Kungl. Vetenskapsakademien.

BJÖRN NORDWALL

Utsedd av Stockholms Stadskollegium.

FÖRTECKNINGAR ÖVER PERSONER OCH INSTITUTIONER SOM 1937 ÖVERLÄMNAT GÅVOR TILL NOR- DISKA MUSEET OCH SKANSEN*

Nordiska museets samlingar.

Adelsköld, Bib; Adrian, Alma, Sunhultsbrunn; Alander, Augusta, Borås; Alexanderssons, Agnes, sterbhus; Almstrands, Klara, sterbhus, Göteborg; Anderberg, Eva; Andersdöter, D. Kirsti, Sollerö; Andersdöter, S. Karin, Sollerö; Andersdöter, S. Majt, Sollerö; Andersson, C. R., Enköping; Andersson, F. E., Kärfåsén; Andersson, Karin; Andersson, K. O., Sollerö; Andersson, K. O., Sollerö; Andersson, O., Rörö; Andersson, S. A., Sollerö; Arbetarbstadsfonden till minne av den 9 febr. 1853; Arosenius, Louise och Maria; Arrhenius, O.; Aspelins, Olga, sterbhus, Ulriksdal; Axel-Nilsson, G.; Baarsen, I.; Backhoff, Svea; gm Backman, Stina, Kövra; Bachman, Åberg & Co.; Bäckström, A.; Ballé, Signe; Bannbers, Britta; Barregård, O.; Benedicks, E.; Berg, Marie Louise; Bergholm, Emy, Djursholm; Bergström, A.; Bergström, J., Skurup; Bexelius, Alice; Biörklund, Ellen; Björklund, Kerstin, Borrby; Björkman, Lullu; Bodinsson, Thyra, Gamleby; Bogren, Hanna, Linneryd; Bohm, O., Östhammar; Bolling, Gudni; Bom, Anna, Sollerö; Borg, A., Linköping; Borgström, N., Skurup; Breitholtz, Mina, sterbhus; Broman, Hulda; Broms, J.; gm Brännström, E., Uppsala; Bus Annas i Bodarna sterbhus, Sollerö; Carlström, I. A.; Carnegie & Co A.-B.; Cederström, Ebba, Äppelviken; Cnattingius, B., Linköping; gm Curman, S.; Davidssons, Signe, sterbhus; Dunder, O., Sollerö; Egnér, P., Asarum; Elméus, K.; Enwall, Signe; Eriksson, A. E., Regna; Eriksson, G. A.; Eriksson, Gunhild, Öregrund; Eriksson, N., Skansholm; Ewert, Maria; Fahlcrantz, C. J., Älsten; Falkenberg, F.; Fernstedt, M.; gm Fischer, E., Malmö; Flinta, Anna, Sollerö; gm Florin, Maj; Fors, Edit, Lanna; Frick, Anna; Frödin, Elsa, Lidingö; Frödin, G., Lidingö; Geijer, H., Uppsala; Kungl. Generalpoststyrelsen; Gernandt-af Ekström, Elsa, Nockeby; Gorton, A. E.; gm Granlund, J.; gm Grenander, Gertrud, Uppsala; Gullström, S.; Gummessons Boktryckeri A.-B.; Gunnarsson, F. A., Mora; Gustafsson, Ester, Helsingfors; Gustafsson, O., Horn; Gyllensvärd, Hilda; Häffner, Fanny; Hamilton, Hedvig; Hazelius, Gina; Hazelius-Berg, Gunnel; von Heden-

*Orten är Stockholm, där ej annat anges.

6
veckors dag
31/5 — 14/7

Har Ni sett
midnattssolen vid
Torneträsk?

SJ BILLIGA
RUNDTURER
föra runt
hela Sverige

berg, G.; Hedlund, Märta; Heljestrand, C. V., Eskilstuna; Helmers, E., Göteborg; Hemmets vedgård; Henschen, A.; gm Henschen, F.; Hilding-Östlund, Gerd; Hillgren, B.; Hinderssons Efterträdare A.-B.; Holm, Stina, Tungelsta; Holmquist, Anna, Elisabeth och Ellen; Holmström, A., Överselö; von Horn, Harriet; O. Hultström & Co.; Håkansson, S. A.; Häggvall, J. H., Katthammarsvik; Jacobson, Anna, Saltsjö-Nacka; Jahnsson, K. A., Djursholms Danderyd; gm Jernberg, O.; Johansson, F.; Värnabo; Johansson, G.; Johansson, Y., Bäckaby; Johansson, Maria, Kövra; Jonsson, Anna och Karin, Holsåker; Jonsson, E., Runemo; Jönsdotter, R. Karin, Sollerö; Jönsson, A., Skurup; Jönsson, E. Signe, Sollerö; Jönsson, J., Dagstorp; Karlsson, E., Adelsö; Karlsson, J. R., Tyresö; Karlsson, Sigrid, Linneryd; Kjellberg, Zelma; Kjellin, C., Stäket; gm Klein, E.; Kocken, Gertrud; Korsnäs Sägverks A.-B., Gävle; Kreüger, S., Fjärås; gm Kullberg, Agnes; Lagerberg, Carin; Lagergren, Alberta; Lamm, Dora, Roslags-Näsby; gm Landon, A.; gm Landtblom, Elisabeth; gm Laquist, Birgit; Larsson, B. K., Sollerö; Larsson, J. E.; Larsson, K., Sollerö; Larsson, R. A., Sollerö; Larsson, Selma; gm Larsson, Sigrid; Larsson, T. Anna, Sollerö; Leijonhufvud, K.; Leijonhufvud, Sigrid; Lembkes, Elisabeth, sterbhus; Lenk, T.; Lennardtsson, E.; Lewin, Anna; Lewin, R., Nockeby; Lidén, Elin; Lilja, Ingeborg; Liljeholmens Stearinljusfabriks A.-B.; Liljencrantz, Mimmi, Uppsala; Lindberg, Emelie, Enskede; Lindblad, Jane, Lidingö; Lindblom, A.; Lindblom, G., Åkersberga; Lindén, J., Adelsö; Lindholm, Amanda; Lindholm, Elin; Lindholm, E.; Loftman, Walborg; Lovén, F.; Lundgren, A. J., Erikstad; Lundgren, A. J., Ulvsunda; Lundgren, Eva; Lundmark, F., Strängnäs; gm Lundqvist, N.; Löfberg, E.; Löfstrand, J., Ingemåla; Lönnberg, E., Jönköping; Malmgren, Lilly, Linköping; Malmö museum, Malmö; Marmorstein, A.; Matsson, B. A., Sollerö; Matsson, D. Anna, Sollerö; Matsson, H. A., Sollerö; Matsson, H. N., Sollerö; Matsson, L. Anna, Sollerö; Matsson, L. Maria, Sollerö; Matsson, M. N. Anna, Sollerö; Mellqvist, A.; von Melsted, Ester; Montgomery, Louise, Herrborum; Montell, G.; Monthe, Anna, Sollerö; Murray, Anna Stina; Möller, Sigrid; Mörner, Ebba, Thorönsborg; Mörner, Vivan; Nilsson, A.; Nilsson, Elna; Nilsson, K. Frida, Sollerö; Nordiska museets Vänner; Norra Smålands Fornminnesförening, Jönköping; Nyberg, N., Uppsala; Olander, Valborg; Olsdotter, M. Anna, Sollerö; Olsdotter, K. Anna, Sollerö; Olsdotter, R. Karin, Sollerö; Olsson, B. J., Sollerö; Olow, J.; Olsson, E. A., Sollerö; Olsson, M. U. J., Sollerö; Olsson, S. O., Sollerö; Olsson, T. J., Sollerö; Oskarsdotter, R. Greta, Sollerö; Ottergren, Valborg; Palmstierna, Ellen; Persson, J. P., Sollerö; Persson, M. Margit, Sollerö; Persson, V.; Pettersson, K. J., Torne; Pettersson, Signe, Malmby; Pettersson, Thea, Rödön; Piper, C.; Planting-Gyllenbåga, A., Ulricehamn; gm Rehnberg, M.; Renhult, F.; Reuterskiöld, Agda; Ridderstolpe, Alice; Rikets allmänna kartverk; Ringel, E.; Robsahm, Maria, Hjo; von Rosen, A., Romanäs; von Rosen, F., Djurs-

Skansen ordnar försäkringarna på sina många
dyrbara kulturföremål genom
Sveriges äldsta och kapitalstarkaste
försäkringsbolag

SKANDIA
och dess dotterbolag FREJA

En ny
bilderbok

NORDISKA MUSEET
BILDER AV UTSTÄLLDA FÖREMÅL:
ALLMOGEAVDELNINGEN.

Ett 80-tal bilder med svensk,
engelsk, tysk och fransk text.

Pris 1:— kr.

I museets bokstånd och Skansens vaktstuga.

holm; Rossander, Gunhild; Salén, C.; Salmonson, O., Djursholm; Samuelsson, E., Misterhult; Schager, Sonja; Schéele, F.; Schotte, Anna; Schotte, Ann-Sofi; Sidenbladh, E.; Siegfriids, S. A., sterbhus, Saltsjö-Duvnäs; A.-B. Sifvert, A.; Sjöblom, V., Ytterselö; Sjögren, G.; Sjöwall, T.; A.-B. Stads-
holmen; Statens Järnvägar; Stavenows, Amy, sterbhus; Stedt, Ebba, Salt-
sjöbaden; Stedt, Louise; Stenberg, Ellen; Stenvall, V., Mausjaur; Sterner,
Lilly, Sollerö; Stockhaus & Co. A.-B.; Stora Kopparbergs Bergslags A.-B.,
Falun; Strandman, C. A.; Ström, Selma; Strömbäck, E.; Strömbäck, Ger-
da; Svarvén, A., Sollerö; Svenska Sockerfabriks A.-B.; Svensson, H. G.;
Svensson, Ida, Lanna; gm Svensson, S.; Svensson, S., Hasslö; Söderbäck,
P., Sjögestad; Tegnér, E., Djursholm; Tesdorff, Signe; Thorberg, G., Ma-
riefred; Thorman, Elisabeth; Thorman, Hanna; Thörn, Gunhild; Upsala-
Ekeby A.-B., Uppsala; Wachtmeister, R., Nyköping; Wærn, E.; Wannberg,
C.; von Wedel, Stéphanie; Wennberg, R.; Westberg, T.; Westergren, A.;
Westlund, T.; Westman, Gertrud; von Weyhe, Elsa och Midel; Wibeck,
C. G.; Wibom, C. O. G.; Wicanders Korkfabriker A.-B.; Viking, C., Kråks-
måla; Wikman, E., Sollerö; Wikman, Maria; gm Zettersten, A.; gm Zol-
tán, F., Budapest; Åbergsson, Anna; Åström, Eva; Örtenblad, Cecilia.

Nordiska museets arkiv.

Adelsköld, Gustafva; Axel-Nilsson, G.; Bäckström, A.; Berg, G.; Kungl.
biblioteket; Birch-Lindgren, G.; Boëthius, Gerda, Mora; Borg, A., Linkö-
ping; von Dardel, Ragnhild, Leksand; Edström, A.; Eneströms, Emmy,
sterbhus; H. K. H. Prins Eugen, Fahlbeck, H., Djursholm; Farina, J. M.;
Feychting, E. O.; Fritzes hovbokhandel; Fröding, Märta; Halver, H., Kas-
sel; Hammarström, G.; Hazelius-Berg, Gunnel; Hillgren, B.; Hblm, P.,
Aarhus; Håkansson, S. A.; Johansson, H.; Kjellin, C., Stäket; Kulturhisto-
risk museum, Lund; Landegren, Märta; Landtblom, Elisabeth; Leander, S.
Karlskrona; Leche, G., Uppsala; Leijonhufvud, K. G. A.; Liljeholmens
stearinfabriks A.-B.; Lindblom, A.; Lindgren, Sally; Lindström, W.; Lith-
berg, Marit; Lundberg, G. W., Paris; von Malmborg, B., Gävle; Malm-
ström, A.; Munkfors bruk, Munkfors; Musée ethnographique, Cluj; Na-
tionalmuseum; Nordkvist, V.; Odencrants, R., Luleå; Olsson, M.; Sahlin,
Hedvig; Samfundet S:t Erik; Schéele, F.; Sidenbladh, E.; Siemssen, A.;
Stockholms-Tidningen; Ström, Selma; Strömbom, N.; Sundberg, H., Upp-
sala; Svenska Turistföreningen; Södermanlands-Nerikes gille; Tersmeden,
W.; Thorman, Elisabeth; Wærn, E.; von Wedel, Stéphanie; Westberg, T.;
von Weyhe, Elsa, Rönninge; von Weyhe, Midel; Wibom, C. O. G.; Wick-
ström, L., Umeå; Wierth, Anna-Lisa; Kungl. Vitterhetsakademien; Zorn,
Emma, Mora; Österlund, E.

W. HAUFFMAN

Reklam - Konsultation

Drottninggatan 50-52
Stockholm

Tel.: 104545
109099

*Om björnar
på Skansen visste,
hur gott Konsum-
brödet är...*

men det vet jag, ty min mamma
ger mig alltid så goda smör-
gåsar — och det är Konsum-
bröd säger hon och pålägget är
också från våran Konsum-butik.

konsum

NORDISK KONST
VYKORTSFÖRLAG

Kungsgatan 7 · Stockholm

Tel.: 105769, 205769

Nordiska museets bibliotek.

Ahlström, O.; Althin, C.-A., Lund; Ambrosiani, S.; Anderbjörk, J. E.; Andersson, S., Åbo; Bäckström, A.; Bannbers, O.; Berg, G.; Berg, N. G.; Bergstrand, C. M., Göteborg; Bertel, G.; Björkquist, L., Östersund; Albert Bonniers bokförlag; A. Böhlmarks lampfabrik A.-B.; The John Crerar Library, Chicago; Dahlin, Ingrid, Ängelholm; Ehrenz, A., Uddevalla; Ekman, Å., Halmstad; Erikson, O.; Erixon, S.; Eskildsen, C., Tönder; Falsterbo museum, Falsterbo; Festin, E., Östersund; Finska pappersbruksföreningen, Helsingfors; Fiskgrossisternas förening, Göteborg; Fitger, E.; Folk-lore Society, London; Folkärna hembygdsförening, Krylbo; Fröderström, H., Hälsingborg; Gardberg, J., Karis; Kungl. Generalpoststyrelsen; Generalstabens litografiska anstalt; Granberg, G.; Grenander, Gertrud, Uppsala; Göteborgs stadsbibliotek, Göteborg; Hallwylska museiföreningen; Hammarström, R.; Hasslöf, O., Göteborg; Hellner, B.; Henschen-Ingvar, Ingegerd, Lund; Heydrich, H., Dresden; Hildebrand, B.; Holmér, F.; Kungl. Husgerådskammaren; Isaksson, S.; Johansson, L., Fränsta; Johansson, T., Nockeby; Jäfvert, E.; Järnvägmuseum; Karlinder, K. A.; Kassman, G.; Kjellberg, S. T., Lund; Kjellin, H., Karlstad; Kontors- och Handelsanställdas förening; Lagercrantz, S.; Landskrona museiförening; Landsorganisationen i Sverige; Leijonhufvud, E. K.:son; Lenk, T.; Lindblom, A.; Ljungberg, Andrea; Lunds universitetsbibliotek, Lund; Mannerfelt, M.; Meyerson, Å.; Modén, A.; Mörner, Ebba, Thorönsborg; Nilsson, A.; Nilsson, J., Grimslöv; Nobel, O., Båstad; Nordholm, G., Lund; P. A. Norstedt & Söners förlag; Odelberg, N. A.; Olanders, N., Norr-Edsbyn; Olofsson, O., Luleå; Olovsson, V., Puotsarova; Orsa skoltidning, Orsa; Pers, A., Västerås; Petranu, C., Cluj; von Post, G., Hudiksvall; Postmuseum; Provinzialverwaltung von Pommern, Stettin; Päss, E., Tartu; Reuterskiöld, Agda; Riksarkivet; Rosenius-Högman, Ruth, Salbohed; Rönnow, S., Ålsten; Samfundet Djursholms forntid och framtid, Djursholm; Sandvikens Jernverks A.-B., Sandviken; Schuchhardt, C., Berlin-Lichterfelde; Seitz, H.; Selling, G.; Sjöhistoriska museet, Åbo; Stadsbiblioteket, Riga; Stadsmuseet, Riga; Staedtler, J. S., Nürnberg; Statens rasbiologiska institut, Uppsala; Stockholms bryggerier A.-B.; Stockholms Högskola; Stockholms Konditorsförening; Stockholmsutställningen 1930; Strömberg, Elisabeth; Ströms hembygdsförening, Strömsund; Svenska målartförbundet; Svenska slöjdföreningen; Svenska stadsförbundet; Svenska stålpressnings A.-B., Olofström; Svensson, S.; Svärdröm, S.; von Sydow, C. W., Lund; Teubner, B. G., Leipzig; Thorman, Elisabeth; Trotzig, D.; Wahlström & Widstrand; Waldén, B., Örebro; Wallin, S.; Verein für Volkskunde, Wien; Wickström, L., Umeå; Wikman, K. R. V., Åbo; Kungl. Vitterhetsakademien; Wolfram, R., Wien; Wrangel, E., Lund; Åhlén & Söners förlag; Ålands museum, Mariehamn; Öberg, O. A.

TEGELBRUKENS FÖRSÄLJNINGSAKTIEBOLAG

Stockholm. Tel. 23 31 15

Konstnärlig typografi

förutsätter två ting: goda typer och skickliga typografiska fackmän. Ett erkänt faktum är, att vårt tryckeri intager en ledande ställning i båda dessa avseenden. Vårt rikhaltiga typförråd förnyas undan för undan med de yppersta typsnitt, som stå att erhålla. Varje manuskript undergår hos oss en sorgfällig typografisk bearbetning. Är Ni mån om en hög typografisk standard hos Edert reklam- och affärstryck, kan Ni tryggt lita på den service, som vi bjuda.

IVAR HÆGGSTRÖMS BOKTRYCKERI AB

Gamla Brogatan 26 · Stockholm Telefonanrop: »Ivar Hæggströms»

A.-B. Ingeniörsfirman HJALMAR UNANDER

KONSULTERANDE INGENIÖRER

Undersökningar · Förslag · Arbetsledning och Kontrollantskap.

Vattenledningar och avlopp · Snabbfilter- och kloreringsanläggningar · Reningsanläggningar för avloppsvatten · Vattenkraftsanläggningar · Vattenrättsfrågor · Friluftsbad

Vägar · Broar · Hamnplaner · Kajer

KLARA NORRA KYRKO GATA 26 · STOCKHOLM

Tel. 10 76 64

Skansen.

Adamson, E., Tullinge; Adeling, N.; Adelsköld, Bib; Ahlberg, Anna; Alexandersson, Anna; Andersson, Anna Lisa; Andersten, Maja; Bageriet Stjärnan; Banankompaniet; Barcklind, Hilma; Bengtsson, A.; Bengtsson, K., Höganäs; Bergendahl, B., Uplands Väsby; Bergström, E., Trosa; Björkman, Lolo; Boman, P., Midsommarkransen; Borge, G.; Bredenberg & Co A.-B.; Brusewitz, Lena; Burman, A.-B.; Carlborg, Augusta; Charleville, Hulda, Äppelviken; Cyrén, O.; Dahl, L. G.; Dingers Livsmedelsaffär; Engkvist, O.; Epa, Enhetspris A.-B.; Eriksson, K., Uppsala; Eriksson, O. G.; Gallenius, Leni; Gernandt-af Ekström, Elsa, Nockeby; Grefberg, Agnes; Gustavsson, E., Sävsjöström; Hellström, Margareta, Äppelviken; Henschen, L. G., Djurgården; Holmkvist, R.; Holmström, Märta Stina; von Hofsten, Iris, Djurgården; Holm, Gerd, Älsten; Holm, Mimmie; Holm, Thekla; Holmquist, Ellen; Holst, Rose Marie; Höjer, G.; Isaksson, A., Danderyd; Jakobi, E.; Jansson, Greta; Johansson, Sigrid; Johansson, Stina; Johansson, Å.; Jonsson, Elin; Karlsson, K. G., Stora Skönvik; Killander, Lisa; Kork, Ingrid, Gustavsberg; Larsson, J. E.; Larsson, L. O., Segeltorp; Leffler, T., Vätö; Leidesdorff, Eva; Lindström, W.; Listrén, G.; Lundevall, C. F.; Lundgren, Hj.; Lundin, E.; Lövdal, K. G.; Matton-Sjöberg, C., Äppelviken; Matvaruaffären, Banérgatan 19; Matvaruaffären, Kapteusgatan 12; Möller, S.; Norrmalms Livsmedels A.-B.; Nyberg, A.; Nyquist, A., Sundbyberg; Odelberg, Sigrid; Olin, O.; Olsson, Fisk- och Vilthandels A.-B., Toll; Olstrand, E., Stora Skönvik; Pettersson, Elvira; Peyron, Anna; Pott, Martha, Nämndö; Rabe, H., Ängby; Redlund, P. A., Munsö; Renström, Ingrid; Reymersholms polisstation; Rosander, N.; Rudin, M.; Rundström, D., N. Ljusterö; Ruths Livsmedel; Schweitz, R.; Sjögren, Ebba; Sjögren, H., Hässelby villastad; Skoglund, G.; Stedt, Ebba, Saltsjöbaden; Stedt, Siri, Saltsjöbaden; Ström, A.; Sundberg, H., Eldtomta; Sundström, A.; Sundström, Harriet; Sundström, Ingrid; Sönne, G., Gävle; Ullman, Vera, Äppelviken; Valdebäck, G.; Wandelt, Ragnhild; Vassén, K.; Wendelius, P.; Westman, Gertrud; Westmans viltaffär; Wiechel, G.; Woord, B.; Zethraeus, A., Smedslätten; Zetterstedt, Alma; Åman, T., Torp.

BIRGER NILSSONS VERKSTÄDER

Utför alla slags arbeten av
KOPPAR, BLECK och PLÅT
SMIDE och SVETSNING
METALLARBETEN

Frihamnsvägen

Postadress Värtan

Telefon 62 36 52, 62 47 85

Våra fackmän stå alltid
till Eder tjänst med råd
och upplysningar i tryck-
tekniska frågor.

Vänd Eder med förtroende till oss antingen det gäller

BOKTRYCK • LITOGRAFI
OFFSET • DJUPTRYCK

ESSELTE A - B

VASAGATAN 16 • STOCKHOLM

FÖRMÅNER

år 1938 för medlemmarna i
SKANSENFÖRENINGEN

1. Personligt årskort till Nordiska museet och Skansen.
2. Rätt att lösa årskort ("tilläggskort") för man, hustru, hemmaboende barn och fast anställda tjänare à kr. 3:— per person.
3. Nordiska museets och Skansens årsbok.
4. Rabatter på följande av Nordiska museets och Skansens publikationer:

Ordi- narie pris	Ned- satt pris
------------------------	----------------------

Årsböckerna:

Meddelanden från Nordiska museet, åren 1881—1903 (i mån av tillgång) per årgång	3:—	1:—
Fataburen , kulturhistorisk tidskrift, åren 1906—20, pr årg. 5:—	5:—	2:—
Fataburen , kulturhistorisk tidskrift, åren 1921—30, pr årg. 10:—	10:—	3:—

Avbildningar av föremål i Nordiska museet, utgivna av A. Hazelius:

Småland. 1888. 12 sid. illustrationer med svensk och fransk text	1:50	0:50
Island. 1890. 20 sid. illustrationer med svensk och fransk text	3:—	1:—
Svenska byar och gårdar. 1892. 16 sid. illustrationer med svensk text	3:—	1:—
Spetsar. 1892. 6 planscher i ljustryck med svensk text	3:—	1:—

Bidrag till vår odlings hävder:

Om nyckelharpospelet på Skansen, av K. P. Leffler. 1899. 114 sid., illustrerad. Med 106 melodier ..	3:—	0:50
Vidskepelser, vantro och huskurer i Danderyd och Lidingö i slutet av 1700-talet, utg. av E. Hammarstedt. 1899. 22 sid.	0:75	0:50

SARA

— ett av de mera
kända namnen i Stockholm.

Där får Ni god, vällagad mat till populära
priser. Här några adresser på de av turis-
terna särskilt frekventerade restauranterna:

STADSHUSKÄLLAREN **Stadshuset**

— en av Stadshusets sevärdheter.

REISEN **Skeppsbron 12**

— därifrån här Ni den underbaraste
utsikt över "Strömmen".

ÖSTERMALMSKÄLLAREN **Storgatan 5**

— i gammal förnäm stil.

W 6 **Klara Västra Kyrkogata 3 B**

— tidningskvarterens speciella stamloкус.

S. H. T. **Kungsgatan 50**

— belägen mitt i stadens affärscentrum.

DAMBERG **David Bagares gata 4**

— särskilt känd för sin "glada tisdagskväll".

ALHAMBRA och LINDGÅRDEN **Djurgården**

— inte att förglömma — äro två av Djur-
gårdens största och vackraste sommar-
restauranter.

★

ÄVEN OM NI ÄR FRÄMLING I STOCKHOLM
SÅ KÄNNER NI ER ALLTID SOM HEMMA HOS SARA.

	Ordinarie pris	Nedsatt pris
Romanska småkyrkor i Östersjöländerna, av R. Steffen. 1901. 78 sid., illustrerad	2:—	0: 25
Om hantverksämbetena under medeltiden, av Gunnar Hazelius. 1906. 160 sid., 1 porträtt	3:—	0: 50
Lapparnas mytologi, av E. Reuterskiöld. 1910. 120 sid.	3:—	0: 50
<i>Nordiska museets handlingar:</i>		
Smidda järnkors på Ekshärads kyrkogård, av B. Hellner, tecknade av O. Jonsson. 1932. 52 sid., illustrerad	5:—	2: 50
Västerviks bebyggelsehistoria, av Erik André. 1933. 112 sid., illustrerad	6:—	3:—
<i>Nordiska museets och Skansens bilderböcker:</i>		
Allmogemålningar från Småland och Halland, av Sigurd Erixon. 8 sid. text, 24 sid. illustrationer	1:—	0: 50
Djuren på Skansen, av A. Behm. 4 sid. text, 24 sid. illustrationer	—: 50	0: 25
Linnedamast, av E. v. Walterstorff. 18 sid. text, 24 sid. illustrationer	1:—	0: 50
<i>Övriga Nordiska museets publikationer:</i>		
Gustaf II Adolfsutställningen. Illustr. katalog. 1932. 252 sid.	2: 50	1:—
Skansenboken, av Gösta Berg och Sigfrid Svensson. 1930. 46 helsidesill., med svensk, tysk och engelsk text. Bunden	3:—	2: 25
Dräktalmanacka från Floda socken i Dalarna, av Albert Alm. 1930. 35 sid., 1 färgplansch. Bunden	1:—	0: 75
Artur Hazelius födelsehus, av Gösta Selling och Sigurd Wallin. 1926. 108 sid., illustrerad	3:—	1:—
Om kolning i västra Värmland, av N. Keyland. 1923. 61 sid., illustrerad	3:—	0: 50
Julius Kronbergs atelier och efterlämnade arbeten, av Karl Asplund. 1922. 100 sid. text, 41 sid. bilder	2: 50	0: 25
Studier tillägnade Bernhard Salin på sextioårsdagen. Utgör praktupplaga av Fataburen 1921. 237 sid., illustrerad	15:—	4:—

Bästa
matsäcksost

Ät god svensk mjuk-**OST**
från **MJÖLKCENTRALEN**

Lantmännens Mjölkförsäljningsförening u.p.a. Stockholm

	Ordi- narie pris	Ned- satt pris
Svensk forntro och folksed i bild och ord, av N. E. Hammarstedt. 1920. 60 sid., illustrerad ..	2: 50	1:—
Utländska fajanser i Nordiska museet, av Th. B. Kielland. 1917, 75 sid., illustrerad	2: 50	0: 50
Ringlekar på Skansen, utgivna av Nordiska museet. 1908. Text och musik till 67 ringlekar, 80 sid. ..	1: 50	0: 50

5. Fri entré till följande museer :

ALINGSÅS Alingsås museum.	FOLKÄRNA Folkärna hembygdsförening.
ARBOGA Hembygdsföreningen Arboga Minne.	FÄRGELANDA Västra kretsen av Dalslands fornminnes- och hembygdsförbund.
ASKERSUND Norra Vätterbygdens hembygdsförening.	GAGNEF Gagnefs minnesstuga.
BENGTSFORS Bengtsforstraktens fornminnes- och hembygdsförening.	GRYTNÄS Grytnäs hembygdsförening.
BRÄKNE-HÖBY Blekinge läns folkhögskolas museum.	GRÄNNA Grenna hembygdsförening.
BY KYRKBY By sockengilles hembygdsgrård.	GÖTENE Götene hembygdsgrård.
DINGLE Dingle gammelgrård.	HAMMARBY Möklinta hembygdsförening.
DÄDESJÖ Dädesjö hembygdsförening.	HEDEMORA Föreningen Hedemora gammelgrård.
EDSBY Ovanåkers hembygdsförening.	HUDIKSVALL Helsinglands museum.
EKSJÖ Eksjö o. Vedbo fornminnesförening.	HUSKVARNA Huskvarna hembygdsförening.
ESPÖ Vemmenhög's härads fornminnesförening.	HYLLETOFTA Hylletofta forngårdsförening.
FAGERHULT Fagerhults-Kråksmåla hembygdsgrille.	HÄLLESTAD Hällestads hembygdsförening.
FALKÖPING Falbygdens hembygds- och fornminnesförening.	HÄLSINGBORG Hälsingborg's museum.
FALUN Dalarnas fornminnes- o. hembygdsförbund.	HÖGFORS Karbennings hembygdsförening.
FELLINGSBRO Fellingsbro hembygds- och fornminnesförening.	INSJÖN Åls hembygdsförening.
FLÄCKEBO Fläckebo hembygdsförening.	KARLSHAMN Skottbergska stiftelsen.
	KARLSKOGA Karlskoga bergslags hembygdsförening.
	KARLSTAD Värmlands museum.

THULE

BOKARBETEN · VETEN-
SKAPLIGA PUBLIKA-
TIONER · FEST-
SKRIFTER
PLANSCH-
VERK

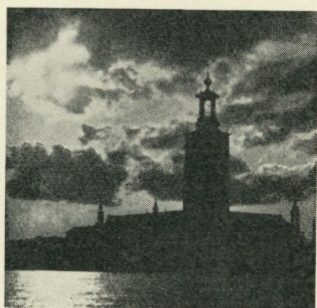

Aktuella arbeten:

Nordiska museets årsbok · Gustav Adolfs Akademien: Svenska sagor och sägner · Sven Hedin: Reports from the scientific expedition to the North-Western Provinces of China · Folkliv · Ethnos · Livrustkammaren

TRYCKERI AKTIEBOLAGET THULE

S:t Eriksgatan 33 · STOCKHOLM · Telefon: 233160

En vacker
bild —
en bra
kliché

★ A/B KLICHETEKNIK ★

Herkulesgatan 28 · Stockholm

KILA
 Kila hembygdsgård.
 KRÄKLINGBO (Ljugarn).
 Kräklingbo museum.
 KÖPING
 Köpings museum.
 LAHOLM
 Södra Hallands hembygds- o. forn-
 minnesförening.
 LEKSAND
 Leksands hemslöjdsförening.
 LENHOVDA
 Lenhovda hembygdsförening.
 LIDKÖPING
 Fribergs museum.
 LINKÖPING
 Östergötlands fornminnes- och
 museiförening.
 LOJSTA
 Lojsta slotts hembygdsförening.
 LUDVIKA
 Ludvikabygdens fornminnes- och
 hembygdsförening.
 LULEÅ
 Norrbottens läns hembygdsförening.
 LYSEKIL
 Fornminnessällskapet Vikarfvet.
 MALUNG
 Malungs hembygdsförening.
 MARIANNE LUND
 Mariannelunds o. Hässelby hem-
 bygdsförening.
 MARIESTAD
 Vadsbo museum.
 MARSTRAND
 Marstrandsbygdens fornminnes-
 förening.
 MISTERHULT
 Misterhults hembygdsförening.
 NORBERG
 Norbergs bergslags hembygdsför-
 ening.
 NORRKÖPING
 Föreningen Gamla Norrköping.
 NORRTÄLJE
 Roslagens fornminnes- och hem-
 bygdsförening.
 NÄSSJÖ
 Nässjö hembygdsförening.
 ORSA
 Orsa-Skattungs hembygdsförening.
 OVANMYRA
 Boda hembygdsförening.

RANSÄTER
 Ransätters hembygdsförening.
 RUMSKULLA
 Rumskulla hembygdsmuseum.
 RÄTTVIK
 Rättviks hembygdsförening.
 SALBOHED
 Väster Färnebo hembygdsförening.
 SIMRISHAMN
 Föreningen för fornminnes- och
 hembygdsvärd i sydöstra Skåne.
 SKAFTÖ
 Skaftö hembygdsförening.
 SKARA
 Västergötlands fornminnesförening.
 SKELLEFTEÅ
 Västerbottens norra fornminnes-
 förening.
 SKÄNNINGE
 Skänninge hembygds- och fornmin-
 nesförening.
 ST. MELLÖSA
 St. Mellösa hembygds- och fornmin-
 nesförening.
 STORA SKEDVI
 Stora Skedvi hembygdsförening.
 STOCKHOLM
 Tekniska museet.
 STRÄNGNÄS
 Södermanlands fornminnesförening.
 STRÖMSTAD
 Strömstads museum.
 SUNDSVALL
 Medelpads fornminnesförening.
 SUNNERBO
 Södra Sunnerbo hembygds- och
 fornminnesförening.
 SVEG
 Föreningen Härjedalsslöjd.
 SÄVSJÖ
 Säfsjöortens hembygds- o. fornmin-
 nesförening.
 SÖDERBYKARL
 Söderbykarls fornminnesförening.
 SÖDERBÄRKE
 Söderbärke hembygdsförening.
 SÖDERHAMN
 Södra Hälsinglands fornminnesför-
 ening.
 Gästrik-Hälsinge hembygdsför-
 bund.
 SÖDERKÖPING
 S:t Ragnhilds gille.

K. CARLOVIST

Glasmästeri · Förgylleri · Ramaffär
Glasslipning, speglar, alla sorters fönster-,
spegel- och råglas, inramning av tavlor
Styrmansgatan 22 · Telefon 62 80 86

KORSNERS RÖRLEDNING A.B.

31 42 90 · RÅDMANSGATAN 59 · 31 42 95

STOCKHOLM

*Gas-, vatten-, avlopps- och
värmeledningar. Reparationer.*

BRÄDGÅRDSBOLAG

FILIALER:
JAKOBSBERGSG. 38
Telefon 109004

PRIMUSOMRÅDET,
L:a ESSINGEN
Telefon 501616

För inredningar
använd:

FIBREX (Jonit)

Hagalund Tel.: Hagalund 469, 30 02 13 & 33 74 14

Stor sortering · Prima varor · Reell behandling

SÖDERTÄLJE
Östra Södermanlands kulturhistoriska förening.
TOMELILLA
Föreningen Tomelilla byagård.
TORSÄKER
Torsäkers hembygdsförening.
TRÄLLEBORG
Trelleborgs museum.
TÖCKSFORS
Fornminnesföreningen Nordmarksstugan.
UDDEVALLA
Uddevalla museum.
ULRICEHAMN
Ulricehamns hembygdsförening.
VALBO
Valbo hembygdsförening.
VALLSTA
Arbrå hembygds- och fornminnesförening.
VATTHOLMA
Tensta hembygdsmuseum.
VIMMERBY
Sevedebygdens fornminnes- o. hembygdsförening.
VIRESTAD
Virestads hembygdsförening.
VÄRNAMO
Värnamo hembygdsförening.

VÄSE
Väse hembygdsförening.
VÄSTERVIK
Tjustbygdens kulturhistoriska förening.
VÄSTERÅS
Västmanlands fornminnesförening.
VÄTTLÖSA
Vätzlösa samlingar.
YXNANÄS
Yxnanäs hembygdsförening.
ÅKARP
Bara härads hembygdsförening.
ÅKERS STYCKEBRUK
Åkers och Länna hembygdsförening.
ÅMÅL
Åmåls stads och Tössbo härads lokalförening.
ÄLVDALEN
Elfdalens hembygdsförening.
ÖNUM
Önums förening för främjande av hembygdsvård.
ÖREBRO
Föreningen Örebro läns museum.
ÖSTERSUND
Frösö hembygdsförening.
ÖVERTORNEÅ
Tornedalens hembygdsförening.

AVGIFTER TILL SKANSENFÖRENINGEN

Inom Stockholms lokalportoområde bosatt medlem erlägger kr. 10:— pr år.
Utom Stockholms lokalportoområde bosatt medlem erlägger kr. 5:— pr år.
Ständig medlem erlägger en gång för alla kr. 200:—.

Medlemskap vinnes enklast genom avgiftens inbetalande å postgirokonto 51150.
Anmälningar emottagas även å telefon namnanrop "Skansen" eller 62 13 10.

Postadress: Skansenföreningen, Skansen, Stockholm.

BRODERNA PERSSON A.-B. Charkuterifabrik

Tjärhovsgatan 5 · STOCKHOLM · Tel. växel 23 36 60

Tillverkar förstklassiga charkuterivaror i modernaste lokaler.

Partiförsäljning på såväl Stockholm som landsorten.

Minutförsäljning:

S:t Paulsgatan 25 Tel. 40 08 75. Östgötagatan 29. Tel. 41 42 96.

Minutorder expedieras dessutom till alla delar av staden med omnejd.

Kungl. Hovleverantör

A. RUNDQUIST & Co. A.-B.

Grundat 1874

RÖRLEDNINGSENTREPRENÖRER

Jacobsbergsgatan 23 · Stockholm

AKTIEBOLAGET SVENSKA FRYSERIERNA

GÖTEBORG ★ SKANDINAVIENS STÖRSTA FRYSHUS

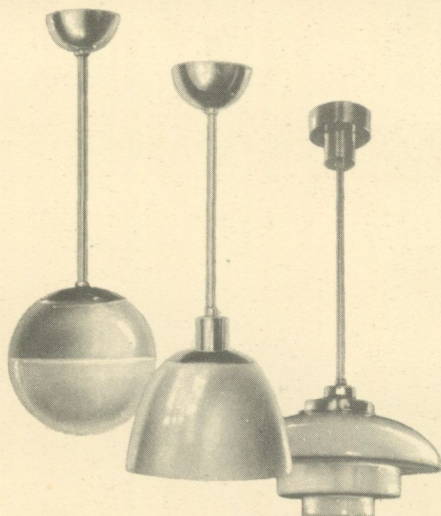
Levererar oberoende av tillförseln färsk, snabbfrusen fisk till dagens lägsta priser. Mottager livsmedel till infrysning och lagring i stora lokaler, rymmande 3.000.000 kg. Temperaturen enligt önskan ned till -35°C. **Istillverkning**

Telefoner: 440 00, 440 01, 440 02, 440 03, 440 04 och 440 22

Telegramadress: FRYSERIERNA

MODERNA ARMATURER

för inom
och
utomhus

Viktiga
faktorer

vid val av belysningsarmatur:

- ★ LÄMPLIG LJUSFÖRDELNING
- ★ FULLKOMLIG BLÄNDFRIHET
- ★ STÖRSTA LJUSEKONOMI
- ★ ÄNDAMÅLSENLIK FORM
- ★ STARKA OCH VÄL UTFORDRA GARNITYR

Skandia-armaturerna motsvara dessa fordringar

ELEKTRISKA A.-B. SKANDIA

Huvudkontor: · STOCKHOLM · Tunnelgatan 14

Filialer: GÖTEBORG · MALMÖ · GÄVLE · KARLSTAD
SUNDSVALL · ÖSTERSUND · UMEÅ · VÄXJÖ · NÄSSJÖ

STOCKHOLMSKVARTERET SKANSEN

Nära rulltrappans
övre plan liqker

GLASHYTTAN

W